

#StandwithUkraine

**TOGETHER UNITED:
НАУКОВЦІ ПРОТИ ВІЙНИ**

**Збірник тез
І МІЖНАРОДНОЇ БЛАГОДІЙНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Лабораторія проектів та ініціатив
Факультет міжнародних відносин
Факультет економіки та управління
Факультет інформаційних технологій і математики
Географічний факультет
Громадська організація «Інститут транскордонних ініціатив»
Ротарі Сателіт Клуб Київ Волинь Прайд

TOGETHER UNITED: НАУКОВЦІ ПРОТИ ВІЙНИ

**Збірник тез доповідей
І МІЖНАРОДНОЇ БЛАГОДІЙНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**Луцьк
Вежа-Друк
2022**

УДК 172.4:005.745]: 004.773.6:378.4(477.82)
Т 50

Рекомендовано вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 7 від 28 травня 2022 р.)

Редакційна колегія:

Павліха Н. В. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Волинського національного університету імені Лесі Українки, голова правління Громадської організації «Інститут транскордонних ініціатив», ротарійка.

Цимбалюк І. О. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва і маркетингу Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Хомюк Н. Л. – доктор економічних наук, професор кафедри підприємництва і маркетингу Волинського національного університету імені Лесі Українки, ротарійка.

Науменко Н. С. – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин і управління проектами Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Т 50 Together united: науковці проти війни: збірник тез доповідей I Міжнародної благодійної науково-практичної конференції (Луцьк, 20 травня 2022 р.). – Луцьк : Вежа-Друк, 2022. –1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Об'єм даних 8,30 Мб.

ISBN 978-966-940-410-7

Видання містить тези доповідей I Міжнародної благодійної науково-практичної конференції «Together united: науковці проти війни», яка відбулася 20 травня 2022 року у Волинському національному університеті імені Лесі Українки.

У збірнику тез представлено результати обговорення сучасних викликів військових дій та пошуку шляхів до порозуміння і миру в третьому тисячолітті. У публікаціях розглядаються актуальні проблеми безпеки сталого розвитку, гуманітарної кризи, екологічних потрясінь; економічні наслідки військових дій; питання міжнародної комунікації та дипломатії на шляху до порозуміння та миру; аспекти застосування інформаційних технологій в екстремальних умовах; наслідки та ефекти вимушеної міграції; проблеми освіти і науки в умовах війни.

Збірник призначений для науковців, представників різних академічних дисциплін, докторантів, аспірантів, студентів й усіх тих, кого турбують питання наслідків військових конфліктів і відновлення розвитку та миру у третьому тисячолітті.

УДК 172.4:005.745]: 004.773.6:378.4(477.82

ISBN 978-966-940-410-7

© ВНУ імені Лесі Українки,
ГО «ІТІ»,

Ротарі Сателіт Клуб Київ Волинь
Прайд. 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	11
СЕКЦІЯ 1. Безпека сталого розвитку, гуманітарна криза, екологічні потрясіння	13
Бєленок Олексій, Мацко-Демиденко Ірина ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО САМОПОЧУТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	13
Буняк Надія СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	18
Ліпич Любов, Волинець Ірина ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ДІАГНОСТУВАННЯ ХАРТИЇ РІЗНОМАНІТНОСТІ.....	22
Зленко Наталія КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	27
Карлін Микола ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ «ЗЕЛЕНОГО» ФІНАНСУВАННЯ ПІД ЧАС ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ	33
Корнелюк Ольга ДОСВІД ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЦИРКУЛЯРНИХ ПРОЄКТІВ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	37
Невар Оксана НАСЛІДКИ ВІЙНИ ДЛЯ ПРОМИСЛОВОСТІ ТА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ	43
Павліха Наталія ОСОБЛИВОСТІ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ROTARY INTERNATIONAL ЗАДЛЯ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	46
Поручинська Ірина, Слащук Алла ВІЙНА В УКРАЇНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ.....	51

Поручинський Володимир, Слащук Андрій ВІЙНА В УКРАЇНІ: ЧИ МОЖЛИВА ПРОДОВОЛЬЧА КРИЗА?.....	53
Радзій Володимир ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ: ОЦІНКА ЗБИТКІВ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ	56
Савчук Анастасія, Войчук Максим БЛАГОДІЙНИЦТВО ЯК ДЖЕРЕЛО ПІКЛУВАННЯ ПРО ДОБРОБУТ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ	62
Цимбалюк Ірина ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК В УМОВАХ ВІЙНИ ТА НОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ	65
Цимбалюк Сергій РОЛЬ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОЇ СФЕРИ У ДОСЯГНЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА МИРУ	72
Ющишина Лариса ЕМОЦІЙНИЙ СВІТ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ	75
СЕКЦІЯ 2. ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ.....	80
Бортнік Світлана ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	80
Возняк Галина ФІНАНСОВА СТАБІЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЇЇ ЗМІЦНЕННЯ	85
Гичук Оксана ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІКИ: СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ	90
Левицький Віктор ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	95
Петрочук Денис ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ	97

Сак Тетяна ВТРАТИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	103
Сафарова Анна ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ-ПІДПРИЄМЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ	106
Теслюк Софія, Демчук Наталія ЦИФРОВА МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	110
Трушкіна Наталія РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЛОГІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ, БАР'ЄРИ, ВИКЛИКИ І НАСЛІДКИ	115
Філюк Дмитро ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	120
Хомюк Наталія НЕОБХІДНІСТЬ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	125
Хомюк Наталія, Більо Іван ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ	129
Цимбалюк Ірина ЕКОНОМІКА ВІЙНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ	131
Черчик Лариса, Бегун Світлана ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМ МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	134
СЕКЦІЯ 3. МІЖНАРОДНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ДИПЛОМАТІЯ НА ШЛЯХУ ДО ПОРОЗУМІННЯ І МИРУ.....	137
Адамчук-Коротицька Марія ЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТІВ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ	136
Вознюк Євгенія, Новосад Тетяна ПРИСКОРЕНА ПРОЦЕДУРА ПРИЄДНАННЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	140

Vozniuk Yevheniia, Mishchuk Julia TRUE ALLIES OF UKRAINE DURING THE WAR	144
Грицевич Юрій НЕОЛЕКСЕМИ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	147
Милько Інна МЕНЕДЖМЕНТ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	152
Москвич Ольга СВІТЛИНА ЯК ІНСТРУМЕНТ БОРОТЬБИ НА ІНФОРМАЦІЙНОМУ ФРОНТІ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ	155
Науменко Наталія, Голубева Вікторія ЕКОНОМІЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА НА РОСІЙСЬКУ ФЕДЕРАЦІЮ У ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙНОЮ	159
Спесівцев Денис ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ВІЙНА: ТОЧКИ ПЕРЕТИНУ ТА ВЗАЄМОВПЛИВ	168
СЕКЦІЯ 4. ПОШУК НОВОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ	174
Булатецький Віталій, Булатецька Леся, Книш Віталій ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ У МЕРЕЖАХ З ПОРУШЕННЯМ ЗОВНІШНІХ КАНАЛІВ ЗВ'ЯЗКУ	174
Булатецька Леся, Плоднік Катерина ОРГАНІЗАЦІЯ ШИФРУВАННЯ В БАЗІ ДАНИХ ORACLE	177
Глинчук Людмила, Оласюк Юрій, Мариньоха Анна МЕТОД СТИСНЕННЯ БЕЗ ВТРАТ ДЛЯ ПОВІДОМЛЕНЬ ЧАТУ НА ОСНОВІ КОДУВАННЯ ХАФФМАНА ТА ДИНАМІЧНОГО ПРОГРАМУВАННЯ	180
Гришанович Тетяна, Михальчук Ярослав, Клестова Дарина ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ ТА БЕЗПЕКА В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ	182

Гришанович Тетяна, Дмитрук Яна РОЛЬ ІТ-ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	185
Жигаревич Оксана, Корнійчук Михайло, Швейгер Назарій ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ	188
Жигаревич Оксана, Гандзюк Катерина, Олексюк Максим, Юзва Анна ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ. ПРОТИДІЇ КІБЕРТЕРОРИЗМУ ..	194
Жигаревич Оксана, Корнійчук Михайло, Швейгер Назарій КАНАДА: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КІБЕРТЕРОРИЗМУ	198
Жигаревич Оксана, Малярчук Богдана КІБЕРАРМІЯ НІМЕЧЧИНИ: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ, ГОЛОВНІ ЗАВДАННЯ ТА ДОПОМОГА УКРАЇНІ	203
Жигаревич Оксана, Денис Ілля, Назар Богдан, Болібрux Назарій КІБЕРЗАХИСТ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НІДЕРЛАНДІВ. ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ	206
Жигаревич Оксана, Денисовець Павло, Мосійчук Інна КРИПТОБІРЖІ ТА КРАЇНИ ЇХ ПОХОДЖЕННЯ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ	211
Жигаревич Оксана, Стасюк Андрій, Грушовець Софія КРИПТОВАЛЮТА ТА УКРАЇНА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	216
Жигаревич Оксана, Плоднік Катерина, Лашук Максим ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ КІБЕРТЕРОРИЗМУ НА ПРИКЛАДІ ЕСТОНІЇ ТА ЛИТВИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ	220

Жигаревич Оксана, Малащук Владислав, Галушка Юрій БЕЗПІЛОТНІ ЛІТАЛЬНІ АПАРАТИ (ДРОНИ) ЯК ЗАГРОЗА БЕЗПЕЦІ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	225
Жигаревич Оксана, Дмитрук Яна РОЗВИТОК СИСТЕМ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ КІБЕРТЕРОРИЗМУ НА ДЕРЖАВНОМУ РІВНІ КРАЇНИ ІЗРАЇЛЬ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ	231
Жигаревич Оксана, Скалова Валентина, Возняк Микола СУЧАСНІ DATA-ЦЕНТРИ. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДАНИХ	236
Харкевич Юрій, Лем Тетяна, Павліха Віктор ПРИКЛАДИ ЗАСТОСУВАННЯ МАШИННОГО НАВЧАННЯ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ.....	241
Яцюк Світлана, Юнчик Валентина АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ СИСТЕМ КОМП'ЮТЕРНОЇ МАТЕМАТИКИ В ПРОЦЕСІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ	246
Павленко Юлія ВИКОРИСТАННЯ LMS MOODLE В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВНУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНК.....	251
СЕКЦІЯ 5. ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ – НАСЛІДКИ ТА ЕФЕКТИ	253
Гнатюк Тетяна УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ: ОСОБЛИВОСТІ ВИЇЗДУ ТА ПОВЕРНЕННЯ	253
Казарян-Верушкіна Валерія РИНОК ПРАЦІ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА НОВІ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	258
Грицюк Наталія ВПЛИВ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ УКРАЇНО-РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ	260

Майданік Ірина ЗВОРОТНІ ПОТОКИ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ	264
Носач Лариса ВИМУШЕНА МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ, ЯК РУЙНІВНИЙ ЧИННИК ДЛЯ ЕКОНОМІКИ Й РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ	268
Сушик Ірина, Карпінчук Людмила МІГРАЦІЯ: ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ І СВІТОВОЇ БЕЗПЕКИ	274
СЕКЦІЯ 6. ОСВІТА І НАУКА В УМОВАХ ВІЙНИ	279
Антонюк Богдан, Мариньоха Анна, Оласюк Юрій ВИКЛАДАННЯ ІНФОРМАТИКИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	279
Бартків Оксана, Кібиш Марина, Васюхник Софія ПОЗАУРОЧНА РОБОТА ЯК ЧИННИК ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ШКОЛЯРІВ	281
Ващук Людмила РУХОВА АКТИВНІСТЬ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	286
Мельник Роман КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНА ГІГІЄНА ОСВІТЯН В УМОВАХ ВІЙНИ	289
Швай Ольга ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ З МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	293
Фіщук Оксана ОНЛАЙН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ВІЙНИ	295
Шаварова Ганна НАВЧИТИ ПРОТИСТОЯТИ ВОРОЖІЙ ПРОПАГАНДІ В ІНФОПРОСТОРІ – ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	297

ПЕРЕДМОВА

В Україні триває війна. У самому центрі Європи обстрілюють міста ракетами, вбивають мирне населення, знищують культуру. Україна бореться проти ворога та відстоює європейські цінності. Захищає візію цілісної, вільної та мирної Європи.

У цій війні ворог свідомо намагається знищити не лише інфраструктуру, не лише військові об'єкти України, а й наші науково-освітні об'єкти, що ще раз доводить, що науку не можна вважати аполітичною. Ворог намагається позбавити нас права на самовизначення, права на дослідження. За результатами опитування UAScience.Reload, проведеного у квітні 2022 року, понад 2000 українських вчених, 38% з початку війни були змушені переїхати в інші регіони країни, близько 15% виїхали за кордон, 7% науковців перебувають у зонах активних бойових дій. Для деяких учених існують фізичні перешкоди, такі як доступ до лабораторій і робочих приміщень, або відсутність електрики та води, постійний стрес. Проте учені України продовжують свою роботу в умовах війни, є емпатичними та організованими, тримають стрій.

Вчені України своїми діями та здобутками доводять, що наука поруч з армією та дипломатією є потужною силою у протистоянні гібридним і гарячим загрозам з боку російської федерації.

На 86-тий день від початку збройної агресії росії на території України Волинський національний університет імені Лесі Українки у співпраці з ГО «Інститут транскордонних ініціатив» і Ротарі Сателіт Клуб Київ Волинь Прайд у межах відзначення Дня науки в Україні провели I Міжнародну благодійну конференцію «TOGETHER UNITED: НАУКОВЦІ ПРОТИ ВІЙНИ».

Мультидисциплінарний характер конференції дозволив забезпечити інтеграцію науковців, представники різних академічних дисциплін та усіх, кого турбують питання наслідків військових конфліктів і відновлення розвитку й миру у третьому тисячолітті. Було створено науково-практичну платформу для

ПЕРЕДМОВА

обміну думками між усіма учасниками заходу щодо проблем війни та долучення наукової спільноти до благодійної акції на відновлення розвитку й миру в Україні. Адже одним із ключових завдань заходу є збір коштів на підтримку ЗСУ та осіб постраждалих від військової агресії російської федерації.

У роботі конференції прийняли участь висококласні науковці, практики, студенти – економісти, міжнародники, історики, математики, менеджери, політологи, географи, філологи, а також представники університетів та установ, що систематично надають гуманітарну допомогу потребуючим українцям. Панувала тепла атмосфера дружнього спілкування. Усіх об'єднала тема війни в Україні та участь у благодійній акції.

Подяка усім учасникам конференції за підтримку нашої ініціативи скерувати організаційні кошти на підтримку ЗСУ та української науки у цей складний час. Це дуже важливо. Сьогодні ми всі об'єдналися проти агресії і перед нами нині великі виклики. Ми переможемо, тому що наші цінності є і будуть найціннішими, адже наука - це шлях до майбутнього. Якісний освітній процес і наука - це власний фронт. Лише на персональній ініціативі та відповідальності. Кожний з нас, освітян і вчених, сьогодні має бути лідером, покладатися на власні зусилля. Самовдосконалюватися, набувати нових знань, досвіду. Надихати власним прикладом колег, підбадьорювати студентів і учнів. А зруйновані будівлі відбудуємо. Їх і ті, що збереглися, – ми наповнимо новим змістом, такими освітніми програмами, які необхідні для відродженої України. Пам'ятаємо, що кожне завтра починається сьогодні! Попри біль втрат....

Вшануймо світлу пам'ять загиблих серед українських учених під час війни. Віримо у силу наукової думки та захоплюймося здобутками учених України. Будьмо сильними, тримаймося разом, достойно рушаймо до перемоги з молитвою до Бога та з Україною в серці!

*Організаційний комітет I Міжнародної благодійної конференції
«TOGETHER UNITED: НАУКОВЦІ ПРОТИ ВІЙНИ»*

СЕКЦІЯ 1.
**Безпека сталого розвитку,
гуманітарна криза,
екологічні потрясіння**

Беленок Олексій, науковий співробітник
відділу соціальних структур Інституту соціології НАН України,

Мацко-Демиденко Ірина, к.с.н., науковий співробітник
відділу соціології культури та масової комунікації
Інституту соціології НАН України,
м.Київ

**ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ТА
ПСИХОЛОГІЧНОГО САМОПОЧУТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ**

Соціальне самопочуття – складний багатоскладовий динамічний показник, що характеризує комплексне становище індивіда, групи, населення в цілому. «Соціальне самопочуття – це емоційно-оціночне ставлення індивіда до системи соціальних відносин і свого місця в цій системі» [1, с.20]. Соціальне самопочуття являє собою сплав об'єктивного та суб'єктивного, в ньому відображається емоційно-ціннісне ставлення до світу та окремого соціуму в конкретно-історичний період. Воно формується під впливом цілого комплексу різноманітних економічних, соціально-демографічних, професійних та ціннісних характеристик. Незважаючи на те, що оцінки респондентів суб'єктивні за своєю природою, несуть на собі відбиток емоційно-психічних станів людей, їх психологічних

якостей, сформованих світоглядних установок тощо, узяті разом, вони утворюють значущий індикатор «здоров'я» суспільства та становища індивіда в ньому.

На соціальне та психологічне самопочуття особистості також впливає соціально-стратифікаційна модель суспільства, що склалася за роки ринкових трансформацій, існуючі відмінності між соціальними групами та верствами за мірою володіння різними видами капіталу – власністю, владою, соціальним статусом тощо. Задоволеність власним соціальним статусом та життям в цілому, оптимістичне бачення своїх життєвих перспектив не менш ніж об'єктивні показники матеріального добробуту сигналізують про становище індивіда в системі соціальної стратифікації, є важливими характеристиками процесів соціально-економічної трансформації. Це тим більше вірно для періодів інтенсивних соціальних змін.

Реформи, що проводилися після 1991 р. в Україні різними владними командами, не були соціально орієнтованими, не враховували адаптаційні можливості громадян, здійснювалися в інтересах вузьких соціальних груп. Населення пострадянської України було вимушене постійно адаптуватися до мінливих соціально-економічних умов, але по-перше, це досягалося значною індивідуальною та в підсумку – соціальною «ціною», а по-друге, подібна адаптація має свої межі. Психологічна атмосфера в 2021 р. залишалася напруженою. Перманентні соціально-економічні негаразди, бойові дії на Сході країни, пандемія COVID-19 та її наслідки відбивалися на стані масової та індивідуальної свідомості, психічного здоров'я населення.

Вікові особливості суджень, оцінок, очікувань громадян України можна простежити на матеріалах загальнонаціонального моніторингового дослідження, яке проводив Інститут соціології НАН України у 2021 р. за репрезентативною за основними соціально-демографічними ознаками для дорослого населення держави вибіркою (N=1800). З дослідницькою метою увесь масив емпіричних даних нами був поділений на три вікові групи: молодь (респонденти у віці 18-29 років, покоління незалежності,

умовна назва «діти»), середня вікова група (у віці 30-55 років, «батьки») і старша вікова група (у віці 55+ років, «діди»).

Реалізуючи деприваційний підхід до соціального самопочуття населення, вчені Інституту соціології НАН України з 1995 р. щорічно вираховують інтегральний індекс соціального самопочуття (ІІСС) як сумарний показник достатності тих чи інших соціальних благ. Діапазон відповідної шкали – від 20 до 60 балів, де 40 балів – середнє значення шкали (умовний нуль). При визначенні загального рівня соціального самопочуття прийняте таке групування: значення, нижчі 37 балів характеризують низький рівень, 37-43 бали – середній, вищі 43 балів – високий.

Вплив фактору віку на соціальне та психологічне самопочуття громадян виявився у відповідях респондентів на низку питань анкети. В якості індикаторів, що фіксували соціальне самопочуття та психологічний стан індивіда виступали суб'єктивні судження і оцінки респондентів відносно свого становища в сучасному українському суспільстві. Дані дослідження свідчать, що чим старші респонденти, тим більше вони не задоволені своїм становищем у суспільстві: скоріше не задоволені ним 26,4% респондентів із молодого покоління, 37,6% середнього та 49,3% старшого покоління, скоріше задоволені – 30,6%, 23,7% і 15,1% відповідно. Така ж сама тенденція проглядається і при застосуванні ІІСС. Вказаний індекс за 20 індикаторами у молоді становив 43,5, у «батьків» - 41,4, а у «дідів» - 38,9 (при середньому значенні 40,8). З'ясувалося також, що найбільша задоволеність своїм життям притаманна молоді. 51,2% респондентів, що уособлюють покоління ровесників незалежності, тією чи іншою мірою задоволені своїм життям і лише 20,5% - не задоволені. Відповідні показники стосовно середнього покоління становлять 41,3% і 29,7%, старшого покоління – 28,7% і 29,7% (решта вагалися з відповіддю).

За будь-якими змінами, що призводять до зламу соціальної матриці, дестабілізації звичних умов життя, йде період масової

дезорієнтації. Наскільки болючим він буде для населення, наскільки тривалим – непряму відповідь на це запитання можна отримати, порівнюючи результати адаптації до соціальних реалій, що кардинально змінилися, громадян з різних вікових груп.

Дослідження зафіксувало більшу адаптивність молоді до швидкоплинних суспільних змін, ніж представників старшого покоління. Відповідаючи на запитання «Якою мірою Ви пристосувалися до теперішньої життєвої ситуації?», 40,4% респондентів у віці 18-29 років зазначили, що перебувають у постійному пошуку себе в теперішньому житті, 31% - що активно включилися в нове життя, ринкові відносини видаються їм природним способом життєдіяльності; лише 10,5% - що не мають бажання пристосовуватися до теперішньої ситуації, живуть, як доведеться, чекають змін на краще. Відповіді представників середнього покоління вказують на 32,7%, 29,2% та 22,1% прибічників тієї чи іншої позиції; представників старшого покоління – на 16,8%, 12,5% та 49,8% відповідно. Отже, половина респондентів у віці 55+ категорично відмовляються пристосовуватися до сучасних умов життя.

Окремий соціально-психологічний феномен являє собою самотність, яка хоч і має індивідуально-психологічний характер, бере коріння в специфічному соціальному оточенні, з яким співвідносить чи не співвідносить себе та чи інша людина. «Самотність пов'язана з манерою сприйняття, переживання та оцінки індивідом його (її) ізольованості, а також дефіцитом спілкування індивіда з іншими людьми» [2, С. 306]. Практично ніколи із самотністю не стикалися 45,6% молоді, 38,5% респондентів середнього віку і 30,9% респондентів у віці 55+. Проте середній рівень самотності (сума відповідей «інколи» та «час від часу (не дуже часто, але й не дуже рідко)») більше притаманний представникам старшої вікової групи – 55,5%, менше – молодшій (48,7%). Дуже часто відчувають себе самотньою людиною 13,6% громадян у віці 55+, 7,2% громадян у середньому віці і 5,7% молодих громадян.

За результатами опитування з оптимізмом думає про своє майбутнє 62,7% молодих громадян, 42,8% «батьків» і 27,3% «дідів». З віком згасають почуття радості, що виникають у респондентів щодо власного майбутнього, а також надії, упевненості та інтересу. Натомість з роками нарастають тривога, розгубленість, відчуття безвихідності.

В українському суспільстві-2021, поряд із позитивними, існували стійкі негативні масові почуття, різноманітні страхи на кшталт відчуття блокування життєвих перспектив, невпевненості у завтрашньому дні, розчарування тощо. Технологія подолання депресивних психологічних станів, зокрема деструктивної самотності має включати визначення людиною гідних цілей життя, формування адекватної самооцінки, залучення до ширшого соціального кола, занурення у вир суспільно-корисних справ (благодійних, волонтерських організацій тощо).

Отже, нами була розглянута роль віку як важливого чинника, що визначає той чи інший рівень соціального та психологічного самопочуття. Можемо констатувати наявність статистично значущих міжгрупових відмінностей в соціальному та психологічному самопочутті представників різних вікових груп. Молодь на відміну від середнього та особливо старшого покоління більшою мірою адаптувалася до нових умов життя. Найбільш вразливими у плані соціального та психологічного самопочуття виявилися люди передпенсійного та пенсійного віку.

Наукові знання щодо соціального та психологічного самопочуття населення дозволяють приймати адекватні управлінські рішення, коригувати економічну політику держави в бік більшої соціалізації ринкових відносин. Високий рівень задоволеності життям, суб'єктивні відчуття щастя, оптимізму, впевненості в майбутньому громадян України повинні слугувати одним з наріжних критеріїв оцінки діяльності органів державної влади. Беручи до уваги значну турбулентність економічних та політичних процесів в сучасній Україні, в майбутніх дослідженнях важливо встановити тенденції сталості-мінливості

відповідних показників, порівняти судження та оцінки респондентів, висловлені під час війни з довоєнними та післявоєнними.

Список використаних джерел:

1. Головаха Е.И., Панина Н.В. Интегральный индекс социального самочувствия (ИИСС): конструирование и применение социологического теста в массовых опросах. К.: Институт социологии НАН Украины, 1997. 64 с.
2. Де Джонг-Гирвельд Дж., Раадшелдерс Дж. Типы одиночества. *Лабиринты одиночества*. Пер. с англ. М.: Прогресс, 1989. С. 301-319.

Буняк Надія, к.е.н., доцент
кафедри менеджменту та адміністрування
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Визначальною характеристикою сучасного етапу розвитку України є порушення балансу в системі «природа – економіка – людина», тобто основних засад концепції сталого розвитку. Активні воєнні дії на півдні та сході країни, нерівномірний доступ населення до ресурсів є важливими передумовами виникнення низки соціальних небезпек. Переосмислення суспільних відносин та актуалізація проблем, пов'язаних із забезпеченням сталого розвитку суспільства, актуалізують необхідність забезпечення соціальної безпеки кожної людини.

Якісна освіта, захист прав та інтересів громадян і суспільства, доступ до якісних медичних послуг, гідний рівень життя – основа політики країни, спрямованої на підвищення добробуту населення та забезпечення соціальної безпеки кожної людини.

Перехід суспільства на засади сталого розвитку вимагає досягнення суспільного консенсусу та соціальної справедливості всередині країни, адже економічне зростання як фундамент її розвитку безпосередньо не може розв'язати всі соціальні проблеми, підвищити рівень та покращити якість життя населення.

Нині є всі підстави стверджувати, що сталий розвиток дедалі більше залежить від розв'язання соціальних проблем. У цьому контексті важливою передумовою його забезпечення є мінімізація можливостей виникнення небезпек, а за умови їх виникнення – зменшення наслідків негативного впливу.

В Україні забезпечення соціальної безпеки закріплено на конституційному рівні. Її фундаментом є захищеність життєво важливих інтересів особистості від різного роду загроз та небезпек. Реалізованість прав і свобод, гарантований соціальний захист з боку держави дає можливість людині повноцінно жити, працювати та бути корисною для спільноти.

Заразом варто зазначити, що соціальні небезпеки можуть виникати під впливом не тільки соціальних чинників, але й воєнних, економічних, політичних, екологічних факторів.

Соціальна безпека людини насамперед проявляється у:

- гідному рівні та якості життя;
- наявності фізичного та економічного доступу до основних харчових продуктів та фактичному їх споживанні;
- захищеності законних прав і свобод;
- свободі від страху та нужди, захисті від фізичного насильства;
- наявності житла та достойних умов проживання;
- упевненості у своєму майбутньому;
- відсутності загроз життю та здоров'ю;
- вільному працевлаштуванню та гідній оплаті праці;
- можливості отримання якісної освіти;
- здатності зберігати високий рівень здоров'я.

У даний час система забезпечення соціальної безпеки в Україні потребує перегляду, оскільки за існуючих на теперішній

момент обставин держава неспроможна повною мірою забезпечити всі соціальні права та гарантії громадян, які визначені в Конституції України [1] та Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [2].

Заразом варто зазначити, що розв'язати всі проблеми в соціальній сфері тільки зовнішніми силами, зокрема діями офіційних та неофіційних владних інститутів неможливо. Кожна людина також повинна самотійно працювати в напрямку формування власного безпекового простору.

З огляду на це, можемо зробити висновок, що рівень соціальної безпеки людини визначається зовнішніми факторами (зокрема соціальною політикою, яку проводить держава, комплексом інструментів й важелів, які використовує суспільство для регулювання сфери взаємодії між людьми, рівнем економічного розвитку, станом навколишнього природного середовища) та внутрішньою мотивацією до забезпечення власної безпеки (усвідомленням особистої відповідальності за результати своєї життєдіяльності; турботою про своє фізичне, психічне, духовне здоров'я тощо).

Зважаючи на це, зовнішніми засобами забезпечення соціальної безпеки людини, які реалізуються на рівні держави та суспільства є:

- створення умов для збереження та розвитку української нації;
- прийняття Соціального кодексу України;
- наближення українських стандартів соціальної безпеки до країн ЄС;
- модернізація системи охорони здоров'я;
- створення можливостей для навчання протягом всього життя;
- збереження духовних та культурних цінностей;
- захист прав і свобод громадян;
- підтримка зайнятості та доходів населення, зокрема виплата допомоги внутрішньо переміщеним особам;
- створення умов для узгодженого функціонування та

розвитку всіх соціальних інститутів в країні.

Заразом формування безпекого простору людини вимагає від неї:

- брати відповідальність за своє життя, усвідомлюючи його цінність;
- дбати про своє життєзабезпечення та здоров'я;
- захищати гарантовані Конституцією України права й свободи;
- бути соціально відповідальною в усіх сферах життєдіяльності;
- демонструвати навички соціальної, правової, економічної безпеки та безпеки життєдіяльності;
- бути соціально активним громадянином;
- самовдосконалюватись та саморозвиватись;
- постійно підвищувати свій освітньо-культурний рівень.

Отже, сучасна соціально-економічна ситуація в Україні характеризуються виникненням нових та посиленням існуючих загроз соціальній безпеці людини, що негативно впливає на рівень розвитку особистості, суспільства та держави загалом, а також перешкоджає реалізації принципів сталого розвитку. Заразом досягнення бажаного рівня соціальної захищеності залежить не тільки від заходів, що реалізують на рівні держави, але й безпосередньо від людини, її відповідального та свідомого ставлення до цього процесу.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. № 254к/96-ВР. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 18.05.2022).

2. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2017-14> (дата звернення: 18.05.2022).

Ліпич Любов, д.е.н., професор
кафедри підприємництва, торгівлі та логістики,
Луцький національний технічний університет,

Волинець Ірина, к.е.н., доцент
кафедри менеджменту та адміністрування,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ДІАГНОСТУВАННЯ ХАРТІЇ РІЗНОМАНІТНОСТІ

В сучасних умовах глобалізації, пандемія COVID-19 та війна в Україні порушила життя кожної людини та економіки розвинутих країн та країн, що розвиваються. Ці події викликали шок для пульсації світової економіки. В цих умовах підприємства змушені змінювати підходи до управління персоналом. З одного боку, ринкова економіка створює можливості для суб'єктів, у яких вони реалізують свою стратегію та цілі. З іншого, це накладає на них певні вимоги, яким має відповідати підприємство. Вирішальне значення у здійсненні управлінських процесів має інтелектуальний капітал та організаційна культура суб'єкта. Організаційна культура – це система цінностей, переконань, очікувань, символів, а також ділових принципів, норм поведінки, традицій, ритуалів тощо, які склалися в організації або її підрозділах за час діяльності та які сприймаються більшістю співробітників [1]. Організаційна культура впливає на працівників сильніше, ніж будь-які кодекси чи правила. Завдяки цьому підтримується суспільний порядок, кожен знає, чого від нього очікують і яких правил слід дотримуватися.

Управління різноманітністю стає все більш важливим елементом сучасного менеджменту, який змінює філософію в бік

людського капіталу. Ця концепція управління розглядає проблему співпраці між різними системами цінностей персоналу в межах однієї організації. Таким чином, це спонукає підприємства до планового формування організаційної культури. З одного боку, організаційна культура повинна створювати належні умови праці для всіх працівників, незалежно від національності, статі, віку, світогляду, з іншого, отримувати вигоду від різноманіття та зробити його джерелом переваг для бізнесу. Хартія різноманітності – це інструмент, який дозволяє адаптувати організаційну культуру до різноманітності і водночас допомагає створювати умови для її розвитку та управління нею.

Управління різноманітністю розглядається на трьох рівнях ідентичності особистості: первинному, вторинному та організаційному [2]. Первинна ідентичність включає такі ознаки як стать, вік, фізична підготовленість, особистість, раса, походження, національність і мова. Ці елементи, властиві кожній людині. Управління різноманітністю в контексті вторинної ідентичності характеризується місцем проживання, матеріальним статусом, доходом, освітою, сімейним становищем, релігією, зовнішнім виглядом, інтересами, культурою, стилем життя, ціннісними установками, сімейним станом, народжуваністю та релігією. Це складові на які особа впливає і які нею можуть бути створені. Організаційна ідентичність включає: займану посаду, характер виконуваної роботи, приналежність до організації, місце в організаційній структурі, професійну кваліфікацію, умови оплати праці, обсяг професійних обов'язків та стаж роботи. Це характеристики незалежні від особи, що вимагають пристосування до навколишнього середовища. Вторинна та організаційна ідентичність пов'язані з місцем особи в суспільстві – з її ролями і функціями, які вона виконує в особистому та професійному житті.

Хартія різноманітності – це міжнародна ініціатива, яку підтримала Європейська комісія. Це декларація компанії щодо впровадження ефективних рішень для розвитку політики рівного

ставлення та управління різноманітністю на робочому місці. Ініціатива створення Хартії різноманітності з'явилася у 2004 році у рапорті французького Інституту Монтень. Язіда Сабег, президент французької фірми АХА, та журналіст Лоуренс Méhaignerie у публікації «Les oubliés de l'égalité des chances» виступили з ініціативою створити цілісний документ рівного ставлення до усіх працівників підприємства. Інавгурація Хартії відбулася 22 жовтня 2004 р., коли тридцять три підприємства підписали Charte de la diversité entreprise. У наступні роки подібні хартії були прийняті в Іспанії, Австрії, Німеччині, Бельгії, Швеції та Італії. Модель Хартії, яка діє в кожній країні має свою конкретну формулу та спосіб реалізації.

В контексті хартії різноманітності в статуті підприємство зобов'язується [3]:

1. Формувати організаційну культуру, що характеризується взаємною довірою та повагою до кожного працівника.
2. Ідентифікувати різноманітності всередині і за межами компанії, здійснювати оцінювання її потенціалу.
3. Систематично навчати працівників толерантності та інтеграції.
4. Розробляти та удосконалювати програми управління різноманітністю.
5. Рекламувати досягнення, які сприяють імплементації різноманітності.

Можна констатувати, що два постулати створюють умови для започаткування планомірної, еволюційної зміни культури в організації з точки зору її адаптації до різноманітності. Перший – це можливість діагностувати поточну організаційну культуру. Другий – можливість визначити форму бажаної культури. Досягнення очікуваного стану організаційної культури з точки зору її адаптації до різноманітності є основною метою процесу змін.

Процедура зміни організаційної культури на основі Хартії різноманітності може включати такі етапи:

1. Орієнтація на політику різноманітності. Вищий менеджмент має сформулювати політику різноманітності, визначивши напрями її реалізації на підприємстві. Необхідно проаналізувати, наскільки управління різноманітністю може бути адаптовано до поточного стану організації, що вже зроблено, що планується зробити найближчим часом.

2. Визначення бажаної форми організаційної культури з точки зору її адаптації до різноманітності. Важливо, щоб вищий менеджмент був переконаний в правильності рішення, тоді вони працюватимуть як одна команда. Політика управління різноманітністю та рішення щодо впровадження змін до статуту повинні бути презентовані працівникам підприємства. Внесення змін до статуту дозволить визначити форму організаційної культури з точки зору її адаптації до мультикультуралізму.

3. Діагностика фактичної організаційної культури. Достовірній діагностиці культури сприяє знання моделі Е. Шейна [1], який виділив три рівні культури: артефакти, цінності та норми. Використовуючи техніку спостереження можна виокремити артефакти, пов'язані з проблемами різноманітності, наприклад, архітектурні бар'єри, пов'язані з інвалідністю або віком, працевлаштування помічників для осіб, які цього потребують, придбання спеціалізованого обладнання, наприклад, клавіатури Брайля, свобода в одязі.

4. Аналізування невідповідностей між постульованою та діагностованою організаційною культурою. Процедура аналізування передбачає відповіді на такі питання:

- яка основна орієнтація організаційної культури, які цінності домінують;
- чи відповідає існуюча орієнтація культури та цінностей вимогам хартії різноманітності;
- які причини невідповідності фактичної та бажаної культури;
- які сфери організаційної культури слід змінити і яким чином.

5. Розробка проекту зміни організаційної культури та впровадження розробленого проекту. Для цього необхідно:

- ознайомити працівників з невідповідностями між постульованою та діагностованою культурою;
- разом із зацікавленими сторонами розробити проект змін;
- розробити заходи спонукання працівників до правильної атрибуції;
- елімінувати чинники, що сприяють негативним міжкультурним відносинам.

Процес зміни організаційної культури є безперервним. Тільки в цьому випадку можна розраховувати на ліквідацію домінуючої культури, прийняття різних поглядів і поведінки та формування культури спільноти.

1. Контроль за зміною культури. Не менше одного разу на рік слід проводити внутрішній аудит організаційної культури після її зміни. Для цього може використовуватися оціночна анкета щодо політики рівного ставлення та управління різноманітність.

Формування організаційної культури на основі Хартії різноманітності – це можливість для підприємства підвищити конкурентоспроможності за рахунок: підвищення працездатності та ефективності роботи працівників; підвищення рівня задоволеності працею і рівня мотивації працівників; кращої інтеграції персоналу; кращих кар'єрних шансів; рівності шансів для кар'єрного росту серед персоналу підприємства; зниження рівня плинності кадрів; зниження рівня відсутності працівників у зв'язку із тимчасовою непрацездатністю; підвищення рівня привабливості підприємства на ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Ліпич Л. Г. Моделі організаційної культури підприємства в контексті деструктивних змін. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки : журнал. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. № 2 (27). С. 81-89. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-0381-89>.

2. Billing Y. D., Sundin E. From managing equality to managing diversity: A critical Scandinavian perspective on gender and workplace diversity. In A. M. Konrad, P. Prasad, & J. K. Pringle (Eds.). Handbook of workplace diversity. 2006. Pp. 95-119.

3. Poradnik szkoleniowy – zarządzanie różnorodnością, International Society for Diversity Management. 2007. URL: <http://www.idm-diversity.org/>

Зленко Наталія, к. філос. н., доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва,
музикознавства та культурології,
Навчально-наукового інституту культури та мистецтв,
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка
м. Суми

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогодні, як ніколи, стає актуальним збереження культурної спадщини як одного з головних чинників формування української національної ідентичності, невід'ємної складової всесвітнього культурного доробку людства.

Як зазначає Г. Андрес: «Об'єкти культурної спадщини України демонструють яскраві прояви культурної самобутності та є дуже важливою частиною всесвітньої культурної спадщини. Забезпечення високого рівня охорони цих об'єктів – одне з пріоритетних завдань органів державної влади, а розвиток міжнародної співпраці в цій галузі є вагомим й необхідною складовою загально-державної культурної політики» [1].

Починаючи з 2014 року українська нація нарівні з непоправними людськими втратами продовжує зазнавати трагічних втрат культурного надбання.

За повідомленням міністра культури України О. Ткаченко, станом на кінець травня 2022 р. з початку повномасштабної

**Секція 1. Безпека сталого розвитку, гуманітарна криза,
екологічні потрясіння**

війни російської федерації проти України «...відомо про повну руйнацію 9 об'єктів культурної спадщини на Донеччині, Київщині, Сумщині та Чернігівщині. Інші об'єкти зазнали різних ступенів уражень» [9].

У той же час, Міністерство культури та інформаційної політики України створило ресурс для належного документування воєнних злочинів проти людяності та об'єктів культурної спадщини, скоєних армією росії [9].

На сьогодні, надто важливо, щоб передова практика, кращі надбання у цій площині світової спільноти, особливо європейських країн стали слухними орієнтирами й для сучасної України. Так, Конвенцію про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (16.11.1972р.) вважають найважливішим актом універсального характеру в сфері охорони культурної спадщини [5]. Основною серед них наразі є «Конвенція про захист культурних цінностей у випадках озброєного конфлікту» (Гаага, 1954 р.), підписантом якої є й Росія.

На жаль, в Україні не має єдиного закону, який би охоплював усі аспекти охорони культурної спадщини, але є ціла низка законодавчих та нормативно-правових актів, які стосуються управління різними видами об'єктів і мають окреме законодавче закріплення. Виходячи з них, охорона культурної спадщини передбачає організаційно-правові, матеріально-технічні, інформаційні та інші заходи з виявлення, наукового вивчення, класифікації таких об'єктів; запобігання їх руйнуванню, збереження, консервації, використання, пристосування та музеєфікації [7, С. 83].

У цьому контексті, як зазначають В. Селіванов і Н. Діденко, «...культура фактично утворює соціальний контекст суспільства як соціальної системи. Цей контекст виступає загальною характеристикою цінності та значущості суспільства й людської особистості як явищ природної та соціальної реальності, що виявляють себе як певні культурно-історичні утворення і на рівні людини, і на рівні суспільства. Вони обумовлюються загальним розвитком цілого, тобто всієї соціальної системи, складовими якої вони є, та водночас взаємно підтримують і визначають одне одного. У сукупності це становить людську історію, у певному розумінні, досвід освоєння людського буття, зв'язок минулого, сучасного та майбутнього» [8, С. 14].

Виходячи з вище сказаного, перед Україною стоїть питання максимально зберегти від можливих втрат, руйнацій нашу культурну спадщину: сакральну архітектуру, етнографічні предмети побуту, ікони, малярство, графіку, скульптуру, предмети декоративно-ужиткового мистецтва. Пам'ятки архітектури залишаються під загрозою обстрілів. А всі ці дії потребують дуже системного, професійного захисту.

На сайті Міністерства культури та інформаційної політики [3] зазначаються наступні заходи з охорони (збереження) культурних цінностей, зокрема:

– систематизація інформації про культурні цінності, включаючи мінімальну інформацію про кожен культурну цінність, що дозволяє однозначно її ідентифікувати, з

обов'язковим фотографуванням і дублювання інформації на надійних різних засобах зберігання;

- заходи протипожежної безпеки в закладах культури, що зберігають культурні цінності;

- заходи захисту від викрадення, знищення чи пошкодження культурних цінностей;

- підготовлення планів і забезпечення допоміжними матеріалами (захисні плівки, бокси, возики, мотузки, захисний одяг персоналу, драбини, тощо), необхідними для екстреної евакуації культурних цінностей першої черги (найцінніших) у разі виникнення пожежі чи інших загроз знищення чи пошкодження культурних цінностей;

- проведення періодичних навчальних тренувань з питань захисту культурних цінностей для працівників закладів культури, у тому числі з евакуації культурних цінностей;

- за можливості облаштування захисних споруд та інших засобів захисту закладів культури, що зберігають культурні цінності.

Також, Міністерство культури та інформаційної політики зараз активно консультується з ЮНЕСКО щодо того, як правильно й безпечно зберігати об'єкти під час війни, а також із приводу маркування об'єктів міжнародним знаком «Блакитний щит», що надає статусу посиленого захисту. Знищення таких пам'яток є прямим свідченням воєнного злочину проти культурної спадщини.

Крім того, на початку березня було створено Штаб порятунку спадщини, який координується ЮНЕСКО, Міжнародною радою музеїв, ICCROM та іншими міжнародними організаціями. Спільно з Національним музеєм Революції гідності вони створили інструкцію з «першої допомоги» для профільних установ. Діяльність штабу спрямована на сприяння порятунку культурної спадщини в умовах війни та її пост-кризовому відновленню [6].

Як зазначають фахівці, можливого поліпшенню схоронності культурних цінностей сприяло б і оновлення паспортизації

культурних цінностей з зазначенням GPS-координат та внесення культурних цінностей до електронних баз даних. Створення дзеркальних електронних копій реєстрів культурних цінностей українських музеїв, в свою чергу, дозволило б відслідковувати та знаходити викрадені в музеях культурні цінності. Також, одним із заходів є переведення пам'яток культури до електронного формату, зафіксувавши точні розміри і зовнішній вигляд, оцифрування і представлення в електронному середовищі об'єктів історико-культурної спадщини: музейних артефактів, книжкових зібрань, архівних документів. У такому разі, навіть якщо ворожий вогонь пошкодить споруду, її можна буде відбудувати.

Досить цікавими та корисними є ініціативи європейських проєктів, що пропонують свою допомогу (Saving Ukrainian Cultural Heritage Online (SUCHO) [4], Competence Centre for the Conservation of Cultural Heritage (4CH)) [10]. Вони надають можливості для цифрового збереження оцифрованої культурної спадщини та збереження зображень екстреної фотофіксації об'єктів культурної спадщини на серверах в безпечних місцях Європи. Запрошують всіх до обговорення стану об'єктів культурного надбання та передачі досвіду щодо використання цифрових технологій у збереженні культурних цінностей, інформаційних ресурсів та віртуальних колекцій.

Узагальнюючи, можна констатувати, що ця проблематика, на часі, є однією з актуальних, тому що збереження культурного надбання, яке несе в собі генетичний код держави, – це інвестиція в підняття рівня національної ідентичності, що матиме одним з наслідків зміцнення державності та безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Андрес Г. (2014). Популяризація культурної спадщини. Її роль і значення в охороні пам'яток України. Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні : пам'ятка. М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Наук. б-ка ; уклад. О. О. Скаченко, наук. ред. Ю. М. Ключко. К. :

**Секція 1. Безпека сталого розвитку, гуманітарна криза,
екологічні потрясіння**

Вид. центр КНУКіМ, 2014. URL: <http://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2014/04/unesko.pdf>

2. Древаль Ю. Діяльність ЮНЕСКО у сфері охорони культурної спадщини. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2014-1/doc/4/02.pdf>

3. Міністерство культури та інформаційної політики (11.02.2022). Захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту URL: <https://mkip.gov.ua/content/zahist-kulturnih-cinnostey-u-razi-zbroynogo-konfliktu.html>

4. Збереження української культурної спадщини онлайн (SUCHO) (2022). URL: <https://www.sucho.org>

5. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. ЮНЕСКО; Конвенція, Міжнародний документ (16.11.1972). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text

6. Національний меморіальний комплекс героїв небесної сотні – музей революції гідності (19.03.2022). Створено Інструкцію зі швидкого реагування для музеїв. URL: maidanmuseum.org/uk/node/2127

7. Опалько Ю. (2007). Збереження культурно-історичної спадщини в сучасній Україні: проблеми та перспективи. Стратегічні пріоритети. 2007. № 1. С. 83.

8. Селіванов В., Діденко Н. (2000). Правова природа регулювання суспільних відносин. Право України. 2000. № 10. С. 14.

9. Слово і діло: аналітичний портал (28 травня 2022). За час повномасштабної війни окупанти знищили 9 об'єктів культурної спадщини України. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/05/28/novyna/kultura/chas-povnomashtabnoyi-vijny-okupanty-znyshhyly-9-obyektiv-kulturnoyi-spadshhyny-ukrayiny>

10. The 4CH Project (2022). SUM – Save the Ukraine Monuments. ЗПУ – Збережемо пам'ятники України. URL: <https://www.4ch-project.eu>

Карлін Микола, д.е.н., професор,
професор кафедри фінансів
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк,

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ «ЗЕЛЕНОГО» ФІНАНСУВАННЯ ПІД ЧАС ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Агресія Росії проти України в 2022 р. призвела до значних людських та матеріальних втрат для нашої країни. За різними оцінками, на середину травня 2022 р. російськими військами знищено тільки українських інфраструктурних об'єктів майже на 100 млрд дол США, а загальні збитки нашої країни оцінюються на суму від 600 млрд дол США. Про фінансову допомогу Україні для подолання наслідків цієї війни повідомили провідні країни світу та багато міжнародних організацій. Зокрема, про свої наміри підтримати українців у відновленні після війни з Росією вже заявив Європейський Союз. Для цього Європейська Рада створить спеціальний Трастовий фонд солідарності з Україною. Про готовність фінансово підтримати відбудову нашої країни також заявили США, Велика Британія, Швеція, Іспанія, Данія та інші країни. Для України важливо використати ці кошти не тільки максимально ефективно, але й врахувати при цьому екологічні вимоги ЄС до відбудови тих чи інших промислових та інфраструктурних об'єктів. Для цього, як пропонують провідні українські фахівці з інвестування, для управління залученими для відбудови України зарубіжними інвестиціями, необхідно створити спостережну раду з представників країн-донорів, щоб перекрити можливі корупційні діяння українських чиновників.

Недавно Концепцію економічного відновлення України оприлюднили Офіс Президента України та Уряд нашої країни. Важливо, що в цій Концепції центральною ідеєю трансформації української економіки є проведення кліматичної модернізації, що відповідає вимогам Європейського Зеленого Курсу. Відповідно,

всі нові промислові потужності у металургії, харчовій переробці та енергетиці будуватимуться на принципах «зеленої» економіки. Тобто, вони будуть продукувати мінімальний вуглецевий слід та мінімально залежати від викопного палива, на що будуть виділені значні «зелені» фінансові ресурси західними партнерами України. Водночас, поки не зрозуміло, як будуть враховуватися кліматичні вимоги при відбудові існуючих українських підприємств, які до війни з Росією характеризувалися значними викидами парникових газів, забрудненням води, землі, накопиченням значних відходів тощо. Тому важливо знайти відповідь на це питання вже зараз. Одним із варіантів могло б стати створення на базі переміщених підприємств спільних підприємств з країнами ЄС, в яких дотримуються більш високих екологічних стандартів. Крім того, це б дозволило швидко отримати іноземні інвестиції для подібних підприємств.

Досвід багатьох країн з екологізації бізнесом свого виробництва показує, що це займає тривалий період та неможливий без фінансової допомоги держави. Самостійно цю проблему бізнес не в силах вирішити. Так, в 1952 р. пропозицію голови Рурської територіальної асоціації планування, яка полягала в тому, щоб промисловість самостійно встановлювала фільтри для очистки повітря за рахунок власних коштів, не підтримала ні влада, ні бізнес. Відповідні зміни в законодавство були прийняті в Німеччині лише на початку 1970-х років. Найбільша ефективність екологічної політики стала прослідковуватися в Японії тільки у 1960-1970-х роках, завдяки спільному фінансуванню природоохоронних заходів з боку приватного сектору та держави. Ізраїль повноцінну програму управління природними ресурсами, в основі якої лежало її поєднання з економічним розвитком, зміг запустити лише у 1973 р. [1]. Країни ЄС на здійснення Зеленого переходу на наступні роки виділяють більше одного трильйона євро, оскільки європейському бізнесу самотужки не по силам виконати умови Європейського Зеленого Курсу.

При поданні заявок українськими підприємствами на гранти з фондів ЄС, треба враховувати той факт, що в Європейському Союзі державна фінансова допомога окремим підприємствам заборонена, щоб не підривати основи ринкової конкуренції в цій організації. Водночас, законодавство ЄС дозволяє використовувати державну фінансову підтримку тим підприємствам, які займаються діяльністю, спрямованою на охорону навколишнього середовища. Цей факт важливо використати українським підприємствам, які зараз переміщуються на Західну Україну, та створювати разом з підприємствами з країн ЄС спільні підприємства, на яких будуть запроваджуватися передові екологічні стандарти, відповідно до вимог Європейського Зеленого Курсу. Подібний підхід треба використати й при реалізації нових змін до закону про локалізацію, де при публічних закупівлях будуть користуватися перевагами товари виробників з України та ЄС, рівень локалізації яких складає 60 %. Це в певній мірі допоможе таким підприємствам конкурувати з підприємствами – виробниками аналогічних товарів з КНР та Туреччини.

Опитування Європейської Бізнес Асоціації показало, що український бізнес в масі поділяє Цілі сталого розвитку ООН, але проблемою є те, що чим більше українські компанії інвестують у їх досягнення (зокрема, в екологічні проекти), тим більше вони відчують регуляторні бар'єри з боку держави, які не дають бізнесу реалізувати свій потенціал. Тому Українській державі було б доцільним створити сприятливі умови, за яких українські компанії будуть готові збільшувати фінансування у проекти сталого розвитку, в тому числі в «зелені» проекти. Насамперед це стосується удосконалення державної регуляторної бази. Крім того, необхідна й державна консультативна допомога тим українським бізнесам, які поки не розуміють, навіщо їм інвестувати у проекти сталого розвитку, в тому числі в «зелену» економіку. Багато з них це зрозуміють, коли спробують експортувати свої товари до ЄС, де з 2023 р. буде братися новий вуглецевий податок на так званий вуглецевий слід для товарів,

вироблених поза межами ЄС. Величина цього податку може становити до 70 євро на одиницю виміру енергомістких товарів.

Позитивом у державному регулюванні фінансування природоохоронних заходів бізнесом стало прийняття постанови Кабінету Міністрів України № 1060 від 11.10.2021 р. «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на охорону навколишнього природного середовища». Тепер компанії будь-якої галузі можуть претендувати на державну допомогу для капітальних інвестицій та додаткових інвестиційних витрат, пільгових кредитів на застосування нових екологічних стандартів на виробництві та завчасну адаптацію до них, скорочення викидів парникових газів тощо. Розмір державної допомоги може сягати 100 % необхідних коштів. Зокрема, у 2020 р. підприємства отримали 10,8 млрд грн державної допомоги. Водночас, все частіше трапляються випадки, коли державна допомога, надавачами якої є органи державної влади центрального та публічного рівнів, визнається незаконною. Тому поки бізнес поки досить обережно ставиться до цього інструменту державного регулювання. Крім того, критерії оцінки допустимості державної допомоги бізнесу на «зелену» модернізацію досі не розроблені. Насамперед це стосується критеріїв оцінки життєвого циклу при проведенні публічних закупівель, хоча окремі країни ЄС (передусім Словаччина) активно допомагає Україні в цьому питанні.

Під час війни з Росією влада України пішла на відміну проведення тендерів в публічних закупівлях, що, на наш погляд, треба було робити тільки для оборонних закупівель. В результаті при проведенні публічних закупівель різко зросли тіньові схеми, відкоти, інші фінансові порушення, що призводять до їх удорожчання. Тому у найближчий час, поки йде війна, а також у відбудовний період треба змінити умови проведення публічних закупівель, щоб останні не гальмували цей процес. Насамперед треба скоротити їх терміни (не більше двох тижнів), підняти планку спрощених закупівель (хоча б до рівня 500 тис

грн), різко підвищити плату за необґрунтовані скарги на проведення та результати тендерів. Щодо останніх пропонуємо встановити цю плату на рівні вартості тендерної пропозиції. Тільки таким чином, на наш погляд, можна зупинити затягування тендерів. Обов'язковому контролю, за прикладом Польщі, повинні підлягати закупівлі, що фінансуються чи співфінансуються за рахунок коштів ЄС, що дорівнюють чи перевищують 10 млн. євро (при закупівлі товарів чи послуг) та 20 млн. євро (для робіт).

Фінансова «екологізація» української економіки до війни з Росією відповідно до стандартів ЄС, за розрахунками експертів, могла б коштувати нашій країні кілька сотень мільярдів дол США. Після закінчення війни (а вона, за оцінками військових експертів, може затягнутися до осені 2022 р.), ця сума значно зросте. Тому в структурі «зелених» фінансів в Україні важливе місце повинні складати не тільки публічні кошти та інвестиції українського приватного сектору, але й фінанси зарубіжних інвесторів. Для останніх треба передбачити значні фінансові пільги, насамперед податкові. Водночас, важливо посилити не тільки державний контроль за реалізацією «зелених» проєктів за іноземні інвестиції (як на рівні держави, так й на рівні регіонів та територіальних громад), а й громадський контроль, оскільки рівень корупції у державних екологічних службах досить високий. Це в першу чергу важливо, щоб не допустити надходження в Україну у відбудовний період так званих токсичних в екологічному плані зарубіжних інвестицій. А вони можуть піти в Україну, враховуючи існуючий зараз надлишок пропозиції робочої сили над її попитом, що вже негативно позначається на зарплаті працівників.

Важливо залучити для відбудови української економіки не тільки інвесторів з ЄС, США, Великої Британії та інших демократичних країн, а й китайських, турецьких та арабських інвесторів. Як відомо, зараз відбувається масове переміщення українських підприємств зі східних та південних регіонів нашої країни на Західну Україну, щоб уберегти їх від агресивних дій Росії. Відповідно, до цього процесу необхідно залучити

насамперед кошти китайських інвесторів, які зацікавлені мати спільні підприємства з Україною на кордонах з ЄС, а подібні підприємства в Росії та Білорусі вже не мають можливостей співпраці з Європейським Союзом в результаті накладених на ці країни санкцій з боку ЄС. Відповідно, Китай втратив економічний інтерес до подібної співпраці з Росією та Білоруссю. Водночас, необхідно посилити екологічний контроль за китайськими інвестиціями в Україну, оскільки не завжди і не всюди китайські інвестори дотримуються стандартів «зеленої» економіки. В силу цього, кілька десятків азійських та африканських країн розірвали інвестиційні договори з КНР. На подібні ризики співпраці з КНР звертає увагу й Надзвичайний посол України в США О. Маркарова. Крім того, вона вказує й на факти промислового шпигунства з боку китайських інвесторів, на що звертають увагу й відповідні служби США.

Список використаних джерел:

1. Бойко, С. (2022). Місце екології у економічному відновленні України: досвід передових держав. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/6/686725/> (дата доступу 8, 2022).

Корнелюк Ольга, к.е.н., доцент
кафедри міжнародних економічних відносин
та управління проектами
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна

ДОСВІД ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЦИРКУЛЯРНИХ ПРОЄКТІВ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Впровадження принципів циркулярної економіки набуває все більшої актуальності. Аргументами переходу від лінійної до кругової економіки є зменшення екологічних наслідків господарської діяльності, вирішення проблеми

ресурсозабезпечення, зниження енергетичних та фінансових затрат та раціональне використання ресурсів. Проте перехід до циркулярної економіки відбувається досить повільно. Так, аналізуючи звіти Circularity Gap, слід відзначити негативну динаміку глобальної циркулярності з 9,1 % у 2018 році до 8,6 % у 2020 році, тобто світова економіка залишається лінійною більше ніж на 90 відсотків, зберігається тенденція до зростання та порушення меж видобутку ресурсів і викидів парникових газів. Однією з причин є те, що попри розуміння численних переваг циркулярної економіки, існує проблема пошуку способів її запровадження, інакше кажучи є багато відповідей на питання «чому», але мало на питання «яким чином». Тому, має значення вивчення позитивного досвіду реалізації проектів циркулярної економіки [1].

Слід зазначити, що циркулярна економіка це не лише передумова сталого розвитку, але й можливість створення ефективних бізнес-моделей завдяки таким конкурентним перевагам [2]:

- широке використання інновацій;
- відкриття нових ринків, підвищення цінності бренду своєї продукції;
- подолання ризиків лінійної економіки, пов'язаних з волатильністю цін, законодавчим тиском;
- зменшення ризиків пов'язаних з невизначеностями і збоями у ланцюгах поставок.

При розробці циркулярних проектів необхідна чітка кругова дорожня карта, що передбачає узгодження цілей сталого розвитку та комерційних цілей [9; 10]. Покращення фінансової спроможності реалізації проектів вимагає розробки належного обґрунтування в бізнес-плані. На етапі розробки проекту потрібно виявити фінансові, юридичні та операційні перешкоди та розробити рішення для їх подолання; визначити можливості для покращення дизайну та інноваційної складової товару; обрати інструменти взаємодії та комунікації для успішного залучення зацікавлених сторін. Перехід до циркулярної

економіки вимагає глибоких знань та досвіду у різних галузях, тому в ЄС функціонують консультаційні організації, які надають необхідну підтримку суб'єктам бізнесу та допомагають їм досягнути «кругових» цілей [3].

З урахуванням галузевої структури української економіки, а також видів та обсягів відходів виробництва, серед перспективних напрямків циркулярної економіки в Україні є переробка таких матеріалів, як: папір, картон, PET і скло; старий одяг; органічні відходи; метал [4]. Важливим у цьому напрямі є вдосконалення та активізація податкових інструментів для стимулювання ресурсозбереження та раціонального природокористування [11; 12].

За останні роки текстильна промисловість почала швидкими темпами розвиватись на засадах кругової економіки. На користь цього свідчить також підписання наступних угод і зобов'язань: Глобальний порядок денний моди, Хартія індустрії моди ООН щодо кліматичних заходів, Пакт G7 про моду; це демонструє рух до впровадження текстильної індустрії з нейтральним вмістом вуглецю. Мета полягає в тому, щоб з'єднати круговий ланцюжок поставок виробників (виробників, роздрібних продавців і брендів) і постачальників (сортувальників, переробників, відновлювальних виробників, логістику, пральні тощо), щоб: зменшити обсяг текстильних відходів, надавши ресурси, технології та інфраструктуру, необхідні для використання та відновлення цінності відходів наприкінці терміну служби та підвищити здатність брендів одягу використовувати кругові стратегії [5].

В 2014 році була запущена програма Circle Textiles як перша секторна програма в рамках Circle Economy (це неприбуткова організація, місія якої надати глобальній спільноті компаній, міст та урядів можливість прискорити перехід до циркулярної економіки за допомогою практичних і масштабованих ідей та рішень). За підтримки Circle Textiles реалізовано багато проектів з основними напрямками переробки текстилю, циклічних бізнес-моделей, дизайну, оцінки технологій

та розвитку кругової інфраструктури. Мережа учасників програми, членів і стратегічних партнерів продовжує зростати за підтримки фонду Laudes Foundation та у тісній співпраці з такими партнерами, як Gap, Oxfam, Амстердамський інститут моди, VF Corporation та Fashion for Good [6].

Прикладом успішних проєктів є Switching Gear, реалізований за підтримки Laudes Foundation на чолі з Circle Economy, який мав на меті прискорити бізнес-моделі з перепродажу та прокату одягу та сприяти переходу швейної промисловості до моделей кругового споживання. Проєкт спрямовував чотири бренди одягу на круговий інноваційний процес, щоб допомогти їм розробити та запустити пілотні бізнес-моделі до 2021 року. Крім того, проєкт підключив бренди-учасники до мережі сприяння інноваторам, передовим брендам та експертам. У квітні 2021 року було випущено Circular Toolbox, покроковий посібник для брендів одягу, які хочуть досліджувати перепродаж та прокат, щоб залучити інші бренди до використання цих процесів. Такі компанії, як H&M та Marks&Spencer, збирають використаний одяг, використовуючи спеціальні програми стимулювання клієнтів завдяки системі знижок та пропозицій [4; 7].

Проєкт Dutch Circular Textile Valley працює над тим, щоб зменшити вплив на навколишнє середовище. Нідерланди мають понад 100 інноваційних компаній на ринку циркулярного текстилю та моди, які використовують можливості циркулярної економіки шляхом впровадження кругових бізнес-моделей, секонд-хенду та оренди (прокату) одягу. Ставлення споживачів до носіння «вживаного» одягу швидко змінюється. Жінки все частіше купують одяг секонд-хенд, і циркулярні бізнес-моделі є відповіддю на потреби споживачів. Це дає можливість продовжити термін служби одягу, побудувати тривалі відносини з клієнтами та отримати позитивні фінансові результати. Перспективним напрямом є переробка. Постільна білизна, рушники та інший текстиль який використовується в туристичній сфері, після завершення терміну експлуатації можуть використовуватись як ресурси для переробки. Також вважається

що хороший потенціал для досягнення екологічної вигоди має переробка поліестеру, який часто використовується в одязі. У Нідерландах розробляються перспективні технології, і компанії охоче їх застосовують [8].

Досвід цих та інших проектів може успішно використовуватись українськими виробниками для відновлення економіки, що зазнала значних збитків внаслідок російської агресії, а використання циркулярних проектів відповідає цілям сталого розвитку, які стали орієнтиром для сучасної світової спільноти.

Список використаних джерел:

1. Circle Economy. (2022). The Circularity Gap Report 2022 (pp. 1-64, Rep.). Amsterdam: Circle Economy. URL: <https://www.circularity-gap.world/2022> (access date May 14, 2022)
2. The Circularity Gap Report. URL: <https://www.legacy.circularity-gap.world/2019> (access date May 14, 2022)
3. Eager to implement the circular economy in your business? URL: <https://www.circle-economy.com/services/businesses> (access date May 14, 2022)
4. Гурочкіна В. В., Будзинська М. С. Циркулярна економіка: українські реалії та можливості для промислових підприємств. Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування. 2020. Вип. 5. С. 52-64.
5. Circle Textiles Programme. URL: <https://www.circle-economy.com/programmes/textiles/on-course> (access date May 12, 2022)
6. Towards a zero waste industry. URL: <https://www.circle-economy.com/programmes/textiles> (access date May 12, 2022)
7. Switching Gear. Towards circular business models. URL: <https://www.circle-economy.com/programmes/textiles/switching-gear> (access date May 12, 2022)
8. Dutch Circular Textile Valley. URL: <https://www.dutchcirculartextile.org/circulaire-innovatie-projecten> (access date May 12, 2022)
9. Павліха Н. В., Войчук М. В. Концептуальні засади безпеки сталого просторового розвитку: теоретико-методологічний аспект. *Міжнародна економічна безпека України: теорія, методологія, практика*. Колективна практика / за наук. ред. Кравчука П.Я. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2020. С. 161-183.

10. Павліха Н. В. Управління сталим розвитком просторових систем: теорія, методологія, досвід. Монографія. Луцьк: Волин. обл. друк., 2006. 380 с.

11. Цимбалюк І. О., Лущик В. Д. Податкове стимулювання залучення інвестицій у енергозбереження в Україні. *Еколого-економічні засади раціонального природокористування: теорія та практика реалізації*: кол. моногр. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. С. 45–73.

12. Цимбалюк І.О. Ефективність реформування вітчизняної системи екологічних платежів. *Економічний вісник університету: збірник наукових праць учених та аспірантів*. Переяслав-Хмельницький: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2013. Вип. 20/1. С. 186–195.

Невар Оксана, аспірантка
Лабораторії проектів та ініціатив
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

НАСЛІДКИ ВІЙНИ ДЛЯ ПРОМИСЛОВОСТІ ТА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Унаслідок воєнних дій економічна ситуація в Україні значно загострилася. Знизилося виробництво основних видів продукції, зокрема тієї, що становить основу експортного потенціалу України, заблоковані порти, а відтак і лівова частка зовнішньої торгівлі, руйнується транспортно-логістична, соціальна, маркетингова та інженерна інфраструктура цілих регіонів.

Так, протягом першого місяця війни лише 17 % великих підприємств продовжували працювати, ще 30 % перейшли на роботу в онлайн, а решта або не працювали зовсім, або призупинили діяльність [1]. Станом на початок квітня понад 50% українців втратили роботу [2]. Насамперед це стосується працівників великих промислових підприємств, розташованих у південно-східному регіоні України. Відбувається відтік кадрів за кордон та їх часткова передислокація на захід держави, що

тимчасово викидає з активного економічного життя сотні тисяч, або й мільйони людей.

Понад половина компаній-членів Європейської бізнес-асоціації в Україні припинили або призупинили свою діяльність у воєнний час (57%). Наразі ділова активність відновлюється дуже повільно.

Значних втрат зазнала металургія. Маріупольські метпідприємства «Азовсталь» та «ММК Ілліча», відповідно другий і третій за розмірами металургійні заводи України фактично зруйновані. Металургія втратила щонайменше 30% своїх активів. Пошкоджено Авдіївський коксохімічний завод, інші металургійні заводи – «АрселорМіттал Кривий Ріг» і «Запоріжсталь» були зупинені, однак поступово відновлюють виробництво. Підприємства з видобутку залізної руди працюють на 30-40% потужності [3].

Збитки у паливно-енергетичному секторі пов'язані з руйнуванням Кременчуцького нафтопереробного заводу, деяких об'єктів відновлюваної енергетики, мереж передачі електроенергії та розподілу газу. Росія свідомо атакувала паливні сховища по всій території України. В результаті паливо тепер на 100% імпортується і з інших країн. З початком війни Україна від'єдналася від російсько-білоруської енергосистеми та підключилася до ENTSO-E, єдиного європейського ринку електроенергії.

Український сільськогосподарський експорт, що сильно залежить від морського транспорту, майже зупинено через російську блокаду українських портів Чорного та Азовського морів. Наразі обсяг можливого експорту становить лише 0,6 млн тонн на місяць з 5-6 млн. тонн у довоєнний період [3].

Враховуючи зазначене уряд в екстреному порядку запровадив низку важливих регуляторних новацій, внаслідок чого поступово економіка України почала пристосовуватися до критичних умов. Так, завдяки певним податковим ініціативам уряду вдалося зменшити тиск на економіку. Зокрема, було дозволено переходити на третю групу спрощеної системи

оподаткування платникам податку із оборотом до 10 млрд грн із необмеженою кількістю працівників, знижено ставку єдиного податку до 2% з обороту, розширено перелік операцій, які звільняються від ПДВ, частково скасовано обов'язкові платежі при імпорті товарів та автомобілів [4]. Водночас контроль за рухом капіталу та валютні інтервенції можуть допомогти вивести економіку на траєкторію зростання в майбутньому. Так, на шляху до членства в Європейському Союзі Україні необхідно буде змістити акцент із обмінного курсу гривні до долара на обмінний курс гривні до євро. Бізнес поступово вирішує проблеми з логістикою, а державна допомога, зокрема кредитування аграріїв під 0% для проведення сівби, має підтримати експорт. Заходи з лібералізації економіки свідчать, що в уряді усвідомлюють прямий взаємозв'язок, який існує між ступенем економічної свободи і темпами економічного розвитку.

Не зважаючи на ще активну фазу військових дій, вже сьогодні має формуватися стратегія повоєнного економічного розвитку України, орієнтована на її максимальну дерегуляцію та демонополізацію. В умовах кризових явищ в економіці держави необхідним і нагальним постає здійснення заходів, спрямованих на відновлення та подальшу інтенсифікацію регіонального розвитку [5]. Водночас у повоєнний період відновлення економіки важливо якісно змінити її структуру, забезпечити перехід на засади сталого інклюзивного зростання [6; 7]. Замість існуючої практики державної підтримки бюджетоформуючих та експортоорієнтованих галузей (а саме вони визначають сировинний характер української економіки), уряд має стимулювати розвиток малого бізнесу, одночасно заохочуючи самозайнятих осіб і підприємців інвестувати у стартапи та реалізацію інноваційних проєктів. Таким чином Україні необхідно перейти від аграрно-сировинної до технологічної економіки.

Список використаних джерел:

1. Самаєва Ю. Як працює тил. Дзеркало тижня, 2022. 31 березня. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/jak-pratsjuje-til.html> .
2. Максимов В. Стало відомо, скільки українців втратили роботу через війну. *Today. Ua*. URL: <https://ukraine.today.ua/ru/stalo-yzvestno-skolko-ukrayntsev-poteryaly-rabotu-yz-za-vojny>

3. Що відбувається з економікою України під час війни. *БізнесЦензор*, 2022. URL: <https://biz.censor.net/r3334083>

4. Борщевський В., Куропась І., Микита О. Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання. *Громадський простір*. 2022. 13 квітня. URL <https://www.prostir.ua/?news=ekonomika-vijny-ta-povojennyj-ekonomichnyj-rozvytok-ukrajiny-problemy-priorityty-zavdannya>

5. Цимбалюк І. Фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022.

6. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О. Науковий базис формування теорії інклюзивного розвитку регіону. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: журнал*. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. № 3 (23). С. 136-142.

7. Павліха Н. В., Войчук М. В. Організаційно-економічні засади управління сталим розвитком міста: Монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 236 с.

Павліха Наталія, д.е.н., професор кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Волинського національного університету імені Лесі Українки,

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ROTARY INTERNATIONAL ЗАДЛЯ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Благодійна проектна діяльність виступає умовою протидії можливим загрозам сталому розвитку регіонів і територіальних громад та національній безпеці в цілому.

У зв'язку з цим постає питання щодо вивчення особливостей проектної діяльності громадських організацій, серед яких Rotary International – найбільша в світі громадська аполітична та арелігійна організація. Це альянс людей із активною громадянською позицією, лідерів громади, представників бізнесу та інтелектуалів, які мають бажання зробити наш світ, свою громаду кращими і щасливішими. Протягом понад 117 років ротарійці в різних країнах світу безкорисливо віддають частину

свого часу, доходів, організаційних здібностей і сил іншим людям і, завдяки цьому, духовно збагачуються самі, зав'язують цікаві і корисні знайомства, здійснюють проектну діяльність тощо.

Дотичність до соціальних проектів дає змогу реалізовувати вміння та навички у сфері створення чогось більше, аніж просто комерція, сприяти позитивним сталим змінам у суспільстві. Бути членом спільноти Rotary International - це можливість бути одним з тих людей, які несуть в собі й у своїй діяльності високі моральні та етичні цінності, є професіоналами своєї справи й прагнуть та йдуть у своєму зростанні ще далі. Стати частиною потужної міжнародної організації, яка вже існує у світовому масштабі понад сто років, є дуже почесно, адже рух Ротарі - це спосіб життя та мислення, це взаємодія на рівні інтелекту та високих життєвих пріоритетів.

Ротарійцями є президент США Джон Кеннеді, Прем'єр-міністр Великої Британії Уїнстон Черчилль, німецький письменник Томас Манн, мандрівник Тур Хейердал, засновник компанії Walt Disney Productions Уолт Дісней, король Швеції Карл XVI Густав, лауреат Нобелівської премії миру Альберт Швейцер, композитори Франц Легар та Жан Сибеліус, співак Лучано Паваротті, боксер Мануель Пакьяо, а також Біл Гейтс, Сем Уолтон, Папа Римський Франциск, Ангела Меркель, Камала Гарріс, інші.

То хто ж вони – ротарійці, які кидають виклик проблемам і втілюють зміни навколо себе та у світі? Вони серед нас, вони ті, кого впізнає та поважає за їхні дії громада, країна, цілий світ. Rotary International – це команда мотивованих на добрі вчинки людей. 23 лютого 2022-го року унікальній міжнародній організації Rotary International виповнилося 117 років. Ротарі стала «засновницею» ООН, Ротарі подолала поліомієліт, досвід цієї організації – це 117 років служіння «понад власне Я» по всій планеті. *Багаті та середніх статків успішні люди можуть рятувати життя, покращують школи, сиротинці, будинки для літніх осіб. Вражає, як унікальна Ротарі-мережа за короткий час збирає шалені суми для вирішення конкретної гуманної проблеми.* Глобальна мережа громадських добровольців Rotary International

об'єднує понад 1,2 млн лідерів бізнесу та суспільного життя й працює ще з 1905 року.

В Україні перший клуб з'явився в 1929 році та з 1992-го року й станом на сьогодні по містах країни діють вже 66 клубів, учасниками яких є 1151 Ротарійєць. За чверть століття українські ротарі-клуби залучили з-за кордону більше \$20 млн для допомоги сиротам, стипендії на навчання, щеплення від поліомієліту, ремонт шкіл, лікарень та будинків для людей похилого віку. Це – довоєнна статистика.

Мир, безпека, справедливість в третьому тисячолітті в умовах сучасних викликів російської агресії в Україні, як ніколи, мають значення. Жодна держава у світі не досягне сталого, інклюзивного, розумного розвитку без миру, відчуття безпеки та справедливості.

Досягнення 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР), ухвалених світовими лідерами на Саміті ООН, неможливе під звуки пострілів і вибухів. Неможливе там, де панують агресивні геополітичні стратегії, що аплодують вторгненню до інших держав і порушенню прав і свобод людини. Про це наголосив Президент України Володимир Зеленський під час участі у Діалозі лідерів на Саміті ООН з питань Цілей сталого розвитку в рамках 74-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку (США).

Сьогодні питання протидії національній й міжнародній безпеці знаходяться під загрозою. Війни, збройні конфлікти, тероризм, наркобізнес, екологічні катастрофа, анексії, окупація, постпандемічна криза – це все набуло надглобального рівня. Проблематика такого масштабу потребує для розв'язання реальне залучення великої кількості держав, мистецтва пошуків компромісів та генерації рішень, поглиблення міжнародного співробітництва та взаємодії.

У зв'язку з цим важливим є формування сучасної парадигми миру, безпеки і справедливості в третьому тисячолітті. Сучасний світ, як ніколи, потребує альтруїстичних вчинків та переосмислення правил життя і дій. Більш ніж віковий досвід

існування Rotary International в світі свідчить: там, де інші бачать проблеми, ротарійці бачать рішення. Це те, чого не вистачає сьогодні нашому суспільству. Ротарі відкриває можливості. Ми можемо бути відмінними лідерами, політиками, артистами, бізнесменами, учителями, лікарями. Але окрім нашої активної трудової і громадської діяльності, особистого життя більшість з нас потребує простору для спілкування з такими ж людьми, як ми самі. Важливо зустрічатися з однодумцями з метою налагодження контактів та співпраці один з одним, позитивного настрою та життєвої енергії, здійснення благодійної проектної діяльності.

Метою діяльності Клубів Rotary International є розвиток відносин взаєморозуміння, доброї волі, миру та дружби за допомогою всесвітнього товариства представників різних професій і занять, об'єднаних прагненням до здійснення ідеалів служіння суспільству та високим етичним принципам; спільна реалізація членами Клубу своїх законних прав і свобод, сприяння підвищенню знань, розвитку ділових якостей та професіоналізму членів Клубу, розвитку їх ділових та особистих контактів, використання яких сприятиме задоволенню потреб суспільства; провадження оздоровчої, освітньої, наукової, культурної та просвітницької діяльності задля сприяння становленню демократичного громадського суспільства.

Спільнота Rotary International діє задля об'єднання професіоналів і бізнесменів для реалізації гуманітарних проектів, розвитку високих етичних стандартів в професійній сфері і допомоги в установленні миру і доброї волі на всій планеті. В рамках виконання своїх завдань ротарійська спільнота:

- сприяє організації і проведенню зустрічей, круглих столів, семінарів, фестивалів, форумів, надає консультації, залучає експертів з різних галузей діяльності суспільства;
- сприяє реалізації просвітницьких, соціальних, екологічних проектів та надає підтримку іншим організаціям в реалізації проектів, спрямованих на виконання мети клубу;
- налагоджує стосунки для можливості служіння та взаємодопомоги;

- здійснює пропаганду та становлення високих етичних стандартів в бізнесі та професії, визнання гідності усіх корисних занять, удостоєння кожного ротарійця честю служити суспільству;

- втілює ідеали служіння кожним ротарійцем в особистому, діловому житті і в локальній громаді;

- розвиває міжнародне взаєморозуміння, доброї волі та миру завдяки світовому братерському об'єднанню ділових та професійних осіб.

У сучасних умовах військового стану задля підтримки України важливого значення набуває благодійна проектна діяльність міжнародних організацій, оскільки вона є поштовхом для відновлення економіки, соціального захисту людей; акцентує увагу на проблемах миру, безпеки та соціальної справедливості.

Список використаних джерел:

1. Павліха Н. В., Войчук М. В. Концептуальні засади безпеки сталого просторового розвитку: теоретико-методологічний аспект. *Міжнародна економічна безпека України: теорія, методологія, практика*. Колективна практика / за наук. ред. Кравчука П.Я. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2020. С. 161-183.

2. Бортніков В. І., Коцан Н. Н., Павліха Н. В. Волинь в умовах демократичної трансформації (кінець ХХ початок ХХІ століття). Монографія. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 656 с.

3. Pavlikha N., Tsybaliuk I. O., Kovshun N. E., Kotsan L. M. Conceptual Transformation Principles of the Income Regulation System in Ukraine. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Т. 2. №25. 2018. С. 317-324.

4. Pavlikha N., Voichuk M. Conceptual basis of sustainable spatial development: theoretical and practical framework: *International Journal of new Economics and Social Sciences*. 2018. Is. 8 (2). P. 311-322.

5. Павліха Н. В., Войчук М. В. Концептуальні засади управління сталим розвитком міста в умовах європейської інтеграції та реалізації реформи децентралізації: *Науково-практичний журнал «Регіональна економіка»*. №3. 2018. С. 29–36.

6. Мокій А., Павліха Н., Дацко О., Гуменюк А. Соціальна безпека територіальних громад у контексті регіональної політики України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 6 (134). С. 42-50.

Поручинська Ірина, к.геогр.н., доцент
кафедри економічної та соціальної географії
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Слащук Алла, к.філол.н, доцент
кафедри англійської філології
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ВІЙНА В УКРАЇНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ

24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала загарбницьку війну проти України на суші, морі та в повітряному просторі. Втручання вже призвело до значних жертв серед мирних мешканців та пошкодження природної спадщини України.

Військові дії на Сході України призвели до виникнення багатьох проблем різноманітного характеру. Одними з проблем, які вимагають невідкладного вирішення, є екологічні.

Детальну інформацію про вплив активних бойових дій та шкоду, заподіяну українському довкіллю нещодавно оприлюднили провідні експерти та фахівці Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України [2].

Серед найбільших екологічних проблем експерти виділяють такі:

- пошкодження ядерних установок, загрози ядерній та радіаційній безпеці;
- лісові пожежі в Чорнобильській зоні відчуження;
- постійні атаки промислових та інфраструктурних об'єктів;
- хімічне забруднення;
- шкода заповідникам та охоронним територіям;
- шкода водним ресурсам (річки, Чорне та Азовське моря).

За даними ГО «Екодія» станом на 3 травня 2022 року зафіксовано 216 випадків потенційної шкоди довкіллю,

спричинених російською агресією [1]. Половина усіх випадків – це пошкодження промислових об'єктів (нафтопереробні заводи, нафтобази, склади, тяглові підстанції залізничних станцій, аеродроми, аеропорти, нафтопродуктопроводи, заводи, магазини, полігони твердих відходів, автозаправні станції). Руйнування промислових об'єктів та великі пожежі призводять до токсичного забруднення атмосферного повітря, забруднення земель і водних ресурсів шкідливими речовинами по всій Україні. Найбільше таких випадків було зафіксовано в Харківській (15), Київській (14), Луганській та Дніпропетровській (по 10) та Донецькій (9) областях [1; 2].

Також було зафіксовано 46 випадків, пов'язаних з енергетичною безпекою. Це, в основному, були пошкодження ТЕС, ТЕЦ, влучання в газопроводи. Найбільше їх було у Харківській (10), Луганській (7) та Запорізькій (6) областях.

Особливе занепокоєння викликають випадки пошкоджень, пов'язаних з ядерною безпекою. Внаслідок дій російських загарбників виникли лісові пожежі в Чорнобильській зоні, які охопили площу понад 10 тис. га. Також було порушено ґрунтовий покрив на забруднених радіацією районах зони відчуження. Запорізька АЕС знаходиться під контролем російських військових. Крім того, було неодноразово зафіксовано проліт російських крилатих ракет на низькій висоті над українськими атомними станціями [1;2].

Російські війська використовують заборонені запалювальні боєприпаси з білим фосфором. Це загрожує масштабними пожежами та хімічним забрудненням ґрунтів.

Було завдано значної шкоди системам водопостачання, водовідведення та комунікаціям. Це загрожує запасам прісної води, спричиняє забруднення річок, які є джерелами водопостачання для промислових, комунальних підприємств та окремих домогосподарств.

Загалом, найбільша кількість випадків потенційної шкоди довкіллю була зафіксована у Харківській (30 випадків), Київській (26), Луганській (26), Запорізькій (21) та Донецькій (20) областях.

Також варто зазначити, що росіяни ведуть бойові дії на третині природно-заповідного фонду України. Гуманітарна криза загрожує біосферному заповіднику "Асканія-Нова", а також національним природним паркам "Азово-Сиваський", "Джарилгацький" та іншим [1; 2].

Проблема забезпечення екологічної безпеки в умовах війни сьогодні є дуже актуальною в Україні. Сучасна екологічна ситуація, яка склалась, створює загальнонаціональну загрозу формування непридатних для безпечного проживання та розвитку територій.

Список використаних джерел:

1. Випадки потенційної шкоди довкіллю, спричинені російською агресією URL: <https://ecoaction.org.ua/warmap.html>
2. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Офіційний портал URL: <https://mepr.gov.ua/news/39097.html>

Поручинський Володимир, к.геогр.н., доцент
кафедри економічної та соціальної географії
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Слащук Андрій, к.геогр.н., доцент
кафедри економічної та соціальної географії
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ВІЙНА В УКРАЇНІ: ЧИ МОЖЛИВА ПРОДОВОЛЬЧА КРИЗА?

Війна, яку Росія розпочала та веде проти України, ставить під загрозу продовольчу безпеку не лише в нашій державі, а й в усьому світі. За прогнозами ООН, рівень голоду може сягнути "небаченого раніше рівня". За найгіршого сценарію розвитку подій, війна може спричинити голод, від якого постраждає до

100 мільйона осіб, вважає німецький експерт у галузі аграрної економіки, професор Боннського університету Матін Каїм (Matin Qaim) [1].

Зумовлено це тим, що Росія та Україна займають важливе місце у світовому виробництві продовольства і більше половини країн, що живуть в умовах продовольчої кризи, залежать від експорту з України та Росії. Обидві країни експортують великі обсяги продовольства до Північної Африки та країн Близького Сходу.

Україна знаходиться на першому місці за експортом соняшникової олії та шроту, другому – за експортом ячменю та ріпаку, третьою – жита та сорго, п'ятою – за експортом пшениці. Окрім того, Україна забезпечує майже 10% від загального обсягу світових поставок зерна.

Україна забезпечує продовольством 400 мільйонів людей у різних країнах світу. Деякі країни залежать від України більше за інші: імпорт пшениці з України має вирішальне значення для деяких країн Близького Сходу та Африки. Зокрема, Ліван отримує 80 % пшениці з України; Єгипет закуповує пшеницю, а також великі обсяги олії; Лівія імпортує понад 40 % пшениці; Ємен - не менше 27 %. Крім того, влада північно-західної Сирії забезпечує регіон пшеницею і борошном, закупленим через Туреччину, але остання також імпортує 90 % пшениці з України. Частка України у загальному китайському імпорті пшеничного борошна становить 44 %, кукурудзи – 55 %, соняшникової олії – 59 % [2].

В Управлінні ООН з координації гуманітарних питань (ОСНА) вважають, що в Україні через війну близько 30 % земель сільськогосподарського призначення цього року не засіватимуть для вирощування пшениці, ячменю, соняшника та кукурудзи [3].

У 2021 Україна забезпечила 10 % світового експорту пшениці, за оцінками Міністерства сільського господарства США (USDA). Зокрема, було експортовано 16,6 млн. тонн пшениці, 4,2 млн тонн ячменю, 18,4 тис. тонн жита, 23,1 млн тонн кукурудзи, а також 126,9 тис. тонн борошна. Регіони, які

найбільше постраждали від російського вторгнення, відіграють важливу роль у сільському господарстві країни. У 2021 році частка цих регіонів у виробництві пшениці в Україні становила 38 %, кукурудзи – 34 %, ячменю – 43 %, насіння соняшника – 49 %. Існує ризик затяжної війни у Харківській, Луганській, Донецькій, Запорізькій та Херсонській областях – їхня частка виробництва пшениці становить 23 %, кукурудзи – 3 %, ячменю – 21 %, насіння соняшника – 20 % [5].

Згідно з даними аналітичної служби Всеукраїнської Аграрної Ради (ВАР), світовий експорт соняшникової олії в 2021-2022 маркетинговому році становив 10,9 млн тонн, з яких половину — 5,4 млн тонн експортувала Україна.

Цього року, за попередніми оцінками Українського клубу аграрного бізнесу (УКАБ) деякі культури в Україні засіють менше ніж торік. Зокрема, ячменю – на 32 %, кукурудзи – на 31 %, соняшника – на 28 %.

Основними проблемами, з яким стикаються українські фермери є такі [4]:

- розмінування полів;
- нестача добрив;
- заблоковані порти.

Для мінімізації виявів глобальної продовольчої кризи необхідно якнайшвидше захистити і підтримати виробництво сільськогосподарської продукції в Україні в умовах війни. А також активізувати співпраці з міжнародними й міжурядовими організаціями, зокрема ФАО, щодо трансформації продовольчих систем.

Такі дії мають сприяти надійному забезпеченню населення України продовольством, підвищенню економічної і фізичної доступності харчових продуктів, недопущенню зривів експортних контрактів сільгосппродукції.

Список використаних джерел:

- 1 Війна в Україні може спричинити голод до 100 мільйонів людей – експерт. URL: <https://www.dw.com/uk/viina-v-ukraini-mozhe-sprychynyty-holod-do-100-millioniv-liudei-ekspert-a-61107084/a-61107084>
- 2 Євросоюз та ООН шукають, як уникнути продовольчої кризи через війну рф в Україні URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3457045-francia-evropa-ta-oon-sukaut-ak-uniknuti-prodovolcoi-krizi-cerez-vijnu-rf-v-ukraini.html>
- 3 ООН: майже третина земель в Україні непридатні для посівної URL: <https://www.dw.com/uk/oon-maizhe-tretyna-zemel-v-ukraini-neprydatni-dlia-posivnoi/a-61509105>
- 4 Україна та глобальна продовольча безпека в умовах війни URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayina-ta-hlobalna-prodovolcha-bezpeka-v-umovakh-viyny>
- 5 Що відбувається з економікою України під час війни URL: https://biz.censor.net/resonance/3334083/scho_vidbuvayetsya_z_ekonomikoy_u_ukrayiny_pid_chas_viyiny

Радзій Володимир, канд. геогр. н., доцент
кафедри геодезії, землевпорядкування та кадастру
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

**ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ: ОЦІНКА ЗБИТКІВ ВНАСЛІДОК
ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ**

При веденні бойових дій агресором на теренах України значного впливу зазнають земельні ресурси. Так внаслідок військової агресії виникають різні види деградації ґрунтового покриву: фізична деградація ґрунтів – порушення ґрунтових горизонтів, порушення верхнього родючого шару, переущільнення ґрунтових горизонтів, будівництво фортифікаційних споруд, засмічення ґрунтів уламками будівель та споруд тощо; хімічна деградація – вигорання ґрунтів,

забруднення ґрунтів нафтопродуктами, шкідливими стоками та речовинами, продуктами розкладення тіл тощо.

Внаслідок війни значного впливу зазнають землі сільськогосподарського призначення переважно на сході та півдні України де найбільшого поширення мають чорноземи. За різними оцінками з активного сільськогосподарського використання вилучено від 6,5 до 9,8 млн. га ріллі, що відповідно становить 20-30 % земельного банку.

Крім того, значного впливу зазнають землі особливо цінних ландшафтів, які відносяться до природно-заповідного фонду (ПЗФ) України (900 об'єктів ПЗФ на площі 1,24 млн. га) та територій Смарагдової мережі (близько 200 територій площею 2,9 млн. га).

З початком повномасштабного вторгнення військ Російської Федерації в Україну розпочато фіксацію злочинів окупантів та оцінку збитків, завданих внаслідок військових дій. Органами державного управління напрацьовується нормативно-методичне забезпечення щодо оцінки шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ. Зокрема, прийнято Постанову Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» у якій визначено основні напрями та показники за якими здійснюється оцінка збитків.

Одним із напрямів визначення втрат є втрати земельного фонду та втрати щодо недоотримання вигоди з їх використання. У даному контексті будуть здійснювати оцінку витрат на рекультивацію земель, які були порушені внаслідок бойових дій; оцінка збитків землевласникам та землекористувачам земель сільськогосподарського призначення; оцінка витрат на відновлення зрошувально-осушувальної мережі; витрати на розмінування. З екологічних позицій здійснюється визначення шкоди землям внаслідок забруднення ґрунтів шкідливими речовинами, засмічення земельних ділянок допущених унаслідок збройної агресії.

Для оцінки масштабів завданих збитків землям внаслідок збройної агресії Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів (Міндовкілля) затверджено «Методику визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану» (наказ Міндовкілля від 04 квітня 2022 року № 167). Дана методика розроблена на основі діючої «Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства» (наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27 жовтня 1997 року № 171).

Основою розрахунків розміру шкоди від забруднення ґрунтів є нормативна грошова оцінка земельної ділянки та землі, які зазнали забруднення та засмічення.

З метою апробації запропонованих підходів проведено розрахунки щодо визначення розміру шкоди землям, внаслідок засмічення ґрунтів та їх забруднення, що мало місце при ураженні резервуарів нафтопродуктів у м. Луцьк в березні 2022 року.

В наслідок підриву резервуарів з паливом відбулося забруднення нафтопродуктами ґрунтів. При вибухах землі на майданчику зберігання паливо-мастильних матеріалів відбулось засмічення залишками засобів ураження, уламковим матеріалом споруд та інженерних мереж.

Згідно прийнятої методики розмір шкоди від забруднення ґрунтів визначається за формулою (1):

$$P_{ш} = A \times G_{оз} \times S_{д} \times K_{н} \times K_{о} + V_{р}, (1)$$

де,

$P_{ш}$ – розмір шкоди від забруднення ґрунтів, грн;

A - питомі витрати на ліквідацію наслідків забруднення ґрунтів відповідної земельної ділянки, значення якого дорівнює 1,5;

$G_{оз}$ - нормативна грошова оцінка земельної ділянки, ґрунти якої зазнали забруднення, грн/кв. м;

Сд - площа земельної ділянки, ґрунти якої зазнали забруднення, кв. м;

Кн - коефіцієнт небезпечності забруднюючої речовини, значення якого визначається за додатком 1 до Методики 171;

Ко - коефіцієнт, що застосовується для врахування природоохоронної цінності земельної ділянки, визначений у додатку 10 до Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 року № 963;

Вр - вартість рекультивації земель, забруднених внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, що розраховується за наступною формулою:

$$V_r = K(c) \times K(k) \times K(z), (2)$$

де,

V_r - вартість рекультивації;

P_1 - базова вартість;

P_2 - вартість за площею;

$K(c)$ - коефіцієнт складності;

$K(k)$ - коефіцієнт кількості забруднених/засмічених ділянок в одній територіальній громаді;

S - площа земельних ділянок, ґрунти яких забруднені;

$K(z)$ - коефіцієнт робіт із землювання;

$K(z)$ - коефіцієнт робіт із землювання, який дорівнює $(P_1 + P_2) \times S$.

Розмір шкоди внаслідок засмічення земель визначається за формулою:

$$R_{шз} = A \times B \times G_{оз} \times P_{дз} \times K_{зз} \times K_{ег}, (3)$$

де,

$R_{шз}$ - розмір шкоди від засмічення земель, грн;

А - питомі витрати на ліквідацію наслідків засмічення земельної ділянки, в тому числі прибирання, значення якого дорівнює 1;

Б - коефіцієнт перерахунку, що при засміченні земельної ділянки сторонніми предметами, матеріалами, відходами та/або іншими речовинами без відповідних дозволів дорівнює 15, а небезпечними відходами та/або іншими небезпечними речовинами – 300;

Гоз - нормативна грошова оцінка земельної ділянки, що зазнала засмічення, грн/м²;

Пдз - площа засміченої земельної ділянки кв. м;

Кзз - коефіцієнт засмічення земельної ділянки, що характеризує ступінь засмічення її відходами, який визначається за додатком 5 до Методики 171;

Кег - коефіцієнт еколого-господарського значення земель визначається за додатком 2 до Методики 171.

За даними дистанційного зондування встановлено, що орієнтовно площа забрудненої ділянки нафтопродуктами приблизно становить 6480 м². На площі 600 м² територія виробничого майданчика засмічена відходами споруд та інженерних мереж. Середнє значення розрахованої нормативно грошової оцінки земель у місті становить 638,55 грн/м². Коефіцієнти прийняті відповідно до Методики..., затвердженої постановою КМУ від 25 липня 2007 року № 963. Розраховані витрати на рекультивацію становлять 18797 грн. Відповідно, розмір шкоди від забруднення ґрунтів становитиме 37,3 млн. грн. Збитки від засмічення земель становитимуть 22,9 млн. грн.

Отже, запропоновані підходи щодо встановлення розміру шкоди від забруднення та засмічення земель, внаслідок військових дій, дозволяють оперативно проводити визначення завданих битків найціннішому природному ресурсу – земельних ресурсів. Отримані дані будуть слугувати основою компенсації шкоди, заподіяної довкіллю, внаслідок збройної агресії.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова Каб. Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326 : станом на 12 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#Text> (дата звернення: 19.05.2022).

2. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану : Наказ М-ва зах. довкілля та природ. ресурсів України від 04.04.2022 р. № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text> (дата звернення: 19.05.2022).

3. Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства : Наказ М-ва охорони навколиш. природ. середовища та ядер. безпеки України від 27.10.1997 р. № 171: станом на 12 січ. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0285-98#Text> (дата звернення: 19.05.2022).

4. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу : Постанова Каб. Міністрів України від 25.07.2007 р. № 963 : станом на 22 лют. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2007-п#Text> (дата звернення: 19.05.2022).

Савчук Анастасія, к.е.н., докторантка,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,

Войчук Максим, к.е.н., начальник НДЧ,
Луцький національний технічний університет,
Луцьк

БЛАГОДІЙНИЦТВО ЯК ДЖЕРЕЛО ПІКЛУВАННЯ ПРО ДОБРОБУТ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Через військове вторгнення росії в Україну населення опинилося у скрутному становищі і потребує допомоги, на що спрямована діяльність багатьох благодійних фондів та волонтерських рухів, що є вищим проявом гуманізму у сучасному суспільстві.

Соціально-економічну роль та значення благодійництва як продуктивного сегменту сучасного громадянського суспільства розкрито у працях С. М. Євтушка [1], Т. М. Курінної [2], Насібової О. В. [3].

У економічній літературі обґрунтовано питання трансформації суто матеріальних чинників добробуту населення у соціальні, екологічні, освітні, медичні критеріїв розвитку суспільства. Пінчук А. підкреслює, що «навіть на сучасному етапі дослідження перелік факторів добробуту людини є далеко невичерпним, оскільки часто не включає психологічно-емоційні та духовні аспекти «добробуття» людини». Погоджуємося з думкою вченого, «що задоволеність від безкорисних благодійних справ, або можливості реалізувати свої індивідуальні здібності може у разі перевищувати, кількісно та якісно, задоволення отримане від володіння або користування матеріальними благами за умови, що людина не знаходиться за межею бідності і не має інших серйозних загроз до свого існування» [4].

На думку Насібової О.В. «в умовах сучасних економічних перетворень важливим є поглиблене розуміння сутності благодійництва як джерела залучення додаткових фінансових ресурсів для підтримки та розвитку соціального захисту населення» [3].

Основною думкою дослідження є обґрунтування прямого та опосередкованого впливу благодійництва на процеси вирішення цілої низки соціальних проблем, що в умовах війни окреслюють серйозні загрози для життєво важливих інтересів населення – безпеки життя, стану здоров'я і добробуту тощо.

Представниками економічної думки історично доведено, що добробут формують багатство та матеріальні блага, процеси їх виробництва та споживання. Проте, як вірно зазначає Пінчук А., «з розвитком економіко-соціальних відносин в суспільстві та внаслідок еволюції ролі людини в ньому, змінювались також і підходи до визначення складових добробуту, і цей процес трансформації продовжується й досі» [4]. Відбувається еволюція переходу від споживчо-матеріальних складових добробуту до соціально-психологічних, духовних, фінансових, ментальних тощо.

Завдяки таким характеристикам, як оперативність, гнучкість, модифікованість, благодійницькі фонди у співпраці з органами влади, громадськими неприбутковими організаціями, бізнесом, населенню, що постраждало в умовах війни, надають життєво необхідні засоби для існування, реабілітації фізичного та ментального здоров'я, покращення умов та якості життя. Саме благодійність, на думку Пінчук А., характеризує «вищий рівень добробуту людини. «Бажання робити добрі справи без винагороди», або благодійність, яка також може зв'язатися у людини, як правило, за умови повного задоволення на всіх інших рівнях свого «доброго буття» [4].

Насібова О. В., розглядаючи благодійність як джерело фінансових ресурсів соціального захисту населення, зазначає, що «благодійні організації мають диверсифіковані джерела

фінансування, найбільш поширеними з яких є внески приватних осіб, кошти міжнародних інвесторів, інвестиції бізнесу»[3].

Британська компанія Charities Aid Foundation щороку укладає звіт Всесвітнього індексу благодійності World Giving Index, за показниками активності населення у волонтерській та благодійницькій діяльності. Всесвітній індекс благодійності вимірюється за такими трьома показниками, як готовність допомогти незнайомцям, грошові пожертви і волонтерство. У рейтингу 114 країн світу в 2021-му році Україна посіла 20-те місце. Для порівняння – у 2018 році у світових рейтингах благодійництва Україна посіла 81 місце, піднявшись на 69 позицій відносно 2010 року. За даними звіту 2020-го року 6% українців надавали різноманітну допомогу незнайомим людям, 43 % жертвували кошти на благодійність, 19 % витрачали свій час на волонтерство у громадських організаціях.

Благодійники в умовах війни зіштовхнулися з новими викликами. Багатьом довелося диверсифікувати свою роботу, оперативно відреагувати на вимогу сьогодення. Наразі благодійний сектор ще перебуває на етапі змін.

Благодійники та волонтери реалізують напрями з надання волонтерської допомоги Збройним Силам України та постраждалим внаслідок широкомасштабної військової агресії росії проти України, збирають кошти й закуповують товари для потреб фронту та цивільних, координують роботу центрів допомоги для внутрішньо переміщених осіб, здійснюють підготовку потенційних місць розміщення людей, надають психологічну допомогу для дітей та підлітків, здають кров на донорство, організують допомогу людям похилого віку, здійснюють авто-волонтерство тощо. Через забезпечення гуманітарних потреб цивільного населення в умовах війни, бійців тероборони та військових ЗСУ громадські організації та благодійні фонди стали волонтерськими штабами та хабами для збору ресурсів.

Станом на 30 травня 2022 року Національна соціальна сервісна служба України надала інформацію про 719 організацій

та установ на території України, що залучають до своєї діяльності волонтерів, зокрема іноземців, для провадження благодійної діяльності на території України.

Отож напрямки благодійної діяльності в умовах війни зазнали диверсифікаційних змін. Їх масштаби суттєво зросли, особливо у сферах підтримки Збройних Сил України, допомоги біженцям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах; соціального захисту постраждалого населення, сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення у надзвичайних ситуаціях воєнного стану тощо. Благодійництво стало одним із суттєвих джерел піклування про добробут населення в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Євтушок С. М. Теоретичні засади взаємодії держави та суспільства у сфері благодійництва : автореферат дис. канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / С. М. Євтушок; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Львів. регіон. ін-т держ. упр. Львів, 2015. 20 с.
2. Курінна Т. М. Державне регулювання благодійності і меценатства: монографія. Київ : Талком, 2018. 400 с.
3. Насібова О. В. Благодійність як джерело фінансових ресурсів соціального захисту населення. *Ефективна економіка*. 2020. № 10. – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8260> (дата звернення: 14.06.2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.60
4. Пінчук А. Еволюція поняття «добробут» та сучасні підходи до визначення його складових. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 2. С. 53. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.02.044>
5. Pavlikha N. V., Tsymbaliuk I. O. , Kovshun N. E., Kotsan L. M. Conceptual Transformation Principles Of The Income Regulation System In Ukraine. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Вип. 2 (25). 2018. С. 317-324.
6. Pavlikha N. V., Tsymbaliuk I. O. , Kotsan L. M. Modeling The Optimal Size Of The Minimum Wage In Ukraine. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: журнал*. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. № 2 (14). С. 26-35.
7. Павліха Н., Цимбалюк І. Стратегічні перспективи трансформації фіскального простору під впливом мегатрендів. Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір: IV Міжнародна

науково-практична конференція. URL:
<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/42941/1/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D1%85%D0%B0.pdf>

8. Voichuk M. Etymology concept of the “economic inclusion” in the context of cyclic development of economy. *innovative economy*. 2021. No. 3-4. P. 28–33. URL: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2021.3-4.4>

9. Polinkevych O., Pavlikha N., Voichuk M. (2022). Quality management of the education in higher education institutions of Ukraine on the principles of business socially responsibility. *National Interest*, 2(7), 30–40. Retrieved from <https://sc01.tci-thaijo.org/index.php/NIT/article/view/240178>

Цимбалюк Ірина, д.е.н., професор,
професор кафедри підприємництва і маркетингу
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК В УМОВАХ ВІЙНИ ТА НОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ

Як свідчить практика, сучасний розвиток має асиметричний характер. Нові мегатренди розвитку посилені процесами глобалізації і технологічного прогресу поглиблюють існуючу соціальну та економічну нерівність між багатими та бідними, що загрожує загостренням проблем соціальної нестабільності у суспільстві. Серед інших проблем, які спіткають світ вже сьогодні – військові конфлікти, тероризм, посилення економічної нерівності, уповільнення економічного зростання і екологічні проблеми.

Поглиблення соціально-економічної нерівності та проблеми соціальної ізоляції в процесі розвитку зумовили необхідність змін концептуального підходу щодо реалізації політики регіонального розвитку та стало однією з вагомих причин для переходу до стратегії розумного, сталого й всеосяжного зростання [1; 2].

У відповідності до прийнятої в ЄС стратегії сталого, всеохоплюючого та розумного зростання інклюзивний вектор

визнаний одним із пріоритетних. Він спрямований на посилення соціального включення усіх прошарків суспільства до процесів розвитку та продуктивної діяльності, забезпечення рівних можливостей для суб'єктів економіки, справедливий розподіл отриманих у результаті соціально-економічного піднесення благ і підвищення загального рівня добробуту населення.

Поняття інклюзії трактується як збільшення ступеня участі всіх громадян соціуму в процесі економічного зростання й справедливий розподіл його результатів. Інклюзивний розвиток заснований на такому типі економічного зростання, який дає змогу відчувати його результати кожному члену суспільства, охоплюючи всі сфери життя.

В основу інклюзивного розвитку покладено також забезпечення участі всіх верств населення країни у процесі зростання як з точки зору прийняття рішень, так і у формуванні факторів зростання. Цей тип соціально-економічного зростання спрямований на розвиток людини, підвищення її добробуту, зниження рівня бідності та нерівності, вимагає активної участі в економіці людського ресурсу. Важливою рисою інклюзивного зростання є забезпечення справедливого розподілу отриманих результатів [3].

Концепція інклюзивного зростання знайшла своє відображення в правовому полі Європейського Союзу, де визначено, що процеси соціального та економічного розвитку передбачають ліквідацію бідності й поступове зменшення міжрегіональної диференціації в рівні життя, задовольняючи потреби та прагнення людини й мають здійснюватися з урахуванням необхідності охорони навколишнього природного середовища [4; 5]. Основні принципи інклюзивності, такі як зменшення бідності, забезпечення гідної праці встановлення рівноправ'я та справедливості визнані світовою спільнотою як основні орієнтири подальшого розвитку.

Інклюзивний розвиток, як нова парадигма соціально-економічного зростання, визнана світовою спільнотою та набуває значного поширення у практиці розвинутих країн світу.

Основна ідея інклюзивного зростання будується на «трьох китах» – трьох основних принципах, дотримання яких дозволить отримати позитивні соціальний та економічний ефекти від її впровадження (рис. 2).

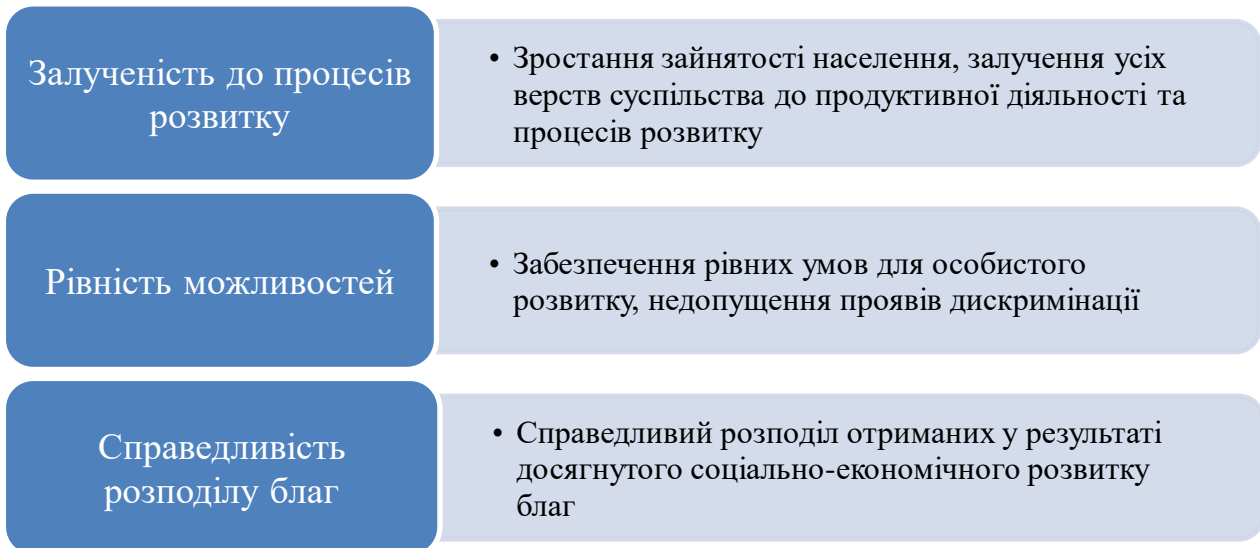

Рис. 1. Основні принципи інклюзивного зростання
**Систематизовано автором.*

Ці принципи можна визначити наступними чином [6]:

1. *Забезпечення рівних умов для особистісного розвитку, недопущення проявів дискримінації* (за гендерною та расовою ознаками, соціальним статусом, рівнем доходів тощо). Гарантування рівних можливостей доступу до ресурсів розвитку. На дотримання цих принципів спрямована соціальна інклюзія, екологічна інклюзія, інклюзивна освіта, розвиток інклюзивної інфраструктури, фінансова інклюзія та ін.

2. *Зростання зайнятості населення та залучення усіх верств населення до продуктивної діяльності*, створення сприятливих умов розвитку бізнесу, дотримання правил добросовісної конкуренції. Задля досягнення визначених орієнтирів доцільним є забезпечення функціонування інклюзивних ринків праці, розвиток соціального партнерства, тобто досягнення як соціальної, так і економічної інклюзії.

3. *Справедливий розподіл отриманих у результаті досягнутого соціально-економічного розвитку благ.* У контексті цього важливим є недопущення корупції, запровадження інклюзивних інститутів, доручення населення до процесів розподілу фінансових ресурсів громади через прийняття бюджетів участі, активізація громадсько-політичної діяльності.

На сьогодні актуальність інклюзивного всеохопного розвитку та недопущення ізоляції посилюється війною, що розгорнулася у нашій країні. Наслідки та значні ризики серйозного й тривалого негативного ефекту війни в Україні відчутні у всьому світі. Зростання цін на продукти харчування та енергоносії, зниження конкуренції на світових ринках особливо негативно впливає на країни. Ціни на енергоносії та пшеницю різко зросли, додавши до наслідків інфляції від пандемії глобальний збій в ланцюжку поставок. Виникла реальна загроза розпаду світової економіки на торгові блоки. За попередніми даними війна росії проти України може призвести до падіння світової економіки на 1,3 відсотка.

Наслідки війни будуть більш відчутними для менш розвинутих країн, що пришвидшить соціально-економічну диференціацію.

Конкретизуючи проблему інклюзивного розвитку за умов українських реалій, необхідним є врахування того факту, що економіка України дуже сильно страждає від розв'язаної росією війни, спад її Валового внутрішнього продукту (ВВП) може сягнути третини від довоєнного. Збитки для економіки України через війну станом на 13 березня уже перевищили \$119 мільярдів і щодня ця сума зростає [7].

Згідно з останніми даними Держстату України, валовий внутрішній продукт у 2021 році зріс (рис. 1).

**Секція 1. Безпека сталого розвитку, гуманітарна криза,
екологічні потрясіння**

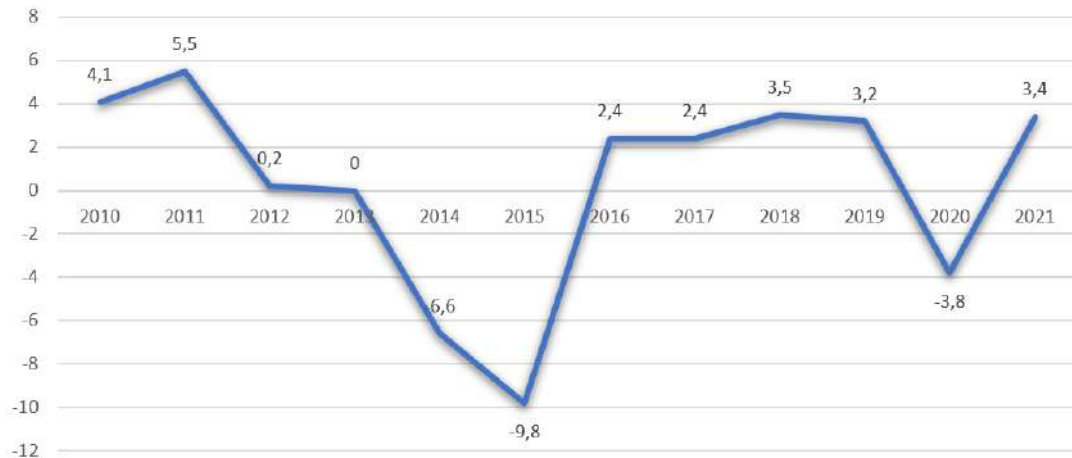

Рис. 1 Динаміка реального ВВП України, % до попереднього року

Джерело: [8].

Водночас, з причин війни, падіння ВВП України у 2022 році за попередніми розрахунками становить понад 35% у порівнянні з попереднім роком. МВФ прогнозує падіння ВВП у 2022 році на 10% за умови, якщо бойові дії припиняться найближчим часом, та 25-35% у разі більш тривалої війни [9].

Повномасштабне вторгнення росії безперечно завдало потужного удару економіці України. Негативного впливу зазнали галузі, в яких неможлива дистанційна робота, зокрема, авіаційні, морські перевезення, сфера послуг, де бізнес працює безпосередньо зі споживачами. Внаслідок блокування росією українських морських портів відбулось скорочення експорту майже вдвічі, а експорту зерна.

Військові дії в Україні на сьогодні стали викликом для усієї світової спільноти. Чи будуть практично реалізовані визначені світовою спільнотою принципи соціально-економічного розвитку у формі підтримки нашої країни та недопущення кричущої політичної, соціальної та економічної несправедливості, що проявила росія по відношенню до України? Саме це стане реальною перевіркою на спроможність дотримання проголошених орієнтирів на сталий розвиток та інклюзивне зростання.

Список використаних джерел:

1. Павліха Н. В., Войчук М. В. Концептуальні засади безпеки сталого просторового розвитку: теоретико-методологічний аспект. *Міжнародна економічна безпека України: теорія, методологія, практика. Колективна практика* / за наук. ред. Кравчука П.Я. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2020. С. 161-183.

2. Павліха Н. В. Концептуальні засади управління сталим розвитком просторових систем: Препринт. Луцьк: Надстир'я, 2005. 60 с.

3. Цимбалюк І. О. Інклюзивний розвиток регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 340 с. 14,8 д.а. ISBN 978-966-940-278-3

4. Павліха Н. В. Європейська інтеграція щодо досягнення перспектив сталого просторового розвитку Розділ у монографії. Європейська інтеграція: досвід Польщі та України : кол. моногр.- Луцьк Люблін: «Drukarnia Kolor Lublin», 2013. С.140- 159.

5. Voichuk, M. (2021). Etymology Concept of the "Economic Inclusion" in the Context of Cyclic Development of Economy. *Innovative Economy*, (3-4), 28–33. <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2021.3-4.4> (access date January 16, 2022)

6. Цимбалюк І. Фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2022.

7. Мінекономіки підрахувало збитки України від війни з РФ. <https://ua.news/ua/minekonomiky-pidrahuvalo-zbytky-ukrayiny-vid-vijny-z-rf/>

8. Державний комітет статистики України. Національні рахунки. ВВП. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Діденко С. Понад місяць руйнівної війни: економічні наслідки та перспективи для України. *Ua.news*. 29 березня 2022. URL: <https://cutt.ly/nKOqgRf>

Цимбалюк Сергій, к.е.н.,
науковий співробітник Лабораторій проєктів та ініціатив
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна

РОЛЬ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОЇ СФЕРИ У ДОСЯГНЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА МИРУ

Протягом останніх двох десятиліть спорт та інші форми фізичної активності використовувались для досягнення цілей сталого розвитку та як інструмент миротворчих та миротворчих операцій в усьому світі в рамках так званого «спорту задля розвитку та миру».

Світовою спільнотою визнано, що спортивно-оздоровча сфера є стратегічно важливою для забезпечення соціально-економічного зростання, підвищення якості життя населення та досягнення перспектив сталого розвитку сучасних країн.

Фізична культура та спорт займають визначальну роль у п'яти ключових сегментах суспільної діяльності світового масштабу, зокрема: всебічний стійкий економічний розвиток; соціальне залучення, зайнятість та подолання бідності; ефективне використання ресурсів, охорона навколишнього середовища; культурні цінності; взаєморозуміння, мир і безпека [1]. Важливість фізичної культури та спорту в забезпеченні сталого розвитку визнана на міжнародному рівні. Низка ключових міжнародних декларацій та документів визначають використання спорту як каталізатора людського та соціального розвитку. Зокрема про це свідчать дев'ять резолюцій, прийнятих Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй між 2003 і 2014 роками. У той самий період уряди країн Європейського Союзу також послідовно підтверджували роль спорту у сприянні розвитку та миру на численних засіданнях міністрів спорту ЄС і на засіданні глав урядів Співдружності націй. Роль спорту у сприянні розвитку та миру відображено в підсумковому

документі саміту ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [2], де відмічено зростаючий внесок спортивно-оздоровчої сфери у реалізацію розвитку та миру, пропаганді толерантності та поваги, розширення прав і можливостей жінок та молоді, людей та громад, а також цілей охорони здоров'я, освіти та соціальної інтеграції, що в комплексі сприяє досягненню сталого розвитку [3].

Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Національні завдання, індикатори їх виконання, орієнтири розвитку України до 2030 року відповідно до Глобальних цілей відображено в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» [4].

У 2017 році Секретаріат Співдружності націй опублікував керівництво з підтримки внеску спорту в забезпечення сталого розвитку. Загалом було зацентровано на шести цілях, щодо досягнення яких спорт може сприяти найбільш ефективно. Спорт забезпечує досягнення Цілі № 16, сприяючи формуванню мирних й інклюзивних суспільств, забезпеченню доступу до правосуддя та побудові ефективних інклюзивних інституцій. Визнано, що міжкультурний характер спорту сприяє ліквідації насильства та підтриманню миру. Водночас у досягненні Цілі № 16, ключовим є недопущення нечесної спортивної боротьби із використанням допінгу, запобігання корупції та домовленостей у спортивній сфері. Вирішення цих питань вимагає належного врядування та практики захисту дітей у спортивних організаціях [5].

Сучасні умови функціонування спортивно-оздоровчої сфери обумовлюють необхідність наукового обґрунтування нової концепції її розвитку. Зважаючи на загальносвітові тенденції щодо визначення пріоритетів соціально-економічного зростання на основі розвитку та миру, в основу такої концепції має бути покладено дотримання принципів інклюзивного зростання й досягнення цілей сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Pavlikha N., Tsymbaliuk S. Analysis and forecasting of the sphere of sports and health services development in Ukraine [Аналіз та прогнозування розвитку сфери спортивно-оздоровчих послуг в Україні]. National Interest Academic Journal. Thailand. 2021. Vol. 1. No. 4. Pp. 42–54.

2. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. Організація Об'єднаних націй. Генеральна асамблея. 2015. URL:

www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/Agenda2030_UA.pdf
(дата звернення: 11.05.2022)

3. Павліха Н. В., Войчук М. В. Концептуальні засади безпеки сталого просторового розвитку: теоретико-методологічний аспект. Міжнародна економічна безпека України: теорія, методологія, практика. / за наук. ред. Кравчука П.Я. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2020. 212 с. С. 161–183.

4. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь. Електронний ресурс. URL:

https://mepr.gov.ua/files/docs/Національна%20доповідь%20ЦСР%20України_липень%202017%20ukr.pdf (дата звернення: 05.05.2022).

5. Bardocz-Bencsik M. Sport for development and peace – investigating the field. PhD thesis. Budapest 2020. P. 50. URL:

https://www.sportanddev.org/sites/default/files/downloads/mariann_bardocz-bencsik_mariann_dissertation.pdf (6 May 2022, date last accessed).

Ющишина Лариса, к.е.н., доцент
кафедри менеджменту та адміністрування
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ЕМОЦІЙНИЙ СВІТ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Повномасштабна війна, що триває в Україні, не тільки знищує міста і села, вона руйнує емоційне благополуччя українців. Розуміння психічних механізмів думок та емоцій забезпечить нам краще мислення, краще самопочуття, спроможність проходити крізь життєві випробування, зберігаючи при цьому психічне здоров'я та особистісну цілісність.

Емоції – визначений спосіб ставлення людини до навколишнього світу, до інших людей і до самого себе, що проявляється у формі безпосереднього переживання. Емоції, що пов'язані з деяким конкретним чи узагальненим (любов до рідного краю, ненависть до ворогів) предметом, виражають стійке емоційне ставлення до нього та містять цілу палітру почуттів.

Як зазначають Н. Чудаєва, Г. Шулдик: «Цілі та мрії людини залишаються пустими словами, якщо вони не одухотворені почуттями, якщо за ними не стоять емоції. Якщо у людини є ціль, до якої вона байдужа, вона не буде прагнути її досягати» [1].

Нині у кожного українця не має палкіших бажань, аніж здобути перемогу та жити у мирній, вільній державі.

Досліджуючи психотип українця-воїна О. Губко пише : «Українці й тут становлять рідкісний, важко збагнений феномен, дивовижний виняток із правил. Їхній розкішний благодатний край був об'єктом постійних, жорстоких і наймогутніших агресій. Тому їм доводилося постійно воювати. Здавалося б, це мало виробити у них у віках вкрай войовничу, люту, жорстоку натуру, ледь не патологічну агресивність й

нешадність, в той же час ми знаємо, що українці в усьому світі заслужено користуються славою нації винятково миролюбної, не войовничої, згідливої, лагідної» [2, С. 271].

Так, ми нація миролюбного світогляду, солідарна в тому, щоб уберегти свою територіальну й державну цілісність. Але сьогодні, коли світ здригнувся від війни в Україні – центрі Європи, коли наші кордони віроломно порушили рашистські загарбники, проливається українська кров в обороні рідної землі, гине мирне населення, серед них – діти, тисячі скалічених людських доль, вщент зруйновані населенні пункти, які емоції переповнюють українців у цій важкій ситуації, у війні? Природно, що сьогодні ми відчуваємо такі емоції, думки й схильності, про які й не здогадувалися у мирний час. Емоційний світ людини під час війни зазнає певних коливань. Відбуваються перепади емоційних станів – і це нормально в ненормальних обставинах. В емоційних хвиль є своя послідовність, специфічна для окремого індивіда. Але, якщо розглядати їх в цілому, то емоції чергуються наступним чином: розгубленість – тривога, страх, паніка – злість, роздратування – ейфорія – апатія, депресивні симптоми.

Нагромадження негативних емоцій в організмі людини забирає її енергію, що необхідна для подальшого функціонування. Згідно з ідеєю «емоційної гідравлічної системи нам потрібно давати волю негативним емоціям, інакше їх тиск спричинить психологічні проблеми.

«Турбота про себе та про свої емоції в ситуаціях, коли для цього є хоча б найменша можливість, мала би стати такою ж важливою частиною боротьби за майбутнє України, як і нинішня хоробрість та бойова рішучість» [3]. «Кожен із нас має власне специфічне покликання або життєву місію, призначення для виконання конкретного завдання» [4, С. 118]. І говорячи далі словами засновника школи логотерапії, колишнього в'язня концентраційного табору В. Франкла: «Наш обов'язок – знаходити сенс у житті, навіть у найтемніші часи. Хай би якими були обставини, у нас завжди залишається певна свобода волі» [4]. Так, аналізуючи українську вдачу в порівнянні з російською

І. Мірчук – відомий дослідник української філософії й культури – зауважує про такі характеристичні риси як український оптимізм, визнання свободи вибору; і російський песимізм, її (свободи вибору) заперечення, пасивність волі, брак ініціативи, лінивість і безтурботність; про роздвоєність російської душі і цільність української, даровану хліборобським способом життя [2, с. 36].

Навіть за найважчих обставин українці зберігають свої моральні цінності. Внутрішня сила, що генетично закладена в українській нації, дозволяє піднятися над складними обставинами, стражданнями, які випали на її долю, творити життя надією попри біль втрат.

Як зазначає О. Губко, «якщо докопуватися до глибинного психологічного коріння уже згаданого парадоксу (миролюбність українців, яким доводилося весь час воювати), то його слід вбачати саме у високому інтелектуальному й моральному розвитку нації і все у тому ж найбільш мирному сільськогосподарському ремеслі, яким займалися здавна наші пращури» [2, С. 271].

Ментальність українців як важливий етнопсихологічний феномен формується під впливом трьох компонентів: емоційного, пізнавального та поведінкового [5].

Емоційний компонент ментальності складається з емоційних станів людини, її переживань. Він дає певний енергетичний заряд, стимулює поведінкову діяльність, мотивує її певним чином. Пізнавальний компонент – дає змогу орієнтуватися людині (народу) в певних історичних, політичних ситуаціях. На відміну від емоцій і почуттів, що відбивають об'єктивну реальність у переживаннях, пізнавальні процеси дозволяють відбивати їх у думках, представленнях, образах. Поведінковий компонент виражається у діях, вчинках людини (етносу). Завдяки йому реалізуються ціннісні орієнтації. Усі три компонента є взаємопов'язаними та взаємообумовленими.

Про національну самосвідомості особистості як емоційно-ціннісне ставлення до себе як суб'єкта в певній нації, як носія

низки її суб'єктивних (національний характер, національна свідомість) та об'єктивних (мова, культура, територія, держава з певним політичним самоврядуванням і економічним розвитком) ознак зазначає у своїй монографії Л. Співак. Результатом процесу розвитку національної свідомості як феномена дослідниця називає зінтегроване національне «Я». Цей основний результат трактується нею як «система усвідомлених уявлень й емоційно-ціннісних ставлень особистості до себе як суб'єкта нації та носія її цінностей» [6].

Сьогодні незламний український народ як ніколи демонструє свою національну єдність, яку плекав ще з прадавніх часів. Українці – психологічно здорова нація, яка у складні часи прагне повніше виражати свої таланти, зробити вагомий внесок у сферу діяльності, яка їх цікавить, або більше любити своїх близьких. Українцями керує можливість інтеграції, а не відчай.

Наявність розбіжностей між фізичним світом та його чуттєвим відображенням вимагає знань властивостей і закономірностей цього відображення, щоб ураховувати їх на практиці. Якщо послуговатися підходом С. Рубінштейна [7] щодо трьох рівнів проявів емоційної сфери людини, то можна виокремити такі особливості емоційної поведінки українців під час війни.

1. Органічна афективно-емоційна чутливість, що пов'язана з фізичними відчуттями, наприклад туга, тривога.

2. Предметні почуття (емоції). Усвідомлюються причини емоційного переживання. З цим рівнем пов'язано захоплення одним предметом і відраза до іншого, страх перед чим-небудь або за когось, любов чи ненависть до когось, обурення людьми чи подією тощо.

3. Узагальненість відверненого мислення. Це почуття гумору, іронії, почуття піднесеного, трагічного тощо. Вони найчастіше висловлюють загальні стійкі світоглядні установки, їх називають світоглядними почуттями. «Нехай на деякий час, нехай в певних особливих ситуаціях, але гумор – це теж зброя душі в боротьбі за самозбереження. Адже відомо, що гумор, як ніщо інше, здатен створити для людини якусь дистанцію між нею

самою та її ситуацією, поставити її над ситуацією, нехай, як уже згадувалося, і ненадовго» [4].

Таким чином, всі вони формують основні прояви емоційної сфери, емоційний світ органічно вплетений в життя українця.

На основі аналізу проведених досліджень можна констатувати, що феномен емоційного досвіду українця полягає в зрілій емоційно-вольовій сфері, прагненні зберегти свої духовні цінності, власну самобутність, етнічну ідентичність; глибокому усвідомленні своєї приналежності до певного етносу; стійкості національної свідомості, здатності самостійно діяти, адекватно виражати свої почуття; унікальності побутової культури і сформованому в процесі етногенезу особливому психічному складі; традиційному світогляді, світовідчутті і світосприйманні; властивості набувати резилієнтності кожен раз, коли робимо вибір в миті випробувань.

Список використаних джерел:

1. Чудаєва Н.В., Шулдик Н.В. Емоційний світ людини: навч. посіб. Умань: Візаві, 2017. 126 с.
2. Губко О. Психологія українського народу: наукове дослідження у 2-х кн. Кн.2: Психологічні особливості наших краян у міжчассі Трипілля – сучасна Україна. Київ : ТОВ «Видавництво друкарня Діло», 2013. 400 с.
3. Масопустова З. Емоції, пов'язані з війною, та емоції під час війни як допомогти дітям. Факультет соціальних досліджень Масарикового університету. URL: https://psych.fss.muni.cz/media/3397198/ukrajinstina-emoce_ve_valce_a_jak_pomoci_detem.pdf
4. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі; пер. з англ. О. Замойської. Харків : КСД, 2021. 160 с.
5. Бойко О. Особливості української ментальності як фактор формування лідерських якостей майбутніх офіцерів. URL: <https://gurt.org.ua/blogs/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3%20%D0%91%D0%BE%D0%B9%D0%BA%D0%BE/825/>
6. Співак Л. М. Психологія розвитку національної самосвідомості особистості в юності: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2015. 300 с.
7. Payne T. R. S. L. Rubinstejn and the philosophical foundations of soviet psychology. Dordrecht-Holland: D. Reidel; N. Y.: Humanities Press, 1968. pp. 84-152.

СЕКЦІЯ 2.

Економічні наслідки військових дій

Бортнік Світлана, к.е.н., доцент
кафедри підприємництва і маркетингу
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Як більшість економістів-аналітиків і пересічних громадян бачить і відчуває сьогодні, 75 днів повномасштабної війни коштував українській економіці достатньо дорого. Масове закриття і припинення роботи дрібного бізнесу, розрив ланцюгів поставок, руйнування цивільної і критичної промислової інфраструктури, втрата робочих місць і падіння доходів (а, відповідно, купівельного попиту) населення спричинили важкі наслідки. Реальні обсяги економічних втрат виміряти поки що важко, як і оцінити довгострокові наслідки.

Однак всі ми розуміємо, що повертатися до роботи навіть в умовах війни необхідно, більше того – необхідно звикати, як не гірко це звучить, до життя, «як у Ізраїлі», тобто в стані постійної бойової готовності і не лише до економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших труднощів і викликів воєнного стану, який очевидно, затягнеться і завершиться не так швидко, як того хочеться усім нам.

Як відомо, мале і середнє підприємництво (МСП) є найбільш мобільною частиною економічної системи держави, виконуючи надважливі соціальні функції (забезпечення гнучкості та стійкості економіки, створення робочих місць і зменшення рівня безробіття, забезпечення джерел доходів для

значних прошарків населення, здійснення витрат на утримання персоналу і виплату заробітної плати, формування середнього класу суспільства, розвиток людського капіталу, зменшення державних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення вразливих груп населення тощо). На малих та середніх підприємствах задіяно 50% працездатного населення світу та виробляється від 30 до 60% ВВП, залежно від країни. При цьому будь які зрушення у динаміці функціонування МСП суттєво позначаються на результатах сталого розвитку, структурних змінах в економіці, безпеці держави, що підтверджує зростання ролі малого і середнього бізнесу у сьогодишніх умовах розвитку економіки і соціуму загалом.

Показники розвитку малого підприємництва в Україні і їх економічний аналіз за 2010-2021 роки можна переглянути в [1], або на сайті державної служби статистики. Однак з початком повномасштабної війни від 24 лютого 2022 року усе змінилося кардинально, в тому числі для малого і середнього бізнесу.

Оговтавшись від першого шоку бізнес потихеньку повертається до роботи в умовах війни і очікування, як і економічні оцінки досить різні. Тому спробуємо прояснити ситуацію для малого і середнього бізнесу з точки зору перспектив розвитку в умовах війни, оскільки як у наукових, так і популярних джерелах останніх двох тижнів зустрічаємо досить суперечливу інформацію від зарубіжних і вітчизняних експертів, аналітиків і практиків -економістів.

Такі оцінки (як занадто песимістичні, так і надмірно оптимістичні), на наш погляд, заважають вибудувати оптимальний (і реалістичний) план дій щодо відновлення і розвитку підприємництва у військових умовах.

Зокрема, 11 квітня 2022 року Світовий банк опублікував Економічний огляд регіону ЄЦА (про перспективи економіки Європи та Центральної Азії на тлі війни, розв'язаної РФ проти України). Світовий банк прогнозує друге скорочення економіки

за останні роки, яке стане вдвічі більшим, ніж спричинене пандемією падіння економіки в 2020 році.

Відповідно до прогнозів, економіка України скоротиться на 45,1 відсотка, хоча масштаби цього скорочення залежатимуть від тривалості та інтенсивності війни. Зазнавши удару від безпрецедентних санкцій, російська економіка вже занурилася у глибоку рецесію, що за прогнозами призведе до зниження виробництва на 11,2 відсотка у 2022 році [2]. Крім того у аналітичному звіті-доповіді зазначається, що війна з РФ призвела до закриття половини українських підприємств та значного скорочення експорту.

Ми не погоджуємося з такою оцінкою з декількох причин.

По перше, у цій війні український народ згуртувався як ніколи. Українці виявили здатність до самоорганізації та величезний патріотизм і не лише на полі бою (мова про надзвичайно активний волонтерський рух, активну боротьбу на інформаційному фронті, згуртованість суспільства, демократичність і активну децентралізацію влади. Влада наділила місцеві адміністрації реальними повноваженнями та ресурсами (див. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки [3]).

По друге, Україна має надзвичайну підтримку усього цивілізованого світу, яка виявляється не лише у масштабних економічних санкціях проти Росії (як відомо, підготовлений і неодмінно вступить у дію п'ятий і шостий пакет санкцій, і, ми впевнені, будуть наступні), і очікуваних репараціях і контрибуціях по закінченні війни, які позитивно вплинуть на економіку України і її відновлення. Мова йде про активну фінансову підтримку України країнами світової спільноти (зокрема створення Українського фонду розвитку (УФР), Фонду відновлення та трансформації економіки, Фонду підтримки малого та середнього бізнесу [4]).

По третє, після початку війни всі побачили, що з економічної точки зору Україна вже є інтегрованою до Європейського Союзу. Вона вже є частиною європейського економічного простору (мова йде про зусилля міжнародної

спільноти в допомозі Україні в торгівлі (полегшення експорту до ЄС, Великобританії, Канади, відмова від мита на імпорт українських виробників, нафтово-газове ембарго для РФ тощо). На сьогодні (станом на 09.05.2022) Україна вже домовилася про підтримку на 10 млрд. США доларів різними інструментами: кредитами, грантами, допомогою, проектами, і це лише початок.

11 квітня 2022 року Міністерство економіки України спільно з Державною регуляторною службою ініціювало підготовку дорожньої карти щодо вирішення критичних проблем бізнесу. Оновлюється План заходів щодо дерегуляції господарської діяльності. Зокрема, на час воєнного стану Уряд значно спростив умови для відкриття та подальшого ведення бізнесу. Щоб почати свою справу, тепер достатньо подати лише декларацію через ЦНАП або онлайн, зокрема, через додаток Дія. Також для бізнесу на час війни продовжено термін дії дозволів на підприємницьку діяльність [4].

По четверте, запроваджено і уже реалізовується сім програм для малого бізнесу та приватних підприємців, таких як «Низькі податки», «Кредитування під 0%», «Підтримка аграріїв» тощо. Президентом України підписана низка законів щодо спрощення трудових відносин, про відміну акцизу на паливо, зниження ставки ПДВ з 20% до 7%, а також щодо ліцензування діяльності, надання податкових пільг, надання державної підтримки для переміщення підприємцями своїх робочих потужностей до Західної України, спрощено митні процедури для постачання нафтопродуктів. У період воєнного часу в Україні скасували податкові перевірки для бізнесу. Таке рішення прописано у законі №7137-д, який парламент ухвалив 15 березня 2022 року.

Продовжує працювати програма кредитної підтримки бізнесу «Доступні кредити 5-7-9», яку уряд істотно оновив. Наразі урядом обговорюється запуск кредитування для підприємців під 0%. При цьому пільгову ставку зможе отримати будь-який бізнес на час воєнних дій та місяць після

нього, після чого буде мінімальна ставка – 5%. При цьому станом на 9 травня 2022 року за означеною державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%» банки видали 39362 кредити на загальну суму 106,07 млрд грн. Значну частину кредитів на інвестиційні цілі отримали сільгоспвиробники. Загалом з моменту старту програми підприємцям було надано 10,25 млрд грн на інвестиційні цілі і 57,96 млрд грн на антикризові заходи.

Виходячи з зазначеного, ми не погоджуємося з прогнозами фахівців Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), а також міжнародного агенства Bloomberg, які прогнозують падіння ВВП України на 20 %, а малого і середнього бізнесу загалом на 35-40 %.

Означені вище зусилля уряду уже дали свої результати, оскільки станом лише на 31 березня 2022 року понад 120 тисяч підприємців за кілька днів подали заявку для переходу на нову систему оподаткування 2% з обороту. Крім того, лише за одну добу (30.03.2022 р.) через систему Дія було зареєстровано тисячу нових ФОПів, що свідчить не лише про бажання працювати й відновлювати роботу, а й розпочинати підприємницьку діяльність в умовах війни. В Україні запустили єдину платформу цифрової взаємодії для допомоги в релокації бізнесу (ДП "Прозорро.Продажі" за ініціативи Мінекономіки, за підтримки Мінцифри та національного проекту Дія. Бізнес). З'явилися нові можливості для кредитування бізнесу, оскільки комерційні банки активізують кредитну діяльність, щоб тисячі підприємців змогли відновити й модернізувати виробництво, адаптувавши його до нових умов.

Тому, у підсумку, ми переконані, що бізнес не лише повернеться до роботи, щоб давати робочі місця, платити людям зарплати й виробляти товари, щоб економіка відновлювалася, а й розвиватиметься на якісно новому рівні, тому що патріотизм військовий, волонтерський, можна і необхідно реалізувати в сфері підприємницької діяльності,

інноваційної активності та соціальної відповідальності перед майбутнім. Завдяки цьому мале і середнє підприємництво слід розглядати як соціальну базу економічних реформ і основу стабілізації економіки у повоєнний час.

Список використаних джерел:

1. Сидорук І. С. (2021). Аналіз стану та проблеми розвитку малого підприємництва в Україні. Підприємництво та інновації. № 18. 67-72. URL: <http://www.ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/441/428>
2. War in the Region. World Bank ECA Economic Update Spring 2022. Office of the Chief Economist. pp. 118. URL: <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/europe-and-central-asia-economic-update> (дата звернення: 09.05.2022)
3. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.05.2022)
4. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення: 05.05.2022).

Возняк Галина, д.е.н., провідний науковий співробітник
відділу регіональної фінансової політики
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього НАН України»,
м. Львів

**ФІНАНСОВА СТАБІЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ:
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЇЇ ЗМІЦНЕННЯ**

Військова агресія Росії в Україні спричинила не тільки катастрофічні руйнування військових об'єктів, транспортної, енергетичної, промислової та житлової інфраструктури, але і посилила загрози фінансовій стабільності. За час війни в силу різних причин (призупинення діяльності або через військову загрозу, або через блокування доступу до ринків збуту, або

порушення логістичних шляхів і ін.) суттєво погіршилась економічна активність (за різними оцінками падіння склало 30-50%), що своєю чергою обумовило зростання фіскального дефіциту (наразі складно оцінювати величину фіскальних дисбалансів, але очевидно, що розриви збільшуються щодень). Суттєвих втрат активів (особливо в регіонах, де ведуться активні бойові дії) та грошових коштів (в т. ч. через несплату кредитів та відсотків по їх обслуговуванню) більше, ніж вдвічі[1], зазнала і банківська система під час війни. Це є неабияким викликом для юридичного оформлення збитків як фізичних осіб, так і підприємств. В силу логістичних проблем, обмежено експортний потенціал, посилюється ціновий тиск, нерівномірний попит, а відтак і зростання витрат. За оцінками НБУ споживча інфляція в річному вимірі пришвидшилась до 13,7% у березні, та 16% у квітні 2022 року [2].

Військове вторгнення Росії в Україну негативно відобразилося і на виконанні бюджетних індикаторів. В поточному році, за оцінками Міністерства фінансів України, втрати державного бюджету щодень становлять близько 2 млрд грн [3], за перші 4 місяці 2022 року державний бюджет виконано з дефіцитом у сумі 145,6 млрд грн., при цьому доходи склали 412,5 млрд грн, видатки – 558,1 млрд грн [4]; поденні надходження по митниці становлять 15-20% від довоєнних надходжень (в силу зупинки роботи Київської, Одеської, Східної та Північної митниць) [5]. Якщо в лютому 2022 року надходження від митних платежів склали 34,9 млрд. грн, то в березні 6,7 млрд грн [6]; аналогічна ситуація по надходженнях ЄСВ: в лютому – 34 млрд грн, в березні – 27,8 млрд грн. Падіння надходжень до бюджету обумовлює порушення ключового принципу бюджетної системи – збалансованості (рис.1), а отже посилює ризики збереження фінансової стабільності.

Секція 2. Економічні наслідки військових дій

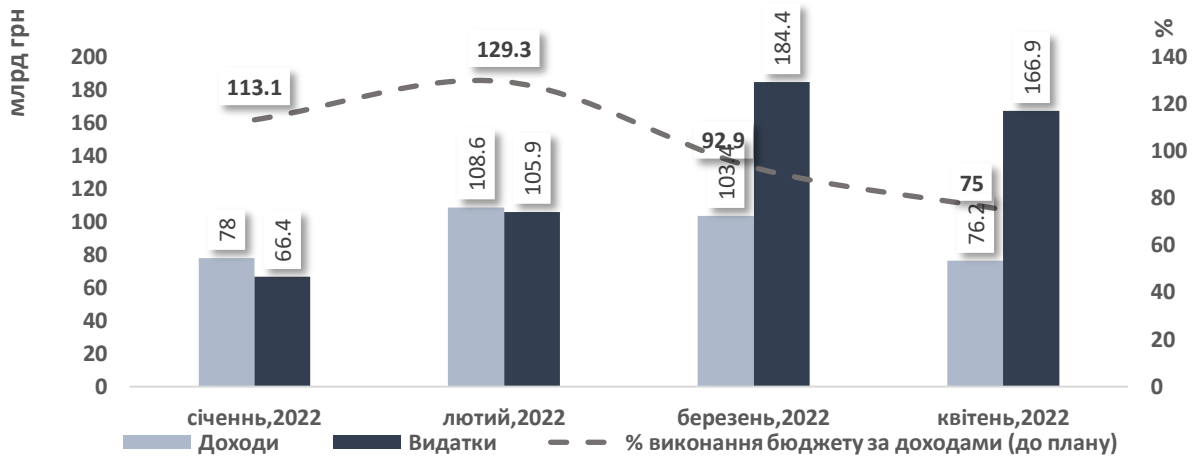

Рис. 1. Виконання державного бюджету України в січні-квітні 2022 року, млрд. грн. (загальний фонд)

Вагому роль в посиленні бюджетних дисбалансів відіграють запроваджені Урядом програми підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО), яких за різними оцінками станом на кінець квітня понад 6,5 млн осіб (табл.1). Об'єктивна необхідність запровадження яких для 3,4 млн українців уже стала важливим засобом до виживання.

Таблиця 1

Програма	Сума, млн грн	Джерела покриття
<p>Програма «єПідтримка» Регулюється Постановою КМУ від 04.03.2022 р №199 (https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-nadannya-u-2022-roci-zastrahovanim-osobam-odnorazovoyi-materialnoyi-dopomogi-u-zvyazku-iz-vtratoyu-chastini-zarobitnoyi-plati-dohodu-roboty-ekonomichna-diyalnist-yakih-timchasovo-199) - одноразова допомога ВПО в розмірі 6500 грн за рахунок ДБ у зв'язку із втратою частини заробітної плати (доходу), робота (економічна діяльність) яких тимчасово зупинена внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні</p>	21 450,0	Резервний фонд за рахунок скорочення видатків (Постанова КМУ від 10.03.2022р. №245), в т.ч: - Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій – 6000 млн грн; - ДФРР – 5205 млн. грн; - Реконструкція, модернізація та відновлення меліоративних систем - - 1 000 млн. гривень - Компенсація фінансових зобов'язань за кредитними та лізинговими договорами у галузі машинобудування - 1 000 млн. гривень; - Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію інфраструктурних проектів та
<p>Регулюється Постановою КМУ від 20.03.2022 р №331 (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-%D0%BF#n8) та Розпорядженням КМУ від 12.04.2022 р.№ 282-р (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/282-</p>	200,0	

Секція 2. Економічні наслідки військових дій

<p>2022-%D1%80#Text)- Компенсація роботодавцям витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні – щомісячна допомога в розмірі 6500 грн за рахунок ДБ</p>		<p>розвиток об'єктів соціально-культурної сфер – 8700 млн. грн</p>
<p>Програма «Надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг». Регулюється Постановою КМУ від 20.03.2022 р №332 (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text) – виплата здійснюється для осіб інвалідністю та дітей в розмірі 3000 грн, для інших 2000 грн за рахунок ДБ</p>	<p>10000,0</p>	<p>Резервний фонд за рахунок скорочення видатків загального фонду</p>
<p>Компенсація власникам житла витрат за тимчасове розміщення ВПО Регулюється Постановою КМУ від 19.03.2022 р №333 (https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-kompensaciyi-vitrat-za-timchasove-rozmishchennya-vnutrishno-peremishchenih-osib-yaki-peremistilisya-u-period-voennogo-stanu-i-ne-333) та Розпорядженням КМУ від 19.04.2022р. № 298-р (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/298-2022-%D1%80#Text) – надається власникам житлових приміщень за безоплатне розміщення ВПО, які перемістились після введення воєнного стану і не отримали адресної допомоги. Сума компенсації за людино-день – 14,77 грн (443,1 грн за 30 днів на одну ВПО)</p>	<p>2,74</p>	<p>Резервний фонд, місцеві бюджети, кошти підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності і господарювання, іноземних держав та міжнародних організацій у вигляді благодійної, гуманітарної та матеріальної допомоги, а також добровільних пожертвувань фізичних і юридичних осіб, благодійних організацій та громадських об'єднань, інших не заборонених законодавством джерел виключно у безготівковій формі</p>

**Складено на основі вказаних джерел*

Слід відмітити, що суттєве скорочення податкових надходжень за останні два місяці поточного року частково є наслідком запровадження податково-митних новацій Уряду задля «пом'якшення» шоків в економіці України. Серед таких: скасування митних зборів на всі товари, окрім ввезених з Росії і

Білорусії, ввезення імпортованих товарів без ПДВ для підприємств на спрощеній системі оподаткування (ССО), звільнення від сплати ПДВ та знято ліміт доходу для третьої групи ССО, призупинено вимоги щодо зобов'язань по землі, податку на житлову нерухомість та майно в зоні бойових дій та багато інших. В цьому контексті зазначимо, що заходи бюджетно-податкової політики, запроваджені Урядом в березні-квітні поточного року, на наш погляд, носять дуальний характер. З одного боку, пом'якшують фіскальне навантаження на бізнес (а адміністративне на податкові і митні органи), що в умовах війни виправдовує доцільність стимулювання економічної активності, з іншого – скорочують надходження до бюджетів (і місцевих і державного), а отже формують їх дефіцит. Така ситуація, доповнена невтішними прогнозами від Світового банку (за умов значної невизначеності та ризиків), які вказують на те, що ВВП України у 2022 році може впасти на 45,1%, порівняно із попереднім роком, інфляція сягне 15%, а подальше падіння економіки залежатиме від тривалості та інтенсивності війни [7], посилює: а) загрози та ризики фінансовій стабільності країни; б) зростання обсягів бюджетних витрат (як то на підтримку бізнесу, забезпечення ВПО, фінансування війни, відновлення економіки регіонів і ін.).

Логічно, що в умовах війни державні фінанси переорієнтовується на оборону та забезпечення життєдіяльності мешканців країни. Першочерговим завданням Уряду є забезпечення фінансово-економічної стабільності, а вже потім – відновлення і структурна перебудова економіки.

Таким чином, в умовах воєнного стану задля збереження фінансової стабільності в країні необхідно: продовжувати докладати зусиль для залучення офіційного фінансування від міжнародних партнерів на пільгових умовах, а також дотримуватися максимально можливої економії бюджетних ресурсів і міжнародних резервів; збільшення бюджетних видатків має відбуватися, насамперед, на пріоритетні напрями – забезпечення обороноздатності країни та соціального захисту населення, водночас надання податкових пільг має носити

виключний, а не всеохоплюючий характер; лібералізація податкової системи неминуче призведе до зменшення очікуваних надходжень та бюджетних дисбалансів, а тому, все більшої ваги набуває фінансова підтримка від міжнародних донорів (з фокусом на гранти, щоб не накопичувати борги, на кшталт плану Маршала, де 90% коштів склали гранти). Серед потенційних джерел допомоги окрім грантів, можуть бути і кредитні гарантії і натуральні внески. При цьому доцільно максимально дотримуватись принципів цільового витрачання коштів та адміністрування у повній відповідності до стандартів і процедур ЄС (позаяк Україна прагне такого членства).

Список використаних джерел:

- 1 Половина українців перестали платити за кредитами. URL: <https://finclub.net/ua/news/polovyna-ukraintsiv-perestaly-platyty-za-kredytamy.html>.
- 2 Макроекономічний та монетарний огляд. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2022-05.pdf?v=4
- 3 Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>
- 4 У квітні 2022 року до загального фонду державного бюджету надійшло 76,2 млрд грн. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/u_kvitni_2022_roku_do_zagalnogo_fondu_derzhavnogo_biudzhetu_nadiishlo_762_mlrld_grn-3432
- 5 Міністр фінансів: Росія на межі дефолту нас не тішить. У нас своїх проблем вистачає. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/30/684939/>
- 6 Брифінг Сергія Марченка щодо забезпечення стабільності державної фінансової та бюджетної політики в умовах воєнного стану. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/30_bereznia_vidbuvsia_onlain_brifing_sergii_marchenka_shchodo_zabezpechennia_stabilnosti_derzhavnoi_finansovoi_ta_biudzhethnoi_politiki_v_umovakh_voiennogo_stanu-3382
- 7 War in the Region. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/37268/9781464818660.pdf>

Гичук Оксана, аспірантка,
Лабораторія проектів та ініціатив,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІКИ: СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ

Цифрова трансформація економіки визначено як один із головних факторів зростання світової економіки в найближчі 5-10 років. *Інтенсивність цифрових ініціатив у світі підвищили наслідки пандемічної кризи, які прискорили процеси цифрової трансформації економіки.*

Процеси цифрової трансформації економіки широко висвітлено у роботах зарубіжних авторів Gruber H. [1], Toffler A. [2], Manyika J. [3], Tapscott D. [4] Поглиблення дослідження різноманітних аспектів формування та розвитку цифрової економіки обумовлено тим, що *діджиталізація є одним з найпопулярніших трендів останніх років.*

Крім прямого підвищення продуктивності, яке отримують компанії від цифрових технологій, є ланцюг непрямих переваг цифровізації, як-от економія часу, створення нового попиту на нові товари й послуги, нова якість та цінність тощо.

За даними консалтингової фірми Gartner, 91% компаній в усьому світі задіяні в тій або іншій формі діджитал-процесів, а 87% виконавчих директорів цих компаній вважають цифрову трансформацію пріоритетною задачею. Адже цифрова трансформація економіки – це впровадження сучасних технологій у процеси суспільного розвитку. Цей підхід передбачає не тільки впровадження інноваційних технологій, встановлення сучасного обладнання чи програмного забезпечення, а й фундаментальні зміни у підходах до системи менеджменту, корпоративної культури, зовнішніх комунікацій.

Цифровізація (з англ. digitalization) – це впровадження цифрових технологій в усі сфери життя: від взаємодії між людьми до промислових виробництв, від предметів побуту до дитячих іграшок, одягу тощо. Це перехід біологічних та фізичних систем у кібербіологічні та кіберфізичні (об'єднання фізичних

та обчислювальних компонентів). Перехід діяльності з реального світу у світ віртуальний (онлайн).

Президент Всесвітнього економічного форуму в Давосі Клаус Шваб у книзі «Четверта промислова революція» обґрунтував необхідність поступового переходу до сучасної парадигми розвитку цифрової економіки на основі запровадження гібридних інновацій. Розробка та впровадження таких інноваційних платформ, як хмарні технології, розвиток інноваційних методик збору і аналізу великих масивів даних на рівні зі штучним інтелектом, робототехнікою, Інтернетом речей, біо- і нано- технологіями є ключовими драйверами реалізації парадигми цифрової трансформації економіки. Компанії, організації і люди, які не розуміють, що відбувається в світі, стають аутсайдерами у своїй діяльності [4].

Лазебник Л. Л., Войтенко В. О., розкриваючи сутність та параметри цифрової економіки, зазначають що, тлумачення цифрової економіки («digital economy») з'явилося вперше у 1995 р. одночасно у працях канадського професора менеджменту Д. Топскотта [4] та американського інформатика Н. Негропonte [6] і швидко набуло поширення, витіснивши на периферію економічної науки такі поняття як «New Economy», «Web Economy», «Internet Economy», «Network Economy», і надавши цьому терміну більш конкретний зміст [7, С. 23].

Negroponte N., у порівнянні з класичною економікою, до переваг цифрової економіки відносить [4]: «віртуальний характер господарських зв'язків; відсутність фізичної ваги продукції, еквівалентом якої стане інформаційний обсяг; низький рівень витрат на виробництво електронних товарів та менша площа, яку займатимуть електронні засоби та носії; миттєвий глобальний обмін даними через Інтернет; поява нових цифрових валют».

Цифрова трансформація економіки на сьогодні є провідним інструментом структурних змін та пронизує всі сектори (державний та приватний; реальний, невиробничий та фінансовий; видобувний, обробний та сектор послуг). Ключовими цифровими трендами при цьому виступають: розвиток сфери Інтернету речей (Internet of things, IoT);

цифрові трансформації як окремих бізнесів, так і цілих секторів; економіка спільного користування (sharing economy); віртуалізація фізичних інфраструктурних ІТ-систем; штучний інтелект (ШІ, з англ. artificial intelligence, або AI); цифрові платформи тощо.

Проблеми, які перешкоджають процесам цифрової трансформації економіки в Україні є проблеми інституційного характеру (низька включеність державних установ щодо реалізації Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства; неадаптованість профільного законодавства глобальним викликам та можливостям; невідповідність національних, регіональних, галузевих стратегій та програм розвитку цифровим можливостям); інфраструктурного характеру (низький рівень покриття території країни цифровими інфраструктурами; відсутність окремих цифрових інфраструктур; нерівний доступ громадян до цифрових технологій та нових можливостей); екосистемного характеру (недосконала державна політика щодо стимулів та заохочень розвитку інноваційної економіки; незрілий ринок інвестиційного капіталу; відносно застаріла система освіти; дефіцит висококваліфікованих кадрів для повноцінного розвитку цифрової економіки та цифровізації взагалі) [8].

Зазначимо, що універсальної моделі цифрової трансформації на сьогодні не існує. Цифрові технології стали базою для створення нових продуктів, цінностей, властивостей та, відповідно, основою отримання конкурентних переваг на більшості ринків, як зазначено у працях [9-12]. Цифровізація дала невеликим компаніям та проектним командам можливість створювати нові продукти та швидко виводити їх на ринок нарівні з присутніми там великими компаніями. Це призвело до початку зміщення «центрів інновацій» з великих компаній до малих (стартапів тощо).

Отже, цілі галузі обирають для себе шлях діджиталізації як єдину можливість відповідати умовам навколишнього світу, що стрімко змінюються. Цифрова трансформація економіки зумовлює появу нових унікальних систем і процесів, що

складають їх нову ціннісну сутність (наприклад, Uber, Airbnb, цифровий банкінг тощо). Завдяки цьому цифрова трансформація промисловості, роздрібної торгівлі, державного сектору та інших сфер змінює життя кожної людини та кожної компанії.

Список використаних джерел:

1. Gruber H. Innovation, skills and investment: A digital industrial policy for Europe / H. Gruber // *Economia e Politica Industriale: Journal of Industrial and Business Economics*. – 2017. – Vol. 44. Iss. 3. – P. 327–343.
2. Toffler A. *The third wave*. N.Y.: Bantam Books, 1980. 560 p.
3. Manyika J. Digital globalization : the new era of global flows / James Manyika, Susan Lund, Jacques Bughin, Jonathan Woetzel, Kalin Stamenov, Dhruv Dhingra // McKinsey Global Institute. – New York, 2016. – 156 p.
4. Tapscott D. *The digital Economy: promise and peril in the age of networked intelligence*. – New York: McGraw-Hill. – 1997. – 265 p.
5. Shwab K., Vanham P. *Stakeholder Capitalism: A Global Economy that Works for Progress, People and Planet*. Wiley, 2021. - 304 p.
6. Negroponte N. *Being Digital*. – NY: Knopf, 1995. – 256 p.
7. Лазебник Л. Л., Войтенко В. О. Сутність, особливості та параметри цифрової економіки. *Економічний вісник*, 2020, №1. С. 22-29.
8. Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#summary>
9. Pavlikha N., Shuliak A., Skorokhod I., Tsymbaliuk I., Voichuk M. Security of Sustainable Development in the Post-Pandemic Crisis on the Basis of an Inclusive Circular Economy. *Conference Proceedings Determinants Of Regional Development*. 2021. Vol. 2. Pp. 234-245. URL: <https://scholar.google.com.ua/scholar?oi=bibs&cluster=2779991546109301177&btnI=1&hl=uk>
10. Pavlikha N. V., Tsymbaliuk I. O. , Kovshun N. E., Kotsan L. M. Conceptual Transformation Principles Of The Income Regulation System In Ukraine. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. Вип. 2 (25). 2018. С. 317-324.
11. Pavlikha N. V., Tsymbaliuk I. O. , Kotsan L. M. Modeling The Optimal Size Of The Minimum Wage In Ukraine. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: журнал*. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. № 2 (14). С. 26-35.
12. Павліха Н., Цимбалюк І. Стратегічні перспективи трансформації фіскального простору під впливом мегатрендів. Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір: IV Міжнародна науково-практична конференція. URL: <https://cutt.ly/jKPyKLV>

Левицький Віктор, к.е.н., доцент
кафедри менеджменту та адміністрування
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Україна, як незалежна держава, ніколи не жила в умовах війни, а її економіка ніколи не функціонувала в умовах воєнного стану. Зазначимо, що адаптація системного розвитку економіки до нього повинна бути миттєвою, оскільки часу фактично до пристосування немає, а зупинити її – це значна стратегічна помилка. Саме тому, для більш ефективної боротьби та перемоги необхідно визначити й сформуванню стратегію управління розвитком економіки в умовах воєнного стану на основі впровадження багатьох економічних стимулів, що забезпечать ефективну діяльність як приватного бізнесу так і державних підприємств.

Відзначимо, що передусім для розробки стратегії управління розвитком економіки необхідно врахувати її особливості в умовах воєнного стану, а саме варто зрозуміти, що відбувається просте «ручне» управління виробництвом, плануванням, логістикою, збутом товарів та встановлюється контроль за їх ціноутворенням для недопущення спекуляцій в умовах обмеженої кількості їх на ринку. Сама ж економіка, як системна складова, повинна бути орієнтована на підтримку оптимально-мінімального, але достатнього добробуту громадян на усій контрольованій території країни[1]. Крім того, у економіці воєнного стану пріоритет діяльності робиться на забезпеченні державою розвитку не лише стратегічних виробництв, але й надання приватним підприємствам (компаніям) послуг з оптимізації логістичних мереж і безпеки. В цілому, головне завдання розвитку економіки під час військового стану полягає у зміні формату виробництва товарів (послуг) для забезпечення

ведення війни та перепрофілювання не лише державних, але й приватних підприємств для цього [2-3].

Відзначимо, що керівництво України прийняли вже декілька стимулюючих законопроектів щодо розвитку економіки в умовах воєнного стану, в яких можна виділити наступні індикатори економічної стабілізації та розвитку:

- зниження ставки єдиного податку до 2% для платників 3 групи та одночасне підвищення отриманого доходу до 10 млрд. грн.;
- добровільна сплата фізичними-особами підприємцями 1 та 2 групи податків;
- фактично призупинено дію діючої системи нарахування і розрахунку податку на додану вартість;
- відмінено екологічний податок та податок на нерухоме майно за 2022 р. та протягом до року завершення воєнного стану на територіях ведення бойових дій і тимчасово окупованих територіях та інше.

Враховуючи вище зазначені особливості та специфіку розвитку економіки України в умовах воєнного стану, для більшої активізації діяльності бізнесу необхідно продовжувати впроваджувати стимулюючі заходи через формування стратегії управління розвитком економіки в умовах воєнного стану, що включатиме, на нашу думку, наступні елементи:

- розмежування ключових економічних напрямів, зокрема виділення головних пріоритетів та захищених державою підприємств із одночасною подальшою лібералізацією інших форм бізнесу через значне зменшення розміру, кількості податків;
- спрощення та мінімізація усіх регулювань;
- скасування усіх ввізних мит для забезпечення стабільної роботи українських підприємств;
- скорочення державних витрат через оптимізацію секторальних пільг та дотацій;
- створення комунікаційної платформи «Діалог-реакція» між владою та підприємствами, підприємцями щодо потреб та розвитку бізнесу у даний період;

– забезпечення психологічної, економічної та соціальної стійкості населення на території де не ведуться бойові дії задля мінімізації виїзду громадян за кордон.

Варто зрозуміти, що ніхто не знає, скільки триватиме війна, але її наслідки будуть відчуватися протягом кількох років чи десятиліть, проте формування комплексної стратегії управління розвитком економіки в умовах військового стану вже сьогодні повинно забезпечити її стабільне й ефективне функціонування в екстремальних умовах воєнного часу та створити фундаментальні передумови економічного розквіту для України у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Бутко, М. П. (2016). Стратегічний менеджмент. Київ: Центр учбової літератури.
2. Кіндрацька, Г. І. (2006). Стратегічний менеджмент. Київ: Знання.
3. Подольчак, Н. Ю. (2016). Стратегічний менеджмент. Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка».

Петрочук Денис, студент 4 курсу,
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Економічні наслідки військових дій – втрати в інфраструктурі, об'єктах промисловості та інших суб'єктах економічної сфери, спричинені російською збройною агресією.

Основні гіпотези аналізу:

– тривалість конфлікту впливає на макроекономічні показники, знижуючи негативний ефект у випадку позиційних бойових дій або зіткнень низької інтенсивності без значної руйнації інфраструктури;

Секція 2. Економічні наслідки військових дій

- інтенсивність бойових дій та їхня локалізація в районах економічної активності є ключовим чинником негативних змін у економіці;
- вплив на ВВП, видатки уряду, експортно-імпортні показники, видатки домогосподарств та внутрішні інвестиції є індикаторами, що мають схожу динаміку, як в умовах міждержавних збройних конфліктів, так і в умовах громадянських війн;
- збройні конфлікти безпосередньо впливають на споживчі видатки та видатки домогосподарств.

Таблиця 1

Зміна ВВП на душу населення в деяких збройних конфліктах з початку до кінця збройного протистояння [1]

Країни	ВВП на душу населення у дол. США, перед	ВВП на душу населення у дол. США, після	Сукупна зміна у %	Середня зміна за рік, у %
Руанда 1990-1994	367	230	-37,32	-9,33
Бурунді 1993-2005	184	144	-21,73	-1,8
ДРК, 1997-1999	212	64	-69,81	-34,9
Гвінея-Бісау, 1998-1999	388	311	-19,84	-9,9
Сьєрра-Леоне, 1991-2002	214	150	-29,91	-2,7
Малі, 2012	739	715	-3,24	-3,2
Лівія, 2011	13 400	6650	-50,37	-50,3
Сербія, 1999	2441	870	-64,35	-64,3
Таджикистан, 1992-1993	503	154	-69,38	-34,6
Алжир, 1991-2002	2359	1743	-26,11	-2,37
Чад, 2005-2010	586	736	+15,59	+3,12
Ірак, 2003	691	637	-7,8	-7,8
Ємен, 1994	348	346	-0,57	-0,5
Грузія, 2008	2900	2446	-15,65	-15,6
Україна, 2014-2015	4030	2115	-47,5	-23,7

Джерело: За Баронін А. Як військові конфлікти впливають на економіку. URL: <https://mind.ua/openmind/20173685-як-vijskovi-konflikti-vplivayut-na-ekonomiku>
URL: <http://www.be5.biz/makroekonomika/ebook.html>

Порівняльний аналіз більшості військових конфліктів (міждержавних та громадянських) у період 1990–2016 років свідчить про очевидне зниження рівня ВВП на душу населення після завершення конфлікту. Також можна зробити припущення, що внаслідок довготривалості збройного конфлікту економіка країни адаптується та компенсує втрати, які характерні для конфліктів тривалістю до двох років.

Динаміка показників ВВП на душу населення для України в перші два роки війни відповідає загальному трендові. Це свідчить про те, що економіка України за показником ВВП на душу населення може продемонструвати зростання не раніше 2019 року у випадку збереження інтенсивності протистояння.

Внутрішні та зовнішні інвестиції. Збройний конфлікт впливає як на внутрішніх, так і на іноземних інвесторів. Залежно від інтенсивності конфлікту вони виводять капітал за кордон або переносять виробничі потужності в інші регіони країни.

Чинник виводу капіталу залишається актуальним в обох сценаріях поведінки внутрішніх інвесторів як можливість збереження капіталу в умовах невпевненості та невизначеності майбутнього національного ринку. При цьому чим більшою є ймовірність поширення зони бойових дій та/або зовнішньої агресії, тим більшим є страхування інвестиційного капіталу за кордоном.

Внутрішні інвестиції є одним з найбільш чутливих показників до збройних конфліктів. Початок збройних сутичок здійснює негативний вплив одразу як на фінансові, так і на реальні інвестиції. Це пов'язано з тим, що фондові ринки та ринки цінних паперів у країні конфлікту миттєво реагують на конфлікт, а вкладання коштів у капітальне будівництво призупиняється через високі ризики, особливо у випадку знаходження об'єктів таких інвестицій у зоні бойових дій. Разом з тим інвестори утримуються від вкладання коштів у розвиток виробництва через невпевненість у майбутньому.

Національна валюта. Збройні конфлікти позначаються на курсі національної валюти в усіх проаналізованих кейсах, окрім Чаду. Україна в перший рік конфлікту продемонструвала

девальвацію на рівні 63,4%, що є нижчим показником, ніж у п'ятірці країн – лідерів падіння курсу національної валюти.

Девальваційний ефект від збройного конфлікту обумовлений комплексом причин, що розглядаються в цьому матеріалі: руйнацією інфраструктури, скороченням обсягів експорту, прямих іноземних інвестицій, відтоком капіталу, включаючи банківський, що призводить до дефіциту на ринку валюти, а також – у випадках міждержавних конфліктів – торговими блокадами чи розривом торговельно-економічних зв'язків.

Таким чином, девальвація національної валюти є одним з постійних наслідків збройних конфліктів незалежно від наявності ефекту для всіх інших макроекономічних показників.

Експорт. У більшості проаналізованих випадків збройні конфлікти позначилися на зниженні експорту. Це пов'язано з руйнацією експортних потужностей, транскордонним обмеженням переміщення товарів (у міждержавних конфліктах), торговельною блокадою, а також з введеними санкціями. Утім, на тлі загального тренду можна побачити атипічну ситуацію з експортними показниками в конфлікті в Малі. Це пов'язано з тим, що експортні потужності країни знаходились на значній відстані від зони бойових дій (на півдні держави), а сама зона конфлікту була вільною від значної інфраструктури.

Імпорт. У 71% розглянутих під час аналізу конфліктів існує кореляція між збройним протистоянням та зниженням показників імпорту. Скорочення імпорту в більшості випадків зумовлено падінням споживчого попиту, зниженням купівельної спроможності населення. Девальвація національної валюти, що зазвичай супроводжує збройний конфлікт, призводить до інфляційного стрибка, передусім товарів іноземного походження. Таким чином, зниження купівельної спроможності населення, видатків домогосподарств, споживчого попиту на тлі зростання цін на імпортні товари призводить до скорочення імпорту, що було відчутно у 2015 році в Україні. Зазвичай на споживання імпортної продукції орієнтовані представники середнього класу та заможних верств населення, які найбільш чутливі до збройних конфліктів. Саме вони одними з перших залишають

зону бойових дій, переїжджаючи до інших регіонів (Донбас), або емігрують до інших держав (Сирія, Лівія). Таким чином, виїзд середнього класу як споживача імпортової продукції з країни конфлікту також сприяє зниженню попиту на імпортовані товари та послуги.

Циклічний ефект конфлікту. У більшості випадків, як показує світовий досвід, бідність сприяє виникненню конфліктів. Вона є мотивацією для багатьох людей брати активну участь у бойових діях та використовувати збройний конфлікт як засіб заробітку коштів. Збройний конфлікт внаслідок руйнації інфраструктури, жертв серед військовослужбовців та мирного населення (втрата годувальників), появи біженців та внутрішньо переміщених осіб сприяє зростанню бідності. Таким чином, існує певна циклічність у впливі бідності на виникнення конфлікту та зростання бідності внаслідок конфлікту.

Висновки. Динаміка макропоказників в Україні після 2014 року відповідає загальним трендам поведінки національної економіки в умовах реагування на збройний конфлікт. Водночас специфіка збройного конфлікту на території України, що має всі ознаки міждержавного конфлікту з використанням та підтримкою однією з держав збройних формувань на території іншої держави, дозволяє робити висновки про можливість збільшити Україною показники припливу прямих іноземних інвестицій. Ситуація з показниками експорту станом на 2016 рік є атипічною, оскільки з його другої половини мало спостерігатися зростання експорту.

Подолання впливу збройного конфлікту може бути досягнуто шляхом реформ у секторі економіки з покращенням інвестиційного клімату та рівня захисту інвестицій і прав власності. Уряду слід звернути увагу на ризики постконфліктного торговельного дисбалансу, коли імпорт демонструє зростання, а експорт – падіння. Саме це продемонструвала Україна за результатами 2016 року.

Центр економічних і бізнес-досліджень (CEDR) опублікував свій звіт, відповідно до якого:

– Загальний обсяг невиробленої в Україні продукції у 2014-2020 роках унаслідок конфлікту з РФ - 280 млрд доларів: до 40 млрд доларів щороку що становить 19,9% ВВП України доконфліктного рівня.

– Анексія (окупація) РФ українського Криму у 2014 році коштувала Україні до 58 млрд доларів невиробленого ВВП. А триваючий конфлікт на Донбасі - до 14,6 млрд доларів на рік у період з 2014 по 2020 рік.

– Звіт підтверджує, що війна яка триває спричинив істотний вплив на економіку України. Він мав наслідком зниження довіри інвесторів до її економіки, що, своєю чергою, призвело до втрати 72 млрд доларів США інвестицій або до 10,3 млрд доларів США щорічно. Постійне зниження експорту призвело до загальних втрат країни у розмірі до 162 млрд доларів США за період з 2014 по 2020 рік. Сукупні втрати основних фондів для України в Криму та на Донбасі від знищення або пошкодження активів становлять 117 млрд доларів США", - підкреслили в CEDR.

Список використаних джерел:

1. Баронін А. Як військові конфлікти впливають на економіку. URL: <https://mind.ua/openmind/20173685-yak-vijskovi-konflikti-vplivayut-na-ekonomiku> URL: <http://www.be5.biz/makroekonomika/ebook.html>
2. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Економічні_наслідки_російськоукраїнської_війни_\(з_2014\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Економічні_наслідки_російськоукраїнської_війни_(з_2014))
3. Війна з Росією у 2014-2020 роках коштувала Україні 280 мільярдів доларів – CEDR. Економічна правда (укр.). (дата доступу 10 лютого 2022).

Сак Тетяна, к.е.н., доцент
кафедри підприємництва і маркетингу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ВТРАТИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Крім людських жертв, що, беззаперечно, є найбільшою проблемою, війна має великі економічні втрати – пошкодження інфраструктури, скорочення працездатного населення, інфляція, дефіцит товарів та послуг, зменшення доходів до бюджетів усіх рівнів, зростання державного боргу, невизначеність та порушення умов економічної діяльності.

Вторгнення росії в Україну в 2022 році є причиною інфляції, що призводить до втрати заощаджень населення, зростання невизначеності та недовіри до фінансової системи. Індекс інфляції в Україні у квітні 2022 склав 103,1 % [1]. Спостерігається інфляція витрат через дефіцит товарів, послуг і зростання цін на стратегічні ресурси.

Війна призвела до підвищення цін на нафту, газ. Оскільки росія є основним постачальником нафти та газу, економічні санкції проти неї у відповідь на вторгнення призведуть до скорочення пропозиції та тиску щодо підвищення цін на енергоносії.

Під час війни спостерігається швидке зростання боргу державного сектору. За даними Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала щоденні витрати України з державного бюджету, пов'язані з війною з РФ, становлять близько 2 млрд грн, водночас загальні втрати нашої держави щодня, пов'язані з руйнуванням інфраструктури та втратою економічного потенціалу, становлять до 4 млрд доларів на день [2].

За спільними оцінками Мінекономіки та Київської школи економіки (KSE), загальні втрати економіки України через війну, враховуючи як прямі, так і непрямі втрати (зниження ВВП, припинення інвестицій, відтік робочої сили, додаткові витрати на

оборону та соціальну підтримку тощо), коливаються від \$564 млрд до 600 млрд. дол. США на 02.05.2022 р. З них сума прямих задокументованих збитків інфраструктури сягнула майже \$92 млрд або 2,7 трлн грн [3].

З початку війни росії проти України пошкоджено, зруйновано або захоплено щонайменше 195 заводів та підприємств, 231 медичних закладів, 940 закладів середньої та вищої освіти, 543 дошкільних навчальних закладів, 295 мостів та мостових переходів, 151 об'єкт складської інфраструктури. Крім того, за час війни пошкоджено чи зруйновано щонайменше 97 релігійних та 144 культурних об'єктів (рис.1).

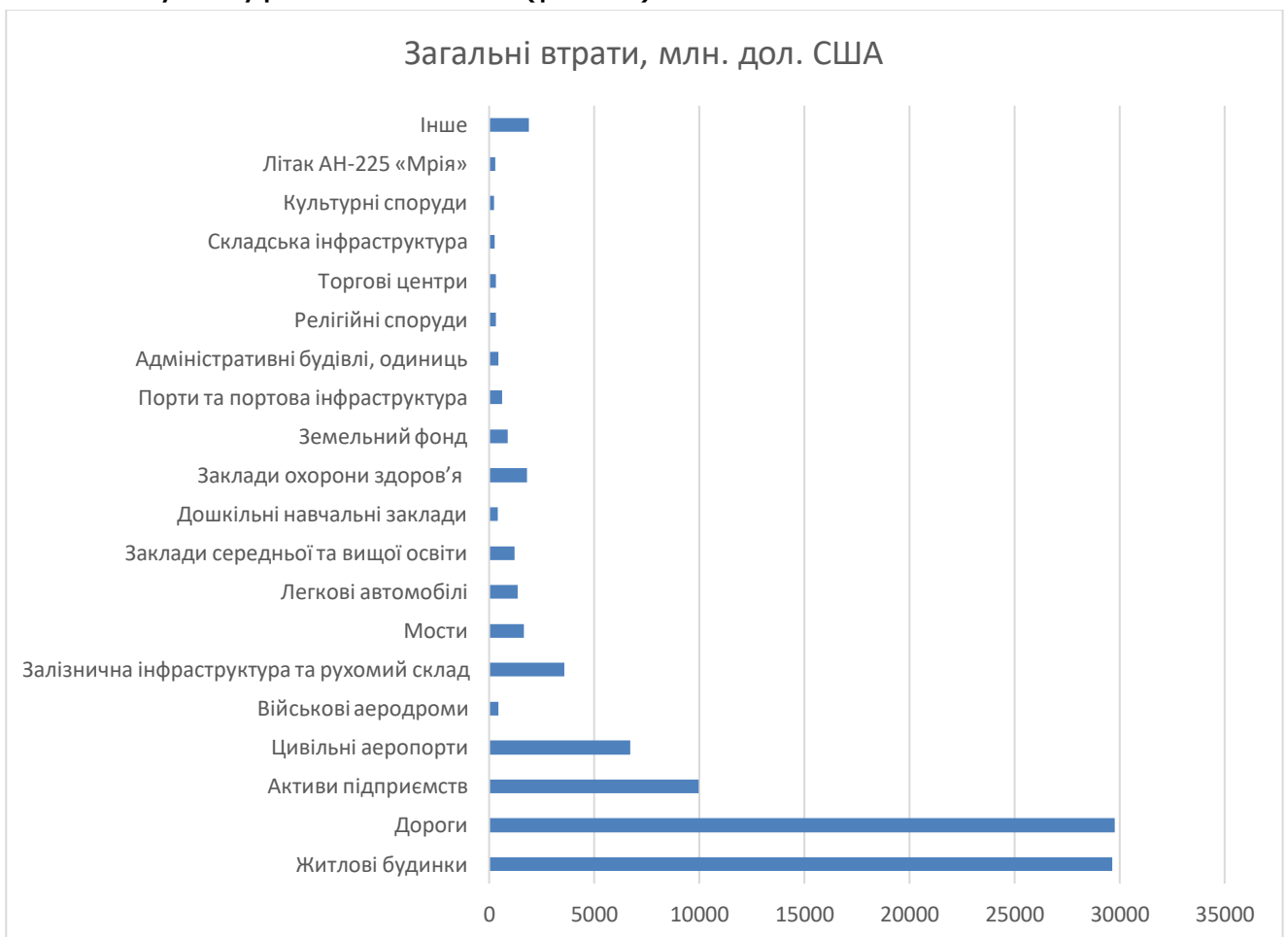

Рис. 1. Втрати економіки України від пошкодження інфраструктури з початку воєнних дій станом на 02.05.2022 р.

Джерело: сформовано авторами за даними Мінекономіки та досліджень Київської економічної школи [3].

Загальний обсяг знищеної чи пошкодженої житлової нерухомості складає близько 33,7 млн кв. метрів. Відтак, статистика невтішна: прямі втрати економіки України щодо житлового фонду досягли 29,7 млрд доларів і ця сума щоденно зростає [3].

Внаслідок бойових дій пошкоджено, зруйновано або захоплено щонайменше 23,8 тисяч кілометрів доріг.

Отже, найбільші економічні втрати війни – це цивільна інфраструктура, а саме: житлові будинки (32,3% втрат), дороги (32,4% втрат).

За оцінками KSE, станом на 2 травня прямі втрати підприємств (активів, складів) від війни вже складають близько 10 млрд. США.

Найбільше руйнувань зафіксували в Донецькій, Луганській та Харківській областях.

Близько 30% українських підприємств повністю припинили діяльність, 45% частково працюють. Зупинка роботи підприємств через активні бойові дії на території більшості міст, через пошкодження або знищення цілих заводів та об'єктів інфраструктури створили величезний дефіцит в державному бюджеті.

Отже, війна має катастрофічний вплив як для країни на чий території ведуться бойові дії, так і для світу загалом. Відновлення економічної безпеки України за всіма складовими буде тривалим. Тому головним пріоритетом є збереження незалежності та суверенності України, а також мінімізація економічних втрат, відновлення стратегічного потенціалу держави.

Список використаних джерел:

1. Індекс інфляції в 2022 р. МІНФІН. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/2022/> (дата звернення 02.05.2022)
2. День війни з росією коштує Україні до \$4 мільярдів. УКРІНФОРМ. 08.04.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3452024-den-vijni-z-rosieu-kostue-ukraini-do-4-milardiv-smigal.html> (дата звернення 05.05.2022)

3. Загальні втрати економіки, понесені в ході війни. *Київська школа економіки*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zadokumentovanih-zbitkiv-infrastrukturi-stanovit-mayzhe-92-mlrd/> (дата звернення 02.05.2022)

Сафарова Анна, к.е.н., доцент кафедри
обліку і оподаткування
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ-ПІДПРИЄМЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Триває війна росії проти України. Наша економіка працює в умовах воєнного стану. Суб'єкти господарювання поступово при звичаються до нових умов та намагаються налагодити економічні відносини. Цьому сприяє й державна політика, зокрема, Верховна рада України приймає закони для стимулювання бізнесу під час війни. Розглянемо зміни, яких зазнала спрощена система оподаткування, обліку та звітності, що характеризується особливим механізмом справляння податків і зборів, та встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, на сплату єдиного податку з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності.

До початку військових дій на території України суб'єкти господарювання, які застосовували спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділялися на 4 групи платників єдиного податку, перелік цих груп лишився незмінним і з введенням воєнного стану. Юридична особа чи фізична особа-підприємець може самостійно обрати спрощену систему оподаткування та зареєструватися платником єдиного податку. Розглянемо детальніше кожен з груп платників єдиного податку та звернемо увагу на зміни, внесені на період дії воєнного стану.

До першої групи платників єдиного податку належать фізичні особи-підприємці, у яких обсяг річного доходу не

перевищує 1 085 500 грн. (167 мінімальних заробітних плат), не мають найманих працівників, ставка єдиного податку складає 10 % прожиткового мінімуму на 1 січня 2022 року (248,10 грн.). Що стосується сплати єдиного податку, то якраз у цьому питанні відбулися зміни, зокрема, за січень - березень 2022 року потрібно сплатити єдиний податок, а починаючи з 1 квітня підприємці цієї групи мають право його не сплачувати тимчасово до припинення або скасування воєнного стану на території України. Також зміни торкнулись сплати єдиного внеску підприємцями першої групи за себе: за січень-лютий 2022 року його потрібно сплатити, а з 01 березня можна не сплачувати тимчасово, до припинення або скасування воєнного стану в Україні та протягом 12 місяців після припинення або скасування воєнного стану. Однак, варто відмітити, що період за який не буде сплачено підприємцем першої групи єдиний внесок за себе не буде включатись в страховий стаж.

До другої групи платників єдиного податку належать фізичні особи-підприємці, у яких обсяг річного доходу не перевищує 5 421 000 грн. (834 мінімальних заробітних плат), кількість найманих працівників – не більше 10, ставка єдиного податку складає не більше 20 % мінімальної заробітної плати на 1 січня 2022 року (1300 грн.). Щодо сплати єдиного податку платниками другої групи, то зміни, які стосувались платників першої групи є актуальними і для них: за січень - березень 2022 року потрібно сплатити єдиний податок, а з 1 квітня можна не сплачувати тимчасово до припинення або скасування воєнного стану на території України. Також сплата єдиного внеску для підприємців другої групи за себе є аналогічною як для першої: за січень-лютий 2022 року його потрібно сплатити, а з 01 березня можна не сплачувати тимчасово, до припинення або скасування воєнного стану в Україні та протягом 12 місяців після припинення або скасування воєнного стану. Але не забуваємо, що у випадку не сплати єдиного внеску за себе цей період не буде включатись в страховий стаж фізичної особи-підприємця.

До третьої групи платників єдиного податку належать дві категорії платників: фізичні особи-підприємці та юридичні особи,

у яких обсяг річного доходу не перевищує 7 585 500 грн. (1167 мінімальних заробітних плат), не обмежено кількість найманих працівників, ставка єдиного податку складає 3 % від доходу (у разі сплати ПДВ) та 5 % від доходу (у разі включення ПДВ до складу єдиного податку). Сплата єдиного податку платниками третьої групи за ставками 3 % або 5 % відбувається протягом 10 календарних днів після граничного строку подання податкової декларації за звітний квартал. Також актуальною, як і для попередніх двох груп, є інформація щодо сплати єдиного внеску за себе фізичними особами-підприємцями третьої групи: за січень - березень 2022 року потрібно сплатити єдиний податок, а з 1 квітня можна не сплачувати тимчасово до припинення або скасування воєнного стану на території України.

Найбільше змін або точніше доповнень відбулося в оподаткуванні цієї групи платників єдиного податку із введенням воєнного стану. Так Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» від 24 березня 2022 року № 2142-IX (набув чинності 5 квітня 2022 року) було встановлено особливості оподаткування для платників єдиного податку третьої групи. Зокрема, платниками цієї групи можуть бути фізичні особи-підприємці та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми. Обмеження щодо обсягу доходу як умови перебування на цій групі єдиного податку не застосовуються відповідно до Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану (реєстр. № 7234). Обмежень щодо кількості працюючих немає. Ставка єдиного податку для таких платників встановлюється у розмірі 2 % від доходу. Обрати цю ставку єдиного податку можуть всі фізичні особи-підприємці та юридичні особи, які перебувають на загальній або спрощеній системі оподаткування та не займаються забороненими видами діяльності для фізичних осіб-підприємців третьої групи передбаченими відповідно до п. 9.3 підр. 8 розділу

ХХ Податкового кодексу України. Також особливістю переходу на ставку 2 % єдиного податку є те, що реєстрація платником податку на додану вартість для таких платників призупиняється. Податковий (звітний) період для платників єдиного податку 3 групи за ставкою 2 % дорівнює календарному місяцю. Подавати звітність таким платникам потрібно буде протягом 20 календарних днів після закінчення звітного місяця, а сплатити податок слід протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем граничного строку подання звітності. Для фізичних осіб-підприємців платників єдиного податку за ставкою 2 % також діють вимоги щодо сплати єдиного внеску за себе як для попередніх двох груп.

До четвертої групи платників єдиного податку належать сільськогосподарські товаровиробники: юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків, та фізичні особи - підприємці, які провадять діяльність виключно в межах фермерського господарства, зареєстрованого відповідно до Закону України «Про фермерське господарство». Що стосується оподаткування цієї групи платників, то суттєвих змін не відбулося. Представники цієї групи можуть також подати заяву про перехід на третю групу єдиного податку із застосуванням 2 % єдиного податку.

Отже, для фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб, які перебувають на спрощеній системі оподаткування новація щодо переходу на 2 % єдиного податку є правом, а не обов'язком. Підприємці, яких влаштовує їхня група єдиного податку можуть працювати далі без змін. Це також стосується й сплати єдиного податку і єдиного внеску, адже підтримка економіки на сьогодні є важливим вкладом у перемогу.

Теслюк Софія, к.е.н., доцент
кафедри фінансів
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Демчук Наталія, здобувач вищої освіти
факультету економіки та управління
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ЦИФРОВА МОДЕРНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Протягом останніх років ми можемо спостерігати активне здійснення трансформаційних процесів у всьому світі. Обсяги інформації стрімко зростають, відповідно й з'являються новітні технології та методи, за допомогою яких аналізують та обробляють величезну кількість даних. Саме тому у сучасному світі поняття цифровізації набуває все більшого значення. На сьогодні питання цифрової модернізації економіки в Україні є особливо актуальним, оскільки в умовах війни необхідно продовжувати надавати електронні адміністративні послуги населенню, мати можливість оперативно здійснювати електронні платежі й надалі забезпечити функціонування економіки країни.

У широкому розумінні поняття «цифровізація» передбачає впровадження цифрових технологій у різні сфери життєдіяльності з метою полегшення здійснення широкого кола операцій та покращення економічного становища держави [1].

В Україні за формування та реалізацію державної політики у сфері цифровізації, відкритих даних, національних електронних інформаційних ресурсів, взаємодії мережевих систем на базі уніфікованих інтерфейсів або протоколів, впровадження електронних послуг та розвиток цифрової грамотності громадян відповідає Міністерство цифрової трансформації України (Мінцифра), яке було створене у 2019 році [2].

Варто зазначити, що процес цифрової модернізації економіки України стрімко почав розвиватися ще з початком пандемії COVID-19 та встановленням певних карантинних обмежень. Таким чином, з метою дотримання соціальної дистанції, уникнення скупчення людей в лікарнях, центрах надання адміністративних послуг, державних органах та для швидкого обміну інформацією ефективно функціонування цифрового простору, електронних платіжних систем та сервісів набуло ще більшого значення.

У 2020 році Мінцифрою офіційно було запущено мобільний застосунок-вебпортал «Дія», який дав змогу зберігати внутрішній і закордонний паспорти, водійське посвідчення й інші документи в смартфоні, а також передавати їхні копії при отриманні банківських чи поштових послуг та в інших життєвих ситуаціях. Також через Дію можна отримати такі державні послуги як «Малюк» (послуга при народженні дитини), зареєструвати бізнес і ФОП онлайн, сплачувати податки й подавати декларації, підписувати будь-які документи за допомогою так званого електронного підпису, змінювати місце реєстрації, «підтягнути» COVID-сертифікати про вакцинацію, що при карантинних обмеженнях було важливо та зручно і відповідно отримати виплату згідно програми «єПідтримка».

Від початку дії воєнного стану в Україні спектр послуг у Дії розширився і застосунок почав оперативно оновлюватися. Таким чином, було додано функцію допомоги армії, завдяки якій можна швидко та без труднощів переказати кошти у фонд допомоги армії «Повернись живим». Таким чином, станом на 8 травня 2022 року через Дію вже було зібрано понад 300 млн. грн., а до збору коштів долучилися більше як 280 тисяч людей [2].

У рамках програми «єПідтримка» наймані працівники, за яких сплачується ЄСВ та ФОП усіх груп мали змогу отримати фінансову допомогу від держави у розмірі 6 500 грн. Виплата була спрямована на підтримку населення у тих областях, де ведуться бойові дії, а також ФОПів, які не можуть забезпечувати себе через початок війни.

Також у застосунку Дія стало можливим подати заявку про пошкоджене майно під час війни. Подати заяву можуть українці, у яких було пошкоджено: приватні будинки (садибні, дачні та садові), квартири, інші житлові приміщення. Для цього потрібно надати інформацію про об'єкт, що було пошкоджено, фото, опис пошкоджень та контактні дані.

Підтримка економіки в Україні під час війни та продовження її ефективного функціонування є одним з пріоритетних завдань уряду. Тому за підтримки Мінцифри та Дія.Бізнес Державне підприємство Prozorro.Продажі запустили безоплатну платформу для допомоги в релокації бізнесу, оскільки зараз дуже важливо, щоб бізнес продовжував працювати. За місяць із зони бойових дій евакуювали 216 підприємств і 97 із них вже відновили роботу на новому місці [2].

Також на порталі Дія з'явилася можливість отримання гранту для допомоги бізнесу, оскільки від російського вторгнення в Україну більшість українських підприємств змушені були припинити або скоротити свою діяльність. Відтепер малі підприємства можуть подавати заявку на отримання мікрогрантів вартістю 125 000 грн. (4000 євро). Пріоритет надаватиметься компаніям, які виробляють життєвонеобхідні товари та послуги для цивільних та військових України.

16 березня 2022 року Президентом було підписано Закон України «Про віртуальні активи», ухвалений Верховною радою 17 лютого, який створив умови для запуску в країні легального ринку віртуальних активів. Мінцифра у співпраці з криптопроектами створила криптогаманці, щоб допомогти українським військовим можна було не лише в національній та іноземній валютах, а й власники віртуальних активів з будь-якого куточку світу. Таким чином, було відкрито офіційний гаманець Polkadot, створено офіційний криптогаманець для збору коштів у токенах DOGE та інші.

Власники віртуальних активів зі всього світу організували збір коштів для ЗСУ та гуманітарної допомоги. Загалом за першу

добу війни Мінцифри вдалося зібрати 59,2 Bitcoin (близько 2,33 млн. дол.), 1 725 Ethereum (близько 4,83 млн. дол.) та 675 тис USDТ, що в кінцевому підсумку становило понад 7 млн. дол [3]. Мінцифра за допомогою біржі Kuna створила перший військовий державний криптофонд, а згодом, спільно з біткоїн-біржею FTX і сервісом стейкінгу Everstake запустили веб-сайт Aid For Ukraine для збору криптоактивів для України, де зібрані адреси гаманців із різними криптовалютами [2].

Зокрема, від початку повномасштабної війни в Україні набуло актуальності використання краудфандингових платформ, оскільки на них відбувається збір коштів на фінансування таких проєктів: на Спільнокошті – «FluRArium – прихисток для біженців», «Etis.help доставка гуманітарної допомоги», «Школа естетичного виховання дітей вимушених переселенців». На платформі «dobro.ua» створено Скарбничку «dobro.ua – Україна понад усе!». Цей проєкт створений з метою збору благодійних внесків користувачів, які бажають підтримати проєкти, спрямовані подолання наслідків військових дій в Україні, в тому числі на допомогу військовим та мирним громадянам, які постраждали. На платформі «Моє місто» вирішили усі зібрані кошти направити на оборону міста Одеса. Загальна сума становила 89 278 гривень. Кошти були спрямовані на закупівлю ліків, продуктів харчування для ЗСУ, лікарень та пологових будинків [4].

В умовах війни значно зросла роль безготівкових розрахунків з метою підтримки банківської системи країни. Зокрема, набуло поширення використання електронних платіжних систем. Відомою міжнародною платіжною системою є PayPal. До війни більшість українців-користувачів PayPal могли тільки надсилати гроші за кордон зі своїх рахунків, але не отримувати їх. Ближче до середини березня компанія повідомила про розширення своїх послуг для українців, що дозволить їм надсилати та отримувати кошти з закордону. Також тепер є можливість здійснювати перекази коштів зі своїх

рахунків PayPal на кредитні та дебетові картки, а також на зовнішні банківські рахунки, прив'язавши відповідну дебетову або кредитну картку Visa або Mastercard. Компанія також повідомила, що відмовляється від комісій у рамках надання гуманітарної допомоги. Таке розширення послуг діятиме до кінця червня.

Отже, підсумовуючи вищенаведену інформацію, можемо зробити висновок, що цифрова модернізація економіки України є вимогою часу. Адже під впливом різних факторів зовнішнього середовища, такі як пандемія та війна в країні, процес цифровізації економіки відбувається прискореними темпами та відіграє важливу роль, оскільки дає змогу отримувати необхідні послуги, фінансову допомогу та оперативно здійснювати грошові перекази у своєму смартфоні, що є дуже зручно та, інколи, вимушено в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Ляшенко В. І., Вишневецький О. С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: монографія. НАН України, Інститут економіки промисловості. Київ, 2018. 252 с.
2. Офіційний веб-сайт Міністерства цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/> (дата звернення: 13.05.2022).
3. За першу добу Мінцифри зібрало понад 7 мільйонів доларів у криптовалюти на допомогу армії. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/27/682899/index.asp> (дата звернення 13.05.2022).
4. Теслюк С., Матвійчук Н., Демчук Н. (2022). Краудфандинг як сучасний спосіб фінансування: проблеми та перспективи його розвитку в Україні. *Економіка та суспільство*, (37). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-16>

Трушкіна Наталія, к.е.н., старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу проблем
регуляторної політики і розвитку підприємництва,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ

**РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВІЙНИ: ЛОГІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ,
БАР'ЄРИ, ВИКЛИКИ І НАСЛІДКИ**

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну негативно вплинуло на розвиток усіх сфер економічної діяльності. І у першу чергу це стосується актуальних проблем організації експортних поставок у системі міжнародної логістичної діяльності і функціонування транспортної й логістичної інфраструктури.

За даними Центру економічних і бізнес-досліджень (CEDR), загальний обсяг невиробленої в Україні продукції у 2014-2020 рр. унаслідок конфлікту з Росією дорівнює 280 млрд дол. США, тобто до 40 млрд дол. США щороку, що становить 19,9% ВВП України доконфліктного рівня. У Звіті зазначено, що тривалий конфлікт спричинив істотний вплив на національну економіку України. Негативним наслідком є зниження довіри інвесторів до економіки, що, у свою чергу, призвело до втрати 72 млрд дол. США інвестицій або до 10,3 млрд. дол. США щорічно. Водночас постійне скорочення обсягів експортних поставок призвело до загальних втрат країни за 2014-2020 рр. до 162 млрд дол. США через блокування морських портів.

За експертними оцінками S&P Global Market Intelligence, ВВП України знизиться у 2022 р. на 45,7%. МВФ прогнозує скорочення ВВП України на 35%, а Міністерство фінансів України – від 30 до 50%. Державний борг України зросте у 2022 р. до 60% національного ВВП. Рівень річної інфляції складатиме 15-

20%. Банківський сектор втратив значну частину активів у постраждалих регіонах і 50-70% грошового потоку від кредитів.

Обсяги вітчизняного виробництва можуть зменшитися на 25-35%. За даними ДТЕК, обсяги споживання електроенергії знизяться на 35%. Зруйновано близько 100 великих промислових підприємств, що призвело до економічних втрат у розмірі 6,7 млрд дол. США. Деякі із них не підлягають відновленню. За оцінками Європейської бізнес-асоціації, 57% українських компаній припинили або призупинили свою господарську діяльність.

Згідно з розрахунками Центру економічної стратегії, обсяг експорту у березні 2022 р. скоротився на 50% (до 2,7 млрд дол. США), а імпорт – на 30% (до 1,8 млрд дол.). Експорт металів майже припинився, сільськогосподарської продукції – знизився у 4 рази. При цьому морські вантажоперевезення (62% загальноукраїнського обсягу експортних поставок 2021 р. у доларах) припинено унаслідок блокади морських портів. Залізничні (12%) та автомобільні (23%) відправлення вантажів серйозно ускладнено.

За підрахунками консорціуму Інституту Київської школи економіки, збитки від руйнувань у квітні 2022 р. становили понад 80 млрд дол. США. Це, як правило, втрати транспортної інфраструктури та житлового фонду.

Фахівці Міністерства інфраструктури України оцінюють збитки транспортної інфраструктури від російської агресії у розмірі 100 млрд. дол. США, тобто знищено або пошкоджено майже 30% інфраструктурних об'єктів. Слід зазначити, що притік інвестицій у найближчі роки можливий, але може бути пов'язано лише з перебазуванням виробничих потужностей, будівництвом житла та відновленням інфраструктури.

Згідно з розрахунками Міністерства аграрної політики та продовольства України, через війну недоотримана виручка аграрного бізнесу становитиме 5-7 млрд дол. США. Загальні

збитки від війни у сфері сільського господарства оцінюються до 15 млрд дол. США.

Отже, до основних бар'єрів, що гальмують ефективний розвиток національної економіки України, можна віднести: порушення ланцюгів постачання продовольства; зниження обсягів експортних поставок продукції унаслідок блокування морських портів; неналежне виконання умов і термінів зовнішньоекономічних контрактів; збільшення трансакційних витрат і на логістику; дефіцит палива через знищення паливних складів і складну транспортну логістику; обмежений обсяг прямих інвестицій у формування й функціонування відповідної логістичної інфраструктури (термінали, складські комплекси, розподільчі центри, кластерні утворення).

У результаті проведених досліджень [1-13] виявлено, що для усунення вищеперелічених бар'єрів доцільно приділяти увагу питанням кластеризації та цифровізації національної й регіональної економіки; впровадження моделей зеленої та циркулярної економіки; розроблення й реалізації регіональних стратегій управління промисловими відходами; модернізації транспортної інфраструктури на засадах публічно-приватного партнерства, діджиталізації та зеленої логістики; формування державної енергетичної політики у контексті Європейського зеленого курсу тощо.

Пріоритетними напрямками відновлення національної й регіональної економіки України у контексті реалізації стратегій смарт-спеціалізації у післявоєнний період є:

- обґрунтування концептуальних, організаційних і управлінських засад формування транскордонного транспортно-логістичного кластеру як механізму забезпечення сталого розвитку прикордонних регіонів України (Волинська, Закарпатська та Львівська області) та країн Вишеградської четвірки (Польща, Словаччина, Угорщина);

- обґрунтування науково-методичних положень і розроблення практичних рекомендацій щодо організації

зовнішньоекономічної логістичної діяльності підприємств у сучасних умовах глобальних трансформацій;

– обґрунтування й розроблення Стратегій відновлення, модернізації транспортної інфраструктури та резильєнтності розвитку регіональних транспортно-логістичних систем в економічних районах України у рамках виконання «Плану Маршала для України».

Соціально-економічний ефект від впровадження комплексу запропонованих рекомендацій полягатиме у:

– забезпеченні збалансованого сталого розвитку прикордонних територій України завдяки підсиленню кластерної складової у контексті реалізації стратегій смарт-спеціалізації та транскордонної співпраці з країнами Вишеградської четвірки;

– підвищенні ефективності організації зовнішньоекономічної логістичної діяльності підприємств України з урахуванням сучасних викликів і загроз;

– відновленні транспортної інфраструктури у регіонах України, які постраждали від російсько-української війни.

Список використаних джерел:

1. Trushkina, N. (2019). Development of the information economy under the conditions of global economic transformations: features, factors and prospects. *Virtual Economics*, 2(4), 7-25. URL: [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.04\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.04(1)).

2. Trushkina, N., & Shyposha, V. (2021). Clustering of the national economy as an effective tool for the sustainable development of European Countries. *Three Seas Economic Journal*, 2(4), 63-70. URL: <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2021-4-11>.

3. Trushkina, N., & Shyposha, V. (2021). Cluster Initiatives as a Mechanism for Modernizing the National Economy: Adaptation of European Practice. *Moderní aspekty vědy: XIV Díl mezinárodní kolektivní monografie* (Str. 590-601). Česká republika, Jesenice: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.

4. Liashenko, V., & Trushkina, N. (2021). Cross-border transport and logistics cluster as an effective form of cooperation between the regions of Ukraine and Visegrad Four. In: A. Krysovaty, T. Shengelia (Eds.), *Visegrad*

Group: a form of establishment and development of European integration: collective monograph (pp. 265-288). Tbilisi: Publishing House "Universal".

5. Borodina, O., & Trushkina, N. (2021). The cluster approach to the digitalization of public governance in the regional strategy: international practice and Ukrainian realities. *Economics & Education*, 6(4), 12-22. <https://doi.org/10.30525/2500-946X/2021-4-2>.

6. Dźwigoł, H., Kwilinski, A., & Trushkina, N. (2021). Green Logistics as a Sustainable Development Concept of Logistics Systems in a Circular Economy. *Proceedings of the 37th International Business Information Management Association (IBIMA)*, 1-2 April 2021 (pp. 10862-10874). Cordoba, Spain: IBIMA Publishing.

7. Dzwigoł, H., Trushkina, N., & Kwilinski, A. (2021). The Organizational and Economic Mechanism of Implementing the Concept of Green Logistics. *Virtual Economics*, 4(2), 74-108. [https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.02\(3\)](https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.02(3)).

8. Trushkina, N. (2022). Green economy in the conditions of modern challenges: conceptual frameworks. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*, 1(1), 1-6. URL: <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20220101.1>.

9. Trushkina, N., Pahlevanzade, A., Pahlevanzade, A., & Maslennikov, Ye. (2021). Conceptual provisions of the transformation of the national energy system of Ukraine in the context of the European Green Deal. *Polityka Energetyczna – Energy Policy Journal*, 24(4), 121-138. URL: <https://doi.org/10.33223/epj/144861>.

10. Trushkina, N., & Prokopyshyn, O. (2021). Circular economy as a new way of managing in the conditions of digital transformations. *Green, Blue & Digital Economy Journal*, 2(3), 64-71. URL: <https://doi.org/10.30525/2661-5169/2021-3-10>.

11. Петрова, І. П., Трушкіна, Н. В. (2017). Щодо розвитку транспортної інфраструктури в Україні на засадах публічно-приватного партнерства. *Інфраструктура ринку*, 13, 63-72.

12. Ляшенко, В. І., Трушкіна, Н. В., Шевченко, А. І. (2020). Теоретичні підходи до визначення поняття «транспортна інфраструктура економічного району». *Інфраструктура ринку*, 49, 186-193. URL: <https://doi.org/10.32843/infrastuct49-32>.

13. Трушкіна, Н. В. (2022). Модернізація транспортної інфраструктури як стратегічний пріоритет національної економіки Чехії. *Věda a perspektivy*, 1(8), 72-86. URL: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-1\(8\)-72-86](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-1(8)-72-86).

Філюк Дмитро, аспірант
Лабораторії проектів та ініціатив,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану надзвичайно важливо забезпечити оперативне, належне та безперервне виконання місцевих бюджетів.

Для забезпечення ефективного функціонування бюджетної сфери та критичних потреб жителів територіальних громад у період дії воєнного стану прийнято низку законодавчих рішень. Зокрема, змінами до податкового та бюджетного законодавства врегульовано питання виконання дохідної та видаткової частини бюджету в період дії воєнного стану. Вдосконалено порядок використання коштів резервного фонду бюджету, фінансування заходів та робіт з територіальної оборони та мобілізаційної підготовки місцевого значення та міжбюджетних трансфертів в період воєнного стану.

Аналіз звітності про виконання місцевих бюджетів свідчить про поступове зменшення дефіциту бюджету, водночас є ризики нестабільності та незбалансованості місцевих бюджетів, що свідчить про необхідність пошуку шляхів подолання такого дефіциту.

За січень-квітень 2022 року до місцевих бюджетів Волинської області (без урахування міжбюджетних трансфертів) надійшло 2218,9 млн. грн. податків, зборів та інших платежів, планові показники виконані на 107,4 відсотка. Позитивна динаміка становить 301,8 млн. грн., або на 15,7 відсотка (рис. 1).

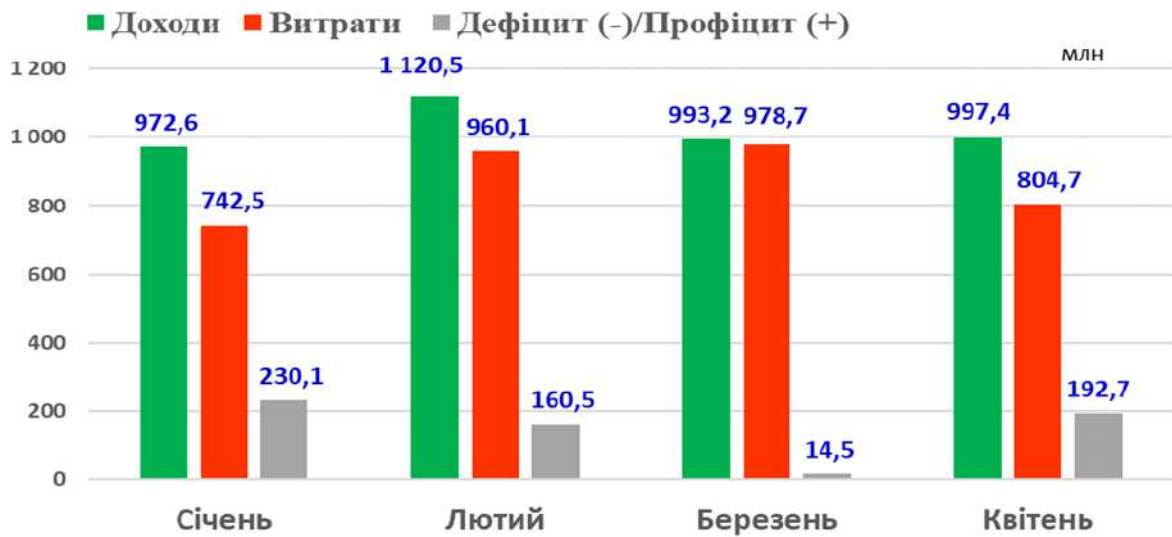

Рис. 1. Баланс зведеного бюджету Волинської області за 4 місяці 2022 року

Виконані планові показники по: єдиному податку (115,1 відсотка; понад план надійшло 35,9 млн. грн.), податку на прибуток підприємств (105,5 відсотка; понад план надійшло 2,1 млн. грн.).

Основного бюджетоутворюючого платежу місцевих бюджетів – податку на доходи фізичних осіб – надійшло в цілому по області в обсязі 1565,3 млн. грн., виконання планових показників становить 112 відсотків, понад план отримано 167,3 млн. гривень (табл. 1).

У загальному обсязі надходжень до бюджетів 19,1 відсотка займають надходження грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат військовослужбовцям та особам рядового і начальницького складу. Зростання надходжень обумовлено збільшенням таких виплат згідно постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану».

Таблиця 1

Податок на доходи фізичних осіб: динаміка, структура та зміни

НАЙМЕНУВАННЯ	Зведений бюджет Волинської області						Довідково зміна надходжень зведеного бюджету України, (%)
	01.05.2021		01.05.2022		Динаміка 2022/2021		
	тис. грн	питома вага (%)	тис. грн	питома вага (%)	(+;-) тис. грн	(%)	
Податок та збір на доходи фізичних осіб, в тому числі:	1 254,9	100,0	1 565,3	100,0	310,4	124,7	0,0
<i>Податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати</i>	1 094,4	87,2	1 206,3	77,1	111,9	110,2	-3,1
<i>Податок на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу, що сплачується податковими агентами</i>	107,3	8,5	299,0	19,1	191,7	278,7	3,6
<i>Податок на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку інших ніж заробітна плата</i>	29,9	2,4	31,6	2,0	1,7	105,6	-0,1
<i>Податок на доходи фізичних осіб, що сплачується фізичними особами за результатами річного декларування</i>	23,3	1,9	28,4	1,8	5,1	121,7	-0,4

Це забезпечило приріст – 278,7 відсотків та відповідне виконання бюджетів (без цих надходжень недобір склав би близько 100 млн. грн.. податку на доходи фізичних осіб) (табл. 2).

Недоотримання запланованих надходжень до бюджетів окремих територіальних громад спричинене недобором запланованих надходжень:

- акцизного податку (рівень виконання – 59,4 відсотка, недобір – 49,6 млн. гривень), у зв'язку із заборонаю на продаж алкоголю у березні, а також через встановлення нульових ставок акцизного податку на пальне на період дії воєнного стану згідно Закону України від 15.03.2022 №2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану»;

Секція 2. Економічні наслідки військових дій

- податку на нерухоме майно (рівень виконання – 94,8 відсотка, недобір – 2,2 млн. гривень);
- плати за землю (рівень виконання – 98,8 відсотка, недобір – 1,9 млн. гривень);
- податку на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності (49,9 відсотка, -2,1 млн. грн.), у зв'язку із недоотриманням запланованих показників податку від комунальних підприємств міст Луцька і Ковеля;
- рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів (70,4 відсотка; -5,8 млн. грн.), в основному у зв'язку із скороченням обсягів рубок другорядного користування.

Таблиця 2.

Виконання місцевих бюджетів Волинської області за доходами станом на 01.05.2022 року

Територіальна громада	Виконання плану на січень-квітень 2022 року		Динаміка до факту на відповідну дату 2021 року		Територіальна громада	Виконання плану на січень-квітень 2022 року		Динаміка до факту на відповідну дату 2021 року	
	(%)	(+;-)	(%)	(+;-)		(%)	(+;-)	(%)	(+;-)
Велицька	101,7	50,0	114,4	387,2	Дубечненська	111,7	596,3	114,1	703,6
Голобська	109,1	658,9	97,0	-247,3	Сереховичівська	106,1	139,8	94,1	-153,6
Зимнівська	105,2	483,8	116,5	1382,2	Смідинська	100,4	11,6	108,3	239,0
Устилузька	142,4	3767,8	121,0	2200,3	Луківська	90,0	-539,7	72,4	-1848,7
Люблинецька	87,5	-818,4	91,6	-526,8	Турійська	110,2	2226,9	106,8	1539,0
Шацька	168,8	10503,7	135,3	6730,3	Оваднівська	130,7	2291,5	131,4	2326,8
Заболоттівська	126,3	1320,5	134,0	1611,1	Городищенська	120,2	2096,7	128,0	2727,4
Дубівська	112,6	854,0	120,1	1275,9	Затурцівська	116,5	1219,4	114,4	1082,7
Литовезька	140,8	1527,0	168,7	2145,5	Торчинська	99,7	-44,8	102,5	401,4
Павлівська	88,8	-858,6	102,6	172,2	Ківерцівська	114,5	5317,0	129,9	9666,5
Поворська	108,4	287,6	97,2	-105,8	Підгайцівська	98,5	-947,9	106,2	3743,1
Поромівська	124,4	1479,2	122,6	1391,3	Старовижівська	99,0	-133,5	103,7	450,1
Прилісненська	92,4	-806,0	115,2	1301,0	Луцька	98,3	-11632,2	113,4	82126,2
Колодажненська	71,4	-3478,4	98,2	-156,2	Мар'янівська	135,5	1871,9	144,4	2195,7
Вишнівська	127,0	3625,3	95,3	-840,2	Доросинівська	117,6	423,7	116,0	392,0
Забродівська	102,5	117,9	110,4	450,6	Сошичненська	101,6	96,2	107,1	401,6
Самарівська	177,4	2176,5	223,9	2759,3	Берестечківська	104,5	349,7	90,7	-829,9
Іваничівська	138,0	3076,2	117,4	1653,3	Володимирська	176,7	70247,7	161,8	61831,4
Цуманська	88,8	-1615,6	97,5	-334,0	Горохівська	108,9	2861,7	107,5	2446,0
Боратинська	124,2	10625,9	99,6	-193,5	Камінь-Каширська	113,5	5385,6	119,3	7319,0
Любешівська	99,5	-135,2	107,5	1728,4	Ковельська	104,1	6998,3	112,3	19445,3
Рівненська	87,8	-1111,8	81,9	-1761,9	Локачинська	112,0	1880,3	118,1	2684,6
Головненська	83,5	-821,7	95,3	-206,9	Маневицька	87,1	-5298,8	99,2	-274,2
Любомльська	108,4	2059,6	112,6	2989,7	Нововолинська	99,6	-310,6	119,8	14318,4
Колківська	103,7	571,9	114,2	1998,1	Олицька	134,1	3120,0	121,4	2157,9
Велимченська	98,1	-30,0	105,1	75,3	Ратнівська	103,3	933,6	136,9	7854,5
Копачівська	122,0	980,5	131,9	1316,5	Рожищенська	98,9	-358,9	107,1	2171,5

Очікуються подальші спадні тенденції у динаміці надходжень місцевих бюджетів області, у зв'язку із набранням чинності змін

до податкового законодавства. Це, зокрема, пов'язано із запровадженням із 1 квітня цього року добровільної сплати єдиного податку для платників I/II групи та надання можливості переходу на ставку у розмірі 2 відсотки від обороту для усіх інших платників податків.

Для забезпечення платоспроможності місцевих бюджетів в області необхідно прийняти термінові заходи направлені на економію коштів місцевих бюджетів, зокрема в частині:

- ефективного планування дохідної частини місцевих бюджетів за джерелами надходжень, належного виконання затверджених показників за доходами та здійснення контролю за сплатою до бюджету обов'язкових платежів;

- приведення витрат місцевих бюджетів у відповідність до наявних фінансових ресурсів, здійснення витрат з урахуванням необхідності недопущення кредиторської заборгованості за соціально важливими видатками.

- збалансування фінансових показників, здійснення перегляду структури фонду оплати праці, скорочення непершочергових видатків, що фінансуються з відповідних місцевих бюджетів.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний Кодекс України (2010) Відомості Верховної Ради України (ВВР), № 50-51, ст.572.
2. Податковий Кодекс України (2011) Відомості Верховної Ради України (ВВР), № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112.
3. Бюлетні щодо стану виконання місцевих бюджетів Департамент фінансів Волинської обласної державної адміністрації. URL: <http://www.finance.voladm.gov.ua/category/c-42-51/>

Хомюк Наталія, д.е.н., доцент
кафедри підприємництва і маркетингу
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

НЕОБХІДНІСТЬ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Важливу роль у розвитку економіки України відіграють сільські території. Найчастіше визначення сільських територій пов'язують саме із сільськогосподарською діяльністю їхнього населення. Сільська територія – це не лише місце життєдіяльності людей і просторовий базис виробництва, а й природне середовище. Адже на процес розвитку сільських територій впливають природні умови та природні ресурси, географічне положення, етнічний склад населення, стан економіки й ін. [1, с. 20; 2].

Основним видом діяльності на сільських територіях було і залишається сільськогосподарське виробництво. Однак через війну частина сільськогосподарських угідь не придатна для вирощування агропродукції.

Станом на 20.05.2022 року прогнозовані площі посіву основних ярих сільськогосподарських культур під урожай 2022 року на контрольованій Україною території складають 14 158,5 тис. га, що на 2 757,8 тис. га менше від показника минулого року (16 916,3 тис. га). Загалом сівба ярих зернових та зернобобових культур завершена на 80,6% від показників минулого року [3].

Через початок військових дій, порушення логістичних ланцюгів та блокування морських портів значна частина продукції агросфери не може бути експортована. Але не можна вважати, що сільським господарством займається більшість сільського населення.

Уряд України планує запуснути нову економічну стратегію, спрямовану на підтримку бізнесу з метою створення робочих

місць, як на міських, так і на сільських територіях. Ця стратегія складається з 8 напрямів які будуть діяти в умовах війни та стануть фундаментом для повоєнного відновлення. Шість програм безповоротної грантової підтримки спрямовані на підтримку малого й середнього бізнесу для розвитку міських та сільських територій. Інші дві програми стосуються розвитку ІТ-сфери [4].

Перша програма – це мікрогранти на створення власного бізнесу. Держава спрямовуватиме кошти для створення тисяч нових мікробізнесів. Також в рамках цієї програми можна буде отримувати пільгові кредити. Друга ініціатива – це безповоротні гранти на розвиток переробної сфери: деревообробної, меблевого виробництва, виробництва одягу, будівельних матеріалів.

Важливою складовою агропромислового комплексу України є галузі, які спрямовані на переробку сільськогосподарської продукції. Саме від ступеня їх розвитку залежить рівень забезпечення потреб населення у продуктах харчування, раціональне використання продукції рослинництва і тваринництва, зменшення втрат під час транспортування та зберігання сільськогосподарської продукції, виробництво сільськогосподарської продукції з більшою часткою доданої вартості та експорт переробленої продукції рослинництва й тваринництва за вищими цінами [5, 6].

На нашу думку, необхідно стимулювати суб'єктів господарювання до впровадження і розвитку технологій з вищим рівнем переробки сільськогосподарської продукції. Хоча великі харчові переробні заводи мають цінові переваги, проте невеличкі підприємства також спроможні забезпечувати конкурентоспроможність своєї діяльності внаслідок уникнення втрат частини доходу через відсутність ланцюга посередника. Вважаємо за доцільне здійснювати переробку сільськогосподарської продукції на місці її виробництва чи вирощування, адже зменшуються втрати сировини, які можливі при транспортуванні на великі відстані, витрати на

транспортування та збільшуються, відповідно, доходи від реалізації готової продукції, а не сировини для виробництва.

Також згідно з новою економічною стратегією для підтримки сільського господарства планується реалізація програми щодо часткової компенсації вартості теплиць, в межах якої надаватиметься безповоротний грант на проєкт модульної теплиці розміром 2 гектари. Загалом планується будівництво до 3-х тисяч таких теплиць.

У межах четвертої ініціативи з метою розвитку сільських територій передбачаються гранти на висадку нових фруктових і ягідних садів. Заплановано висадити нові сади площею до 10 тисяч гектарів.

Варто звернути увагу на те, що після трьох місяців життя в умовах повномасштабної війни відновлено конкурс «Неймовірні села України 2022», який стартував під гаслом сталого розвитку. Проєкти розглядались за такими напрямками: кругове виробництво, ефективне управління відходами, раціональне використання ресурсів, відновлювальна енергетика та кооперативний рух. В умовах війни в пріоритеті українських громад відбудова сільських територій. Село-переможець Всеукраїнського конкурсу «Неймовірні села України 2022» отримає 100 тис. грн на реалізацію проєкту від головного партнера — Посольства Королівства Нідерландів в Україні. Ще 2 села-фіналіста отримають по 50 тис. грн.[7].

В умовах війни виникла необхідність у створенні нових механізмів взаємодії між усіма компонентами сільських територій (соціальною, економічною, фінансовою, природничо-екологічною, інституціональною) та необхідність у оптимізації сільськогосподарської діяльності й впровадженям нових видів виробництв. Тому диверсифікація сільськогосподарського та несільськогосподарського виробництва на сільських територіях в умовах війни сприятиме досягненню цілей сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Khomiuk, N. L. (2019), Rural Development Diversification in the Context of Decentralization. [Dyversyfikatsiia rozvytku silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii]: monograph. Lutsk. 320 p.
2. Pavlikha, N. V., Khomiuk, N. L. (2017), Determination of the essence of rural categories [Vyznachennya sutnosti sil's' kykh katehoriy]. Bulletin of the Volyn Institute of Economics and Management. 19, pp. 306-313.
3. AgroPolit. (2022). Farmers sowed 78% of cereals and legumes from last year [Ahrarii zasyialy 78% zernovykh ta zernobobovykh vid pokaznykiv mynuloho roku]. Retrieved from: <https://agropolit.com/news/23895-agrariyi-zasyiali-78-zernovih-ta-zernobobovih-vid-pokaznykiv-minulogo-roku> (access date May 20, 2022).
4. AgroPolit. (2022). Farmers will receive grants under the new economic strategy [Ahrarii otrymaiut hranty u ramkakh novoi ekonomichnoi stratehii]. URL: <https://agropolit.com/news/23957-agrariyi-otrimayut-granti-u-ramkah-novoyi-ekonomichnoyi-strategiyi--shmigal> (access date May 20, 2022).
5. Khomiuk, N., Pavlikha N., Voronyj, I. (2020), Diversification as a tool for sustainable development of rural areas in the context of decentralization [Dyversyfikatsiia yak instrument zabezpechennia staloho rozvytku silskykh terytorii]. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences. 22, 96. pp. 35–41. URL: <https://doi.org/10.32718/nvlvet-e9606> (access date May 10, 2022).
6. Khomiuk, N. L., Pavlikha, N. V. (2020), Directions of diversification of agricultural production in Ukraine on the basis of sustainable development. [Napriamy dyversyfikatsii silskohospodarskoho vyrobnytstva v Ukraini na zasadakh staloho rozvytku]. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Economical Sciences. 22. 95, pp. 45–51. URL: <https://doi.org/10.32718/nvlvet-e9508> (access date May 12, 2022).
7. AgroPortal. (2022). Incredible villages of Ukraine 2022. Restart in the conditions of war. Submission of applications [Neimovirni sela Ukrainy 2022. Restart v umovakh viiny. Podacha zaiavok]. URL: <https://agroportal.ua/proyekti/vidnovleno-priyom-zayavok-na-konkurs-neymovirni-sela-ukrajini>

Хомюк Наталія, д.е.н., доцент
кафедри підприємництва і маркетингу
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Більо Іван, магістрант
факультету економіки та управління,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк

ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

За два місяці війни український бізнес втратив більше, ніж за два роки пандемії загалом. Обсяг збитків і довгострокові наслідки важко виміряти, оскільки військові дії далекі від завершення. Також, за розрахунками Національного банку, у період воєнного стану економіка України втрачає 50 % «невиробленого» ВВП. Тобто кожен тиждень активних воєнних дій «коштує» національній економіці понад 50 млрд гривень. Окрім матеріальних збитків, результатом війни стають значні втрати людського капіталу, який є одним з ключових факторів економічного зростання будь-якої країни [1].

Ю. Яценко та Н. Раскопа зазначають, що більшість центральних та західних регіонів України перебувають у «відносній» безпеці. Це дає змогу поступово відновлювати бізнес. Адже на даний час найбільш активні бойові дії ведуться в прикордонних областях: Харківській, Луганській, Донецькій, Миколаївській, Херсонській. Проте навіть на цих територіях продовжує працювати малий та середній бізнес [2].

На рис. 1 відображено кількість зареєстрованих підприємств в Україні. Синім кольором виділені області, в які найчастіше переміщає свою діяльність український бізнес.

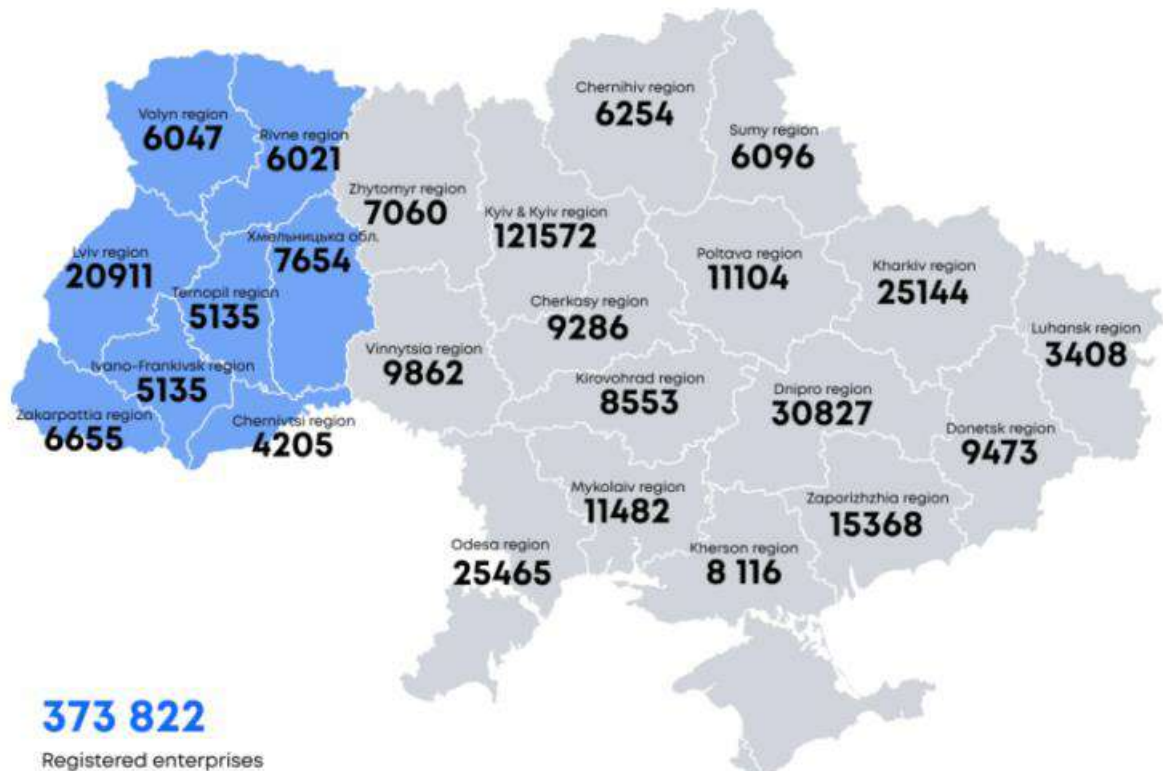

Рис.1 Кількість підприємств в розрізі областей України [2].

Варто звернути увагу на те, що почали активно відновлювати свою діяльність популярні українські інтернет-магазини та ритейлери, серед яких Rozetka, Prom.ua, MAKEUP, Comfy, Foxtrot, EVA, Domki, Maritel, Trikomir. Список щодня розширюється. Великі логістичні компанії повідомляють про зростання попиту на їхні послуги. Наприклад, до війни «Нова пошта» мала 1 мільйон поставок на день, 70% з яких були онлайн-покупки. У перший тиждень війни відбувалося 50 тис. поставок на добу (5% від довоєнної суми). На другому тижні обсяг збільшився до 100 000 – 125 000. Починаючи з 21 березня, вони мають 350 000 поставок, 60% з яких – онлайн-покупки. Це свідчить про те, що українці щодня замовляють в Інтернеті 200 тисяч товарів. Хоча це в п'ять разів менше, ніж у довоєнний період, але позитивна динаміка прослідковується [2].

Протягом перших 2 місяців війни було зареєстровано 14 420 нових суб'єктів підприємницької діяльності, з них 85 % або 12 255 фізичних осіб-підприємців. З 2 165 зареєстрованих

юридичних осіб 78 % становлять благодійні фонди та громадські організації. Започаткуванню нових видів підприємництва сприяли затверджені у березні податкові пільги для фізичних осіб-підприємців та поновлення онлайн-реєстрації в Дії (з 28 березня 2022 року). Як бачимо, економіка в Україні починає поступово розвиватись, адже створюються нові підприємства та фізичні особи-підприємці.

Можна зробити висновок, що війна значною мірою вплинула на функціонування українського бізнесу, але компанії намагаються перебудувати свою діяльність, щоб й надалі працювати та допомагати відновлювати економіку України.

Список використаних джерел:

1. Степанюк, Є. (2022). Коли закінчиться війна. Які кроки необхідні для економічного відновлення України після війни? Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/14/683967/> (access date May 03, 2022).
2. Yatsenko, Ju., Raskopa, N. Business in Wartime: The Way Ukrainian Companies Transform And Recover. Promodo. URL: <https://www.promodo.com/blog/business-in-wartime-the-way-ukrainian-companies-transform-and-recover/> (access date May 05, 2022).

Цимбалюк Ірина, д.е.н., професор,
професор кафедри підприємництва і маркетингу
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ЕКОНОМІКА ВІЙНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Повномасштабне вторгнення росії безперечно завдало потужного удару економіці України, унеможливило діяльність економіки на великій території України, порушило сільськогосподарські посіви та збір врожаю. Негативного впливу зазнали галузі, в яких неможлива дистанційна робота. Зокрема, авіаційні, морські перевезення, сфера послуг, де бізнес працює безпосередньо зі споживачами. Внаслідок блокування росією

українських морських портів відбулось скорочення експорту майже вдвічі, а експорту зерна, який визначав лідируючі позиції України на світових ринках, – на 90 відсотків.

На десять областей, де йдуть бойові дії, припадає половина ВВП, як наслідок, за прогнозами Світового банку, обсяг виробництва в Україні скоротиться на 45,1 % [1].

Разом з цим Україна набула позитивного досвіду функціонування у порід криз, як економічних, так і внаслідок пандемії COVID-2019 [2; 3]. Це навчило нас працювати в екстремальних умовах і на сьогодні ми швидко адаптуємось до нових критичних умов: освіта без особливих перешкод налагодила дистанційне навчання, підприємства відновлюють свою діяльність у відносно безпечних регіонах. Уряд оголосив програму переміщення бізнесу, зобов'язуючись надати безкоштовний переїзд, необхідні виробничі приміщення та допомогу з переміщенням працівників. П'ять західних регіонів також пропонують регіональні програми переїзду. Прикладом якісного проходження кризи є функціонування банківської системи України. На час війни НБУ зафіксував курс долара, стримуючи інфляцію. Разом із суворим контролем операцій за поточним рахунком, рахунком капіталу та своєчасними валютними інтервенціями це дозволило обмежити паніку на готівковому ринку. З початку березня Нацбанку навіть вдалося збільшити золотовалютні резерви України на 2% [4]. Реакція Національного банку на підвищені ризики відтоку валюти та капіталу була швидкою і навіть у розпал війни українська банківська система продовжує працювати.

Уряд швидко відреагував вчасними заходами для захисту ділової активності та збереження найважливіших державних функцій, щоб захистити вразливі групи громадян і виграти війну. Запроваджено податкову підтримку українського бізнесу і максимальну дерегуляцію бізнесу задля забезпечення нормальної роботи бізнесу.

Ключовою зміною стало надання можливості переходу на Спрощену систему оподаткування для середніх та великих підприємств; зниження ставки єдиного податку з 5% до 2%;

зняття обмежень на види економічної діяльності (окрім підакцизних товарів та грального бізнесу). Підприємства на загальній системі оподаткування отримали можливість сплачувати податок у розмірі 2% від обороту замість ПДВ (20%) та податку на прибуток (18 %).

Законодавці також звільнили платників 1 та 2 групи від сплати єдиного податку, відмінили сплату екологічного та земельного податків на об'єкти в зоні бойових дій, затвердили нульову ставку акцизу та 7% ПДВ на бензин (раніше – 20%). Також змінами до законодавства скасовано митні збори на всі товари, окрім ввезених з Росії, Білорусі та тимчасово окупованих територій. Такі зміни створюють стимули для більшості суб'єктів господарювання.

Важливим нововведенням для відновлення економіки в умовах війни, зважаючи на проведену реформу децентралізації є надання місцевим органам влади права запровадження нових чи зміни ставок вже існуючих місцевих податків. Це дозволяє враховувати потреби місцевого бюджету, економічну ситуацію та ділову активність, які швидко змінюються зі змінами у воєнній обстановці та масовим переміщенням громадян і бізнесу.

На тлі військової загрози зросла національна свідомість українців, зникли внутрішні суперечки. Нас об'єднала боротьба зі спільним ворогом – і це визначає майбутнє України, перспективи її соціально-економічного піднесення.

Список використаних джерел:

1. Літвінчук Т. «Глибока рецесія». МВФ прогнозує падіння ВВП України на 10% та прискорення інфляції до 19%. *НВ Бізнес*, 2022. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/ukrajini-zagrozhuje-gliboka-recesiya-mvf-prognozuye-padinnya-vvp-na-10-i-priskorennya-inflyaciji-do-19-50224976.html>

2. Voichuk, M. (2021). Scientific Approaches to the Understanding of Human Capital Concept. *National Interest*, 1(4), 53–66. Retrieved from <https://sc01.tci-thaijo.org/index.php/NIT/article/view/240067> (access date February 18, 2022).

3. Pavlikha N., Shuliak A., Skorokhod I., Tsymbaliuk I., Voichuk M. Security of Sustainable Development in the Post-Pandemic Crisis on the Basis of an

Inclusive Circular Economy. *Conference Proceedings Determinants Of Regional Development*. 2021. Vol. 2. Pp. 234-245. URL: <https://scholar.google.com.ua/scholar?oi=bibs&cluster=2779991546109301177&btnI=1&hl=uk>

4. Золотовалютні резерви України у березні зросли на 2% – НБУ. *Економічна правда*, 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/6/685338/>

Черчик Лариса, д.е.н., професор,
завідувач кафедри менеджменту та адміністрування,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Бегун Світлана, к.е.н., доцент
кафедри економіки та природокористування
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМ МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Політолог-міжнародник Микола Белєсков зазначає, що сучасна війна – це справа усієї держави і «... наше головне завдання – довгострокове протистояння і максимальне підтримання економіки... Тому, якщо в вас є можливість працювати, платити податки, формувати банальний попит на звичайні групи товарів – це великий внесок в перемогу» [1].

Усвідомлюючи важливість цього, розуміємо, що забезпечити дієвість як різних закладів та організацій, а особливо, підприємств сфери виробництва з застосуванням типових для мирного часу методів та технологій не вдасться [2].

Водночас, варто зауважити, що формуючи навчальні плани, ми закладаємо компетентності, що враховують діяльність в умовах невизначеності, ризиковості, агресивності зовнішнього оточення та конкуренції, швидких і критичних змін. Це професійні компетентності, що відображено в таких навчальних дисциплінах як: ризик-менеджмент, менеджмент, управління

конфліктами і змінами, групова динаміка та комунікації, інноваційний менеджмент, стратегічний менеджмент та аналіз, поведінковий менеджмент і лідерство (для підготовки бакалаврів); менеджмент стратегічних змін та розвитку, антикризовий, ситуаційний креативний менеджмент, фінансове й обліково-аналітичне забезпечення управлінських рішень та оцінювання ризиків, інноваційне підприємництво та управління стартап-проектами, мотивування та лідерство (для підготовки магістрів).

Але такі акценти поставлені в освітньо-професійних програмах останніх п'яти років. Знову ж, одна справа – нестабільність та загрози мирного часу, інша – воєнного.

Консультаційні навчальні та тренінгові агенції, бізнес-школи певною мірою відреагували на цей запит, розробивши низку вебінарів, курсів, тренінгів. Зокрема це Корпоративні програми LvBS: запорука ефективності команди у воєнний час [3].

Нині для керівників підприємств стають актуальними компетентності щодо виявлення слабких сигналів негативних змін, що передбачає вміння формувати систему інформаційно-аналітичного забезпечення (ідентифікувати, вибирати та застосовувати діагностичний інструментарій, оцінювати ситуацію, слабкі та сильні сторони), розробляти альтернативні варіанти управлінських рішень, попереджувальні заходи. Водночас зростає значення загальних компетентностей та особистих якостей менеджерів, найперше, здатності для вирішення конфліктів, формування ефективних комунікацій. Це час для реалізації повною мірою лідерських якостей, вміння підтримувати колег, мотивувати до роботи, життєстійкості, віри в перемогу, а основне – внесення свого, особистого вкладу в цю перемогу.

Доцільно здобути компетентності щодо формування та застосування комунікаційних мереж для надзвичайних ситуацій; максимально спростити (оптимізувати) організаційну структуру, збільшивши потенціал її гнучкості та адаптивності та зменшивши ієрархічний ланцюг прийняття управлінських рішень; важливо здійснити перерозподіл зон впливу, обов'язків вищих керівників

і відповідальності середнього рівня менеджменту; для швидкого реагування на виклики та загрози створити оперативні групи за функціональною ознакою або зонами впливу.

В цьому контексті можна повчитись і перейняти досвід волонтерських центрів, які злагоджено і потужно спрацювали в 2014 році, і ще більшу роботу виконують зараз з першого дня війни. Наприклад, CEO Club Ukraine, який щоденно працює на перемогу, об'єднує 230 представників бізнес-спільноти. Використавши бізнес-підхід, створили цільові групи, кожна з яких відповідає за певну ділянку роботи [4].

Важливого значення набуває не просто ефективна взаємодія на рівнях «влада – територіальні громади – неурядові організації – бізнес», а чітке єдине розуміння, що і для чого робиться. Зростає роль публічного, регіонального менеджменту та інструментів швидкого реагування.

На нашу думку, визначальними вміннями тут стали комунікація, співпраця, взаємопідтримка, координація та відповідальність для досягнення важливої мети – перемоги. Це зараз і місія, і основний орієнтир в діяльності, і сенс життя.

Все буде Україна!

Список використаних джерел:

1. Белєсков, М. (2022) Війна на виснаження: Аналітика та прогнози. URL: <https://lvbs.com.ua/news/vijna-na-vysnazhennya-analytyka-ta-prognozy/> (дата звернення травень 6, 2022).
2. Шацька, З. Я. (2017). Трансформація системи управління підприємством в період глобальних змін. *Ефективна економіка*. 12. <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6029> (дата звернення травень 6, 2022).
3. Корпоративні програми LvBS: запорука ефективності команди у воєнний час. URL: <https://lvbs.com.ua/news/korporatyvni-programy-lvbs-zaporuka-efektyvnosti-komandy-u-voennyj-chas/> (дата звернення травень 7, 2022).
4. Панченко Л. (2022) Бізнес під час війни: як спільнота CEO Club Ukraine перетворилася на окрему армію, що працює на перемогу. URL: <https://mind.ua/publications/20240014-biznes-pid-chas-vijni-yak-spilnota-ceo-club-ukraine-peretvorilasya-na-okremu-armiyu-shcho-pracyue-na-pere> (дата звернення травень 7, 2022).

СЕКЦІЯ 3.

Міжнародна комунікація та дипломатія на шляху до порозуміння і миру

Адамчук-Коротницька Марія, аспірантка,
Лабораторія проектів та ініціатив,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

ЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТІВ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Важливим завданням сталого розвитку української нації у довгостроковій перспективі виступає формування сучасної парадигми національної безпеки на засадах впровадження ефективної системи стратегічних комунікацій та інклюзивного зростання.

В умовах повномасштабної війни в Україні, світової економічної нестабільності, епідеміологічної невизначеності посилюються макроекономічні дисбаланси, соціально-економічна диференціація країн, асиметрія розвитку міських та сільських територій, що зумовлює необхідність проектно орієнтованого переходу на інклюзивний вектор сталого розвитку економіки. Вирішення назрілих проблем потребує скоординованого використання стратегічних комунікативних можливостей держави задля досягнення інклюзивних цілей сталого розвитку та забезпечення національної безпеки.

Окремі положення, що розкривають сучасний стан проблеми інклюзивного розвитку та її актуальність, частково висвітлені в публікаціях вітчизняних і зарубіжних науковців. Обґрунтовано необхідність активізації концепції сталого розвитку за умов українських реалій задля зміцнення конкурентоспроможності країни [1]. Висвітлено роль інклюзії у забезпеченні цілей сталого розвитку [2]. У низці праць

розглядається інклюзивність, як пріоритет нової якості економічного зростання України та засіб досягнення сталого розвитку [3,4]. Сутність та роль стратегічних комунікацій у досягненні цілей сталого розвитку обґрунтовано в роботах [5-8]. Проте, розглядаючи стратегічні комунікації крізь призму проєктного управління, доцільним є оцінка їх впливу на зміцнення безпеки країни.

Окремі сторони дослідження інклюзивності сталого розвитку економіки та стратегічних комунікації як основи зміцнення національної безпеки, зокрема теоретико-методологічні засади сталого розвитку й наукову парадигму інклюзивного зростання в Україні та її регіонах висвітлено Цимбалюк І. О. та Павліхою Н. В. у роботах [9-12].

Аналіз праць вітчизняних та зарубіжних науковців, свідчить, що вимогою часу є розробка та реалізація проєктів інклюзивного розвитку економіки й формування ефективних стратегічних комунікацій.

Останніми роками проти України здійснювалися широкомасштабні інформаційні операції системного характеру, що було проявом гібридної війни.

Зважаючи на зазначене в реалізації проєктів інклюзивного розвитку важливим аспектом є запровадження ефективної системи стратегічних комунікацій. Обґрунтування підходів до зміцнення національної безпеки здійснюється у контексті співвідношення значимості та взаємообумовленості кожної із її складових компонентів (політичної, економічної, державної, соціальної, інформаційної, науково-технологічної, екологічної, гуманітарної та воєнної безпек) у зовнішньополітичній, внутрішньополітичній, інформаційній, економічній, науково-технологічній сферах державної політики.

Впровадження ефективної системи стратегічних комунікацій в реалізації проєктів інклюзивного зростання сприятиме розвитку громадянського та інформаційного суспільства, захисту прав і свобод людини, інформації; розвитку усіх верств населення, активізації підприємницької діяльності, справедливого розподілу отриманих благ, зниження диференціації населення за доходами та підвищення якості довкілля.

Побудова ефективної системи стратегічних комунікацій у проєктах інклюзивного розвитку економіки передбачає

залучення (інклюзію) усіх ключових учасників інформаційних відносин (держави, її окремих установ, організацій та членів суспільства) до процесів зміцнення національної безпеки. При цьому інклюзивне зростання, на думку Цимбалюк І., являє собою комплексне багатofакторне явище максимального залучення населення до процесів сталого розвитку, побудови системи стратегічних комунікацій, зміцнення національної безпеки задля підвищення рівня та якості життя [10-11].

Отже, розробка комплексного механізму зміцнення національної безпеки на засадах впровадження проектів розвитку ефективної системи стратегічних комунікацій та проектів інклюзивного зростання є важливими з точки зору протидії можливим викликам і загрозам національній безпеці України в умовах гібридної (інформаційної) війни, нестабільності політичних процесів, національних макроекономічних дисбалансів, структурних диспропорцій, соціальної, гендерної, економічної нерівності та загострення екологічних питань, та матимуть стратегічну і практичну цінність.

Список використаних джерел:

1. Зверяков М. Теоретична парадигма сталого розвитку та українські реалії. *Економіка України*. 2018. №10. С. 10-31.
2. Gupta J. & Vegelin C. Sustainable development goals and inclusive development. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*. 2016, Vol. 16, Iss. 3, pp 433-448.
3. Бобух І. М., Щегель С. М. Інклюзивність розвитку регіонів України: оцінка, рейтинги та перспективи. *Регіональна економіка*. 2019. № 4. С. 41–50.
4. Попова О. Л. Інклюзивний розвиток: нова концепція чи оновлення концепції сталого розвитку. *Економіка і прогнозування*. 2020. № 1. С. 134-135. URL: <https://doi.org/10.15407/eip2020.01.128>
5. Горовий В.М. Стратегічні комунікації в науково-інформаційному процесі сучасності. Вісник Національної академії наук України. 2021. № 3. С. 3–9. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/179705>
6. Дубовий Д. М. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. Політика 1. Серія: Стратегічні комунікації. 2016. № 4(41). С. 9–23. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/dubov.pdf>
7. Почепцов Г. Г. Стратегічні комунікації: стратегічні комунікації в політиці, бізнесі і державному управлінні. Київ : Альтерпрес. 216 с.
8. Zerfass, A., Verčič, D., Nothhaft, H., Werder, K. P. Strategic

communication: Defining the field and its contribution to research and practice. *International Journal of Strategic Communication*. 2018. № 12 (4). P. 487–505. URL: <https://cutt.ly/CKPy9fw>.

9. Pavlikha N., Shuliak A., Skorokhod I., Tsymbaliuk I., Voichuk M. Security of Sustainable Development in the Post-Pandemic Crisis on the Basis of an Inclusive Circular Economy. *Conference Proceedings Determinants Of Regional Development*. 2021. Vol. 2. Pp. 234-245. URL: <https://cutt.ly/DKPy4Fd>

10. Цимбалюк І. О. Генезис теорії інклюзивного розвитку регіону. Причорноморські економічні студії: наук.журн. Одеса, 2019. Вип. 47. С. 235–240. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/47_2_2019/7.pdf

11. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О. Науковий базис формування теорії інклюзивного розвитку регіону. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: журнал*. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. № 3 (27). URL: <https://cutt.ly/5KPy5Ei>

12. Цимбалюк І. О. Інклюзивний розвиток регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 340 с.

Вознюк Євгенія, к. політ. н., доцент,
кафедри міжнародних відносин і регіональних студій
Волинський національний університету імені Лесі Українки

Новосад Тетяна, студентка 4 курсу,
факультету міжнародних відносин,
Волинський національний університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ПРИСКОРЕНА ПРОЦЕДУРА ПРИЄДНАННЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У світлі сучасних подій, що активно відбуваються на території України і не зважаючи на всі перешкоди, виклики українська дипломатія та урядові структури, на чолі з Президентом досягли значного прориву у розвитку відносин з Європейським Союзом, а саме – 28 лютого 2022 року Президент

України Володимир Зеленський, разом із Головою Верховної Ради Русланом Стефанчуком та Прем'єр-міністром Денисом Шмигалем урочисто підписали листа щодо подання заявки на членство нашої держави у ЄС. «Цим листом Україна, як європейська держава, яка поважає цінності, закріплені в статті 2 Договору про Європейський Союз, має честь подати заявку на членство у Європейському Союзі відповідно до статті 49 Договору про Європейський Союз» – наголошується у тексті листа.

Цей крок дав шанс Україні, Грузії та Молдові зробити вагомі кроки у євроінтеграційному напрямку та значно пришвидшити складну процедуру приєднання. Хоча прискорена процедура не передбачена угодами ЄС та багато країн-членів не цілковито її підтримують, але В. Зеленський наполягає на її проведенні саме через війну, яку розпочала Росія на теренах української землі.

Урсула фон дер Ляєн, як голова Єврокомісії, зазначає, про негайне приєднання мова взагалі не йдеться і Україна, Грузія та Молдова повинні виконати визначені умови щодо політичної стабільності, верховенства права та певних економічних показників [1].

Варто зазначити, що серед найбільших лобістів нашого приєднання є Польща, Литва, Естонія, Латвія, які значно підтримують швидкий шлях до українського членства, не зважаючи на сучасну та реальну загрозу російського нападу і порушення їхніх кордонів, а також наполягають на наданні Україні статусу кандидата, після чого й розпочнуться переговори про вступ.

Усі 27 держав-членів Європейського Союзу згодні розглянути та прийняти заявку на членство України, Молдови та Грузії і спрямувати їх до розгляду Єврокомісією. «Європарламент закликає інституції ЄС працювати у напрямку надання Україні статусу кандидата до Європейського Союзу, у відповідності до ст. 49 Договору про ЄС на основі заслуг та продовжувати працювати над її інтеграцією до внутрішнього ринку організації у відповідності до угоди про асоціацію», – йдеться у резолюції [2],

яка не носить обов'язковий характер, але висвітлює позицію всього Європарламенту.

Як відомо 11 березня 2022 року у Версалі відбувся неформальний Екстрений саміт Європейського Союзу щодо питань російської агресії проти України, де усі лідери держав-членів ухвалили декларацію щодо євроінтеграції України – компромісне визнання перспективи членства України в ЄС.

«Європейська рада визнала європейські прагнення та європейський вибір України, як зазначено в Угоді про асоціацію. 28 лютого 2022 року президент України, реалізуючи право обирати свою долю, подав заявку України на вступ до Європейського Союзу. Рада ЄС без зволікань запропонувала Єврокомісії подати свій висновок щодо цієї заяви відповідно до відповідних положень договорів ЄС. До винесення цього висновку вже відтепер ми будемо ще більше зміцнювати наші зв'язки та поглиблювати наше партнерство, щоб підтримати Україну на її європейському шляху. Україна належить до нашої європейської родини» – йдеться в ухваленому рішенні щодо нашої європерспективи [3].

Наголошуємо, що у даному рішенні спостерігається декілька позитивних моментів порівняно з попередніми формулюваннями, хоча у ньому не знайшло відображення посилання на статтю 49 Договору ЄС щодо процедури приєднання, а також, на жаль, немає ні перспектив, ні недоліків щодо «пришвидженої процедури» нашого вступу до Європейського Союзу.

Не дивлячись на активне українське військове протистояння ворогу, є ряд країн, а саме Німеччина, Нідерланди, які, не зважаючи на те, що 7 березня 2022 року Євросоюз запустив процедуру розгляду заявок України, Грузії та Молдови про вступ, наполягають на тому, щоб спочатку Європейська комісія висловила позицію щодо цілковитої готовності Києва до повноцінного процесу вступу, а потім уже ухвалювати політичне рішення стосовно надання статусу кандидата на членство.

Шлях України до ЄС починається з подання документів (Опитувальника) до ЄП (Європейського Парламенту), ЄК

(Європейської Комісії), далі очікується на офіційне «так» щодо статусу кандидата від Європейської Ради (на саміті ЄС 23-24 червня 2022 року), після чого наступним етапом є довготривалі Переговори, в ході яких узгоджують усі компромісні підходи щодо 35 розділів, за результатами приймається проект договору про приєднання, який повинен бути узгодженим, після чого схваленим Європейським Парламентом та затверджений Європейською Радою, опісля офіційного підписання Договору про вступ ще він обов'язково має бути ратифікований всіма державами-членами ЄС та Україною згідно з їх конституційними нормами. З огляду на цю процедуру можна зробити висновок, що реальний час проходження усіх етапів Києву знадобиться не менше 8 років плідного співробітництва євроінтеграційного спрямування.

Отже, щодо результатів довготривалих переговорів та ухвалення рішень на користь українського євроінтеграційного курсу, то Європарламент все ж рекомендував надати Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. Дане рішення підтримали 637 євродепутатів (з 676 членів Європарламенту), 13 – проти, 26 – утрималися. З чого можна зробити висновок, що держави-члени хочуть практично підтримати Україну та наблизити завершення війни.

Список використаних джерел:

1. Вступ України до ЄС: чи настав час для швидких і сміливих рішень? URL: <https://www.dw.com/uk/vstup-ukrainy-do-ies-chy-nastav-chas-dlia-shvydkykh-i-smilyvykh-rishen-a-61067965/a-61067965>.
2. Європарламент: ЄС слід працювати над наданням Україні статусу кандидата URL: <https://www.dw.com/uk/evroparlament-yes-slid-pratsiuvaty-nad-nadanniam-ukraini-statusu-kandydata/a-60971184>.
3. ЄС сказав «так» євроінтеграції України, – президент Литви URL: https://lb.ua/news/2022/03/11/508980_ies_skazav_tak_ievrointegratsii.html.

Vozniuk Yevheniia, Associate Professor
of International Relations and Regional Studies Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University

Mishchuk Julia, Student
of International Relations Faculty,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Lutsk

TRUE ALLIES OF UKRAINE DURING THE WAR

On February 24, 2022, a full-scale war between Russia and Ukraine began. Many people have already died in the Russian attack, the exact number of which is unknown. The losses are also great for Russia, but they are much more unbearable for Ukraine. But because of this war with most countries in Europe and the world, Ukraine has improved relations and this year it is the most famous country.

The first country that helps Ukraine the most is Poland. Already in the first days of the war on the Ukrainian-Polish border, the neighboring country promptly organized humanitarian aid for Ukrainian citizens who were forced to leave their homeland after the Russian attack. Also in the first days of the full-scale war, Poland handed over military aid to Ukraine: mortars, ammunition, drones, and other weapons. Poland has already provided more than \$ 1.6 billion in military assistance to Ukraine. In addition, the Polish government insists that the EU should develop a plan to rebuild Ukraine after the war for 100 billion euros at the expense of the European Union [1].

Poland has already received 3 million refugees and provided many facilities in their country, so now Ukraine and Poland have agreed to simplify the border crossing between the countries. President of Ukraine Volodymyr Zelenskyi stated this during a speech in the Verkhovna Rada. Prior to that, Polish President

Andrzej Duda delivered a speech. This procedure will open more opportunities for Ukrainians to go abroad [1].

Another country that effectively helped Ukraine in this war is the United States. The United States is allocating an additional \$ 150 million military aid package to Ukraine. From August 2021, this will be the ninth package of military assistance for Ukraine [2]. The total cost of military aid supplies (weapons, ammunition, and equipment) for Ukraine since February 24, 2022, when Russia began a full-scale invasion of Ukraine, reached \$ 3.8 billion.

Important US assistance can be taken into account in the law on a land lease [3] signed on May 9, 2022, by US President Joe Biden. Now the mechanism, which has never been launched since 1941 for any country in the world and despite all the wars, will begin to gain momentum.

The war in Ukraine has united countries in the West against a common enemy in Russian President Vladimir Putin. For the past weeks, the UK has stood shoulder-to-shoulder with Ukraine and allies around the world to condemn Russia's actions and support Ukraine's fight.

On 18 March 2022, Ukrainian respondents voted the UK the third most-supportive country of Ukraine after Poland and USA in a poll carried out by Rating Group.

In response to the Russian military build-up proceeding with the invasion, on 17 February 2022, the UK, Poland, and Ukraine agreed to a British–Polish–Ukrainian trilateral pact to strengthen strategic cooperation between the three countries. In a poll published by Rating Group, Ukrainian respondents voted in favor of closer ties to Poland and the UK as opposed to NATO membership.

A 2021 UK government foreign policy report states an ambition to be "a problem-solving and burden-sharing nation with a global perspective" [4]. Throughout the war in Ukraine, this has meant collaboration with other countries.

Prime Minister Johnson has been one of the strongest supporters of Ukraine's efforts to resist Russian forces since Russian President Vladimir Putin launched the invasion on Feb. 24.

Ukrainian President Volodymyr Zelenskyy has even praised British Prime Minister Boris Johnson for “helping more” than other leaders — and condemned EU members who have been slower to stop buying the Russian oil and gas that continues to fund the conflict.

Ukraine and the United Kingdom have significant prospects in the liberalization of bilateral trade, expanding trade turnover, and developing the investment component of cooperation between the countries.

Officials also discussed the growth of trade between Ukraine and the United Kingdom. Last year it increased by 40%. In 2022, significant progress can be expected even despite the war.

When Johnson visited Kyiv on April 9, he was the most high-profile national leader to do so since the invasion of Ukraine. There, he received a warm welcome from Zelenskyi. “Boris was among those who did not hesitate for a moment whether to help Ukraine, we will always be grateful to Boris and Britain for this” – he said [5].

The Baltic States also support our country during this war. The Prime Ministers of Latvia, Lithuania, and Estonia are discussing the sixth package of EU sanctions, which will focus on Russian oil and gas, as well as the need to support Ukraine with both military aid and EU accession. Entrepreneurs from these countries are not only refusing to cooperate with Russian companies but have also started raising funds to help Ukraine by offering jobs, services, and goods to the Ukrainian army and civilians.

So, Ukraine is not alone in this war and other world partners are trying to help Kyiv. Ukraine has endured this war for three months, and although no one was sure it would last at least a couple of days, we have proved that we simply will not give up. It gives respect, admiration, and support from other countries. But the main thing is that this war gave faith in Ukraine's own forces and united our people as never before.

References:

2. Simplification of border crossing with Poland URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/05/23/ukrayina-i-polshha-domovylys-sprostyty-peretyyn-kordonu-mizh-krayinamy/>.
3. Supply of weapons from the United States URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/05/07/novyna/bezpeka/ssha-vydilyayut-ukrayini-dodatkovyj-paket-vijskovoyi-dopomohy-150-miljoniv-dolariv>.
4. Law on Land Lease URL: <https://delo.ua/ru/politics/senat-ssa-prinyal-zakon-kotoryi-uskorit-otpravku-voennoi-texniki-v-ukrainu-lend-liz-395256/>.
5. Ukraine and the UK URL: <https://www.gov.uk/world/ukraine/news>.
6. War in Europe gives the UK new momentum for a role on the world stage URL: <https://amp.france24.com/en/europe/20220413-war-in-europe-gives-the-uk-new-momentum-for-a-role-on-the-world-stage>.

Грицевич Юрій, канд. філол. наук, старший викладач кафедри історії та культури української мови, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

НЕОЛЕКСЕМИ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Мова народу, за влучним висловом німецького філософа й мовознавця Вільгельма фон Гумбольдта (1767-1835), – це його дух, і дух народу – це його мова. З огляду на це правомірно вважати мову найточнішим індикатором переломних, критичних моментів і змін у житті суспільства, адже «мова, яка існує в мінливому світі і не змінюється сама, перестає виконувати свою функцію» [2, С. 89]. «Реальність повномасштабної війни, у якій живуть Україна і українці від 24 лютого 2022 року, народила кардинально відмінну від мирної мовну реальність – наповнену принципово новими текстами, одиницями, іменами персоналій і назвами реалій, прецедентними феноменами, осучасненими сенсами» [4, С. 86].

Словник сучасних номінацій активно поповнився неолексемами, які репрезентують реалії війни, зазнаючи

семантичної трансформації, оновлення «внутрішньої» форми тощо. Наведемо приклади розвитку нових лексем та нових значень в уже відомих словах:

БАЙРАКТАР – турецький ударний оперативно-тактичний середньовисотний безпілотний літальний апарат з великою тривалістю польоту; пор.: «Склали **байрактар** на заводі, і створений він був для війни» [1, С. 1], «Напередодні прибережну «зеленку» «відпрасували» **«Байрактарами»**, тож спротиву з лісосмуги не було» [1, С. 3].

ВАТА – прибічники офіційної риторики Кремля; пор.: «І я ж для **«вати»** символ українського нацизму року так з 2007-2008, напевне» [3, С. 23].

ГЕЙРОПСЬКИЙ – ад'єктив, що виник у російському антизахідному дискурсі як вияв гомофобії на позначення Європи як місця збочення природних гендерних ролей, вільних гомосексуальних стосунків, пор. у літ. контексті: «Тож хріна тобі лисого, жолудь ти **гейропський**, тебе я точно утилізую як треба!» [1, С. 102], «Чорт, цемент у нас херовий, а **гейропський**, падло, під санкціями» [1, С. 105].

ДВОХСОТИЙ – умовне позначення в армії загиблого військовослужбовця; почало використовуватись із часу війни в Афганістані (1979-1989); пор.: «Особливо страшно було почути: «В нас **200-й»**» [3, С. 92], «Після першого **«200-го»** ворога було дуже не по собі» [3, С. 89], **««Двохсотих»** усіх пам'ятаю. Всіх» [3, С. 260], «Він **не «двохсотий»** і, на щастя, не каліка» [3, С. 352].

ДЕЕНЕРІВЕЦЬ – підконтрольний РФ бойовик із тимчасово окупованих територій; пор.: «Нам пощастило в якомусь сенсі, що ми потрапили до росіян. Вони зневажливо ставились до **«деенерівців»**, називали їх бидлом» [3, С. 136].

ДРОН – безпілотний літальний апарат (БПЛА) військового чи цивільного призначення, різновид військового робота; в ширшому сенсі — мобільний, автономний апарат, запрограмований на виконання якихось завдань (наприклад, автономні системи, створені для польоту, розроблені для

виконання місій, потенційно небезпечних для людини); пор.: «Ракети **на дронах** не такі потужні, щоб трощити все довкола, проте вправний інженер здатний розрахувати потрібні точки для того, конструкції зруйнувались» [1, С. 92], «**Дроники** мчать швидко, і їх ще треба вчасно скеровувати, бо ж розіб'ються без усякої користі» [1, С. 90].

ІНОАГЕНТ – статус, який присвоюється в Росії некомерційним організаціям, засобам масової інформації, фізичним особам та незареєстрованим громадським об'єднанням, які отримують іноземне фінансування та займаються політичною діяльністю всередині Росії, пор.: «Той таки інспектор Гроссільгоспнагляду Пустомакітренко тільки посилив своє завзяття в боротьбі з буржуйськими **іноагентами**» [1, С. 102].

ІХТАМНЄТИ – неологізм, який став відомим після пресконференції 04 березня 2014 р., коли президент РФ заперечив військову присутність своїх вояків під час захоплення Криму, пор. у літ. контексті: «Колись читав, що міжнародними домовленостями заборонено воювати в однострої супротивника, але ж коли якісь угоди спиняли **іхтамнєтів** чи їх господарів?» [1, С. 231], «За даними розвідки, недобиті й деморалізовані **іхтамнєти** групувались біля північно-східного виходу з села, очікуючи евакуації» [1, С. 212].

МОРАЛ ПАТЧ – неформальні нашивки, які отримали поширення під час військових кампаній в Іраку та Афганістані серед американських військових. На відміну від знаків розрізнення та військових шевронів патчі не несуть ніякої службової інформації, а тільки свідчать про почуття гумору власника, пор. у літ. контексті: «Навіть без шеврону чи бодай **«морал патчу»**, тільки невеличкий прапорець, нестатутно, на кишені побіля серця» [1, С. 220].

МОРДОР – вживають на позначення Росії як країни-агресора. Походить від назви країни, що існувала у вигаданому світі Середзем'я Дж. Р. Р. Толкіна і була осередком сили Чорного Володаря Саурона, якого охороняють орки та тролі; пор. у літ. контексті: «А коли **Мордор** геть осатаніє від безкарності й

угатить по вас ядерними бомбами, тоді ви іншої заспіваєте, та буде запізно» [1, С. 78], «О уяви, що ми справді знищимо цей **Мордор**. Але це величезна територія з диким населенням і купою зброї, включно з ядерною» [1, С. 77].

НЕДОРЕСПУБЛІКА – тимчасово окупована територія України; самопроголошені бойовиками Донецька та Луганська "народні республіки", т. зв. Л/ДНР; пор. у літ. контексті: «Віконниці з намальованим прапором **недореспубліки** криво звисали і тримались невідомо на чому» [1, С. 213].

НУЛЬ – умовна лінія, що визначає межі підконтрольної Збройним силам України території; передова лінія оборони; пор.: «Хтось поїхав **на «нуль»** слідом за коханим, для декого з дівчат служба у війську стала логічним продовженням волонтерства, хтось вирушив на передову просто з Майдану» [3, С. 3].

ПІНДОС, ПІНДОСІВСЬКИЙ – етнофілізм; вживається як образлива назва американців / усього американського, пор. у літ. контексті: «Давай, Гугел, виручай, викормиш **піндосівський**, як не дати розмножитись?!!» [1, С. 106], «Мне б твої проблеми! Тут вон **піндосов** пака хакнеш – рака родіш» [1, С. 109].

ППО-шники – військові, які беруть участь у заходах протиповітряної оборони, спрямованих на відвернення або зменшення дієвості ворожого повітряного удару, пор. у літ. контексті: «Але ж це не чисте поле. **ППО-шники** навряд чи стануть наосліп гатити ракетами по центру власної столиці» [1, С. 87].

РАШКА – зневажлива назва Росії (від англ. Russia), пор.: «Слухай сюди. Таке в світі коїться! Вірніше, **в рашці**. Схоже, тепер уже остаточно триндець тому совку» [1, С. 111].

РУСКІЙ МИР – соціально-політична ідеологія, суть якої полягає у використанні православної віри, слов'янського коріння, російської мови, якоїсь «особливої духовності» (як-от «спільність виходу з купелі Володимирового хрещення») для утримання України в підпорядкуванні Москви, пор.: «**Рускій мір**

гірший од будь-якої пошесті, – по-філософськи відповів Садовник» [1, С. 213].

СЕКРЕТ – сторожовий орган, що виставляється на певний час на відповідній дистанції від сторожової застави з метою завчасного виявлення супротивника; пор.: «Ми йдемо із **«секрету»** і тут починається обстріл наших позицій з «Градів»» [1, С. 294].

ТРЬОХСОТИЙ – умовне позначення в армії пораненого військовослужбовця; почало використовуватись із часу війни в Афганістані (1979-1989); пор.: «Я саме тоді їхала назад, на передову, в поїзді, й мені прислали смс, що Влад **«трьохсотий»**, неважкий» [3, С. 155].

«ЧОРНІ ЧОЛОВІЧКИ» – бійці українського партизанського загону Чорний Корпус; пор.: «Коли почалась анексія Криму, в перших числах квітня, точної дати не скажу, я почула, що Семен Семенченко збирає батальйон, **«чорних чоловічків»** (назви «Донбас» тоді ще не було)» [3, С. 117].

Отже, констатуємо активізацію інноваційних процесів у словниковому фонді української мови як реакцію на трагічні події війни.

Список використаних джерел:

1. Все буде паляниця. Антологія сучасної української фантастики. URL: <https://play.google.com/books/reader?id=QuRjEAAAQBAJ&pg=GBS.PP1> (Дата звернення: 13.05.2022).
2. Коробка, Г. О. (2017). Лексичні новотвори в сучасній сміховій культурі українців. Вісник КНЛУ. Серія Філологія, 20, 89–96.
3. Подобна, Є. Дівчата зрізають коси. URL: <https://play.google.com/books/reader?id=JOF9DwAAQBAJ> (Дата звернення: 06.05.2022).
4. Сюта, Г. М. (2022). Мовна реальність періоду війни: актуальні тексти і словник. Актуальні проблеми міжкультурної комунікації: зб. матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції, 06 квітня 2022 року, Луцький національний технічний університет. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ. 82–86.

Милько Інна, к.е.н., доцент
кафедри менеджменту та адміністрування
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк

МЕНЕДЖМЕНТ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна порушила усі плани, обнулила усі розроблені стратегії. Підприємства опинились у ситуації, якій не має аналогів, тому у перший тиждень військових дій більшість компаній зупинили свою роботу. Лише з за деякий час прийшло чітке розуміння, що економіка не повинна зупинятись. Звичайно, підприємствам усіх форм власності доводиться працювати в постійних умовах невизначеності. Але і такий досвід менеджменту, який набувається в умовах війни безцінний.

Сьогодні здійснювати зовнішньоекономічну діяльність можливо та необхідно. Звичайно, таку розкіш мають підприємства, які розміщені на відносно безпечних територіях Західної України.

Для активізації експортно-імпорتنих операцій підприємств на рівні держави були запроваджені законодавчі зміни та ініціативи:

1 соціально важливі продукти харчування, лікарські засоби та медичні вироби, визначені Кабінетом Міністрів України, не оподатковуються ввізним митом;

2 товари, що імпортуються підприємствами для вільного обігу (крім алкогольних напоїв, тютюнових виробів), якщо такі товари не походять з РФ звільняються від мита та ПДВ;

3 визнання іноземних сертифікатів на імпортоване насіння без застосування додаткових процедур із сертифікації, також рекомендовано визнавати сертифікати, видані іншими країнами, без проведення фітосанітарної експертизи за наявності

фітосанітарного сертифіката країни-експортера при розмитненні насінневого матеріалу;

4 спрощено проходження митних процедур для постачання нафтопродуктів;

5 операторам ринку харчових продуктів та кормів дозволяється здійснювати реалізацію імпортової продукції з інформацією або маркуванням, викладеними іноземною мовою;

6 розширюється перелік товарів, дозвіл на експорт яких видаватиме Міністерство економіки України;

7 за відсутності можливості забезпечити продаж марок акцизного податку дозволяється імпорт та реалізація тютюнових виробів без дотримання вимог до маркування за українським законодавством [1].

Державою запроваджено Програму «Доступні кредити «5-7-9%», Програму релокації підприємств.

Закордонні партнери теж намагаються підтримати українську економіку. Зокрема, пришвидшується лібералізація торгівлі між Україною та Великобританією. Прогнозується, що у червні почнуть діяти нульові митні ставки на експорт українських товарів до Великої Британії, зокрема, на борошно, зерно, молочну продукцію, м'ясо птиці та напівфабрикати, мед, кукурудзу, цукор.

ЄС аносував для українських товарів відміну імпортного мита та квот. Також Єврокомісія представила план дій щодо створення «маршрутів солідарності», щоб Україна могла експортувати зерно та імпортувати необхідні товари. Цей план передбачає розроблення заходів, які стосуються пошуку додаткового рухомого складу, суден та вантажівок; ефективного використання потужності транспортних мереж та перевантажувальних терміналів; адаптація митних операцій та інші інспекцій; сприяння пошуку складів для зберігання товарів на території ЄС [2].

Якщо говорити менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємств в у умовах війни, то найбільш актуальним є вид управління на основі гнучких негайних рішень. З одного боку,

ми бачили напередодні 24 лютого навіть не «слабкі сигнали», а скоріше – такі, які чітко означали, що вторгнення неминуче. Проте більшістю такі ознаки були проігноровані. Коли подія настала, напевно, жодне підприємство не мало розробленої надзвичайної кризової програми, яка б включала необхідні дії в таких умовах. Ситуація виявилась такою, коли багато важливих завдань виникли настільки стрімко, що їх неможливо було передбачити. Науковці застосовують у такому випадку термін «стратегічне управління в реальному масштабі часу», яке зумовлює використання управління шляхом ранжування стратегічних завдань, управління за «слабкими сигналами» і управління в умовах стратегічних несподіванок.

Війна стала стратегічною несподіванкою, оскільки виникла раптово, всупереч очікуванням, тому поставила керівників підприємств перед вирішенням нових завдань, що не відповідають минулому досвіду. Стало розуміло, якщо негайно не прийняти контрзаходів, то наслідками будуть катастрофічні фінансові, майнові, людські втрати.

Якщо рівень нестабільності зовнішнього середовища підприємства є високим, керівництво зобов'язане підготувати систему надзвичайних заходів:

- налагодження комунікаційної мережі зв'язків для надзвичайних ситуацій;
- перерозподіл обов'язків вищого керівництва;
- створити мережу оперативних груп і провести тренінг по взаємодії її членів;
- контролювання і збереження морально-психологічного клімату в колективі;
- організування виконання звичних завдань з мінімальним рівнем «зривів»;
- розроблення плану превентивних дій [3].

Запропоновані вище заходи повинні дозволити швидко реагувати на ситуацію, зокрема, і у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Група оперативного керування володіє для цього необхідними ресурсами і повноваженнями в галузі конкретних

дій. У її розпорядженні знаходяться структурні підрозділи, що аналізують ситуацію, готують рекомендації. Створена мережа «аварійних» комунікацій реалізовується через принцип оповіщення по ланцюжку [4].

Отож, війна стала надзвичайною ситуацією, яка вимагає від підприємств переходити на застосування технологій ситуаційного менеджменту, в тому числі у зовнішньоекономічній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Pidtrymka biznesu v umovakh voiennoho stanu [Support of business in martial law]. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221573.html>.
2. Novyny Ministerstva ekonomiky Ukrainy [News of the Ministry of Economy of Ukraine]. URL <https://www.me.gov.ua>.
3. Sumets, O. (2021). Stratehichniy menedzhment [Strategic management]. Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs [in Ukrainian].
4. Vasylenkom, V. (2005). Sytuatsiinyi menedzhment [Situational management]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian].

Москвич Ольга, к. філос.н.,
старший викладач кафедри культурології
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк

СВІТЛИНА ЯК ІНСТРУМЕНТ БОРотьБИ НА ІНФОРМАЦІЙНОМУ ФРОНТІ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Одним із важливих напрямів боротьби з російською агресією в Україні є інформаційний фронт, який вийшов за межі радіо або телебачення в простір нових медіа. Потужним інформаційним інструментом боротьби та оборони в даному контексті є світлина. «Я вважаю, що фотографія є одним із найсильніших інструментів впливу на людську свідомість і потужним засобом передачі

реальності» [1], – говорить український військовий фотограф Андрій Дубчак.

Мета дослідження – здійснити соціокультурний аналіз світлина як інструмента боротьби на інформаційному фронті.

Термін світлина («фотографія») походить від грец. photos – світло та graphēin – писати, тобто буквально – «писати світлом», «світлопис». Семантика поняття охоплює принаймні два основних значення: 1) в науково-технічному сенсі фотографія – це сукупність засобів і технологій, за допомогою яких можна отримати і зберегти статичне зображення на певному світлочуттєвому матеріалі (фотоплівці та фотографічній матриці); 2) саме зображення, відбиток або знімок, отриманий за посередництвом фотографування. Однак сьогодні світлина виходить за межі суто технологічного винаходу та відбитку реальності і експлікується як сучасний медіум, пріоритетний складник медіакультури. Саме тому фотографія вимагає комплексного застосування філософських, культурологічних, соціологічних та мистецтвознавчих підходів для адекватної оцінки її ролі як соціокультурного феномена у вимірі сучасної медіареальності. Це однак в жодному разі не заперечує технологічних характеристик фотографії і її документальної природи, навпаки ця естетична специфіка, а також відносна простота створення і швидкість передачі фотообразів, стали підґрунтям для поширення світлин у медіапросторі. Фотографія умовно поділяється на два види: фотографія аналогова, або плівкова, яка базується на досягненнях оптики та хімічних технологій у галузі світлочутливих матеріалів, та фотографія цифрова, або дигітальна, яка є продуктом електронно-оптичних технологій [2, С. 28-29]. Сьогодні цифровий процес майже витіснив аналогові техніки створення фотообразу, перетворивши світлину в інформаційний медіум, який і є основою візуального контенту в медіапросторі.

У становленні фотографії як сучасного інформаційного медіуму та соціокультурного феномена важливічання мали військово-політичні події ХХ століття. Фотографія активно

включилась у військові процеси, адже всупереч цензурі могла показати суспільству картини (знімки) масового знищення. Один із функціональних аспектів фотографії, який виділяє С. Зонтаг, полягає в тому, що знімки звинувачують [3, С. 13]. Дійсно, в історії культури фотографія стала доказом злочинних дій, зловживання та насилля влади. Світлина, володіючи потужним естетичним ефектом, який ґрунтується на документальній специфіці фотообразу, стала засобом викриття, який спрямований на засудження тих чи інших дій. Візуальна фотофіксація супроводжувала всі військові дії як у тоталітарних, так і в демократичних державах: фотографія виконувала розвідувальні завдання, документувала, створювала інформаційно-пропагандистські продукти для широких мас населення. Люди, які перебували на полі бою, та люди, які знаходилися далеко від війни, буденним чином використовували фототехніку для візуального відтворення та створення власних архівів спогадів.

Особливу місію під час війни виконують військові фотографи, які показують світу злочини проти людства і страждання, які шокують суспільство. «Погляньте, – кажуть світлини, – як це виглядає. Це витвір війни. І ще це – воно теж витвір. Війна розриває, роздирає. Війна здирає, патрає. Війна випалює. Війна розчленовує. Війна руйнує, – пише С. Зонтаг у збірці есе «Дивлячись на чужі страждання», присвяченій фотографії як одному зі способів репрезентації війни в сучасному інформаційному просторі [4, С. 15]. «Світлини, що документують трагедії війни, завдяки розміщенню в інтернеті створюють віртуальний архів пам'яті «усталеного» страху, моральною місією якого є ненастанне нагадування: «ось на що здатні людські істоти – навіть добровільно, з ентузіазмом, із почуттям слухності справи. Не забудь», – рефлексує Аґнешка Матусяк [5].

Нині українські військові фотографи ризикують життям, аби зафіксувати і показати світу реальність війни і злочини російської армії. «Кожен український фотограф мріє зробити

фото, яке зупинить війну», — говорив фотожурналіст Макс Левін, який загинув під час російсько-української війни [6]. Соціальна фотографія, світлина військових фотографів, візуальні розповіді про війну у фотопроектах, фотосеріях, на фотовиставках роблять видимими військові злочини російської армії в Україні для всього цивілізованого світу.

Отже, завдяки технічним і естетичним особливостям світлина сьогодні є потужним інструментом боротьби на інформаційному фронті. Візуальна мова фотографії дає можливість оперативно і якісно поширювати інформацію про війну, ділитися болем, кричати про страх, заявляти про силу і мужність, висловлювати вдячність і закликати світ зупинити російську агресію.

Список використаних джерел:

1. Війна в об'єктиві фотокамери: про що говорять військові фотографи. Вголос. URL: https://vgolos.ua/news/viyna-v-ob-iektivifotokameri-pro-shcho-govoryat-ukrayinski-viyskovi-fotografi_1421107.html (29.05.2022)
2. Москвич О.Д. Феномен фотографії в контексті медіакультури: монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 191 с.
3. Зонтаг С. Про фотографію. К.: Основи, 2002. 189 с.
4. Sontag, Widok cudzego cierpienia, tłum. S. Magala, Kraków 2010. 160 s.
5. Матусяк Агнешка «Дивлячись на чужі страждання». Фотосвідчення Голокосту в Бабиному Яру. Україна модерна: міжнародний інтелектуальний часопис URL: <https://uamoderna.com/shafka-dok/divlyachis-na-chuzhi-strazhdannya-fotosvidchennya-golokostu-v-babinomu-yaru> (15.05.2022)
6. Расулова О. Кожен український фотограф мріє зробити фото, яке зупинить війну. Пам'яті Макса Левіна. Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/05/18/248677/> (20.05.2022)

Науменко Наталія, к.е.н., доцент
кафедри міжнародних економічних відносин та управління
проектами,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

Голубева Вікторія, к. юр. н., професор
кафедри міжнародного та європейського права,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана,
м. Київ

ЕКОНОМІЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА НА РОСІЙСЬКУ ФЕДЕРАЦІЮ У ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙНОЮ

Сучасні питання міжнародної співпраці України та інших держав цивілізованого світу складаються з різних елементів, які спрямовані на подолання викликів і загроз Україні, щодо суверенітету, територіальної цілісності, демократичних цінностей, дотримання прав і свобод людини, запобіганню геноциду українського народу та руйнування економічної інфраструктури і системи, з огляду військового нападу Російської Федерації на Україну. Існуючі нині різноманітні міжнародні (всесвітні та регіональні) механізми (політичні, безпекові, економічні, зокрема торговельні, інституційні та ін.) виявили свою неповороткість і неквапливість, а іноді неефективність у попередженні та припиненні «немирних» зазіхань економічно і політично впливової та потужної країни, яка донедавна входила в G-8. Найбільш результативними нині виявилися дії окремих держав на національному рівні (Великобританія, США, Польща), дещо повільними - їх регіональних об'єднань/інтеграцій (ЄС, НАТО), найменш дієвими – міжнародного (світового) рівня (ООН).

Секція 3. Міжнародна комунікація та дипломатія на шляху до порозуміння і миру

Сучасні санкції проти Російської Федерації - обмежувальні політичні та економічні заходи, введені щодо держави та низки її фізичних і юридичних осіб, які причетні до визнання незалежності терористичних угруповань ДНР та ЛНР, а також через вторгнення російських військ до України.

Так, з лютого 2014 року, до РФ деякі країни застосовували санкції економічного характеру, які можна назвати «попередніми». Наприклад, ЄС [1-2] запровадив санкції проти 48 юридичних і 185 фізичних осіб (зокрема 33 посадовців з РФ та України). У січні 2022 року ЄС оголосив, що санкції будуть продовжені щонайменше до 31.06.2022 року, а по деяким позиціям і триваліше. Санкції сприяли падінню російської валюти та фінансовій кризі 2014-2016 рр., постраждали туристичні та інфраструктурні послуги. Напротивагу країни-члени ЄС також зазнали економічної шкоди [3-4].

Ситуація кардинально змінилася з «початком спецоперації» Росії на території України 24.02.2022 р. На момент подачі матеріалу до друку вже введено різними країнами світу та ЄС «5-ть пакетів санкцій проти РФ» і обговорюється зміст 6-го [5; 6]:

1) санкції за визнання ДНР та ЛНР (перший пакет) від 23.02.2022 р. регламенти ради ЄС рішення різних інших органів ЄС № 2022/ 259-267, в якому йдеться про обмеження економічних відносин з непідконтрольними Україні територіями Донецької та Луганської областей, обмеження доступу РФ до ринків капіталів та фінансових послуг ЄС, обмеження щодо 351 депутата Державної Думи РФ та 27 фізичних осіб, що підривають територіальну цілісність України, тощо;

2) санкції за вторгнення в Україну (другий пакет) від 25.02.2022 р. рішення та регламенти різних органів ЄС № 2022/ 329-333, стосуються наприклад, персональних санкцій для В. Путіна та деяких інших посадовців, економічних і обмежувальних заходів щодо фінансового, енергетичного та технологічного секторів, візової політики та ін.;

3) санкції за вторгнення в Україну (третій пакет) від 28.02-09.03.2022 р. – зокрема заборони щодо: польотів російської

**Секція 3. Міжнародна комунікація та дипломатія на шляху
до порозуміння і миру**

цивільної авіації; операцій з ЦБ РФ та щодо банкнот «євро»; 14 бізнесменів та 146 членів Ради Федерації РФ (отже обмеження застосовано до 862 фізичних та 53 юридичних осіб), а також виключення семи банків з системи SWIFT, призупинення мовлення «Russia Today» і «Sputnik», та ін.;

4) санкції за вторгнення в Україну (четвертий пакет) від 15.03.2022 р. – спрямований на окремі сектори російської економіки (ВПК, державні підприємства, тощо), розширюється список підсанкційних фізичних (877) і юридичних (62) осіб, вводяться деякі кількісні нетарифні обмеження на залізо, сталь, предмети розкоші та ін. [7-8];

5) санкції за вторгнення в Україну та різанину в Бучі (п'ятий пакет), від 08.04.2022 р., що вступить в дію в повному обсязі 10.08.2022 р. – він має шість напрямків [9] і стосуються заборони: - імпортувати або передавати вугілля та інше тверде вуглецеве паливо з РФ і Білорусі до ЄС, а також деяких інших товарів (деревини, цементу, морепродуктів, алкогольних напоїв); - деяких складових перевезень (морських і автомобільних (вантажівки мали покинути територію ЄС до півночі 16.04.2022 р., що зумовили появу черг на польсько-білоруському кордоні довжиною понад 80 км [10]); - експортувати до Росії авіа-гасу; депозитів на крипто-гаманці; - операцій з чотирма провідними російськими банками, що складають 23% банківського сектора; а також розширюється список підсанкційних фізичних (1093) і юридичних (80) осіб; врегульовуються питання обходу раніше введених санкцій та ін.;

6) санкції (шостий пакет), в якому йдеться про персональні санкції проти російських офіцерів та інших осіб, які вчинили військові злочини в Бучі та які відповідальні за нелюдську облогу Маріуполя; відключення «Сбербанку» і ще двох російських банків від системи банківських переказів SWIFT; відключення державних російських телеканалів від кабельної, супутникової та інтернет-трансляції в ЄС; заборона надавати у ЄС російським компаніями консультаційні чи бухгалтерські послуги та

поступову відмову від російської нафти (ембарго), останній пункт блокує Угорщина тощо [11]. Відмова від російської нафти може бути особливим викликом для Угорщини, Словаччини та Болгарії, які купують цей ресурс переважно у Росії. Загалом російська нафта складає 25% серед нафтового імпорту Євросоюзу, тоді як газ - 40% [12]. В наслідок війни в Україні в Польщі очікується погіршення економічних перспектив, зростання інфляції та можлива стагфляція, а з іншого боку, ринок праці отримає великий приплив робочої сили [13]. Наслідком змін у господарюванні стане скорочення штату працівників на підприємствах пов'язаних з РФ, а це близько 50 осіб та компаній - в першу чергу українських чоловіків, які займають левову частку робочої сили заводах металургійної та важкої промисловості. Проте, за інформацією експертів, українці швидко знайдуть роботу на інших підприємствах Польщі. Після початку війни в Україні кількість «чоловічих» вакансій в Польщі зросла на 15-20%. Дефіцит робочої сили збільшився, оскільки українські чоловіки стали повертатися боронити Україну в той час, як 70% пропозицій від польських роботодавців передбачають фізичну працю. Крім іншого означено, що цей пакет санкцій не останній.

Будучи членом ЄС, Польща зобов'язана визнавати пріоритет норм права ЄС, зокрема обмежувального/заборонного характеру, даної регіональної економічної інтеграції з її злагоджено функціонуючим організаційно-правовими механізмом. Але в деяких сферах будь-яка держава-член ЄС, зокрема і Польща, здійснює свою компетенцію тією мірою, якою ЄС нею не скористався або прийняв рішення припинити здійснення своєї компетенції. Відповідно, Польща з початку війни РФ проти України підтримує Україну і в складі ЄС, і вводить власні санкції проти Росії та Білорусі, головна мета яких - позбавити коштів, якими ці країни фінансують збройну агресію проти України, і виключити можливості обходу санкцій. Одночасно уряд Польщі робить все можливе, щоб нівелювати для своїх громадян економічні наслідки війни РФ проти України.

13.04.2022 р. Сейм Польщі прийняв Закон «Про особливі заходи щодо протидії підтримці агресії на Україну, а також про заходи, що слугують захистові національної безпеки» [14] (Act on unique solutions to prevent support for aggression against Ukraine and protect national security, (далі – «Закон про санкції»). Даний Закон є доповненням до пакету обмежувальних заходів (санкцій) прийнятих на рівні ЄС.

На даний час Польща запровадила санкційний список з 15 фізичних (олігархів) та 35 юридичних осіб (російських компаній), де які з них мають бізнес-інтереси в Польщі, які, як було встановлено, або пов'язані з президентом РФ, або застосування санкцій до яких буде знижувати можливість фінансування агресії Росії проти України [15-16].

Під санкції підпали, зокрема:

- Група «Газпром», на яку накладуть санкції у сфері діяльності польської компанії «Europol Gaz», 48% акцій якої належить «Газпрому» [17], передбачено заморожування здійснення прав на акції, інші цінні папери та дивіденди;

- ще одна впливова енергетична компанія «Новатек» (разом із польською дочірньою компанією «Novatek Green Energy»), передбачено заморожування активів, а щодо його краківської дочірньої компанії - ще й виключення із процедур держзакупівель;

- Є. Касперський і Група Касперського («Kaspersky Lab»);

- Група Go Sport Poland;

- Т. Бакальчук і група Wildberries;

- О. Мордашов і група «Северсталь»;

- В. Кантор і Група «Акрон» яка володіє 20% акцій польського хімічного підприємства «Azoty» [18];

- Група «СУЕК», з дочірніми підприємства компаній «Suek Polska», «КТК Polska»;

- «ФосАгро», «КамАЗ», «Северсталь», «Єврохім», «Wildberries», «Sulzer», «Фаберлік» та ін.

Не менш важливим є прийняття Польщею санкції проти російських та білоруських олігархів. До переліку осіб, які

підпали під санкції Польщі, увійшли О. Дерипаска, М. Фрідман, І. Сечин, М. та С.-С. Гуцерієви, А. та О. Мельниченки, О. Мордашов, В. Кантор, В. Вексельберг, Т. Бакальчук, Є. Касперський, Б. Нуралієв, О. Нечаєв. В рамках цих санкцій Польща може застосувати такі види заходів на своїй території, як: заморожування коштів; заборона в'їзду; заборона ведення бізнесу; заборона участі у державних тендерах.

2) «Закон про санкції» додатково передбачає новий обмежувальний захід - усунення від участі в процедурах державних закупівель або конкурсах, що проводяться відповідно до національного законодавства Польщі.

3) «Законом про санкції» передбачено введення внутрішнього ембарго на вугілля та зріджений вуглеводневий газ. Хоч цей захід співпадає за часом з аналогічними обмеженнями, прийнятими ЄС 08.04.2022 р. [19], але є більш жорстким. А саме «Закон про санкції» забороняє як імпорт, так і транзит вугілля, що походить не лише з Росії, а й Білорусі. Окрім того ембарго в Польщі вступає в силу з 16.04.2022р., а в ЄС з 10.08.2022 р.

4) Відповідальність за недотримання «Закону про санкції» і санкцій ЄС передбачає паралельно адміністративний і кримінальний режими, зокрема:

– особи, відповідальні за заморожування російських активів та ін. питань, пов'язаних з санкційним списком, у разі невиконання зобов'язань або намагання оминати санкції можуть бути оштрафовані на суму до 20 млн. злотих (це близько 4,65 млн. доларів чи 140 млн. грн.) і позбавлені волі до 3 років;

– крім того, при порушенні ембарго на імпорт вугілля або зрідженого вуглеводневого газу, керівник Митно-податкової служби (Służba Celno-Skarbowa) має товар арештувати та подати заяву про його конфіскацію до Державного казначейства (Skarb Państwa), в наслідок рішення якого об'єкт порушення перейде до Державного агентства стратегічних резервів (Państwowa Agencja Rezerw Strategicznych).

Секція 3. Міжнародна комунікація та дипломатія на шляху до порозуміння і миру

– забороняється використовувати символи російської агресії проти України, порушення, порушення ж карається штрафом або позбавленням волі на строк до 2 років.

Готується «шостий пакет» обмежувальних заходів, який може містити заборону на імпорт російських енергоносіїв, щодо якої Польща виступає найбільш ініціативно. Польська сторона закликала до більш далекосяжних санкцій, у першу чергу – до заборони імпорту нафти та газу з РФ [20]. Таким чином, нафта і газ – основні джерела надходжень від імпорту, які приносять великий прибуток РФ, наприклад, на нафту припадає понад 75% доходів РФ від продажу вуглеводнів. Тому накладення ембарго на імпорт нафти і газу стало б сильним ударом по економіці Росії. Польща веде переговори з партнерами, щоб знайти оптимальний та найбільш ефективний спосіб, щодо проведення конфіскації. За даними Bloomberg, ЄС пропонує поетапний план введення ембарго на російську нафту, а повна відмова планується на кінець 2022 року.

Варто зазначити наступне, що Польща [21]:

- неодноразово висловлювала свою підтримку Україні щодо вторгнення РФ на територію нашої держави;
- запровадила застосування економічних санкцій проти РФ;
- неодноразово вимагала посилити енергетичні санкції Євросоюзу проти Росії;
- закликала до нових санкцій та розкритикувала Угорщину;
- 18.03.2022 р. проанансовано так званий «Антипутінський щит» [22] в економіці, знижуючи митний збір на базові товари, зокрема на енергію та паливо;
- з перших днів війни постачала важке озброєння Україні для боротьби з російською агресією;
- приймала біженців з України та організувала гуманітарну допомогу;

- Президент Польщі був 13.04.2022 р. з візитом у м. Києві для того, щоб висловити свою підтримку українцям та обговорити допомогу для ЗСУ.

Польща прикладає максимальних зусиль, щоб якнайшвидше припинити агресію РФ проти України такими шляхами як запровадження міжнародного публічного та приватного організаційно-правового застосування економічних санкцій проти Росії. І для цього, вона використовує всі доступні на даний час важелі, а саме економічний, оборонний, безпековий, гуманітарний, політичний, дипломатичний, правовий та процесуальний та ін.

Список використаних джерел:

1 EU. Council Regulation (EU) concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine No 833/2014 of 31 July 2014.

2 EU restrictive measures against Russia over Ukraine (since 2014). URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/>

3 European Commission. Commission Notice of 25.09.2015 Commission Guidance note on the implementation of certain provisions of Regulation (EU) No 833/2014. Brussels, 25.9.2015 C(2015) 6477 final. URL: https://europa.eu/newsroom/sites/default/files/docs/body/1_act_part1_v2_en.pdf

4 Timeline - EU restrictive measures against Russia over Ukraine. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/history-restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/>

5 Timeline - EU restrictive measures against Russia over Ukraine. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/history-restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/>.

6 Фесенко В. Щоб зупинити Путіна, недостатньо навіть масштабних санкцій, потрібна також потужна і сучасна зброя для України. / Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3475901-sostij-paket-sankcij-proti-rf-so-vin-vklucaє-i-oznaєє.html> (дата публікації 1.03.2022 р.).

Секція 3. Міжнародна комунікація та дипломатія на шляху до порозуміння і миру

7 Press statement by President von der Leyen on the fifth round of sanctions against Russia. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_2281

8 EU adopts fifth round of sanctions against Russia over its military aggression against Ukraine. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/04/08/eu-adopts-fifth-round-of-sanctions-against-russia-over-its-military-aggression-against-ukraine/>

9 ЄС ухвалив п'ятий пакет санкцій проти росії – що він передбачає. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3452111-es-uhvaliv-patij-paket-sankcij-proti-rosii-so-vin-vklucuae.html>

10 На кордоні Білорусі та Польщі застрягли сотні вантажівок. Інформаційне агентство Волинські новини. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/na-kordoni-bilorusi-ta-polshchi-zastriahly-sotni-vantazhivok/>.

11 Шостий пакет санкцій проти РФ: що він включає і означає? / Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3475901-sostij-paket-sankcij-proti-rf-so-vin-vklucuae-i-oznacuae.html> (дата публікації 4.05.2022 р.).

12 Мельник С. Угорщина продовжує блокувати шостий пакет санкцій Росії. / Укрінформ. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/05/8/686793/> (дата публікації 8.05.2022 р.).

13 Бойко І. У Польщі частина Українців втратили роботу: названо причину. / УНІАН. URL: https://www.unian.ua/economics/finance/u-polshchi-chastina-ukrajinciv-vtratila-robotu-nazvano-prichinu-novini-ukrajina-11829969.html?_gl=1*1t9ah2x*_ga*MjAyMjcwNDgzMy4xNjQ4NDU2OTc0*_ga_JLSK4Y8K67*MTY1MjgwNzgzNC4xNDIuMS4xNjUyODA4MTM5LjYw*_ga_DENC12J6P3*MTY1MjgwNzgzNC4xNDIuMS4xNjUyODA4MTM5LjYw. (дата публікації 17.05.2022 р.)

14 Ustawa z dnia 13 kwietnia 2022 r. O szczególnych rozwiązaniach w zakresie przeciwdziałania wspieraniu agresji na Ukrainę oraz służących ochronie bezpieczeństwa narodowego. / Dz. U. 2022 poz. 835. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000835>

15 Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. Lista osób i podmiotów objętych sankcjami / Бюлетень загальнодоступної інформації. / Бюлетень міністерства внутрішніх справ і адміністрації. URL: <https://www.gov.pl/web/mswia/lista-osob-i-podmiotow-objetych-sankcjami>

**Секція 3. Міжнародна комунікація та дипломатія на шляху
до порозуміння і миру**

16 Національне агентство з питань запобігання корупція України. Дайджест «Новини санкційного фронту». URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/dajdzhest-novyny-sanktsijnogo-frontu/>

17 Польща запровадила санкції проти Газпрому та російських олігархів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3467786-polsa-zaprovadila-sankcii-proti-gazpromu-ta-rosijskih-oligarhiv.html>

18 Польща запровадила санкції проти Газпрому та російських олігархів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3467786-polsa-zaprovadila-sankcii-proti-gazpromu-ta-rosijskih-oligarhiv.html>

19 Council Regulation (EU) 2022/576 of 8 April 2022 amending Regulation (EU) No 833/2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine.

20 Польща каже, що обійдеться без російського газу. BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61241770>.

21 Президент України. Україна вдячна Польщі та її народу за потужну підтримку у складний час війни. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-vdyachna-polshi-ta-yiyi-narodu-za-potuzhnu-pidtrimk-74673>

22 «Антипутінський щит». Уряд Польщі презентував програму «дерусифікації економіки». URL: <https://suspilne.media/218973-antiputinskij-sit-urad-polsi-anonsuvav-programu-derusifikacii-ekonomiki/>

Спесівцев Денис, к.ю.н.,
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ВІЙНА:
ТОЧКИ ПЕРЕТИНУ ТА ВЗАЄМОВПЛИВ**

Широкомасштабне військове вторгнення росії на територію України і розв'язана агресором війна у Європі виступили потужним тригером для переосмислення багатьох аспектів суспільного життя і вектору розвитку усього світу. Європейські політики говорять про те, що «романтичний період після

холодної війни завершився» [1] і пророкують десятиліття небезпек і воєн [2]. Важливо розуміти, що на території України відбувається війна, яка, дійсно, у тій чи іншій мірі, яку сьогодні важко визначити заздалегідь, вплине практично на кожну державу і навіть на кожну людину. Ці аспекти піднятої проблеми будуть не раз ставати предметом розгляду на різних майданчиках.

Однак, водночас важливо зрозуміти і те, наскільки суспільство і механізм правового регулювання суспільних відносин, що складаються у різних сферах суспільного життя, зокрема цивільних відносин, був готовий до війни, наслідки він ураховував її можливість і наскільки повинен був ураховувати. Передумовою для вирішення цієї проблеми виступає визначення зв'язку цивільних відносин і цивільного права, як інструменту їх регулювання, з феноменом війни.

Звичайно, на феноменальному рівні вплив цивільного права і цивільних правовідносин, зокрема цивільного обороту у цілому, на війну є меншим, ніж вплив війни на них. Тобто, як правило, сам факт існування цивільного права або виникнення, розвитку та припинення цивільних правовідносин певного виду, не впливає на війну як подію. У той же час війна практично завжди впливає на цивільні відносини, а також на цивільне право. Хоча все ж таки слід визнати, що такий вплив може бути взаємним.

В якості можливого фактору впливу цивільних відносин і цивільного права на факт початку збройної агресії може вступати лише інструментальна специфіка цивільного права, зокрема як набору методів і способів оформлення економічного обороту. Історії відомі випадки, коли у результаті політичних змін у певній державі суб'єкт нормотворення, втілюючи у життя нові програмні завдання, починав використовувати цивільне право як інструмент перерозподілу економічних благ, що створювало передумови для початку у тому числі військового протистояння. Наприклад, експропріація радянською владою,

починаючи з 1919 року активів у тому числі й іноземних компаній, що знаходились на території Росії створило реальні передумови для можливого збройного протистояння з іншими державами у пошуку рішення цієї проблема. І хоча такі кроки не призвели до міждержавного збройного конфлікту, проте підвищили градус напруги у відносинах з іншими державами. Адже у такий спосіб у безоплатному порядку об'єктів права власності було позбавлено досить широкі верстви населення і значну кількість юридичних осіб.

Проте, більш демонстративним прикладом використання цивільно-правових інструментів регулювання майнових відносин, що сприяло формуванню передумов для міждержавного збройного протистояння, виступали події, які отримали назву «націоналізація Суецького каналу», що пов'язувались з передачею владою Єгипту у державну власність компанії, яка управляла каналом і належала іноземцям. Ці події мали місце у 1956 році і призвели до збройного протистояння у якому прийняли участь з одного боку Велика Британія, Франція та Ізраїль, а з іншого – Єгипет, яке у подальшому отримало назву «Суецька криза», «Синайська війна» або «Синайська операція».

Очевидно, що у цьому випадку цивільно-правові механізми, які забезпечують перехід права власності на об'єкти цивільних прав, в основу яких покладається акт суб'єкта публічної адміністрації, були використані для забезпечення такого переходу на користь держави, на території якої фактично розташовувався об'єкт націоналізації. Це ж і призвело до наведених вище наслідків.

Поряд із цим вплив війни на цивільні відносини і цивільний оборот має більш глибокий характер.

З одного боку війна може призвести до негативних наслідків для життя та здоров'я людини чи завдати майнової шкоди особі. Також збройний конфлікт порушує складені економічні

відносини, оскільки виключається можливість виконання певних договорів, зокрема у місцевості, де проводяться бойові дії. Проте, з іншого боку, війна як і будь-який конфлікт може сприяти мобілізації зусиль як окремих осіб [3, С. 12], так і цілих галузей виробництва, пов'язаних з оборонним комплексом. Це ж сприяє перерозподілу структури цивільного обороту, а також визначає обсяг конкретного виду цивільних відносин у їх загальному масиві. Адже, цілком закономірно, що під час збройного конфлікту збільшується кількість недоговірних відносин, пов'язаних із завданням деліктної шкоди, а у цивільному обороті починають превалювати медичні товари, а також товари, роботи і послуги подвійного призначення.

І у цьому сенсі в умовах сьогодення війна у тому числі як масштабне збройне протистояння, яке може супроводжуватись завданням шкоди життю та здоров'ю фізичних осіб, майну фізичних або юридичних осіб, а також у цілому економічними заходами сторін, які приймають у ній участь, руйнуванням економічної інфраструктури, а також налагодженням нових економічних зв'язків і спрощенням чи навпаки ускладненням цивільно-правових процедур, окреслює досить цікавий ракурс проблеми. Адже, як ми зазначили, війна досить давній феномен як і цивільні відносини. У зв'язку з цим будучи тісно пов'язаним із повсякденним життям суспільства і переплетеним із суспільною свідомістю, досвідом і прагненнями, цивільне право просто не може не пов'язуватись, зокрема і з такими важливими обставинами життя суспільства як війна.

Ураховуючи зазначене вище, зв'язок сучасних цивільних відносин і механізму їх правового регулювання з війною можна продемонструвати за допомогою декількох груп цивільно-правових категорій.

В якості першої групи виступають категорії «особисті немайнові права», «майнові права», «цивільне правопорушення», «цивільно-правова відповідальність». Тобто

мова йде про цивільно-правову відповідальність за шкоду, завдану особистим немайновим та майновим благам особи у ході збройного конфлікту.

В якості ще однієї з груп правових категорій на рівні яких простежується зв'язок цивільних відносин і цивільного права, як інструменту їх регулювання, з феноменом війни виступають категорії «потреба», «мотив», «інтерес», «воля», «волевиявлення», «суб'єктивне цивільне право», «цивільний оборот».

Війна виступає одним із факторів, що визначають потреби учасників цивільного обороту. У першу чергу йдеться про потреби військового характеру, зокрема про отримання екіпіровки у вигляді бронежилетів, плитоносок, бронеплит, тактичних жилетів, кобур, підсумків для спорядження, прицілів, штурмових і тактичних рюкзаків, засобів радіозв'язку, засобів спостереження, зокрема біноклів, монокулярів, дронів, засобів тактичної медицини, зокрема оклюзивних пластирів, кровоспинних і знеболювальних препаратів тощо.

Безпосередньо бойові дії або реальна загроза їх здійснення у певному регіоні формують у населення і у військових потреби, які визначають мотиви, інтереси і волю до одержання відповідних майнових благ, внаслідок чого такі особи здійснюють акти усвідомленої юридично важливої поведінки встановленої нормою права форми, що призводить до набуття ними прав на відповідні блага, які вони можуть здійснювати для досягнення відповідної мети, тобто для задоволення відповідних потреб та інтересів.

Підсумовуючи викладене вище, слід констатувати, що Ураховуючи окреслений вище нерозривний зв'язок цивільних відносин і суспільства, суспільні відносини, урегульовані положеннями цивільного права, а також власне об'єктивне цивільне право як інструмент регулювання суспільних відносин, неможна розглядати, абстрагуючись від можливого

широкомасштабного збройного протистояння між державами або іншими акторами, наприклад, всередині держави, ігноруючи можливий вплив збройного конфлікту на суб'єктивні цивільні права та охоронювані законом інтереси осіб, порядок здійснення таких прав і задоволення інтересів відповідно, а також на динаміку, тобто виникнення, розвиток та припинення цивільних відносин у цілому. Незважаючи на те, що цивільне право є переважно «мирною» галуззю права, воно не може і не повинно «закривати очі» на можливий збройний конфлікт і «відводити від нього погляд». Навпаки, у межах свого предмету і з урахуванням властивого йому методу правового регулювання цивільне право повинно безпосередньо регламентувати ті аспекти цивільних відносин, що пов'язані з війною.

Список використаних джерел:

1. Петренко, Д. (2022, Січень 27). "Романтичний період після холодної війни завершився", - глава МЗС Латвії. Newsua.one. <https://newsua.one/news-world/60612-romantichnii-period-pislya-holodnoi-viini-zavershivsya-.html>
2. Павлюк, О. (2022, Травень 16). Орбана вп'яте обрали прем'єром Угорщини. Він знову заявив, що Будапешт не повинен "втручатись" у війну в Україні. // Суспільне.Новини. URKL: <https://suspilne.media/240070-orbana-vpate-obrali-premerom-ugorsini-vin-znovu-zaaviv-so-budapest-ne-povinen-vtrucatis-u-vijnu-v-ukraini/>
3. Hussein A. F. F., & Al-Mamary Y. H. S. (2019). Conflicts: Their Types, And Their Negative And Possitive Effects On Organizations. International Journal of Scientific & Technology Research. 8(8). 10–13.

СЕКЦІЯ 4.

Пошук нової системи безпеки

Булатецький Віталій, к. ф-м. н., доцент
кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Булатецька Леся, к. ф-м. н., доцент
кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Книш Віталій, студент 3 курсу
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ У МЕРЕЖАХ З ПОРУШЕННЯМ ЗОВНІШНІХ КАНАЛІВ ЗВ'ЯЗКУ

Під час надзвичайних ситуацій різного роду можуть відбуватись події, які можуть призвести до від'єднання певного регіону, населеного пункту або його частини від зовнішніх мережевих ресурсів внаслідок руйнування каналів зв'язку із всесвітньою мережею, проте працездатність внутрішньої мережевої інфраструктури може бути збережена повністю, або частково. В таких умовах постає питання максимально ефективного функціонування таких ізольованих мереж з погляду на збереження функцій суб'єктів, що користуються такими мережами. Зрозуміло, що функціонування програмних засобів на основі клієнт-серверної архітектури [1], засобів, які використовують хмарні [2] рішення ставиться під серйозну

загрозу, або навіть їх робота взагалі неможлива, якщо сервери знаходяться поза межами таких регіонів (наприклад Office365, MsTeams, OneDrive, Google Meet, Zoom тощо). Проте при правильній організації такої ізольованої інфраструктури все таки можливо зберегти обмін інформацією на рівні функціонування певних сервісів, як то обмін файловою, текстовою та іншою інформацією між клієнтами.

Сьогодні практично будь-яка організація чи підприємство, діяльність яких спирається на використання власної локальної мережі використовує для виходу в Internet наземні канали зв'язку провайдерів, які найменш уразливі до руйнувань під час надзвичайних ситуацій, а тому можуть бути використанні для обміну інформацією між клієнтами різних суб'єктів господарювання та приватними особами. Зв'язок із провайдерами здійснюється із застосуванням маршрутизаторів та серверів-шлюзів, які здатні виступати в якості «точок дотику» клієнтів між собою для здійснення обміну інформацією. Частина маршрутизаторів і практично всі сервери-шлюзи на базі ПК з публічними IP-адресами [3] здатні виступати у якості VPN-серверів [4], що дозволяє об'єднати віддалені клієнти регіону у віртуальні локальні мережі, а, отже скористатись засобами призначеними для обміну різним типом інформації між собою у звичайній локальній мережі.

Зокрема, для обміну текстовими повідомленнями між клієнтами в межах локальної мережі існує велика кількість безкоштовних месенджерів, починаючи з найстаріших так і сучасні версії, наприклад Softros Lan Messenger [5] або BeeBeer [6] і призначені для роботи без виділеного сервера, а клієнти ідентифікуються за IP-адресами у мережі. Для організації відеодзвінків та конференцій можна скористатись Chat&Messenger [7], який є безкоштовним, в локальній мережі працює без сервера і дозволяє налаштувати мінімальні права для користувачів у конференціях. На базі шлюзу крім власне самого VPN можна розгорнути і власний хмарний сервіс, наприклад OwnCloud, або ж розгорнути систему дистанційного навчання, наприклад moodle. Цікаво, що такий хмарний сервіс,

або система дистанційного навчання, або будь-який інший ресурс, можна розгорнути навіть на будь-якому із клієнтів, а звертання до нього, за умови розгортання на шлюзі DNS-сервера, або коректного налагодження host-файлу, можна здійснювати не тільки за його IP-адресою у створеній віртуальній мережі, але і за dns-адресою.

Для під'єднання до такої віртуальної мережі клієнтові необхідно створити VPN-з'єднання в своїй операційній системі, де ввести адресу створеного VPN-серверу (краще IP-адресу, оскільки DNS-запити можуть не працювати у провайдерів при зовнішнього зв'язку), логін та пароль на під'єднання. Таку інформацію потенційним клієнтам необхідно надати заздалегідь.

Звичайно, необхідно адекватно оцінювати можливості таких віртуальних мереж, ефективність роботи яких пов'язана з можливостями шлюзу та внутрішніх каналів зв'язку. Такий спосіб об'єднання віддалених користувачів, дозволяє при появі у одного із клієнтів зовнішнього каналу поділитись ним із іншими користувачами, наприклад за допомогою проксі-сервера попередньо повідомивши його параметри через внутрішній чат [8].

Подібні системи часто розгортають окремі місцеві провайдери, або вони можуть розгорнути їх без особливих часових та матеріальних затрат на існуючому обладнанні. Це можуть зробити мережеві адміністратори підприємств та організацій, які під'єднані до цих провайдерів, організувавши власну незалежну від провайдера віртуальну мережу. Таким чином можна організувати обмін повідомленнями, роботу відеоконференцій, забезпечити роботу сайтів (якщо вони розміщені в межах ізольованого регіону), необхідні для функціонування суб'єктів до відновлення зовнішніх каналів для певних груп користувачів, робота яких тісно пов'язана з поширенням, або обміном контентом різного роду. Варто зауважити, що такий підхід, звичайно є тимчасовим рішенням, проте в окремих випадках він може врятувати здоров'я, або і навіть життя людей, коли відсутній мобільний зв'язок, або інші бездротові засоби зв'язку.

Список використаних джерел:

1. What is Client-Server? Definition and FAQs | HEAVY.AI. (б. д.). Analytics for Decision-Making | HEAVY.AI. URL: <https://www.heavy.ai/technical-glossary/client-server>
2. Moore, J. (2016, 15 грудня). What is cloud services? - Definition from WhatIs.com. SearchITChannel. URL: <https://www.techtarget.com/searchitchannel/definition/cloud-services>
3. Микитишин А. Г., Митник М. М., Стухляк П. Д., Пасічник В. В. (2013). Комп'ютерні мережі. «Магнолія 2006».
4. Was ist VPN? Vorteile 2022: Darum solltest du ein VPN nutzen! (б. д.). VPNwelt. URL: <https://vpnwelt.com/was-ist-vpn/>
5. Softros LAN Messenger. (б. д.). MyDiv. URL: <https://soft.mydiv.net/win/download-Softros-LAN-Messenger.html>
6. BeeBEEP - Free Office Messenger - Official Website. (б. д.). BeeBEEP - Free Office Messenger - Official Website. URL: <https://www.beebeep.net/>
7. Web会議の Chat&Messenger. (б. д.). Web会議の Chat&Messenger. URL: <https://chat-messenger.com>
8. Best free Proxy software for Windows 11/10. (б. д.). The Windows Club. URL: <https://www.thewindowsclub.com/proxy-software-for-windows>

Булатецька Леся, к. ф-м. н., доцент
кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Плоднік Катерина, студентка 2 курсу факультету
інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ОРГАНІЗАЦІЯ ШИФРУВАННЯ В БАЗІ ДАНИХ ORACLE

Захист інформації від несанкціонованого доступу, спотворення та знищення є серйозною економічною, соціальною та технічною проблемою. Кожне сучасне підприємство використовує корпоративні інформаційні системи, де головним джерелом бізнес-інформації є сховища та бази даних. Бази

даних необхідно захищати та регулярно перевіряти актуальність цього захисту. Одним з ефективних методів захисту інформації в базі даних є шифрування даних – спеціальне перетворення (кодування) даних з метою їх захисту від несанкціонованого доступу. СУБД Oracle підтримує шифрування мережевих даних за допомогою власної опції Advanced Security. Для забезпечення шифрування даних Oracle пропонує два пакети PL/SQL, один з яких, DBMS_OBFUSCATION_TOOLKIT, є старішим. Цей пакет дозволяє шифрувати дані алгоритму DES. Для забезпечення найвищого рівня безпеки цей пакет інструментів підтримує потрібне DES-шифрування. Крім того, він підтримує використання безпечного криптографічного хешу MD5.

Для шифрування та дешифрації даних можна також застосовувати новий пакет шифрування PL/SQL на ім'я DBMS_CRYPTO. У порівнянні з DBMS_OBFUSCATION_TOOLKIT пакет DBMS_CRYPTO пропонує більш широке число шифрувальних та криптографічних алгоритмів для забезпечення підвищеної безпеки та простіше у використанні. Цей пакет призначений для заміни старого пакета DBMS_OBFUSCATION_TOOLKIT. Але який би пакет не використовувався, доведеться керувати ключами шифрування даних, що є нетривіальним завданням. Часто потрібно створювати уявлення, які полегшують дешифрування та шифрування даних, що збільшує кількість завдань управління. Крім того, згідно з рекомендаціями Oracle, шифровані дані не можна індексувати, що в деяких випадках знижує цінність обох цих пакетів шифрування.

Існує також і третій, простіший підхід: шифрування за допомогою функції прозорого шифрування даних. Прозоре шифрування даних (Transparent Data Encryption скорочено TDE) гарантує, що конфіденційні дані шифруються, відповідають вимогам, також надає функціональні можливості, які спрощують операції шифрування. Oracle Database автоматизує операції керування головним ключем шифрування TDE та сховищем

ключів. Дані з таблиць прозора розшифровуються для користувача бази даних і програми, які мають доступ до цих даних та необхідні привілеї для перегляду або зміни даних. У разі викрадення файлів даних на диску або носія резервного копіювання дані не будуть порушені.

Користувач може шифрувати конфіденційні дані на рівні стовпців або табличного простору. На рівні стовпців користувач може шифрувати дані за допомогою вибраних стовпців таблиці. Шифрування табличного простору TDE дозволяє зашифрувати всі дані, які зберігаються в табличному просторі. Усі об'єкти, створені в зашифрованому табличному просторі, автоматично шифруються. Крім того, шифрування табличного простору TDE використовує переваги масового шифрування та кешування для підвищення продуктивності.

Для шифрування стовпців і шифрування табличного простору TDE використовує дворівневу архітектуру на основі ключів. Неавторизовані користувачі, такі як зловмисники, які намагаються здійснити атаки, не можуть прочитати дані зі сховища та резервного копіювання, якщо вони не мають головного ключа шифрування TDE для їх розшифрування.

Список використаних джерел:

1. Using Transparent Data Encryption with Other Oracle Features. Moved. URL: <https://docs.oracle.com/database/121/ASOAG/using-transparent-data-encryption-with-other-oracle-features.htm#ASOAG10353>
2. Безопасность Oracle: шифрование данных пользователей. Портал IT-специалистов: программирование, администрирование, базы данных. URL: <https://oracle-patches.com/oracle/secure/безопасность-oracle-шифрование-данных-пользователей>

Глинчук Людмила, к. ф.-м. н., доцент
кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Оласюк Юрій, студент 4 курсу,
факультету інформаційних технологій та математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Мариньоха Анна, студентка 3 курсу,
факультету інформаційних технологій та математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк

МЕТОД СТИСНЕННЯ БЕЗ ВТРАТ ДЛЯ ПОВІДОМЛЕНЬ ЧАТУ НА ОСНОВІ КОДУВАННЯ ХАФФМАНА ТА ДИНАМІЧНОГО ПРОГРАМУВАННЯ

Управління зростаючою кількістю числових даних, вироблених щодня, не є простим завданням. Для вирішення вищезазначеного питання існує щонайменше два безпомилкових рішення, що використовують краще апаратне забезпечення або краще програмне забезпечення. Третім рішенням буде комбінація. Хоча виробники обладнання завжди забезпечують надійні рішення, майже неможливо уникнути відомих наслідків закону Мура, тобто кількість даних зростає з більшою швидкістю, ніж розвивається апаратне забезпечення. Сучасний світ охоплений низкою технологій, які в свою чергу потребують велику обчислювальну потужність. Використовуючи методи стиснення ми отримуємо оптимізований процес, який покращить показники при однакових обчислювальних потужностях.

Соціальні мережі такі, як «Facebook», «Telegram», «Twitter» ми використовуємо сервіс «Downdetector». Найпопулярнішою проблемою про яку повідомляють користувачі цих соціальних мереж становлять повідомлення чатів, частина яких становить

майже половину всіх інших проблем пов'язаних з соціальними мережами. Апаратне забезпечення сервісів не спроможне витримувати настільки великих навантажень. Внаслідок перевантаження мережі через великий об'єм пакетів, які надсилаються до серверів та нестачу обчислювальної потужності апаратного забезпечення одним з найбільш ефективних способів розвантажити процес обробки даних становить стиснення вхідних даних для подальшого його обчислення [1]. Використавши метод Хаффмана для стиснення даних ми зменшимо об'єм вихідних даних приблизно на 4 % у порівнянні із методами «LZMA».

Використовуючи метод Хаффмана для стиснення пакетів при відправці повідомлень отримуємо, на перший погляд, невеликий приріст, але якщо взяти до уваги який об'єм даних, що проходить на сервери стає зрозуміло, що завдяки приросту декількох відсотків навантаження значно зменшується та опрацювання даних виконується набагато швидше.

Список використаних джерел:

1. Sensitivity Assessment of Spatial Resolution Difference in DEM for Soil Erosion Estimation Based on UAV Observations: An Experiment on Agriculture Terraces in the Middle Hill of Nepal. URL:
<https://www.dpnet.org.np/public/uploads/files/ijgi-10-00028-v2%202021-12-16%2006-45-36.pdf>

Гришанович Тетяна, к.ф.-м.н.,
завідувач кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Михальчук Ярослав, магістрант
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Клестова Дарина, магістрантка
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ ТА БЕЗПЕКА В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Станом на сьогодні соціальні мережі проникли майже в усі сфери людського життя. Характерною особливістю використання соцмереж є та обставина, що до активної участі в інформаційних процесах у дуже стислі строки долучилися широкі маси користувачів, що в переважній більшості не мають відповідного рівня підготовки до участі в інформаційній діяльності [1]. Поступово зловмисники проникли в Інтернет-спільноти і почали використовувати їх як новий інструмент для пошуку інформації про потенційних жертв. Особливо така діяльність загострилась із початком повномасштабного вторгнення Росії на територію нашої держави.

У своїй роботі ми сформулювали основні правила, яких слід дотримуватись користувачам, аби убезпечити себе в мережі.

Перш за все звернемось до безпечної реєстрації у соціальних мережах. Особливо це стосується створення логіну та паролю. Безпечні пароль та логін – запорука того, що всі ваші особисті дані знаходяться під надійним захистом.

Пароль має бути складним (букви й цифри, великі й малі, не менше, ніж 8 символів). Також варто не пов'язувати свій пароль

з особистими даними (наприклад, комбінація дати народження з іменем і прізвищем) Паролі до важливих ресурсів (електронна пошта, сторінка в соціальній мережі) потрібно змінювати хоча б раз на півроку. Якщо ж у вас багато паролів до різних ресурсів записуйте їх або використовуйте програми зберігання паролів, наприклад, KeePass, OnePassWord. Для того, щоб захист був більш надійним, варто використовувати двофакторну аутентифікацію, де це можливо.

У кожній соцмережі є система відновлення паролю за допомогою поштової скриньки або мобільного телефону. Зробіть різні скриньки для кожної соцмережі, інакше, зламавши пошту або отримавши вашу сім-карту, зловмисник матиме доступ до всіх акаунтів.

Не варто використовувати соцмережі на робочому місці (маємо на увазі робочий комп'ютер), крім тих випадків, коли це напряду пов'язано з вашою діяльністю, наприклад, ви HR або піар-менеджер, журналіст, і вам необхідно спілкуватися з людьми в соцмережах. В інших випадках утримайтеся від них. І не тому, що це відволікає від роботи, а тому що атака на ваш акаунт може завдати шкоди не тільки вам, але й компанії. Вірус, що проник на робочий комп'ютер через соцмережу, може швидко поширитися локальною мережею й завдати шкоди корпоративній інформації. Цей збиток може обчислюватися тричотиризначними сумами.

Дуже частими є ситуації, коли зловмисники використовують особисті сторінки працівників певних компаній для створення фішингових атак. (Фішинг - це така форма атаки з використанням соціальної інженерії, в ході якої зловмисник, маскуючись під надійний суб'єкт, виманює конфіденційну інформацію жертв) [2]. Навіть не дуже досвідчені користувачі навряд чи відкриють посилання або вкладення з листа з великою кількістю помилок та незрозумілих символів. Однак коли фішингова атака точно націлена на певного користувача та виконана якісно, існує значний ризик того, що жертва відкриє шкідливе повідомлення.

Для того, аби вберегтися від інформаційних атак даного

типу, слід користуватись наступними правилами:

- не публікувати персональну інформацію (email, фото, телефон);
- не реєструватись на сайтах та не підписуватись на розсилки від сайтів без особливої на те потреби;
- не переходити за незрозумілими посиланнями в електронних листах.

Також при роботі у мережі потрібно завжди дивитись чи сайт використовує захищений протокол зв'язку. У захищених сайтів URL-адреса розпочинається з <https://>.

Доцільно використовувати підключення, яке захищене шифруванням. Наприклад, Google за замовчуванням шифрує підключення до будь-яких з його сервісів за допомогою SSL-сертифікату [3].

Як вберегтись від інформаційних атак даного типу:

- не публікувати персональну інформацію (email, фото, телефон);
- не реєструватись на сайтах та не підписуватись на розсилки від сайтів без особливої на те потреби;
- не переходити по незрозумілих для вас посиланнях в електронних листах.

Попри те, що більшість соцмереж та інтернет-ресурсів забезпечують захист персональних даних своїх користувачів, існує також інформація, яка, завдяки всезагальному доступу, може стати джерелом для скоєння кіберзлочинів. А тому захист особистих даних в умовах сучасного інформаційного життя являється одним із найважливіших аспектів у задоволенні безпечного використання всіх можливостей сучасних технологій.

Список використаних джерел:

1. Мехед Д. Інформаційна безпека в соціальних мережах. методи поширення інформації в соціальних мережах. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2015. №2 (30), URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/18028/1/30_p14.pdf. (access date May 15, 2022).

2. Фішинг.

URL:

<https://www.eset.com/ua/support/information/entsiklopediya-ugroz/fishing/> (access date May 15, 2022).

3. Everything You Need to Know About SSL Certificates. URL: https://www.verisign.com/en_US/website-presence/online/ssl-certificates/index.xhtml (access date May 14, 2022).

4. Денисевич М. Захист інформації в мережі інтернет. Як захистити особисті дані. URL: <https://times.zt.ua/lajfxak-khytroshhi-yaki-zaxystyat-vid-shakhraiv/>. (access date May 14, 2022).

Гришанович Тетяна, к.ф.-м.н.,
завідувач кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Дмитрук Яна, студентка 4 курсу
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

РОЛЬ ІТ-ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

З активним розвитком інформаційних технологій людству доводиться змінюватися, підлаштовуватися до нових правил. Цей факт також впливає на видозміну воєн. Якщо раніше фронт ґрунтувався лише на тактиці, воєнні технології та живу силу, то зараз важливим компонентом війни є інформаційна війна. Інформаційна війна – це розповсюдження певної інформації та захист громадян власної країни від такого впливу у мирний, або ж, частіше, у воєнний. Об'єктами, або ж, як це називають, театром війни є інформаційний простір, інформаційні ресурси, системи управління, зв'язку, навігації, комп'ютерні мережі, радіоелектронні засоби тощо [1].

Інформаційні війни здійснюються заради досягнення певних завдань:

- донесення інформації зі своєї сторони;

- порушення логістики та роботи певних структур ворога;
- підриг морально-психологічного стану противника;
- дезінформація;
- зміна емоційного настрою;
- демонізація ворога або ж його залякування.

Актуальність роботи полягає у активному розширенні нашого кіберфронту на тлі повномасштабного вторгнення у нашу країну. Інформаційний фронт став однією з потужних сил, яка гарантувала нам підтримку практично всього світу, а також неможливість ворога користуватися певними благами, які ще були доступні у країні-агресорі.

Перш за все, хотілося б відзначити масовані DDOS-атаки кіберкозаків, як українські хакери себе називають, на більшість банків та установ у перші дні повномасштабного вторгнення. Такі дії призупиняли або ж повністю зупиняли роботу важливих інфраструктур. Створення хаосу дезорієнтує противника та виводить з ладу його логістичні центри та мережі [2].

Українські ІТ-фахівці влаштовують DDoS-атаки проти російських пропагандистських ЗМІ, урядових сайтів та сайтів промислової сфери, Сбербанку. Українські кібервійська працюють з програмою LOIK та disBalancer (особиста розробка українців), пишуть команди на мові python та працюють з docker.

Частка фахівців, які долучилися до захисту кіберфронту сягає 5% з усіх фахівців у цій галузі, проте деякі компанії повністю змінили свою кваліфікацію та практично всі їх працівники стали кібервійськовими. Важливо відмітити, що більшість ІТ-спеціалістів продовжують сплачувати податки, підтримуючи таким чином економічний фронт [3].

Останнім часом помітили великі збої у роботі ЄДАІС (Єдиної державної автоматизованої інформаційної системи). Так, видання Profibeer повідомило, що відповідальними за ці масовані атаки є українці, які ще й повідомили, що продовжать атаки на цей ресурс та дочірні до нього. Через цю атаку алкогольні напої

припинили постачатися на територію Росії. Неможливо прийняти продукцію, а також отримати сировину для вироблення алкоголю [4].

Проте, кіберпростір відзначається тим, що для нього не існує державних кордонів, він руйнує це розподілення людей і всі знаходяться у одному середовищі. Так, важливий вклад зробило об'єднання хакерів Anonymouse. 25 лютого 2022 року акаунти Twitter, пов'язані з Anonymouse, оголосили, що вони розпочали «кібероперацію» проти Російської Федерації у помсту за вторгнення в Україну. Пізніше група тимчасово вимкнула ряд веб-сайтів. Anonymouse також спричинили витік інформації та електронних листів на більш ніж 200 ГБ, розмістивши ці дані на хмарному сховищі META (через декілька днів їхній обліковий запис був заблокований і до даних не можна було «достукатися»). Anonymouse також зламали російські телеканали, пускали через них українську музику та показували нецензурні новини про те, що відбувається в Україні. 29 березня 2022 року стався витік файлів двох російських компаній «МашОйл» і «РостПроект» на 112 ГБ даних.

4 квітня 2022 року DDoSecrets опублікував понад 900 000 листів від Всеросійської державної телерадіокомпанії (ВГТРК), які були зламані анонімом NB65 [5].

Підсумовуючи все вищесказане, можна дійти до висновку, що інформаційний фронт є не менш важливим, ніж реальним, оскільки не лише послаблює ворога, а й ламає систему зсередини: руйнує логістику, виносить напоказ не найкращу сторону ворога та здійснює інформування суспільства про реальний стан подій.

Список використаних джерел:

1. Пилипчук Р. В. (2011) Інформаційна війна. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=12460 (access date May 12, 2022).
2. Яворський В. ІТ у війні: як працює індустрія. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/22/684494/> (access date May 10, 2022).

3. Як IT індустрія наближає перемогу України. URL: https://tech.24tv.ua/yak-it-industriya-nablizhaye-peremogu-ukrayini_n1919788. (access date May 13, 2022).

4. «Не зможуть користуватися кілька днів»: DDoS-атаки порушили постачання алкоголю в РФ. URL: <https://focus.ua/uk/digital/514723-ne-smogut-polzovatsya-neskolko-dney-ddos-ataki-narushili-postavki-alkogolya-v-rf> (access date May 12, 2022).

5. Thalen M. Hackers steal 900K emails from Russia's largest state-owned media corporation. URL: <https://www.dailydot.com/debug/hackers-vgtrk-920k-emails-anonymous-russia>. (access date May 8, 2022).

Жигаревич Оксана, старший викладач
кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Корнійчук Михайло,
студент 4 курсу
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Швейгер Назарій,
студент 4 курсу
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Велика Британія є одним із європейських лідерів у запровадженні захисту критичної інфраструктури, активно розвиває концепцію безпеки та стійкість критичної інфраструктури [1].

У 1999 р. у Великобританії був створений Координаційний центр з безпеки національної інфраструктури, який входив до складу Міністерства внутрішніх справ, що згодом припинив діяльність. На даний час при MI-5 функціонує Центр із захисту національної критичної інфраструктури. У 2016 році було створено Національний центр кібербезпеки. Національна інфраструктура Великої Британії – це засоби, системи, сайти, інформація, люди, мережі та процеси, необхідні для функціонування країни, від яких залежить повсякденне життя. Вона також включає в себе деякі функції, сайти та організації, які, хоча і не є критичними для забезпечення основних послуг, але потребують захисту через потенційну небезпеку для громадськості (наприклад, для цивільних ядерних та хімічних об'єктів) [2].

Виділяють 13 національних секторів (в попередньому переліку їх було 9) інфраструктури: хімічна галузь, промисловість, цивільні ядерні комунікації, оборона, надзвичайні служби, енергетика, фінанси, продовольство, уряд, охорона здоров'я, космос, транспорт та вода. Під CNI розуміють об'єкти, системи, сайти, майно, інформацію, людей, мережі та процеси, втрата чи збій у функціонуванні яких призведе до серйозного шкідливого впливу на наявність, доставку чи цілісність основних послуг, що спричинить серйозні економічні або соціальні наслідки або втрату життя.

Організаційна модель. Модель захисту об'єктів критичної інфраструктури можна назвати централізованою правоохоронною. Основні органи, які забезпечують захист критичної інфраструктури, відносяться до органів державної безпеки, мають відношення чи входять до Об'єднаного розвідувального комітету. Деякі питання політики у сфері ЗКІ здійснюють підрозділи Кабінету Міністрів.

Нормативні акти. Великобританія, за зразком США, у захисті критичної інфраструктури орієнтується, перш за все, на протидію тероризму і порушенню кіберпростору. Свою політику

держава узагальнює в Стратегії національної безпеки, а також у таких нормативних актах: «Антитерористична стратегія» (CONTEST – Counter terrorism strategy), «Програма стійкості критичної інфраструктури» (CIRP – Critical Infrastructure Resilience Programme) і «Стратегія щодо захисту кіберпростору» (Cyber Security Strategy). Кожних чотири роки, з 2010 р., Урядом розробляється «План національної інфраструктури» (National Infrastructure Plan).

Основними законами, які регулюють діяльність органів, що захищають КІ, є закони: «Про службу безпеки» 1989 р., «Про розвідувальні служби» 1994 р., «Про свободу інформації», «Про правосуддя та безпеку» 2013 р. Також діє національний реєстр ризиків.

Основні учасники / обов'язки. Секретаріат Кабінету Міністрів (англ. Cabinet Office, CO) входить до складу Уряду Сполученого Королівства, відповідає за забезпечення діяльності прем'єр-міністра та Кабінету Міністрів Сполученого Королівства [2].

Управління з безпеки кіберпростору та уряду (англ. Cyber and Government Security Directorate, CGSD) – урядовий підрозділ, що координує Національну програму кібербезпеки та відповідає за політику державної безпеки й інформаційної безпеки. CGSD створило Національний центр кібербезпеки (NCSC). Сприяє уряду у визначенні основних напрямів захисту кіберпростору, оскільки відповідає за реалізацію ряду програм, зокрема: за підготовку Національної стратегії кібербезпеки (NCSS) 2016-2021 рр.; контроль за п'ятирічною національною програмою кібербезпеки 2016-2021 рр.; бере участь у формуванні політики державної безпеки. Секретаріат з питань надзвичайних ситуацій (англ. Civil Contingencies Secretariat, CCS), створений у липні 2001 року, є підрозділом Секретаріату Кабінету Міністрів Великобританії, відповідальним за розробку планів та заходів, в тому числі і щодо критичної інфраструктури, на випадок надзвичайних ситуацій у Великобританії. CCS також відповідає за функціонування сайту UK Resilience website, де

міститься корисна інформація для громадськості щодо захисту від надзвичайних ситуацій. До створення CCS в 2001 р. вказані повноваження належали Міністерству внутрішніх справ. У випадку національної кризи CCS сприяє діяльності Центру управління кризовими ситуаціями (англ. Cabinet Office Briefing Rooms, COBR). Центр представляє собою групу нарадчих кімнат у приміщенні Кабінету Міністрів, які використовують для засідань координаційного характеру у випадку кризових ситуацій, що мають важливе значення для Великої Британії. Метою його діяльності є швидке вироблення єдиної позиції та вжиття скоординованих заходів протидії наявним загрозам. Склад засідателів в COBR залежить від характеру інциденту та є змінним. Як правило, його очолює прем'єр-Міністр чи інший головний за профілем міністр, участь можуть брати в тому числі мери міст, представники органів самоврядування чи організацій. Міністерство внутрішніх справ (англ. Home Office, HO) є державним органом у складі уряду Великої Британії, що відповідає за безпеку та правопорядок. До сфери управління входить поліція, служба безпеки (MI-5), пожежна й рятувальна служба, інші органи. Міністерство внутрішніх справ реалізує та формує політику уряду з питань, пов'язаних з безпекою, боротьбою з тероризмом, протидією обігу наркотичних засобів, міграційну політику і ряд інших. Однією з основних функцій міністерства є забезпечення стабільності в суспільстві у випадку кризових явищ. Важливе місце належить питанню захисту критичної інфраструктури Великобританії та підвищенню її стійкості, розробці механізмів швидкого відновлення без значних економічних затрат та загроз життю людей [4].

Центр захисту національної критичної інфраструктури (CPNI – англ. Centre for the Protection of National Infrastructure) є основним державним органом, який надає консультації з питань безпеки національної інфраструктури підприємствам, установам та організаціям. CPNI функціонує при Службі безпеки MI-5, підзвітний його директору та підконтрольний МВС. Служби

безпеки (MI-5), CESA (Національний технічний орган у справах інформації уряду Великої Британії) та інших організацій. Центр із захисту національної інфраструктури був створений в 2007 р. на базі Національного координаційного центру з безпеки інфраструктури (NISCC) та Центру консультацій з національної безпеки (NSAC, був підрозділом MI-5). Надає комплексні консультації з питань безпеки підприємствам і організаціям, які є операторами критичної інфраструктури, включаючи інформаційні, кадрові та технічні аспекти безпеки, допомагаючи знизити вразливість національної критичної інфраструктури від тероризму та інших загроз. Рекомендації із захисту критичної інфраструктури надаються у вигляді індивідуальних консультацій, тренінгів, онлайн-інформації та опублікування консультаційних матеріалів.

Національний центр кібербезпеки Великої Британії (англ. National Cybersecurity Center, NCSC) – організація Великої Британії, яка надає консультативну допомогу і підтримку державному і приватному секторам з питань протидії загрозам комп'ютерної безпеки. NCSC було створено в 2016 році з метою захисту критично важливих об'єктів в Інтернет-сфері і здійснення протидії кіберзагрозам. Центр створений на базі Центру урядового зв'язку (GCHQ), що займається радіоелектронною розвідкою та захистом інформації державних органів. Його можна порівняти з Агентством національної безпеки США. В центр включені експерти в галузі безпеки команди з реагування на комп'ютерні надзвичайні ситуації CERT-UK та MI-5. Діяльність NCSC, враховуючи американську Директиву № 41 (PPD-41), зосереджена на кіберінцидентах, а не на зборі розвідувальної інформації. Метою діяльності є покращення кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури, мереж державного та приватного секторів, надання консультацій операторам та громадянам для функціонування та ведення бізнесу [5].

Основні підходи до організації захисту критичної інфраструктури в країнах Європи: досвід для України постає питанням інформаційних мереж та Інтернету [6], своєчасне виявлення кібератак і їх швидка нейтралізація, виявлення загроз функціонуванню сайтів державних відомств та блокування поширення вірусних програм; участь у розробці «Стратегії щодо захисту кіберпростору» та у формуванні переліку загроз у даній сфері. NCSC у разі появи загроз з боку іноземних держав, злочинних організацій, окремих груп чи осіб забезпечує якісну протидію їм для мінімізації ризиків і шкоди та здійснює їх вивчення, розробляє методичні та практичні заходи із недопущення в подальшому. Центр також співпрацює з іншими правоохоронними органами, організаціями у сфері оборони, службами розвідки та безпеки Великобританії та приватним сектором.

Велика Британія виступає великим другом України. Захист об'єктів критичної інфраструктури під час повномаштабної війни, яка розпочалась 24 лютого 2022 є важливим для України. Досвід, яким ділиться Велика Британія із питань захисту інформації, об'єктів критичної інфраструктури, кіберзахисту, є доволі масштабним. Послуги з надання консультацій у сфері кіберзахисту активно проводяться на інформаційному фронті.

Список використаних джерел:

1. Когут Ю.І. Кібервійна та безпека об'єктів критичної інфраструктури. Практичний посібник. Київ, Консалтингова компанія «Сідкон» 2021. С. 132-214.
2. URL: <https://www.cpni.gov.uk/about-cpni>.
3. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/cabinet-office>.
4. URL: <http://www.homeoffice.gov.uk>.
5. URL: <http://www.cpni.gov.uk/default.aspx>.

Жигаревич Оксана, старший викладач
кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Гандзюк Катерина, студентка 3 курсу
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Олексюк Максим, студент 3 курсу
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Юзва Анна студентка 3 курсу
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ. ПРОТИДІЇ КІБЕРТЕРОРИЗМУ

У сучасних умовах розвитку суспільства цифрові технології стають повсякденною частиною економічного, політичного та культурного життя населення і суб'єктів господарювання, рушійною силою інновацій економічної системи країн світу. Потенціал цифровізації є підґрунтям для зростання конкурентних переваг держав, національного та світового бізнесу. Сучасні технологічні тенденції: електронна комерція, блокчейн комп'ютерний інжиніринг, сучасні технології бездротового зв'язку, хмарні обчислення та аналіз великих даних – пропонують новий спектр можливостей для бізнесу у мирний час. Поряд із ускладненням і прискоренням соціально – економічної діяльності суб'єктів господарювання в умовах цифрового середовища постає проблема цифрової безпеки.

Кіберзагрози слід розглядати комплексно. Втрати коштів та витік інформації – це один лише з варіантів реалізації

кіберзагроз. Під загрозою можуть опинитися також об'єкти критичної інфраструктури держави [1].

Криптологія – наука про захист інформації, шляхом її перетворення. Криптологія поєднує два напрямки – криптографію й криптоаналіз. Слід зазначити, що ці дві науки – парна категорія. Розвиток однієї з них є поштовхом для іншої. Розглядати окремо криптографію від криптоаналізу, значить порушити основи філософії й один з її законів єдності й боротьби протилежностей.

Криптографія займається пошуком і дослідженням методів перетворення інформації з метою приховання її змісту. Основні напрямки використання криптографічних методів - передача конфіденційної інформації з каналів зв'язку, установлення дійсності переданих повідомлень, зберігання інформації (документів, баз даних) на носіях у зашифрованому вигляді.

Криптоаналіз – дослідження можливості розшифровування інформації без знання ключів. Швидкий розвиток інформаційних технологій та комп'ютерних технологій останнім часом призводить до стрімкого поширення проявів кіберзлочинності, тому на сьогодні особливої актуальності набувають питання попередженні та протидії злочинам у кіберпросторі [2].

В Україні зазначена проблема підсилюється часом воєнного стану. Ключовим гібридним інструментом агресор використовує саме інформаційні технології та системи комунікацій. "Перша в світовій історії кібервійна розгортається на наших очах. Кібервійна відкрита і масштабна за участю державних органів, спецслужб, хакерів (і не лише білих) і всієї патріотичної ІТ-спільноти, а в Україні такої рівно 100%! І якщо на початку ми стримували багато потужних атак, переважно через тривалу підготовку ворога заздалегідь, то зараз, завдяки, єдиному духу українців до свободи ми перейшли до впевненого наступу", – написав Федоров у телеграм каналі [3].

Україна поступово нагромаджує важливий досвід у захисті власної ІТ-інфраструктури від кіберзагроз сучасності, пов'язаних з кібервійнами, та протидії проявам кібертероризму, іншим кіберзлочинам. Нині сучасне суспільство стоїть на порозі

вироблення ефективної системи протидії і боротьби з кіберзлочинністю в терористичній сфері, протидії мережевим війнам.

Сучасне законодавство з кібербезпеки України не має чіткої ієрархічної побудови, єдності, комплексності, це викликає суперечливе тлумачення та застосування його норм на практиці, зокрема через те, що окремі цілісні проблеми вирішуються в різних нормативних актах фрагментарно і без узгоджень між собою.

Міжнародні експерти також вважають, що для належного врегулювання відносин суб'єктів системи забезпечення кібербезпеки в Україні недостатньо лише Закону України "Про основні засади забезпечення кібербезпеки України", слід імплементувати повністю Конвенцію Ради Європи про кіберзлочинність.

Доцільно підвищувати кібернетичну могутність держави, яку розглядають сьогодні як її здатність використовувати кіберпростір у своїх інтересах для створення в ньому переваг і можливості впливати на ситуацію в інших операційних середовищах. Кібернетична могутність держави є фундаментальним явищем сучасного життя.

Основу забезпечення інформаційної безпеки в ІТС складають криптографічні методи й засоби захисту інформації. Слід врахувати, що найбільш надійний захист можна забезпечити тільки за допомогою комплексного підходу, тобто вирішення задачі за допомогою сукупності організаційно-технічних і криптографічних заходів.

В основі криптографічних методів лежить поняття криптографічного перетворення інформації встановленого за певними математичними законами від несанкціонованого доступу та неможливості безконтрольної її зміни сторонніми користувачами.

Застосування криптографічних методів захисту забезпечує вирішення основних завдань інформаційної безпеки. Цього можна досягнути шляхом реалізації таких криптографічних

методів захисту, як конфіденційної та службової інформації, так і інформаційних ресурсів у цілому можна досягнути шляхом:

- шифрування всього інформаційного потоку, що передається через відкриті мережі;
- криптографічної автентифікації різнорівневих об'єктів, що встановлюють зв'язок;
- захисту інформаційного потоку, що несе дані засобами імітозахисту (захисту від нав'язування помилкових повідомлень) і електронного цифрового підпису (ЕЦП);
- шифрування даних, що надані у вигляді файлів або зберігаються в базі даних;
- контролю цілісності програмного забезпечення за допомогою застосування криптографічних стійких контрольних сум;
- застосування ЕЦП для забезпечення юридичної значущості платіжних документів;
- застосування затемнюючого ЕЦП, для забезпечення невідстежуваності дій клієнта у платіжних системах.

Окрім розглянутих класичних сфер застосування протоколів існує широке коло специфічних завдань, які також вирішуються за допомогою окремих криптографічних протоколів. Передусім, встановлення частини відомостей без повного або часткового розкриття самого секрету в його справжньому об'ємі. Наприклад, учасники можуть для досягнення певної спільної мети повідомити один одному частину своєї інформації або об'єднати зусилля для розкриття секрету, невідомого кожному з них окремо.

У 2018 році Литва, Естонія, Нідерланди, Хорватія, Польща та Румунія почали створювати сили швидкого кібернетичного реагування - CRRT (Cyber Rapid Response Team) для допомоги країнам ЄС в разі масштабних комп'ютерних інцидентів [2].

Через війну в Україні та атаки на комп'ютерну інфраструктуру, країни CRRT залучили своїх спеціалістів для допомоги українським державним установам. Україна подала офіційний запит на приєднання до Об'єднаного центру

передових технологій з кібероборони НАТО (CCDCOE), який базується в м. Таллінні (Естонія). Все буде Україна.

Список використаних джерел:

1. Когут Ю.І. Корпоративна безпека., Практичний посібник. Київ, Консалтингова компанія «Сідкон» 2021 р. 458 с.
2. Когут Ю.І. Кібервійна та безпека об'єктів критичної інфраструктури. Практичний посібник. Київ, Консалтингова компанія «Сідкон» 2021р.329с.
3. Свобода Р. Федоров про кібервійну з рф: ми перейшли до «впевненого наступу». Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kiberviyna-fedorov/31730708.html> (дата звернення: 03.05.2022).

Жигаревич Оксана, старший викладач кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки Волинський національний університет імені Лесі Українки

Корнійчук Михайло, студент 4 курсу факультету інформаційних технологій і математики Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Швейгер Назарій студент 4 курсу факультету інформаційних технологій і математики Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

КАНАДА: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КІБЕРТЕРОРИЗМУ

На даний час питання кіберзагроз та кіберзлочинів займають важливі місця у питанні безпеки кожної країни, оскільки з кожним роком все більше економіки та основних послуг переміщуються в Інтернет. Сучасні війни відбуваються у декількох фронтах, один з яких інформаційний, тому

запобігання кібератакам є однією з найважливіших ліній захисту країн, в тому числі й Канади.

Канада приймає активні дії для посилення свого захисту у кіберпросторі та запобіганню кібертероризму, а зважаючи на темпи з якими відбувається технологічний прогрес у нашій країні доцільно переймати досвід від найкращих, в тому числі й Канади. Актуальність нашої теми зумовлена прискореним технологічним розвитком України та необхідністю активно запобігати кіберзлочинам, і кібертероризму зокрема [1].

Кібертероризм – це навмисна, політично вмотивована атака на об'єкти інформаційного простору (інформацію, що обробляється, комп'ютерну систему, мережу, а також на людину), що створює небезпеку для життя та/або здоров'я людей або настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були здійсненні з метою порушення державної або суспільної безпеки, залякування населення, провокації військового конфлікту, чи загрозу вчинення таких дій [2].

На найвищому рівні уряд Канади займається профілактикою, виявленням, реагування та припиненням кібертерористичної діяльності на кордоні, розвідкою та спостереженням, іміграцією, фінансами та транспортуванням через кілька відділів і агенцій та їх захищений сектор[3].

Стратегія кібербезпеки цієї країни визначає кібертероризм та ворожі дії в кіберпросторі з боку інших країн (кібершпигунство і кібервійну) основними загрозами кібернетичній безпеці держави, а ключовим органом, на який покладено координація та контроль за імплементацією вказаної стратегії, реалізація державної політики та координація заходів у сфері кібербезпеки та протидії кіберзагрозам визначене Міністерство громадської безпеки Канади (Public Safety Canada) [4].

Старання держави цілком виправдані, оскільки, за прогнозами 2022 рік принесе постійний стрес для організацій, які намагаються захистити свої активи. Загрози стають все більш нахабними та спритними — і канадськими підприємства будь-якого розміру не будуть застраховані від нових стратегій, щоб зруйнувати більшу частину захисту кібербезпеки, який вони

старанно запровадили. Операційна технологія і надалі залишатиметься ціллю. Кібер-зловмисники усвідомлюють, що безпека більшість програмних середовищ, як правило, слабке — приклад злому у 2021 році Colonial Pipeline, Oldsmar Water і JBS Meats [4].

До складу Міністерства громадської безпеки Канади увійшли: Канадська служба розвідки та безпеки (Canadian Security Intelligence Service), Агентство прикордонної служби Канади (Canada Border Services Agency), Королівська кінна поліція (Royal Canadian Mounted Police) й інші відомства. Пізніше до її складу приєднався Офіс із захисту критичної інфраструктури та надзвичайних ситуацій (Office of Critical Infrastructure Protection and Emergency Preparedness), який до цього перебував у відомстві Міністерства оборони Канади. Саме на базі Міністерства громадської безпеки Канади, як ключового органу в сфері кібербезпеки, боротьби з тероризмом і протидії загрозам критичної інфраструктури держави, був створений Центр реагування на кіберінциденти Канади (Canadian Cyber Incident Response Centre), головне завдання якого полягає у здійсненні моніторингу та наданні допомоги у протидії кіберзагрозам, організації взаємодії між державними установами і громадськістю у сфері кіберзахисту, а також здійснення відповідного державного реагування на будь-який інцидент, що загрожує кібербезпеці держави [5].

Громадська безпека Канади відповідає за національну стратегію держави Building Resilience Against Terrorism: Canada's Counter-terrorism Strategy: канадська контртерористична стратегія, яка вирішує питання кібертероризму безпосередньо та спільно через згадані відділи та партнери у чотирьох областях концентрації: профілактика зосереджується на мотивації осіб, які займалися терористичною діяльністю або мають потенційну можливість брати участь у терористичній діяльності вдома та за кордоном. Відмова в доступі сприяє розвитку та покращенню стійкості життєво важливих активів і систем проти терористичних атак та ідентифікації ризиків для зменшення вразливості безпеки. Нарешті, Security Readiness and Response

за винятком інформаційних технологій федерального уряду та інформаційних систем управління, витрачає рівень зміцнення систем і можливості, пов'язані з реагуванням і відновленням.

Уряд Канади планує витратити 80 млн. доларів на нову федеральну мережу кібербезпеки. Планується, що нова канадська програма кібербезпеки буде підтримана 80 мільйонами канадських доларів протягом наступних чотирьох років [6].

Об'єкти критичної інфраструктури будь якої країни дуже вразливі під час кібервійни. У Канаді можна сформувати 10 об'єктів критичної інфраструктури: енергія, комунікація, фінанси, охорона здоров'я, харчування, вода, транспортування, безпека, уряд та виробництво. Безумовно, значеної шкоди таким об'єктам можуть завдати і природні катаклізми, але в ХХІ ст., кібератаки завдають нищівного удару в даних сферах [7].

В умовах війни в Україні, Канада з перших днів вторгнення надсилає нам гуманітарну, військову (летальну та нелетальну) та фінансову допомогу. На гуманітарну допомогу жителям України та українським біженцям Канада перерахувала 100 млн. канадських доларів, які будуть використані на невідкладну медичну допомогу, захист та підтримку внутрішньо переміщених осіб та біженців, а також забезпечення їхніх першочергових потреб у продуктах харчування, питній воді, засобах гігієни й даху над головою. Канадські авіакомпанії готові організувати чартерні рейси для біженців з України. Країна також запровадила грошові виплати для українських біженців. Україна підписала кредитну угоду з Урядом Канади про надання 500 мільйонів канадських доларів на пільгових умовах. Країна союзник також передала летальне озброєння чотири 155-мм гаубиць M777 і вісім броньованих автомобілів Roshel Senator APC. Канада також відправить Україні більш масштабну військову допомогу, включаючи сюди системи протиповітряної оборони ближньої, середньої та дальньої дії [8].

Із усього вище показаного Україна може почерпнути декілька моментів з досвіду та дій уряду Канади. Перш за все прийняття потрібних законів та виділення фінансування, а саму

ідею зможуть підхопити наші спеціалісти у різних галузях як приватних так і у державних установах. Канада співпрацює з провайдерами інтернет – послуг з метою сприяння у визначенні загроз у кіберпросторі та розроблення ефективних заходів з протидії ним. Говорячи словами Михайла Федорова: «Великий інтерес G7 викликав наш досвід у першій світовій кібервійні. Особливо те, як українська інформаційна та кіберспільнота згуртувались фактично в єдину ІТ-армію». Віримо у тісну співпрацю між Україною та Канадою.

Список використаних джерел:

1. Canada's Vision for Security and Prosperity in the Digital Age. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства Громадської безпеки Канади. URL: <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/ntnl-cbr-scrtr-strtg/index-en.aspx>
2. Top Cybersecurity Budgets Around The World. URL: <https://analyticsindiamag.com/top-cybersecurity-budgets-around-the-world/>
3. National Cyber Security Strategies in the World. ENISA [Електронний ресурс]. URL: <http://www.enisa.europa.eu/activities/Resilience-and-CIIP/national-cyber-security-strategies-ncsss/national-cyber-security-strategies-in-the-world>.
4. National Security. // Офіційний сайт Міністерства Громадської безпеки Канади. URL: <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/ntnl-scrtr/index-eng.aspx>.
5. Cyber-Terrorism and Canada URL: https://www.researchgate.net/publication/270340042_Cyber-Terrorism_and_Canada%27s_Cyber-Security_Strategy
6. Cybersecurity in Canada. URL: <https://www.grantthornton.ca/insights/cybersecurity-in-canada/>
7. Слово і діло. URL: slovoidilo.ua/2022/04/28/novyna/bezpeka/kanada-peredast-ukrayini-broneavtomobili-haubyczi-ta-systemy-pro
8. Львівський портал. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2022/04/10/kanada-hotuie-evakuatsijni-aviarejsy-dlia-ukrainskykh-bizhentsiv>; Today. URL: <https://biz.today.ua/kanada-zaprovadyla-groshovi-vyplaty-dlya-ukrayinskykh-bizhentsiv-pro-yaki-sumy-jdetsya/>

Жигаревич Оксана, старший викладач
кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Малярчук Богдана, студентка 1 курсу
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

КІБЕРАРМІЯ НІМЕЧЧИНИ: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ, ГОЛОВНІ ЗАВДАННЯ ТА ДОПОМОГА УКРАЇНІ

У 21 столітті настав час діджиталізації і з ним прийшло багато загроз для безпеки країн у інформаційному просторі. Бундесвер об'єднав інформаційних, військових експертів, щоб створити ІТ-армію – Службу кіберзахисту та інформаційного демену, для захисту інформаційного простору не тільки Німеччини, але й усього світу. Відповідальним державним органом у сфері кібербезпеки Німеччини виступає Федеральне управління інформаційної безпеки (BSI), яке взяло участь у спільній ініціативі з федеральним управлінням захисту громадян та допомоги у надзвичайних ситуаціях (BBK), щодо створення інтернет - платформи із захисту важливих об'єктів інфраструктури від кібератак. У складі Федеральної розвідувальної служби Німеччини (BND) функціонує підрозділ по боротьбі з кібератаками, який здійснює кіберзахист державних органів та промислових підприємств країни. Поряд з цим, в міністерстві оборони Німеччини створений спеціальний підрозділ - Computer Network Operations (CNO) – для ведення наступальних дій [1].

Між вузьких офісних коридорів і конференц залів стоять банери зі слоганом кіберкомандування, яке має на меті залучити нові таланти: «Ми захищаємо свободу - тепер також у мережі!».

У листопаді 2015 року міністерство оборони Німеччини активізувало штабну групу в міністерстві, якій було поставлено

завдання розробити плани реорганізації підрозділів кіберзахисту, інформаційних технологій, військової розвідки, геоінформації та оперативного зв'язку Бундесверу, а вже 1 квітня 2017 року Служба кіберзахисту та інформаційних доменів була активована як шосте відділення Бундесверу. У Службі кіберзахисту та інформаційних доменів працює понад 14500 осіб у 28 відділах, які контролюють роботу 25 локацій, сайтів [2].

Голова Служби кіберінформаційної сфери, доктор Томас Даум, відповідає за персонал, матеріали та закупівлі, а також за навчання та роботу військовослужбовців і жінок.

Головними завданнями підрозділів армії кіберзахисту Німеччини є:

- експлуатація та захист ІТ-систем;
- розвідка та вплив;
- слідкування за Землею.

Функціонування та захист ІТ-інфраструктури Бундесверу має вирішальне значення – чи то під час звичайних службових обов'язків, так і під час операцій за кордоном. Гарантія цих послуг є основним завданням командування комунікаційно-інформаційних систем Бундесверу. Командування стратегічної розвідки надає інформацію для раннього розпізнавання криз і для підтримки операцій Бундесверу за кордоном [3].

Геоінформаційний центр Бундесверу надає збройним силам і Федеральному міністерству оборони інформацію про всі геопросторові фактори. 14 500 солдатів і цивільних службовців мають багато завдань у кіберсфері та інформаційній сфері, одними з яких є: надання зв'язку між різними підрозділами німецьких військ, надання цифрових карт та інформації про інші геопросторові фактори, забезпечення захисту ІТ-послуг та ІТ-систем Бундесверу. Значок берета кібервійськ та інформаційного простору складається з трьох основних символів: стрілок, глобуса та щита, рис 1.

Рис. 1. Емблема на береті німецьких кібервійськових

Кіберінформаційна служба навіть має свій музичний твір, як і личить Бундесверу, це маршова музика, «Кібермарш». Автором музичного твору є сержант-майор Себастьян Міддел [3].

Німеччина не залишилася у стороні під час повномаштабного вторгнення РФ на територію України. У перші ж дні збройного нападу німецькі мобільні оператори організували дзвінки з Німеччини до України безкоштовними, а вже через кілька тижнів закрили сервери російськомовного даркнет-маркету Hydra [4].

Напередодні зустрічі цифрових міністрів країн G7 міністр цифрової трансформації України Михайло Федоров провів онлайн-зустріч із Міністром цифровізації Німеччини Фолкером Віссінгом. Було обговорено багато важливих питань щодо припинення будь-якої ІТ-співпраці із РФ, безпечного цифрового майбутнього ЄС та України у сфері кіберзахисту.

Список використаних джерел:

1. Когут Ю.І. Кібербезпека та ризики цифрової трансформації компаній. Практичний посібник. Київ, 2021р. 370с.
2. Pump M., «The Cyber and Information Domain Service». URL: <https://www.bundeswehr.de/en/organization/the-cyber-and-information-domain-service>
3. Сомасканда С., Біляєва Я., 2018, «Бундесвер: чи готові збройні сили Німеччини до кібервійни?», Deutsche Welle. URL: <https://p.dw.com/p/3346a>
4. Атаманенко О., 2022, «Армія для захисту кіберпростору України: як влаштовані 10 найпотужніших кібервійськ світу». // Блоги Liga.net. URL: <https://blog.liga.net/user/oatamanenko/article/armiya-dlya-zahistu-kiberprostoru-ukraini-yak-vlashtovani-10-naipotujnishih-kiberviysk-svitu>

Жигаревич Оксана, старший викладач
кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Денис Ілля, студент 2 курсу
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Назар Богдан, студент 2 курсу
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Болібрух Назарій студент 2 курсу
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

КІБЕРЗАХИСТ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НІДЕРЛАНДІВ. ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Нідерланди мають найбільш розвинену систему кібербезпеки, як зі сторони правового захисту, так і з технічного та організаційного забезпечення. Нідерланди докладають багато зусиль до розбудови можливостей здійснення кібероперацій для своїх збройних сил. У країні вважають кіберпростір п'ятою цариною для військових операцій поряд із повітрям, морем, суходолом та космосом, а цифрові актив невіддільним складником військових операцій. У квітні 2018 р. урядом Нідерландів був ухвалений Національний порядок кібербезпеки (NCSA), який стає запорукою безпечного цифрового середовища [1].

У країні для забезпечення кібероборони був оновлений закон про розвідувальні та охоронні послуги 2017 р. (набув чинності у 2020р.). Передумовою для виявлення кібератак на ранній стадії у Нідерландах є доступ до телекомунікацій. Обов'язки із забезпечення національної кібербезпеки

розподілені між такими суб'єктами, зокрема міністерствами та приватним сектором. Визначено п'ять компетентних органів у сфері забезпечення кібербезпеки – Міністерство юстиції та безпеки, Міністерство економічних питань та клімату, Міністерство інфраструктури та водного господарства, Міністерство з питань медичної допомоги, Національний банк Нідерландів. До відповідальних органів у сфері кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури належать міністерства внутрішніх справ та відносин Королівства; оборони; закордонних справ; освіти, культури та науки [1].

Оскільки кіберпростір у Нідерландах вважається частиною сфери оборони, у країні зросла роль Служби військової розвідки та безпеки (Militaire Inlichtenen Veiligheidsdienst, MVID).

Міністерство оборони Нідерландів має на меті зміцнити Об'єднаний кіберпідрозділ (JSCU) - спільний кіберпідрозділ, створений у 2014 р. Службою військової розвідки та безпеки та Генеральною службою розвідки безпеки.

На базі Міністерства оборони з 2013 р. працює Спільне командування управління інформацією (Joint Informatie Voorzennings Commando, JIVC), яке відповідає за забезпечення кіберстійкості мереж та систем Міністерства оборони.

Стандартним обладнанням у Нідерландах, для військових під час місії є сучасні смартфони та планшети. Без засобів комунікації, які належно функціонують та захищені, місії та навчання стають небезпечними чи навіть неможливими. JIVC забезпечує доступність та безпечність цих ресурсів для військових у будь-який час.

Команда реагування на комп'ютерні надзвичайні ситуації (DefCERT), що повноцінно функціонує з 2012 р., входить у склад JIVC і несе відповідальність за безпеку основних мереж оборони.

У своїй діяльності DefCERT тісно співпрацює з іншими командами реагування на комп'ютерні надзвичайні ситуації:

- Національним центром кібербезпеки (NCSC);
- Координаційним центром НАТО з реагування на комп'ютерні інциденти (NCIRC);

– Форумом команд реагування на інциденти інформаційної безпеки (FIRST).

Загалом для створення належних умов для організації успішної кібероборони в цифрову епоху Нідерланди окреслили у своїй Стратегії кібероборони такі важливі напрями:

- зацікавлення кіберпрофесіоналів, їх наймання та подальший розвиток їхніх навичок;
- ефективні інновації у кіберсфері;
- знання та кіберсвідомість;
- їх розвиток і розширення;

Для забезпечення можливостей безпечного використання цифрових активів у військових операціях Міністерство оборони Нідерландів надалі цілеспрямовано зосередиться на питаннях:

- подальшого розвитку Кібердоктрини оборони;
- створення оборонних цифрових активів під час місій;
- урахування кібераспектів під час ухвалення оперативних рішень;
- розвитку кіберактивів та засобів кіберрозвідки.

Критична інфраструктура в Нідерландах складається з 12 секторів і містить 33 найменування продуктів і послуг.

До секторів критичної інфраструктури у Нідерландах належить:

- постачання питної води;
- забезпечення якості і кількості води;
- енергія (електрична, природний газ і нафта);
- фінансовий сектор;
- продукти харчування (постачання продуктів харчування, безпека цих продуктів);
- охорона здоров'я;
- правопорядок (виконання норм права);
- громадський порядок і безпека;
- телекомунікації;
- громадське управління (дипломатія, забезпечення інформацією уряду, збройні сили і оборона);
- транспорт;
- хімічна та атомна промисловість [2].

Стратегія кіберзахисту України за Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», визначає організаційно - правову основу протидії кіберзлочинності, в тому числі кібертероризму, яка полягає насамперед у визначенні суб'єктів, сфер їх компетенції, напрямів взаємодії у рамках Національної системи кібербезпеки та міжнародної співпраці [3]ю У Україні досі діє стратегія кібербезпеки схвалена у 2016 році.

Країни Європейського союзу 16 грудня 2020 року прийняли оновлену Стратегію кібербезпеки ЄС на 2021 – 2027 роки. Життя українців змінилось на «ДО і ПІСЛЯ», після повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої держави, боронити потрібно було не тільки кордони України, а й інформаційний простір від різного роду кібератак. Об'єкти критичної інфраструктури України зазнавали кібератаки, але за допомогою фахівців з інформаційних технологій, програмістів, Анопутов, Михайла Федорова - діючого міністра цифри України, атаки були відбиті. Важливим кроком на етапі подальшого вдосконалення законодавчого забезпечення кібербезпеки України є розробка та найшвидше прийняття Державної цільової програми забезпечення кібербезпеки України. Підготовка на державному рівні використовуючи Вищі учбові заклади, спеціалістів для ведення наступальних дій, тобто кібервійська. Україна беручи участь у різного роду самітах по питаннях кіберзахисту з країнами ЄС, США, Великої Британії, Ізраїлю, розвиватиме власну стратегію кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури.

17 травня 2022 року Михайло Федоров зустрівся з державним секретарем, заступником Голови Канцелярії Ради Міністрів Республіки Польща Янушем Цешинським та Міністром цифрової трансформації Словенії Марком Борісом Андріяничем. Питання кібербезпеки актуальне на сьогодні, Януш Цешинський особисто опікувався питанням отримання необхідної техніки, для забезпечення державних реєстрів України. Польща почала приймати Дію при перетині кордону, для ідентифікації особи.

Завдяки міністрам цифрової трансформації ЄС, Марку Борісу Андріяничу, Україна змогла отримати 5 тисяч Старлінків.

Домовились про нові спільні проекти:

- взаємне визнання електронних підписів із Польщею;
- разом із Польщею та Словенією, Україна стане однією з перших країн – учасників пілотного - ID Wallet;
- про старт пілоту з взаємного визнання цифрових документів [4].

Список використаних джерел:

1. Когут Ю.І. Кібервійни, кібертероризм, кіберзлочинність (концепції, стратегії, технології). Практичний посібник., Київ, 2022. 281 с.
2. Когут Ю.І. Кібервійна та безпека об'єктів критичної інфраструктури. Практичний посібник. Київ, Консалтингова компанія «Сідкон» 2021. С. 132-214.
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 №2163-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MN020586?an=2>.
4. Блог Михайла Федорова. URL: <https://www.facebook.com/mykhailofedorov.com.ua>

Жигаревич Оксана, старший викладач
кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Денисовець Павло, студент 2 курсу
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Мосійчук Інна, студентка 4 курсу
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

КРИПТОБІРЖІ ТА КРАЇНИ ЇХ ПОХОДЖЕННЯ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У сучасних умовах активного розвитку новітніх цифрових технологій, динамічних трансформацій, глобальних економічних процесів поруч з реальною економікою активно розвивається віртуальна, основою якої є обіг цифрової валюти. Цифрова валюта існує у двох формах: електронні гроші, які є лише цифровим відображенням реальних грошей і циркулюють у реальній економіці з метою транзакцій з одного банківського рахунку на інший. Криптовалюта, яка є віртуальною валютою, що вільно обертається в цифровому світі та немає центрального емітента. У розвинених країнах широко застосовують криптовалюти як новий, інноваційний платіжний інструмент [1].

Однак, термін криптовалюта набув поширення після фінансової кризи 2008-2009 рр., яка значним чином похитнула світову грошову систему і призвела до послаблення довіри до американського долара, масових банкрутств фінансових установ, втрат населенням своїх депозитних заощаджень, інфляції. Фактичним та реальним роком народження криптовалюти вважається 2009 р. Саме тоді почали використовувати першу та найвідомішу криптовалюту - біткойн

(Bitcoin, від bit -біт і coin - монета). Наразі біткойн на віртуальному ринку є найдорожчою у світі криптовалютою. Саме у цій криптовалюті уперше була запроваджена технологія блокчейн, яка згодом почала використовуватись у різноманітних сферах життєдіяльності. У 2017 р. криптовалюта була офіційно визнана на державному рівні окремими країнами, що спричинило державне регулювання.

Біткойн - децентралізована цифрова валюта - це перший вагомий доказ успішної роботи блокчейн - систем, що виступає абстрактною формою грошей. Біткойн був створений з метою зменшення споживчих витрат шляхом витіснення банківських установ з ланцюжка однорангових фінансових угод. Поява криптовалюти вирішила проблему подвійних витрат під час використання фінансових інструментів, оскільки суб'єкти фінансового ринку мають відкритий доступ до всіх документальних записів стосовно їх віртуальних транзакцій, тобто до особистих віртуальних гаманців (аналог банківського рахунку), які служать буфером для трансформації реальних грошей у криптовалюту. Придбати криптовалюту можна за допомогою майнінгу, BTC-обмінників, бірж, кранів, торговельних майданчиків, терміналів самообслуговування. Зокрема, цифровий обмін криптовалютами здійснюється на таких світових біржах: Bitfinex, Kraken, Shapeshift, Changelly, Bittrex, BitMEX, BTER, Yobit, CoinExchange, LiteBit, Btc Markets тощо [1].

Перша криптобіржа з'явилася 6 лютого 2010 року і називалася Bitcoin Market. Сервіс мав обмежені можливості, тому представники криптовалютної спільноти вважають першою біржу Mt.Gox, відкриту 17 липня 2010 р. Джедом Мак-Калєбом. Незважаючи на зростання популярності, Мак-Калєб вирішив покинути проект, і навесні 2011 року оголосив про бажання зайнятися іншими проектами. Новим власником криптобіржі став програміст з Франції Марк Карпелес.

Централізовані біржі криптовалют. Централізовані криптовалютні біржі дозволяють купувати більш великий перелік криптовалют, тобто попередньо необхідно зробити конверсію фіатної валюти на одній з фіатних криптобірж, або обмінників.

Децентралізовані біржі криптовалют. Головною відмінністю DEX від CEX є відсутність посередника при проведенні операції між продавцем і покупцем. Тобто на децентралізованій біржі контакт відбувається суто між трейдерами, які розміщують замовлення на покупку і продаж криптовалют. За рахунок цього угоди на DEX володіють меншою комісією за проведення транзакцій. Використання децентралізованих майданчиків несе в собі великі ризики, оскільки на них існує ймовірність втрати своїх активів через технічний збій в роботі біржі. Централізовані платформи краще захищені в цьому відношенні. Децентралізовані біржі, на відміну від централізованих, не мають єдиного центру контролю. Вони створені на основі розподіленого реєстру. При цьому децентралізовані майданчики володіють більшою конфіденційністю, оскільки не вимагають верифікації від користувачів. На першому місці сервіс обміну криптовалют Binance. Binance створив у 2017 році Чанпен Чжао, у січні 2018 року сервіс став найбільшим в світі за обсягами торгів. Компанію засновано в КНР, але згодом вона перенесла свої сервери та штаб-квартиру до Японії, після заборони урядом КНР торгівлі криптовалютами у вересні 2017 року [2]. У 2019 році компанія оголосила про створення Binance Jersey, незалежної від своєї материнської Binance.com, з метою розширити свій європейський вплив. Технічна база нового сервісу розташована в Джерсі і пропонує пари «фіат-криптовалюта», включаючи євро та британський фунт.

Binance and Ukraine. 6 листопада 2019 року віцепрем'єр-міністр України, міністр цифрової трансформації України, Михайло Федоров повідомив, що на основі меморандуму до кінця року Binance мала запрацювати в Україні. Також про перемовини з Binance повідомив секретар Національної інвестиційної ради України, голова фракції «Слуга народу» - Давид Арахамія. 7 листопада 2019 у Binance оголосили про відкриття гривневого шлюзу через Advcash. На початку 2020 року Binance відкрили рахунок в українському банку. 20 липня 2020 року Binance оповістили, що додали шлюз для української гривні. Binance, провідний світовий постачальник криптовалют та блокчейн-

інфраструктури, виділено мінімум 10 мільйонів доларів на гуманітарну допомогу в Україні через свій благодійний фонд. Пожертвування будуть розподілені між основними міжурядовими організаціями та некомерційними організаціями, які вже діють на місцях, включаючи ЮНІСЕФ, УВКБ ООН, iSans та People in Need, аби допомогти дітям і сім'ям переміщених осіб в Україні та сусідніх країнах, а також тим людям, які не можуть виїхати з України та найбільше піддаються небезпеці [3] .

Vinapse також запустила сайт зі спільного збору коштів у криптовалюти під назвою «Фонд екстреної допомоги Україні», щоб дозволити людям жертвувати криптовалютою задля допомоги у наданні екстреної допомоги біженцям і дітям, а також для підтримки матеріально-технічного забезпечення на місцях, наприклад: харчування, палива та необхідних товарів для біженців. Vinapse вже пожертвувала 16 042 BNB на суму, еквівалентну 6 мільйонів доларів США.

Coinbase Exchange. На другому місці сервіс обміну криптовалют Coinbase Exchange. Coinbase Global, під брендом Coinbase — американська компанія, яка керує платформою для обміну криптовалют. Coinbase — розподілена компанія, співробітники працюють через віддалену роботу, а в компанії відсутній фізичний штаб. Це найбільша біржа криптовалют у Сполучених Штатах за обсягом торгівлі. Компанію заснували в 2012 році Браян Армстронг і Фред Ерсам. У жовтні 2012 року компанія запустила сервіси купівлі та продажу біткойнів за допомогою банківських переказів. У 2014 році компанія зросла до одного мільйона користувачів, придбала сервіс блокчейн-дослідника Blockr і компанію веб-закладок Kippt, застрахувала вартість біткойнів, що зберігаються на їхніх серверах, і запустила систему сховищ для безпечного зберігання біткойнів. У травні 2016 року компанія здійснила ребрендинг Coinbase Exchange, змінивши назву на Global Digital Asset Exchange (GDAX). Coinbase Exchange and its Features. Станом на 2018 рік компанія пропонувала функцію торгівлі купівлею/продажем у 32 країнах, тоді як гаманець криптовалюти був доступний у 190 країнах світу. У січні 2019 року Coinbase припинила всі торгівлі

на Ethereum Classic через підозру в атаці на мережу. У грудні 2021 року CNBC повідомила, що Coinbase заморозила криптовалюту GYEN через раптовий стрибок ціни, в результаті чого багато трейдерів втратили гроші. У відповідь на вторгнення Росії в Україну в 2022 році Coinbase заблокувала 25 000 адрес криптовалютних гаманців, пов'язаних з Росією, вважаючи, що вони займалися незаконною діяльністю [4].

На третьому місці FTX — Багамська біржа криптовалют. Засновники Сем Бенкман – Фрід Гарі Ван. FTX зареєстрована в Антигуа і Барбуді зі штаб-квартирою на Багамах. Станом на липень 2021 року щоденний обсяг торгів на біржі в середньому становить 10 мільярдів доларів, а користувачів — понад мільйон. FTX керує FTX.US, окремою біржою, доступною для резидентів США. Випускники Массачусетського технологічного інституту Сем Бенкман-Фрі і Гері Ван заснували FTX у травні 2019 року. У серпні 2020 року FTX придбала Blockfolio, додаток для відстеження портфеля криптовалют, за 150 мільйонів доларів. У липні 2021 року FTX залучила 900 мільйонів доларів за оцінку в 18 мільярдів доларів від понад 60 інвесторів. Binance, конкурент, який інвестував у компанію в 2020 році, позбувся своєї частки в 2021 році [5].

FTX and Russian-Ukrainian War. Біткоїн-біржа FTX та сервіс стейкінгу Everstake запустили сайт, для збору пожертвувань Україні під назвою Aid For Ukraine . Проект реалізовано спільно із Міністерством цифрової трансформації країни. У травні 2022 року за кошти криптофонду Aid For Ukraine закупили обладнання виготовлене в Ізраїлі це: 5 тисяч протигазів з фільтрами для захисту від хімічного, біологічного та радіоактивного впливу; п'ять квадрациклів, які стануть у нагоді під час розвідки на складних ділянках місцевості. На сайті можна вибрати криптовалюту та суму для пожертвування, підключити браузерний гаманець та надіслати транзакцію. Кошти надходять на гаманець Міністерства цифрової трансформації України. Користувачі можуть додавати нові криптовалюти. Також на платформі можна стежити за процесом збирання пожертвувань у реальному часі.

Список використаних джерел:

1. Когут Ю. І. Кібербезпека та ризики цифрової трансформації компаній. Практичний посібник. Київ, 2021р. 370с.
2. Біржа криптовалюта – що це, види і принцип роботи. URL: <http://gt-trader.com.ua/birzha-kriptoaljuta-shho-ce-vidi-i-princip-roboti>
3. Блог Binance. URL: <https://www.binance.com/uk-UA/blog>
4. Блог Михайла Федорова. URL: <https://www.facebook.com/mykhailofedorov.com.ua>
5. Біржі криптовалют – що це та як ними користуватися. URL: <https://unionstandardbank.com/ua/crypto/birzhi-kriptoaljut>.

Жигаревич Оксана, старший викладач кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки Волинський національний університет імені Лесі Українки

Стасюк Андрій, студент 4 курсу факультету інформаційних технологій і математики Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Грушовець Софія, студентка 4 курсу факультету інформаційних технологій і математики Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

КРИПТОВАЛЮТА ТА УКРАЇНА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Розвиток інформаційних технологій та поширення глобалізації процесів сприяли появі нових різновидів цифрової валюти, зокрема криптовалюти. Неодноразово перед людиною поставала проблема, визначення цінності матеріального світу, оцінка праці та вклад у загальний добробут. Використання паперових, електронних та інших видів грошей набуло буденності. Повноцінна розбудова функціруючого ринку віртуальних активів, до яких відносимо криптовалюту є вкрай важливим завданням на сучасному етапі становлення України у

світі. Досліджуючи різного роду технологічні зміни, вторгнення РФ на територію нашої держави 24 лютого 2022 р., розвиток інформаційного суспільства у процесі трансформації цифрових перетворень та розповсюдження інформаційних технологій.

Криптовалюта (від англ. Cryptocurrency) — різновид цифрової валюти, емісія та облік якої виконується децентралізованою платіжною системою повністю в автоматичному режимі (без можливості внутрішнього або зовнішнього адміністрування). Принциповою особливістю криптовалют є збереження інформації у блокчейні, де асиметричне шифрування використовується для перевірки повноважень, а інші криптографічні методи — як доказ виконаної роботи [3].

Новий вид активів, який відрізняється від звичайних для нас грошей або інших фінансових активів, зберігається в особистому електронному гаманці. Одиниця криптовалюти – це код, який створюється в результаті складних комп’ютерних математичних обчислень [5].

Президент України Володимир Зеленський підписав Закон України «Про віртуальні активи», який ухвалила Верховна Рада України 17 лютого, створює умови для запуску в Україні легального ринку віртуальних активів. Регулюватиме новий ринок Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Підписання Президентом цього Закону — ще один важливий крок на шляху до виведення криптосектору з тіні та запуску в Україні легального ринку віртуальних активів. Регулюватиме новий ринок Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Профільний закон, щодо криптовалюти:

- визначає правовий статус, класифікацію та права власності віртуальних активів;
- визначає регуляторів ринку — Національний банк України та Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку;
- створює умови для подальшого формування правового поля на ринку віртуальних активів;

- визначає перелік постачальників послуг віртуальних активів та умови їх реєстрації;
- передбачає впровадження заходів фінансового моніторингу у сфері віртуальних активів [4].

Криптовалюти отримують в Україні юридичний статус, а учасники ринку зможуть захищати права на віртуальні активи в суді. При цьому власники віртуальних активів зможуть легально обмінювати і декларувати їх, а міжнародні криптокомпанії - реєструвати блокчейн – бізнес в Україні. Українському бізнесу це дасть можливість структурувати і легалізувати свою діяльність, можливість працювати з венчурними фондами, для фізичних осіб - легалізувати доходи, а для держави це перспективний напрямок економіки, інвестицій і поповнення бюджету, - пояснює Максим Дем'янюк, радник міністра цифрової трансформації України Михайла Федорова.

Міністерство цифрової трансформації (мінцифра) України буде регулятором ринку віртуальних активів, а в окремих питаннях до цього підключатиметься Національний банк України та Національна комісія з цінних паперів та фондових ринків. Міністерство цифрової трансформації України працює над тими умовами, аби зробити привабливими умови інвестування в крипторинок, щоб глобальні криптофонди та біржі реєстрували свій бізнес саме в Україні. Робота проводиться над змінами до податкового кодексу, аби податок на додану вартість (ПДВ) для цього бізнесу було скасовано, а податок на прибуток від цієї діяльності становив п'ять відсотків. Основним завданням є створення сприятливого середовища для бізнесу. Світова капіталізація ринку криптовалют нині становить більш ніж два трильйони доларів, і завдяки прозорому регулюванню Україна розраховує стати частиною цього потенційно прибуткового бізнесу [5].

14 березня 2022 року Мінцифра разом із блокчейн-компанією Everstake та криптобіржою FTX запускають офіційний вебсайт Aid For Ukraine, для збору коштів на підтримку Збройних Сил України та програм гуманітарної допомоги. Вебсайт містить перелік всіх офіційних гаманців міністерства. Донатити

криптоактиви можуть користувачі з усього світу. Для цього необхідно тільки обрати бажану суму із запропонованих криптоактивів, підключити гаманець і підтвердити переказ. Зібрані кошти буде витрачено на потреби Збройних Сил України. 21 квітня за кошти криптофонду Aid For Ukraine купили і передали бронежилети для наших захисників і захисниць Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України. 27 квітня на сайті криптофонду Aid For Ukraine запустили NFT – розділ, високотехнологічний інструмент залучення коштів, для потреб Збройних Сил України.

Загалом, Україна впевнено крокує до виводу криптовалюти з тіні, проте робить це повільно та дуже обережно. Так, поки закон не передбачає, що віртуальні активи можуть бути предметом обміну на товари чи послуги. Ринок віртуальних активів може стати потужним сектором цифрової економіки. Завдяки ухваленому Закону, Україна має всі можливості бути країною, для розвитку бізнесу у інноваційній сфері. Все буде Україна.

Список використаних джерел:

1. Запустили офіційний вебсайт для збору криптовалюти на підтримку України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/zapustili-ofitsiyiny-vebsayt-dlya-zboru-kriptovalyuti-na-pidtrimku-ukraini>
2. Криптовалюта під контролем: чи вийдуть біткоіни в Україні з тіні? URL: <https://www.dw.com/uk/kryptovaliuta-pid-kontrolem-chy-vyidut-bitkoiny-v-ukraini-z-tini/a-59130619>
3. Криптовалюта. URL: <https://www.wiki.uk-ua.nina.az/Криптовалюта.html>
4. Україна легалізувала криптосектор — Президент підписав профільний Закон. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/ukraina-legalizovala-kriptosektor-prezident-pidpisav-profilniy-zakon>
5. Що таке криптовалюта? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/details/28742278.html>

Жигаревич Оксана, старший викладач
кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Плоднік Катерина, студентка 2 курсу
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Лащук Максим, студент 2 курсу
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ КІБЕРТЕРОРИЗМУ НА ПРИКЛАДІ ЕСТОНІЇ ТА ЛИТВИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Дослідження питань протидії кібертероризму у сучасному світі є надзвичайно актуальними. Розглянути досвід Естонії та Литви протидії кіберзлочинам саме на часі, оскільки ці країни, як і Україна, до 1991 року були у складі СРСР, а отже, генеза їх самостійної боротьби з кібертероризмом має однакову "вихідну точку".

У період 2007-2008 років, Естонія та Литва зазнали низку кібератак на промислові об'єкти та об'єкти інфраструктури. До прикладу, в 2007 році кібертерористичним атакам в Естонії піддалися веб-сайти президента Естонії, уряду, парламенту, Міністерства внутрішніх справ та поліції. Жертвами хакерських нападів стали також приватні компанії, зокрема банк Eesti Ühispank. Країни показують хороші результати у розбудові системи інформаційної безпеки для ефективної протидії кібертероризму. Головною мотивацією імплементації досвіду цих країн становить їхня орієнтація на стандарти Європейського Союзу і НАТО в аспекті балансування свободи та безпеки інформаційної сфери на законодавчому рівні [1].

Естонія у 2008 році, однією з перших пострадянських країн ухвалила національну Стратегію кібербезпеки. Вказана Стратегія передбачає в першу чергу подолання кіберзагроз для державного і приватного сектора, а також забезпечення цілісності цифрових ресурсів держави. В даній Стратегії пріоритетним вважається також посилення міжнародного співробітництва в сфері захисту інфраструктури особливо важливої інформації і вдосконалення механізмів боротьби з кібертероризмом, а також розробка нової законодавчої бази для забезпечення кібербезпеки і інші. Талліннський центр кіберзахисту НАТО вважається операційною, незалежною, міжнародною, військовою організацією, створеною у 2008 році. Центр зосереджується на дослідженнях, розробках, навчанні та освіті як у технічних, так і у нетехнічних аспектах кіберзахисту, приділяється увага протидії кібертероризму. Унікальність центру полягає в тому, що там разом працюють військові, цивільні та представники уряду. Робота центру сфокусована на трьох основних напрямках: дослідження, тренування та навчання. Потрібно підкреслити, що Естонський центр тренує спеціалістів з різних країн, які потім забезпечують національну кібербезпеку, а також діляться інформацією з НАТО та країнами – партнерами. Серпень 2008 року, під час конфлікту в Південній Осетії, естонські спеціалісти отримали можливість використати свій досвід. Грузинські урядові веб-сайти були заблоковані 58 невідомими комп'ютерними нападниками і Естонія запропонувала послуги власних експертів для врегулювання ситуації. У 2018 р. Естонія розпочала формування кібервійськ, кількість яких складає 300 осіб [2].

Національний план розвитку оборони Естонії на 2017-2026 роки, виходячи з Національної військової стратегії, передбачає розвиток кіберкомандування. Міністерство оборони є координаційним органом з питань кіберзахисту у сфері національної оборони Естонії. У лютому 2014 р. у межах Міністерства оборони Естонії засновано відділ, який безпосередньо займається кібербезпекою та який координує розвиток інформаційних систем та інформаційних технологій у

сфері компетенції Міністерства оборони, займається плануванням політики у кіберсфері в межах юрисдикції Міністерства оборони та контролює виконання такої політики. Окрім Міністерства оборони, національний кіберзахист підтримує Відділ кіберзахисту Естонської ліги оборони. Підрозділ до складу якого входять фахівці з кібербезпеки як державних, так і приватних інституцій. Естонська ліга оборони (Kaitsepolitseiamet) - це добровольча воєнізована озброєна національна організація оборони, яка діє в межах завдань Міністерства оборони і включає підрозділ з кіберзахисту. Головним учасником процедур виявлення та попередження кібер-загроз, спричинених кіберрозвідкою, екстремізмом, кібер-тероризмом та спробами диверсій, виступає - Служба внутрішньої безпеки Естонії (Kaitsepolitseiamet, КАРПО), основними функціями якої є розвідка та кримінальні розслідування.

Управління інформаційних систем (RIA) Естонії, створене в 2011 р. як Естонський центр компетенції та координації кібербезпеки, організовує захист критичної інформаційної інфраструктури та здійснює контроль за кібербезпекою інформаційних систем держави. RIA підпорядковується Міністерству економіки та комунікацій, яке координує державну політику Естонії у сфері кібербезпеки. У межах RIA сформовано окрему структуру Департамент захисту важливих об'єктів інфраструктури (CIIP), завданням якого є організація захисту об'єктів критичної інфраструктури Естонії. RIA також бере участь у розробці національних стратегій та політики в галузі кібербезпеки. У сфері забезпечення кібербезпеки Естонії основною організацією, відповідальною за проведення навчання та підвищення рівня інформування про кіберінциденти, є Фонд розвитку освіти у сфері інформаційних технологій (HITSA), раніше відомий як Фонд «Стрибок тигра». У 2012р. відділи Департаменту поліції та прикордонної охорони (PBGB) Естонії з розслідування кіберзлочинів були об'єднані в єдиний департамент. У поліції є посада web-констеблів (поліціанти, які працюють в Інтернеті). Служба внутрішньої безпеки Республіки Естонія також постійно вдосконалює свої можливості щодо

запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним з кібератаками та кібершпигунством. Відповідальність за загальну координацію державної політики у сфері кібербезпеки наразі покладено на Міністерство економіки та комунікацій Естонії, хоча до 2011 р. цим питанням опікувалося Міністерство оборони. Естонія взяла участь у Об'єднаному центрі передових технологій з кібероборони НАТО (NATO CCDCOE). В Естонії активно практикується державно-приватне партнерство у сфері кібербезпеки. Національною платформою для співробітництва з державним та приватним секторами у сфері кібербезпеки виступає X-Road [3].

Литва розбудовує свої інститути в галузі кібербезпеки та управління на основі багаторічної традиції роботи в галузі інформаційних технологій та телекомунікацій, започаткованої ще в минулому столітті. Програма забезпечення інформаційної безпеки (кібербезпеки) Литви має три основні складові: забезпечити безпеку державних інформаційних ресурсів; забезпечити ефективне функціонування критичної інформаційної інфраструктури; забезпечити кібербезпеку мешканців Литви та осіб, які перебувають у Литві. Сейм (Парламент) Литви згодом затвердив Стратегію національної безпеки, яка оголосила кібербезпеку одним із пріоритетних національних інтересів. Серед загроз національній безпеці зазначені кібератаки, які загрожують інформаційно-комунікаційним системам, що використовуються в економічному секторі, функціонуванню життєво важливих державних установ, безпеці секретної інформації, та інші дії, що загрожують життєво важливим функціям держави та добробуту громадян [5].

Розвиток кібербезпеки та оборонного потенціалу має бути зосереджений на розбудові інституційного потенціалу. Національний центр кібербезпеки (NCSC) повинен надавати пріоритет управління кіберінцидентами та нагляду за вимогами кібербезпеки, забезпечуючи при цьому оптимальну структуру, фінансові та людські ресурси NCSC для виконання своїх завдань.

Узгоджений підхід до розвитку системи кібербезпеки, полягає у підготовці національної програми розвитку кібербезпеки, визначенні потреб у фінансуванні кібербезпеки на 2022-2024 роки та створити центр компетенції з кібербезпеки з національним фінансуванням. Важливо й надалі розвивати діяльність Регіонального центру кіберзахисту, щоб він став головною платформою двостороннього співробітництва Литви та США у сфері кібербезпеки. Центр має забезпечувати аналіз, моніторинг та обмін інформацією про кіберзагрози, реалізовувати пілотні проекти, сприяти розвитку інноваційних технологій кібербезпеки, готувати спеціалістів з кібербезпеки [6].

У Конгресі минулого місяця глава кіберкомандування та Агентства національної безпеки генерал Пол Накасоне пояснив, що елітний хакерський підрозділ направив персонал в Україну на два місяці для підтримки кібербезпеки. Виступаючи на саміті Вандербільта, Накасоне сказав, що кібер-командування минулого року провело дев'ять пошукових місій, у тому числі в Україну.

Україні варто запозичити досвід Естонії та Литви щодо закріплення відповідальності за кібертероризм в Кримінальному кодексі України, оскільки, створення українського центру кіберзахисту теоретично могло б мінімізувати кількість кібертерористичних атак у нашому інформаційному просторі, а також організувати ефективну систему локалізації та детермінації кібертерористів. Корисним було б запозичення естонського досвіду у підготовці кадрів, які б у подальшому професійно стримували і мінімізувати кількість кібератак на інформаційному просторі України. 5 травня 2022 року державна міськрада Таллінна ухвалила рішення про відзначення Глави Української держави, Володимира Зеленського - Гербом Таллінна. Нагороду вручають на знак особливої пошани. Все буде Україна.

Список використаних джерел:

1. Правова оцінка кібертероризму за кримінальним правом України. URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/2586/Hrynchyshyn_mag.pdf
2. URL: <https://www.dw.com/uk/командувач-кібервійськ-естонії-у-кібервимірі-кількість-не-завжди-має-значення/a-45108551>
3. Когут Ю.І. Кібербезпека та ризики цифрової трансформації компаній. Практичний посібник. Київ, 2021р.370с.
4. Блог Михайла Федорова. URL: <https://www.facebook.com/mykhailofedorov.com.ua>
5. Кіберзахист Литви. URL: <https://kam.lt/en/cyber-security>
6. Місія в Україні. URL: <https://therecord.media/cyber-command-sent-a-hunt-forward-team-to-help-lithuania-harden-its-systems/>

Жигаревич Оксана, старший викладач кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки Волинський національний університет імені Лесі Українки

Малащук Владислав, студент 2 курсу факультету інформаційних технологій і математики Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Галушка Юрій, студент 2 курсу факультету інформаційних технологій і математики Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

БЕЗПІЛОТНІ ЛІТАЛЬНІ АПАРАТИ (ДРОНИ) ЯК ЗАГРОЗА БЕЗПЕЦІ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Надзвичайно актуальним завданням для України сьогодні є вивчення та аналіз можливостей використання безпілотних літальних апаратів (БПЛА) під час повномасштабного вторгнення рф на наші території. БПЛА можуть використовуватись країною супротивника з метою вчинення терактів, убивств, диверсій, шпигунства, розвідки, а тому вони є реальною загрозою безпеці критичної інфраструктури держави. Вперше застосовані під час

Першої світової війни, продовжили свій розвиток у Другій світовій війні, розвиваються і до сьогодні, під час війни в Україні. Українське небо осипане БПЛА, спостерігати рух безпілота може кожен, не дозволено фільмувати.

БПЛА - повітряне судно, призначене для виконання польоту без пілота на борту. Керування польотом і контроль здійснюються за допомогою спеціальної станції керування, що розташована поза повітряним судном. За сучасним визначенням, «безпілотником» є тільки той апарат, який знаходиться під постійним дистанційним контролем пілота і призначений для повернення на аеродром і для подальшого повторного використання, крилата ракета до категорії «безпілотників» не належить [1].

У 1899 році Нікола Тесла розробив і продемонстрував мініатюрне радіокероване судно, це був човен, проте він був повністю радіо керований. Фледермаус (летюча миш) - проект радіокерованого безпілотного бомбардувальника, який розроблявся Німецькою імперією наприкінці Першої світової війни. Від аналогічних проектів «повітряних торпед» того часу безпілотний бомбардувальник відрізнявся тим, що апарат повинен був скинути бомбу на ціль і повертатися на авіа базу, приземляючись за допомогою парашута. Роботи над проектом велися кількома німецькими авіаційними і радіоелектронними компаніями, але через події Листопадової революції в Німеччині та підписання Комп'єнського перемир'я апарат так і не був побудований.

Після терористичних актів 11 вересня 2001р., США оголосили війну проти тероризму, вперше була реалізована на практиці концепція розвідувально-ударних дій: інтегровані в єдину систему супутники, БПЛА та літаки різних типів забезпечили постійне спостереження за величезними територіями виявлення та ідентифікацію об'єктів атаки та їх знищення високоточною зброєю. Безпілотні літальні апарати, потіснивши снайперів та вибухові пристрої, перетворились на основний інструмент цільових вбивств [1].

Залежно від принципів керування, розрізняють такі різновиди безпілотних літальних систем:

- безпілотні некеровані;
- безпілотні автоматичні;
- безпілотні дистанційно-пілотовані літальні апарати (ДПЛА).

У авіації після 2000 року йде стрімке розширення саме останнього типу апаратів, й про них йдеться, коли вживають термін «безпілотник» або «дрон», UAV [1]. Невійськові дрони застосовуються для розв'язання широкого кола завдань, виконання яких пілотованими літальними апаратами з різних причин недоцільно.

Перелік завдань невійськових дронів :

- моніторинг повітряного простору, земної й водної поверхонь,
- екологічний контроль,
- керування повітряним рухом,
- контроль морського судноплавства,
- розвиток систем зв'язку,
- польова логістика (трансфер запчастин, акумуляторних батарей, боєприпасів, медикаментів тощо).

На сьогоднішній день, розвинені країни світу мають на своєму озброєнні різні безпілотні літальні апарати, абсолютна більшість з них призначена лише для розвідки та супроводу. Країни які використовують ударно тактичні безпілотники досить небагато. Багато країн працює над створенням і випробуваннями найефективніших безпілотників.

«Байрактар ТБ2» — турецький ударний оперативно-тактичний середньовисотний безпілотний літальний апарат з великою тривалістю польоту. Розробка та виробництво турецької компанії Baykar Makina. Перший політ та початок експлуатація відбувся 2014 року. Основними експлуататорами надсучасних турецьких безпілотників є Туреччина, Україна та Азербайджан.

Досягнення дивовижних результатів байрактарів під час війни на території України, підняло рівень зацікавленості країн ЄС, наприклад Латвія готова брати його до себе на озброєння.

Байрактар може знаходитись у повітрі від 12 до 24 годин. У 2014 році байрактар побив світовий рекорд по протяжності польоту в класі подібних безпілотників, знаходився в небі на висоті 8 кілометрів 24 години та 34 хвилини, максимальна швидкість 222 км/ годину, максимальна дистанція керування до 150 кілометрів. Технічні характеристики байрактару дозволяють везти розвідку високого рівня, та після виявлення противника відразу відправлятися на передову для запуску ракет. Тобто час реакція буде набагато менший ніж в звичайної авіації. В Україні планують побудувати завод по виробництву байрактарів з українськими двигунами. За рішенням турецької компанії, в наступному поколінні байрактарів будуть використовуватись українські мотори виробництва Мотор Січ. Відомо, що безпілотники нового покоління будуть використовуватись як в Україні, так і в Туреччині. Військові експерти стверджують, що для війни майбутнього характерним елементом стане використання рою безпілотників. Науковці запозичили таку тактику у комах. Рій безпілотників-камікадзе практично неможливо буде знищити повністю, а все навчання таких пристроїв буде розуміти лише заміну програмного забезпечення. Процес використання рою безпілотників є універсальним, його можна буде легко підлаштувати під вирішення тих чи інших стратегічних завдань, під час знищення ворожої бронетехніки. До переваг такої тактики можна відвести те, що весь рій можна підняти в небо з невеликої галявини, вкритої лісом, або з даху будівлі в щільній міській забудові. Дрони, що прорвалися до цілей зможуть завдати відчутних втрат супротивнику. Особливо небезпечно використання таких апаратів проти неброньованої техніки.

У 2017 році українські компанії, разом з польськими, презентували оновлений варіант ударно-розвідувального комплексу «Сокіл». Він складається із двох безпілотників. Перший - розвідувальний FlyEye, який забезпечує виявлення та спостереження за цілями, а другий Warmate - ударний дрон-камікадзе. Ударний БПЛА, розроблений українською компанією, безпілотник-камікадзе або баражуючий боєприпаси – RAM UAV.

На відміну від свого попередника, він пройшов випробування в зоні проведення Операції об'єднаних сил із відсічі та стримування збройної агресії РФ на Донбасі і показав високі результати протидії ворожим комплексам радіоелектронної боротьби [2].

Варто також згадати і нашу українську гордість - Ан-225 «Мрія». Це найбільший та найпотужніший у світі транспортний літак, створений київським ДП імені Антонова. Ан-225 з максимальною злітною масою 640 т був найважчим літаком у світі, третій за вантажопідйомністю (після Ан-124 «Руслан») американський військово-транспортний літак С-5 Galaxy має максимальну злітну масу 381 т. Дослідний зразок цього літака здійснив свій перший політ 21 грудня 1988 року, а в березні 1989 року в одному польоті з максимальною злітною масою понад 500 000 кг було встановлено 106 світових рекордів і рекордів для літаків цього класу. Однак під час російського вторгнення в Україну 27 лютого 2022 року у результаті повітряної атаки російських окупантів на аеропорт Гостомель під Києвом літак Ан-225 «Мрія», один із найбільших та найпотужніших літаків у світі, був спалений. На момент вторгнення літак перебував на ремонті в аеропорту Гостомель, тому не встиг вилетіти з України. Генеральний директор «Укроборонпрому» Юрій Гусев заявив: «росія знищила нашу «Мрію», але мрію про вільну від окупанта Україну знищити неможливо. Ми боротимемося за нашу землю та дійдемо до переможного кінця. І після перемоги обов'язково, чуєте, обов'язково добудуємо нашу нову «Мрію», яка багато років чекає на це у безпечному місці. Все буде Україна!». Після звільнення Гостомеля українськими військами, коли вдалося побачити рештки спаленої «Мрії», в авіаційних колах України знову обговорюють можливість побудови нового літака Ан-225. Державне підприємство «Антонов» пропонує створити Міжнародний фонд відродження транспортного літака Ан-225 «Мрія» [3].

Станом на початок російської збройної агресії проти України, Збройні сили України фактично не мали власних

сучасних безпілотних літальних апаратів. Наявні на озброєнні Ту-141 «Стриж» були морально застарілі. Гостру потребу в безпілотних літаках-розвідниках спершу взяли задовольняти волонтери, адаптуючи цивільні апарати до вимог військових. Були створені, зокрема, БПЛА: «Фурія», «Кажан-1», АН-БК-1 «Горлиця», ST-35 «Грім», Лелека-100, М-6 «Жайвір», People's Drone PD-1, М-10-2 "ОКО". 26 серпня 2015 р. державний концерн «Укроборонпром» повідомив про початок серійного виробництва 2-х зразків вітчизняних БПЛА. У 2015 році студентами Київського політехнічного інституту були створені безпілотні авіаційні комплекси Spectator (укр. спостерігач). Виробництво налагоджене у ВАТ «Меридіан» імені С. П. Корольова, що входить до складу ДК «Укроборонпром».

Станом на 2021 рік вироблено понад 100 комплексів у різних модифікаціях для потреб Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України. Україна перемає, за допомогою ЗСУ, високоточного обладнання, яке нам надають країни ЄС, Великої Британії, США, Австралії.

Список використаних джерел:

1. Когут Ю.І. Кібервійна та безпека об'єктів критичної інфраструктури. Практичний посібник. Київ, Консалтингова компанія «Сідкон» 2021. С. 24-130.
2. URL: <https://www.dw.com/uk/ssha-rozroblyly-bezpilotnyk-spetsialno-dlia-potreb-ukrainy/a-61552668>
3. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Bayraktar_TB2

Жигаревич Оксана, старший викладач
кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Дмитрук Яна, студентка 4 курсу
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

РОЗВИТОК СИСТЕМ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ КІБЕРТЕРОРИЗМУ НА ДЕРЖАВНОМУ РІВНІ КРАЇНИ ІЗРАЇЛЬ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Однією з найбільш підготовлених держав у світі щодо протидії кіберзлочинності, кібертероризму, поряд із США та Китаєм, виступає Ізраїль. На даний час питання кіберзагроз та кіберзлочинів займають важливі місце у питанні безпеки кожної країни. Навіть реальні війни відбуваються в декілька фронтів, одним із яких і є інформаційний. Ізраїль не є виключенням, кіберсфера давно є важливою складовою інформаційної безпеки. Біньямін Нетаньяху заявляв, що кібератаки є «одною з чотирьох основних загроз Ізраїлю» [1].

Ізраїль приймає швидкі та рішучі дії для посилення власного захисту у кіберпросторі та запобігання кібертероризму, а зважаючи на темпи з якими відбувається технологічний прогрес у нашій країні доцільно почерпати досвід від найкращих, в тому числі й Ізраїлю. Актуальність теми зумовлена прискореним технологічним розвитком України та необхідністю активно запобігати кіберзлочинам, і кібертероризму зокрема, а повномасштабна війна, яка розпочалась 24 лютого 2022р. спричиняє необхідність посилення захисту як на території так і у інформаційному просторі України.

Кібертероризм – це протиправна діяльність, яка вчиняється з метою досягнення негативних наслідків. Яскравим прикладом кібертероризму може бути протиправне отримання чужих даних,

загроза інформаційній безпеці держави, атаки на об'єкти критичної інфраструктури [2]. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційної сфери, та інформаційних технологій в умовах цифровізації економіки та суспільства зумовив появу кіберзлочинів, зокрема кібертероризму, кіберекстримізму, кібершпигунства та кібердиверсій.

У 1997 році Ізраїль створив Техілу (урядову інфраструктуру для Інтернету Age). Це була одна з перших у світі урядових агенцій, які спрямовані на створення безпечних з'єднань (у наш час це протокол https), проте орієнтовані ці з'єднання були на державні установи, оскільки саме вони потребували надійного захисту від втручання у їхні бази даних, а також передбачався безпечний хостинг для урядових веб-сайтів [3].

Відповідальними за кібербезпеку Ізраїлю державними органами виступали: Національне кібербюро Ізраїлю та національний департамент кібербезпеки. Національне кібербюро активно співпрацювало з іншими державними органами, приватним сектором, науковцями, промисловими компаніями [4].

У 2002 році уряд Ізраїлю вирішив створити Національний орган інформаційної безпеки (NISA), для роботи в межах Служби загальної безпеки (GSS), який визначає критерії регулювання в тих чи інших сегментах державного та приватного секторів у кіберсфері. За готовність країни до надзвичайних ситуацій та управління кризовими ситуаціями в цивільному секторі кіберсфери відповідають Міністерство громадської безпеки, Міністерство оборони та Командування армією оборони Ізраїлю. При службі безпеки (ШАБАК) Ізраїлю у 2010 було створено відділ з інформаційної безпеки, який контролює критично важливі національні інфраструктури та який спеціалізується на запобіганні кібертероризму, та проведенні спеціальних операцій у кіберпросторі [4]. У 2011 році було створено Національну кібернетичну робочу групу, завданням якої були аналіз ізраїльської кібернетики та створення рекомендацій щодо вдосконалення програмних розробок. Окрім того, ця група була спрямована на гарантування Ізраїлю кібербезпеки та глобального лідерства в цій галузі. Країна активно створювала

підрозділи, які використовували хакерів для пошуку слабких місць у захисті інформації, як у державному, так і в приватному секторі. Виявлення вразливості та підсилення інформаційного захисту передбачає собою створення сучасної системи боротьби проти кібертероризму [5]. У 2012 році в Ізраїлі була розроблена програма на три роки, яка полягала у вкладенні коштів у приватні компанії, що позитивно вплине на розвиток систем захисту протидії кібератакам. Щоб забезпечити готовність Ізраїлю протистояти нападам і відновлюватися, проводиться навчання з моделювання кібератак за допомогою симулятора кібератак спеціально для тренування військових, а також для співробітників державних організацій, які забезпечують захист стратегічно важливих критичних комп'ютерних систем країни. Суб'єктом забезпечення національної безпеки в Ізраїлі виступає кіберполіція.

Національний департамент кібербезпеки Ізраїлю було створено у 2015 році, як координаційний орган, діяльність якого спрямована на підсилення кіберзахисту [4]. Пізніше уряд Ізраїлю схвалив рішення про створення Національного управління з кіберзахисту, як центрального оперативного органу Національного кібербюро.

Армія оборони Ізраїлю (IDF) весь період свого існування займається питаннями кібербезпеки, та кіберзагроз. Згідно до правил та політики, вона не виносить деталей своєї роботи у маси щодо національної безпеки та політики у військовій сфері. У 2015 році вперше було опубліковано стратегію IDF. Представлена інформація окреслює позиції IDF щодо кібербезпеки, встановлює, що кіберпростір – це військова сфера, а розбудова кіберзахисту та створення кіберкоманд у межах IDF є базисом для роботи цієї армії. Потужним механізмом протидії кібертероризму є підготовка нових кадрів, які зможуть запобігати кіберзлочинам. Ізраїль створює навчальні програми, які спрямовані на кібербезпеку, має одну з найбільших у світі базу радіоелектронної розвідки (SIGINT).

Підрозділ військової розвідки Ізраїлю 8200 є найбільш підготовленим щодо протидії кібертероризму у цілому світі. До завдань підрозділу 8200 входить:

- перехоплення розвідданих;
- дешифрування;
- перехоплення криптограм;
- прослуховування ворожих цілей;
- організація кібератак.

Другим за вагою кібервійськом Ізраїлю є управління С41 збройних сил Ізраїлю, яке забезпечує захист військових мереж від кібератак. Підрозділи 8200 та С14 працюють координовано [5].

У 2017 році інвестиція у сферу кіберзахисту в Ізраїлі дорівнювала 10,8 млн. доларів, тоді як у перші три місяці 2021 року було виділено капіталу понад 1,5 мільярда доларів [6].

20 червня 2018 р. офіс Прем'єр міністра Ізраїлю опублікував законопроект про кібербезпеку та національний директорат з кібербезпеки. Законопроект є правовою основою для створення директорату з кібербезпеки (INCD). INCD визначається як орган оперативної безпеки, підпорядкований офісу Прем'єр міністра, що повинен забезпечувати захист кіберпростору та опікуватись утвердженням Ізраїлю, як світового лідера у галузі кібербезпеки [7]. Окрім того, саме ця організація аналізує ситуацію та складає стратегію для подальшого розвитку кіберзахисту, таким чином, вона несе у собі не лише виконавчу функцію, але й аналітичну. Працівники INCD мають право вимагати у будь-якої організації інформацію, або певні документи необхідні для виявлення кібератак. INCD керує національною командою реагування на комп'ютерні надзвичайні ситуації CERT-IL [8].

Україна сьогодні перебуває у стані війни. Надзвичайно важко проводити контроль по захисту надважливої інформації у військовій галузі так і у цивільному секторі. Потрібно правильно формувати засади державної політики, та проводити нарощування державного потенціалу з метою формування ефективного кіберзахисту. Ізраїль представляє собою взірець моделі для створення потужної системи забезпечення захисту кіберпростору. Це єдина країна, яка використала три основні

складові: науковий потенціал, приватний сектор та військову галузь. Ізраїль береже власний народ, власний кіберпростір, якісно та професійно готує спеціалістів кібервійськ, співпрацює з провідними урядовими установами у сфері кіберзахисту, передовими технологічними компаніями, стартапами та міжнародними розвідувальними організаціями.

Список використаних джерел:

1. Battle Move in Israel's Turf War: Shin Bet Loses Authority Over «Civilian Space». URL: <https://www.haaretz.com/shin-bet-loses-authority-over-civilian-cyberspace-1.5304267>
2. Поняття та зміст кібертероризму. URL: <https://goal-int.org/ponyattya-ta-zmist-kiberterorizmu/>
3. Нетаньяху створив команду для підготовки Ізраїлю до атаки на комп'ютерні мережі. URL: <https://www.haaretz.co.il/captain/software/1.1170180>
4. Когут Ю.І. Кібервійни, кібертероризм, кіберзлочинність (концепції, стратегії, технології). Практичний посібник., Київ, 2022р.281с.
5. Когут Ю.І. Кібербезпека та ризики цифрової трансформації компаній. Практичний посібник. Київ, 2021р. 370с.
6. Shin Bet Allows Sneak Peek at New Cyber Warfare Unit. URL: <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4322499,00.html>
7. Досвід Ізраїлю у сфері забезпечення кібербезпеки. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/6_9.pdf
8. Кращі практики управління кібербезпекою. URL: https://www1.undp.org/content/dam/ukraine/img/demgov/Rada%20for%20Europe/Report_on_Cybersecurity_04.pdf

Жигаревич Оксана, старший викладач
кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Скалова Валентина, старший викладач,
кафедри інженерії програмного забезпечення
факультету кібербезпеки, комп'ютерної та програмної
інженерії, Національний Авіаційний Університет, Київ

Возняк Микола, студент 2 курсу
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

СУЧАСНІ DATA-ЦЕНТРИ. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДАНИХ

Сучасний світ неможливо уявити без мережі Internet, інтегрований чи не у всі галузі людської діяльності. Отримання доступу до інформації та обмін займають лічені секунди. Людство давно звикло до таких благ цивілізації, використовує їх щодня та інтегрує в життя ще більше. Все більше і більше популярності набирають саме он-лайн сервіси, від доставки до дзвінків. Слід розуміти, що за цими зручностями ховається величезна кількість інформації у двійкових кодах, яку потрібно зберігати та обробляти.

Будь-якій компанії, від малої до великої потрібні місця для збереження даних. Якого б роду не була її діяльність в інтернеті, буде накопичуватися інформація, яку потрібно зберігати, захищати від несанкціонованих доступів та передавати. Невеликі підприємства можуть обійтися декількома серверами, або навіть спеціально відведеним приміщенням для зберігання певної кількості серверів. Сервери подібні до потужних спеціалізованих комп'ютерів (майнфреймів), що підключені до локальної мережі підприємства, та глобальної мережі [1].

Однак чим більша компанія, тим більше у неї цифрової інформації, для них потрібно більше серверів та місця, а це веде за собою ряд проблем та незручностей. Велика кількість серверів буде займати більшу територію, це збільшить витрати на оренду та додаткові витрати, додасть проблем з обслуговуванням і логістику. Під сумнів ставиться безпека даних, що в сучасному світі під час війни в Україні, критично неприпустимо. В таких випадках в цьому всьому ланцюгу взаємодій і з'являються Data – центри. Підприємства переносять свої сервери у центри даних, або створюють власні.

Data-центр або Центр даних (англ. data center, альтернативні терміни центр зберігання та обробки даних (ЦЗОД), центр опрацювання даних (ЦОД)) — приміщення в будівлі, будівля або група будівель, призначена для збирання, нагромадження й зберігання великих обсягів інформації та їх опрацювання. Іншими словами це мозок компанії та місце, де виконуються найважливіші процеси [1].

Дата-центри дають компаніям значні переваги і зручності. Підприємства перераховують кошти за зберігання своїх даних іншим компаніям, що включає в себе всі побічні витрати, на штат обслуговування та електроенергію, проте дані опиняються в надійному об'єкті з безперебійною подачею живлення та цілодобовим контролем. Крім того це дає змогу підприємствам витратити менше часу на управління інфраструктурою, яка зберігає їхні дані, і більше часу, на важливі для бізнесу функції.

Data-центри не мають якогось єдиного шаблону інфраструктури, проте є загальні риси для більшості центрів даних. По-перше, це величезна кількість серверів, які зберігаються у стелажах, схожих на шафки – телекомунікаційних стійках. В достатньо великих дата-центрах вони розташовані рядами, зазвичай на одному поверсі. Окрім цього є ще допоміжне обладнання, необхідне для підтримки коректної роботи цих серверів, багато кабелів, проводів, шнурів живлення, електричних вилок, тощо. Також присутні системи безперебійного живлення, які створюють стабільний потік

напруги та підтримують його в разі зникнення постачання енергії, системи охолодження, які запобігають перегріванню обладнання та підтримують правильну температуру для досягнення найкращої продуктивності, системи оповіщень, пожежогасіння, тощо. Окрім кімнат з серверами, очевидно є й інші приміщення, наприклад офіси, конференц-зали, кімнати відпочинку і т.д. Це все знаходиться під багатьма рівнями захисту, які стають складнішими в міру наближення до центру даних. Спеціальні пропуски, відеонагляд, зачинені двері, датчики, сигналізатори, стійки безпеки, роблять перебування в будівлі людини без допуску до роботи – неможливим. За всі роки розвитку галузі можливості та форми реалізації центрів даних значно виросли. Data-центри, в залежності від потреб, бувають стаціонарними, модульними або контейнерними.

Стаціонарні центри даних розгортають в місцях з сприятливими для їх існування умовами. Зазвичай оболонками стають порожні заводи, іноді будівлі зводять з нуля. До переваг можна віднести безпеку і надійність, а до недоліків тривалий час облаштування.

Модульні дата-центри це автономні одиниці, які можуть бути встановлені в будь-яких приміщеннях і включають в себе всі необхідні системи та елементи для грамотної інтеграції та роботи.

Контейнерні центри даних розміщуються в контейнерах, що робить їх надзвичайно зручними для транспортування, також їх можна розташовувати де завгодно, наприклад за зоною основного приміщення, та в різних умовах, наприклад в умовах арктичного холоду або під водою [2].

Найбільші Data-центри у світі. Range, Китай (площа — 1920240 м²), є найбільшим серед існуючих у світі. Дата-центр, що належить Міжнародній інформаційній групі Range, знаходиться в китайській провінції Хубей. Його розміри можна порівняти з площею Пентагону. У ньому розташовані найсучасніші центри четвертого покоління, в яких відбуваються хмарні обчислення.

Switch SuperNAP, США (площа — 1066800 м²), ЦОД у Лас-Вегасі, штат Невада. Екзафлопний центр обробки даних, який працює на високоефективних джерелах живлення, отримав сертифікацію по Tier 4. Системи охолодження, що використовуються, можуть автоматично перемикатися для більш ефективної роботи, а під час перебоїв електрики передбачено застосування бортових маховиків.

DFT, США (площа — 487 000 м²), ЦОД — DuPont Fabros Technology. Розташовується в штаті Вірджинія та складається із шести окремих будівель, у яких знаходиться 28 залів. Тут можна спокійно встановити до 10,5 тисяч серверів. Головною особливістю ДЦ DFT є використання ексклюзивної топології електропостачання, за якої повністю виключені збої. Комплексний національний ЦОД Ініціативи в галузі кібербезпеки Спільноти розвідки США, США (площа — 457 000 м²). Дата — центр скорочено називають «Центр обробки даних у Юті», оскільки він розташований у цьому штаті, у містечку Блаффдейл.

Microsoft, США (площа — 366 000 м²). Розташовується ЦОД у штаті Айова та був створений ще у 2014 році. Площа території складає 1 200 000 квадратних футів, що натякає на можливість розширення ДЦ у найближчому майбутньому [2].

Найбільші дата-центри в Європі. Насамперед варто згадати дата-центр Google, який знаходиться у Фінляндії. Звичайно, ЦОД компанії розташовуються по всьому світу, але саме про цей центр слід розповісти окремо. Вся справа в тому, що збудували його в місті Хаміна, яке знаходиться біля Фінської затоки. Холодна морська вода допомагає швидко та ефективно охолоджувати серверне та мережеве обладнання [2].

Дата-центр «Сітігруп», який розташований у Франкфурті. Його площа — 9800 м², а сам ЦОД було збудовано у 2008 році. Цікаво, що на сьогоднішній день його вважають найекологічнішим у світі. Розробила будинок під ДЦ компанія Arup Associates. Розповідаючи про найбільші дата-центри Європи, неможливо не згадати про Нідерланди. У столиці Амстердамі в радіусі всього 50 км розміщено 70 % усіх ДЦ

країни. І майже всі вони відкрилися протягом останніх років. Одним із них є Interxion AMS9, площа якого становить 5225 м² [2].

ДЦ Microsoft під водою — така ідея є досить серйозною, адже в компанії впевнені, що багато людей живуть близько від води, тому занурюваний ЦОД може швидко розгортатися незалежно від своєї локації. ЦОД CyberBunker, Нідерланди — знаходиться в ядерному бункері, який був побудований у період холодної війни й неодноразово використовувався військовими силами НАТО. Дата-центр із суперкомп'ютером MareNostrum розміщений у церкві в Барселоні ХХ століття, який входить до Політехнічного університету Каталонії та допомагає проводити дослідницькі проєкти. Дата-центр Pionen розташований під горою у Стокгольмі (Швеція), під гірським масивом і має ефективний фізичний захист — металеві двері, ширина яких 40 см. ЦОД Equinix NAP of the Americas із унікальним захистом від ураганів знаходиться в Маямі в одному будинку на 6 поверхів і 230 000 м². Незважаючи на всю незвичайність, ці дата-центри чудово справляються зі своїм основним завданням – забезпеченням технологічного майданчика, що добре охороняється, для розміщення даних, обладнання та серверів [3].

В Україні дата-центри поки що перебувають на стадії розвитку. Але наша країна впевнено йде до більш ефективного використання хмарних технологій. Один із найбільших мобільних операторів України, Київстар, пропонує своє рішення для українського бізнесу. Послуга Colocation – можливість розміщення сервера або іншого обладнання клієнта в дата-центрі Київстар. Дата-центр від Київстар забезпечений цілодобовою охороною та має високий контроль доступу до клієнтських шаф з обладнанням.

Список використаних джерел:

1. Когут Ю.І. Корпоративна безпека: практичний посібник /Ю.І.Когут. – Київ: Колсантингова компанія «СІДКОН», 2021. – 460 с.
2. URL: <https://tzi.ua/ua/cod.html>.
3. URL: <https://hub.kyivstar.ua/news/naybilshi-data-tsentry-svitu/>.

Харкевич Юрій, к.ф.м.н., професор кафедри теорії функцій та методики навчання математики Волинського національного університету імені Лесі Українки м. Луцьк

Лем Тетяна, студентка 4 курсу спеціальності «Економічна кібернетика» Київського національного університету імені Тараса Шевченка м. Київ

Павліха Віктор, студент 3 курсу спеціальності «Математика» Волинського національного університету імені Лесі Українки м. Луцьк

ПРИКЛАДИ ЗАСТОСУВАННЯ МАШИННОГО НАВЧАННЯ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Швидкий розвиток сучасного економічного середовища створює необхідність аналізу даних для посилення конкурентоспроможності суб'єктів. Наявність екстремальних умов в останні десятиліття зумовлює необхідність дослідження впливу ситуацій на економічні наслідки, використовуючи глибокий аналіз. Ефективним інструментарієм для цього є алгоритми машинного навчання. Автори роботи дослідили необхідність і варіантність алгоритмів машинного навчання в екстремальних умовах, з подальшою апробацією окремих з них.

Машинне навчання є підгалуззю штучного інтелекту, що виконує програми для оптимізації продуктивності моделей на основі досвіду або навчання. Залежно від мети застосування машинне навчання поділяється на наступні види: орієнтовані на завдання дослідження для покращення продуктивності моделі, когнітивне моделювання, що дозволяє моделювати модель, і теоретичний аналіз різних алгоритмів навчання [1; 2].

Алгоритми машинного навчання можна представити з поділом на класи залежно від поставлених задач [3; 4; 5]:

- **Класифікація.** Застосовується для розв'язання проблем, пов'язаних з присвоєнням класів кожному з аналізованих елементів, використовуючи навчання з вчителем. Варіантом застосування в екстремальних умовах рекомендаційних системах є розподіл подібних випадків (часових їх проміжнків/суб'єктів) за аналізованими економічними характеристиками. Подальше використання для прогнозування на основі предикатів значень залежних ключових змінних. Алгоритмами цієї категорії є KNN, LogitBoost, AdaBoost, CART, C4.5.

- **Кластеризація.** Розглядається поділ об'єктів на певні однорідні групи (кластери), використовуючи навчання без вчителя. Кластерний аналіз не накладає обмежень на властивості об'єктів. Його застосування в екстремальних ситуаціях є можливим для різних категорій об'єктів, великого обсягу даних при його подальшій оптимізації (стисненні, скорочуванні, підвищенні наочності), виявлення аномалій. Найпоширенішими алгоритмами є K-means, PAM, DIBSCAN, OPTICS, EM.

- **Асоціативні правила.** Алгоритми асоціативних правил призначені для знаходження всіх правил імплікації між умовою і наслідком. Критеріями результативності правил є рівень достовірності, підтримка, ліфт, леверидж, поліпшення. На основі застосування алгоритмів виокремлюються три види правил: корисні, тривіальні та незрозумілі. Основною перевагою асоціативних правил є легкість інтерпретації. Апріорні правила дозволяють виділити причини та наслідки економічних показників в розмірі наявності/відсутності екстремальних ситуацій. Ефективним є застосування Apriori, Carma, Eclat, FP growth.

- **Регресія.** Метод, що визначає силу і характер зв'язку між однією залежною змінною і набором незалежних змінних. Застосування регресії з додатковими показниками, що визначають екстремальні ситуації, дозволяє розширити більш

традиційні регресійні залежності основних економічних зв'язків показників. Поширеними алгоритмами є Simple Linear Regression, Multiple Linear Regression, Logistic Regression.

В роботі запропоновано окремі алгоритми машинного навчання (рис. 1), що мають застосування в екстремальних умовах. Метою аналізу обраних даних є пошук та прогнозування зв'язку окремих економічних показників, що мають вплив в періоди наявності та відсутності криз. Досліджено показники банківської, боргової, фінансової, інфляційної та системної кризи, що виникли з 1860 по 2014 рік у 13 африканських країнах [6].

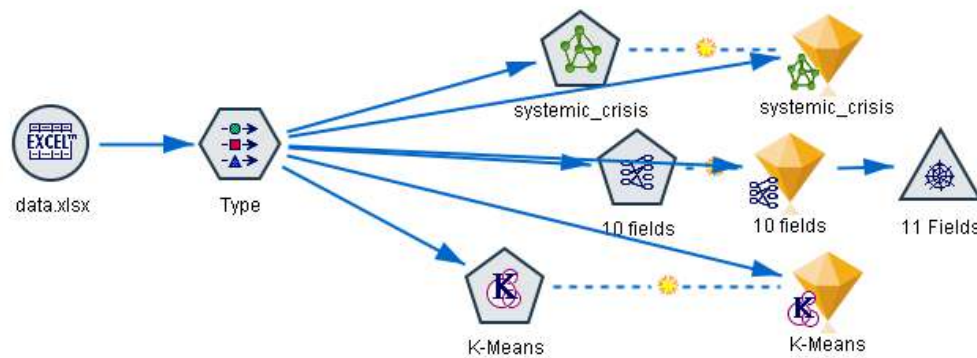

Рис.1. Використанні алгоритми в IBM SPSS Modeler

Алгоритм K-means усереднює дані відносно центроїда, ділячи їх на групи. Результатом застосування є поділ даних на 3 кластери (рис. 2, рис. 3) відносно їх характеристик. Застосування в екстремальних умовах алгоритму необхідне для подальшого аналізу окремих випадків, що подібні (в межах кластерів).

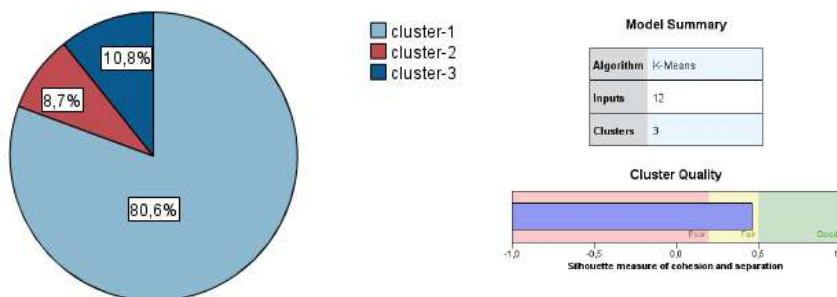

Рис. 2. Характеристика кластерів за K-means

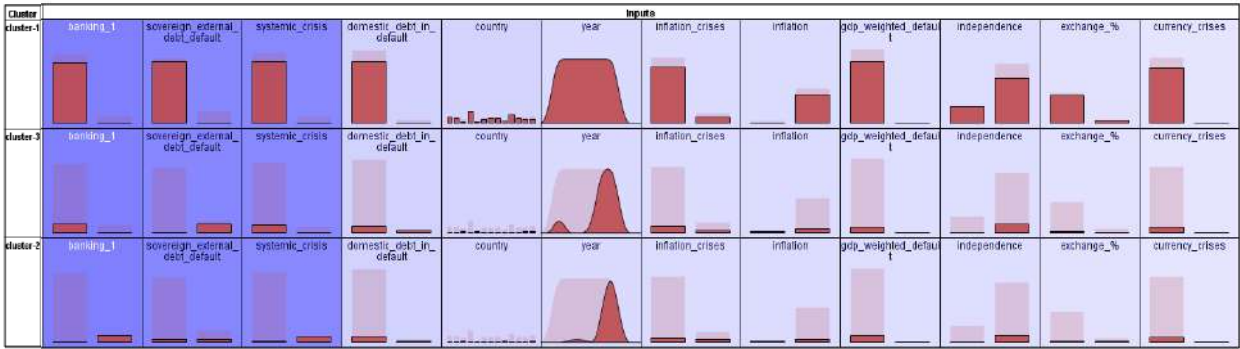

Рис. 3. Характеристика кластерів за K-means

Алгоритм нейронної мережі складаються з шарів вузлів, що з'єднуються між собою і мають ваги та пороги. Коли окремого вузла перевищує вказане порогове значення, цей вузол активується, надсилаючи дані на наступний рівень мережі. Побудова нейронна мережа з вихідною змінною наявності системної кризи має 97.6% точності загалом (рис. 4) та допустиму точність окремих предикатів (рис. 5).

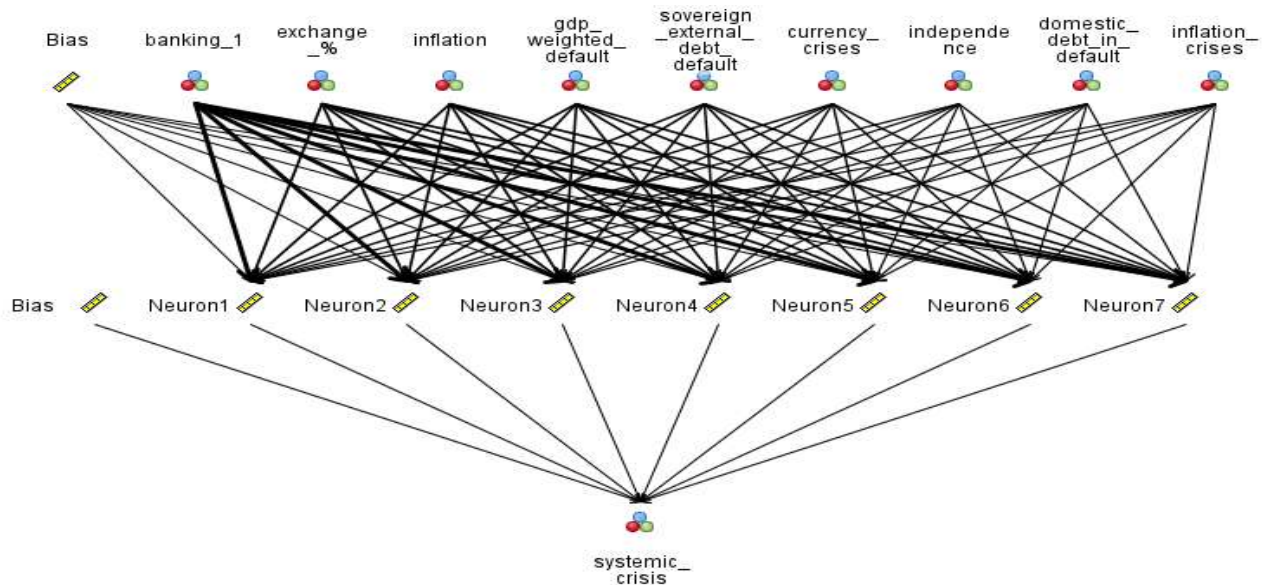

Рис. 4. Загальний вигляд нейронної мережі

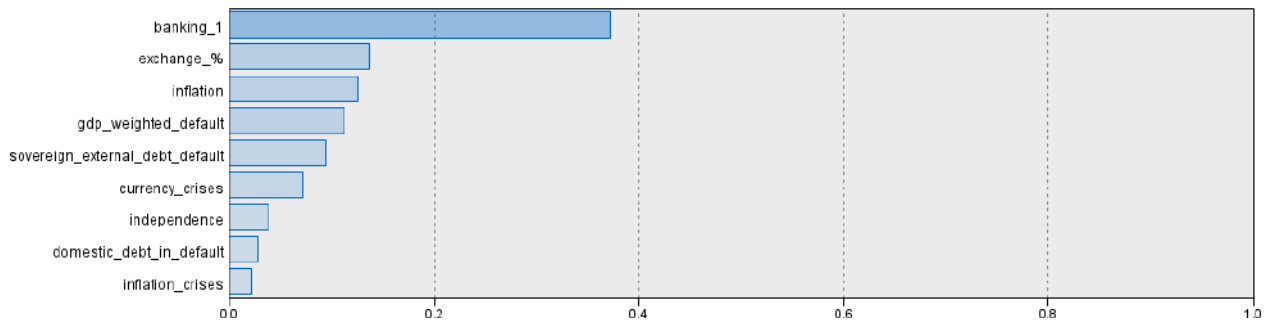

Рис. 5. Важливість предикатів нейронної мережі

Алгоритм асоціативних правил Apriori знаходить правила, які виражають імовірнісні відносини між частими наборах. Результатом застосування алгоритму стали правила, частина яких подана в табл. 1. Візуальне подання зв'язків зображено на рис. 6. Алгоритм є корисним для розуміння зв'язків між показниками, на основі яких здійснюватиметься подальше прогнозування ситуацій, що відбуваються в країні.

Таблиця 1

Частина асоціативних правил, знайдених за Apriori

Consequent	Antecedent	Support %	Confidence %	Rule Support %
exchange_% = 0% 5%	sovereign_external_debt_default = 0.0 and currency_crises = 0.0 and inflation_crises = 0.0 and systemic_crisis = 0.0	67.17	50.52	33.94
exchange_% = 0% 5%	gdp_weighted_default = 0.0	96.98	40.60	39.38
exchange_% = 25% 75%	currency_crises = 1.0 and independence = 1.0	11.38	28.32	3.22
exchange_% = 25% 75%	currency_crises = 1.0 and inflation_crises = 0.0 and banking_1 = 0.0 and gdp_weighted_default = 0.0	6.24	22.58	1.41
inflation = >75%	inflation_crises = 1.0 and gdp_weighted_default = 0.0	12.89	22.66	2.92
inflation = >75%	sovereign_external_debt_default = 1.0 and gdp_weighted_default = 0.0	11.98	21.85	2.62
inflation = 5% 25%	independence = 1.0 and domestic_debt_in_default = 0.0	74.32	53.25	39.58
inflation = 5% 25%	systemic_crisis = 0.0 and gdp_weighted_default = 0.0	89.12	44.97	40.08

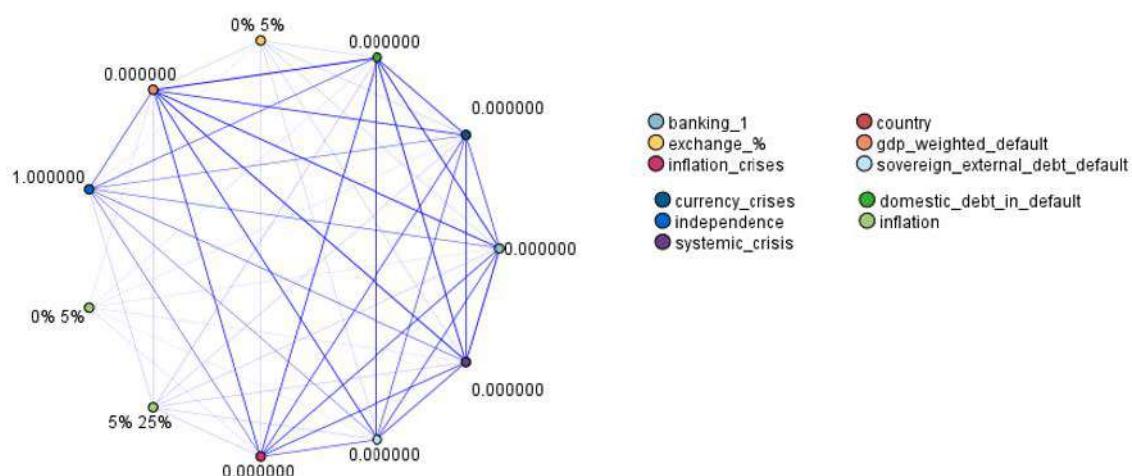

Рис. 6. Частота зв'язку між показниками за Apriori

Таким чином, алгоритми машинного навчання є важливим інструментарієм для аналізу характеристик екстремальних ситуацій. Можливим є використання машинного навчання в таких напрямках, як класифікація, кластеризація, асоціативні правила та регресійна залежність. Застосування машинного навчання продемонструвало точність моделей з глибшим аналізом зв'язків та створенням можливості подальшого прогнозування в подібних ситуаціях.

Список використаних джерел:

1. Mitchell T. Machine Learning. McGraw Hill. 1997. ISBN 0-07-042807-7.
2. Mittal M., Goyal L., Sethi J. Monitoring the Impact of Economic Crisis on Crime in India Using Machine Learning. Comput Econ 53. 2018. DOI: 10.1007/s10614-018-9821-x
3. Athey S., Imbens G. Machine Learning Methods Economists Should Know About. Cornell University. 2019. DOI: 10.48550/arXiv.1903.10075
4. Lendare V. How to Measure the Success of a Recommendation Systems? Developers corner. 2021. URL: <https://analyticsindiamag.com/how-to-measure-the-success-of-a-recommendation-system/>
5. Черняк О. І., Черноус Г. О. Інтелектуальний аналіз даних у бізнесі з використанням IBM SPSS Modeler: навчальний посібник. ВПЦ «Київський університет». 2020. 263 с.
6. Africa Economic, Banking and Systemic Crisis Data. Kaggle. URL: <https://www.kaggle.com/datasets/chirin/africa-economic-banking-and-systemic-crisis-data>

Яцюк Світлана, к.п.н., доцент кафедри загальної математики та методики навчання інформатики Волинський національний університет імені Лесі Українки

Юнчик Валентина, старший викладач кафедри загальної математики та методики навчання інформатики Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

**АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ
СИСТЕМ КОМП'ЮТЕРНОЇ МАТЕМАТИКИ
В ПРОЦЕСІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ**

Однією з проблем, що постають у процесі навчання математики, в умовах дистанційного навчання, є вибір середовища для роботи. Вибір систем комп'ютерної математики (СКМ) залежить від кінцевої мети використання програм, класу задач, їхнє призначення. СКМ стали потужними засобами

діяльності як професійних математиків, так і тих, хто використовує математику для побудови й дослідження математичних моделей в різних предметних галузях. Їх використовують для розв'язування наукових, інженерних, навчальних задач, наочної візуалізації даних і результатів обчислень, як зручні та повні довідники з математичних обчислень. Завдяки потужній графіці, засобам візуального програмування й використанню техніки мультимедіа роль СКМ виходить далеко за межі тільки математичних розрахунків.

Метою даної роботи є порівняльний аналіз функціональних можливостей систем комп'ютерної математики, що використовуються в процесі розв'язування математичних задач.

Програмні засоби, призначені для виконання чисельних та аналітичних розрахунків різного рівня складності, спрямованих на розв'язування задач, називаються системами комп'ютерної математики (СКМ). Використання систем комп'ютерної математики значно полегшує розв'язування типових математичних задач, таких як обчислення значень функцій і побудова їхніх графіків, розв'язування рівнянь і нерівностей та їх систем, обчислення інтегралів, знаходження похідних функцій та інших.

Використання СКМ стимулює інтерес до математики, інформаційно-комунікаційних технологій та до програмування, адже існують системи з відкритим кодом, де можна створити необхідну функцію самостійно.

В даний час системи комп'ютерної математики умовно поділяють на наступні класи [1]:

- системи для чисельних розрахунків;
- табличні процесори;
- матричні системи;
- системи для статистичних розрахунків;
- системи для спеціальних розрахунків;
- системи для аналітичних розрахунків (комп'ютерної алгебри);
- універсальні системи.

Кожна СКМ має свою архітектуру, однак структура у всіх однакова (рис. 1).

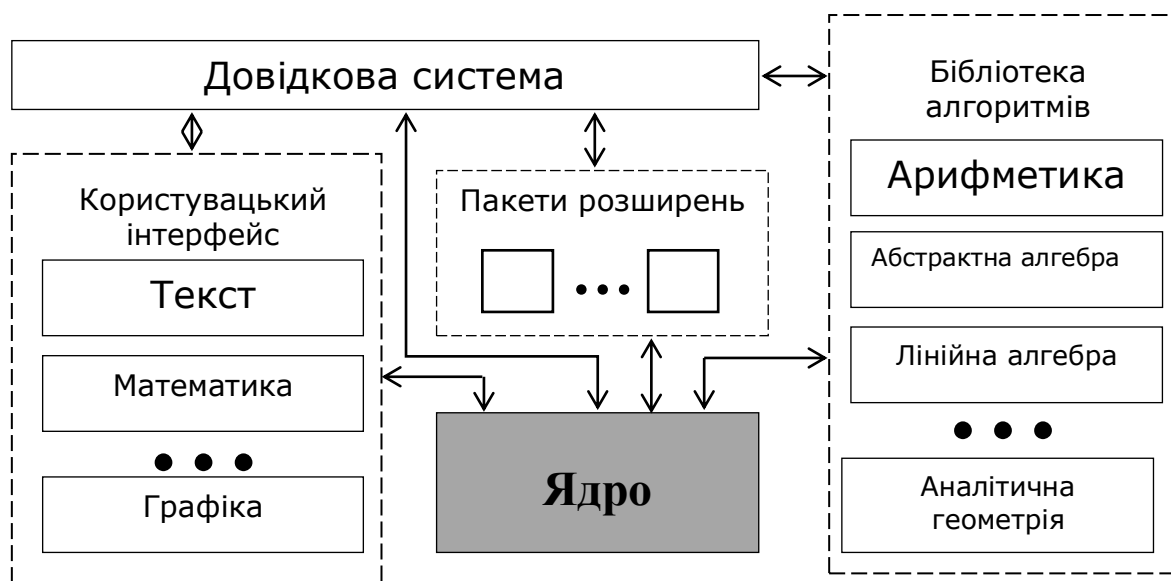

Рис. 1. Архітектура СКМ

Ядро системи містить машинні коди для реалізації операторів і вбудованих функцій СКМ, що забезпечує виконання аналітичних перетворень математичних виразів на основі системи правил. Бібліотеки алгоритмів містять класифіковані (за типами опрацювання абстрактних об'єктів – числа, функції; та за методами обчислення – аналітичні, чисельні, змішані) алгоритми розв'язування типових математичних задач. Вони функціонально розширюють ядро СКМ. Пакети розширень забезпечують різні форми адаптації СКМ щодо класів математичних задач, зовнішнього ПЗ (операційних систем, графічних пакетів) і завдань користувачів. Користувацькі інтерфейси створено для доступності у використанні всіх функцій. Довідкова система містить опис функціональних можливостей і прикладів роботи в СКМ.

Кожна з математичних систем має свої властивості, які необхідно враховувати під час розв'язування конкретних математичних задач.

В процесі навчання динамічній геометрії доцільно використовувати математичні пакети DG, Geogebra, Cabri II Plus, Geometers'SketchPad.

Нижче наведено основні функції найпоширеніших СКМ (табл. 1).

У процесі навчання математичних дисциплін система GeoGebra використовується як засіб для візуалізації досліджуваних математичних об'єктів, виразів, ілюстрації

методів побудови; як середовище для моделювання та емпіричного дослідження властивостей досліджуваних об'єктів; як інструментально-вимірювальний комплекс, що надає користувачеві набір спеціалізованих інструментів для створення і перетворення об'єкта, а також вимірювання його заданих параметрів.

Програма GeoGebra розроблена для поєднання можливостей програм динамічної геометрії (наприклад: Cabri Geometry, Geometer's Sketchpad) і систем комп'ютерної алгебри (наприклад: Derive, Maple) в одній простій у використанні системі, призначеній для вивчення і викладання математики.

Таблиця 1.

Функції систем комп'ютерної математики

Системи	Редактор формул	Обчислення		Розв'язування					Теорія графів	Теорія чисел	Булева алгебра	Теорія ймовірності	Теорія управління	Графіки на	3-D графіка
		Інтегрування	Інтегральні перетворення	Рівняння	Нерівності	Поліноміальн	Диференціал	Багатовимірні масиви							
Maple [2]	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Mathematica [3]	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
MathCAD [4]	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+
Maxima [5]	-	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
MatLAB[6]	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+
SageMath[7]	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-
GeoGebra[8]	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Проаналізувавши найпоширеніші системи комп'ютерної математики, було визначено основні переваги та недоліки у використанні таких систем. Було відмічено, що кожна з систем має функціонал для розв'язування певного класу задач, однак система динамічної математики GeoGebra є універсальнішим програмним засобом, що використовується для розв'язування задач алгебри, геометрії та інших розділів математики.

Продуктивність та ефективність проведених навчальних занять суттєво зростає з використанням системи динамічної математики GeoGebra, та покращується якість знань з

математики; сприяє організації роботи в групі, формуванню вмінь самостійно здобувати знання.

З використанням системи динамічної геометрії GeoGebra, як зручного середовища для організації та підтримки навчально-пізнавальної діяльності, зокрема й навчальних досліджень, забезпечується реалізація діяльнісного підходу щодо навчального процесу в навчальному закладі.

Список використаних джерел:

1. Юнчик, В.Л. (2015). Модель змішаного навчання математики з використанням системи GeoGebra. Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. С. 36, С. 559–568.
2. Maple. URL: <http://www.maplesoft.com/products/Maple/index.aspx>
3. Mathematica. URL: <http://www.wolfram.com/products/mathematica/index.html>
4. MathCAD. URL: <https://www.ptc.com/engineering-math-software/mathcad>
5. Maxima. URL: <http://maxima.sourceforge.net/>
6. Matlab. URL: <http://www.mathworks.com/products/matlab/>
7. SageMath. URL: <https://www.sagemath.org/>
8. GeoGebra. URL: <https://geogebra.org/>

Павленко Юлія,

старший викладач кафедри комп'ютерних наук та кібербезпеки,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна

**ВИКОРИСТАННЯ LMS MOODLE В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
ВНУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Сьогодення спонукає заклади вищої освіти змінювати традиційний підхід до формування та організації повноцінної освітньої траєкторії для здобувачів освіти та здійснювати перехід до синхронного та асинхронного режиму навчання. Таким чином використання елементів дистанційної освіти є чи не єдиною можливістю організувати безперервний навчальний процес. Тут з'являються нові виклики для закладів вищої освіти - наявність інструментів для зручної та ефективної розробки електронних курсів навчальних дисциплін, засобів організації синхронного навчання, організація зворотного зв'язку, керування базою електронних інформаційно-освітніх середовищ тощо.

Сучасний ринок програмних розробок пропонує великий вибір засобів, які дозволяють вирішити поставлені завдання. Синхронність навчання з використанням он-лайн конференцій забезпечують Zoom, Skype, Google Meet та ін., створення електронних курсів навчальних дисциплін пропонують Google Клас, Moodle, Office Teams тощо. Зрештою, є достатньо інтуїтивно-зрозумілих конструкторів сайтів, які можна використати для створення індивідуальних сайтів викладачів з розміщеним на них освітнім контентом.

Інструменти, які консолідують в собі майже всі напрями навчальної діяльності, поєднуються в системах управління навчанням (LMS), найпопулярнішою із яких в Україні є LMS Moodle. [1] Moodle має відносно простий інтерфейс, інтуїтивно зрозумілий користувачам, та забезпечує інтерактивність навчання при грамотному використанні його інструментів.

Для викладачів LMS Moodle надає можливість зручного адміністрування курсів та створення і редагування якісного контенту з використання мультимедійних елементів (аудіо- та відео ресурсів, графічних та презентаційних матеріалів тощо). Наявність системи керування навчанням та функцій, які необхідні для зворотного зв'язку (аналіз активності, моніторинг засвоєння навчального матеріалу у вигляді тестів, практичних завдань тощо) забезпечують контроль за процесом навчання здобувачів освіти.[2]

Здобувач освіти, працюючи з LMS Moodle, отримує інтерактивність навчання та динамічність доступу до інформації курсу, можливість багаторазового звернення до матеріалів в будь-який зручний час та, що суттєво важливо за воєнного стану, з довільного місця перебування за наявності доступу до Інтернет.

У Волинському національному університеті імені Лесі Українки LMS Moodle функціонує з 2008 року (кафедра прикладної математики була ініціатором). Викладачі мали можливість розміщувати навчальні та додаткові матеріали для необмеженого доступу студентам. Така форма роботи найбільш зручною була для студентів заочного відділення та для тих

здобувачів освіти старших курсів, хто вчився за індивідуальними планами або за програмами подвійних дипломів.

Згодом кількість користувачів збільшилась і їх обслуговування потребувало сервера більших потужностей та додаткового персоналу для комунікації із споживачами освітніх послуг, навчання та підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників університету роботі із Moodle. Так, у 2013 році, був започаткований Moodle університету під управління Центру інноваційних технологій та комп'ютерного тестування з постійною технічною підтримкою.

З початком пандемії коронавірусу кількість нових курсів почала суттєво збільшуватися [3], а у воєнний час зросла ще на 31%. Нині маємо близько 7500 користувачів, 736 електронних курси та більше 280000 діяльностей з ресурсами електронних курсів за тиждень (початок червня 2022).

Паралельно з Moodle у ВНУ імені Лесі Українки активно користуються можливостями Microsoft Teams.

НПП університету мають можливість безкоштовно пройти курси підвищення професійної компетентності науково-педагогічних працівників у сфері дистанційного навчання «Створення електронних курсів навчальних дисциплін у системі управління навчанням Moodle за спеціальностями», які проводяться відділом ТЗН «Центр інноваційних технологій та комп'ютерного тестування».

Список використаних джерел:

1. Кухаренко В. М., Бондаренко В. В. Екстрене дистанційне навчання в Україні. Харків: Вид-во КП «Міська друкарня», 2020. 408 с.
2. Moodle - Open-source learning platform | Moodle.org [Електронний ресурс]. URL: <https://moodle.org/>.
3. Острей О. Р., Павленко Ю. С. Моніторингові засоби платформи дистанційного навчання Moodle, як спосіб управління ризиками освітньої системи у період пандемії Covid-19. *Математика. Інформаційні технології. Освіта*: тези доповідей X міжнародної науково-практичної конференції. Луцьк: ФОП Іванюк В.П, 2021. С. 78–79.

СЕКЦІЯ 5.

Вимушена міграція в умовах війни – наслідки та ефекти

Гнатюк Тетяна, к.політ.н.

Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи
Національна академія наук України,
м. Київ

УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ: ОСОБЛИВОСТІ ВИЇЗДУ ТА ПОВЕРНЕННЯ

Нова активна фаза війни Російської Федерації проти України, що розпочалася масовим бомбардуванням української території 24 лютого 2022 року, викликала масове вимушене переміщення населення України, що за своїми обсягами значно перевищує міграційні переміщення 2014 року. Так, на кінець травня 2022 року кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні становила 7 134 тис. осіб [1], а 6 809 тис. українських громадян [2] та 252 тис. іноземців, які перебували на території України на початку війни [3], перетнули кордони інших держав у пошуку притулку.

Про загрозу російського вторгнення та концентрацію військ на кордоні з Україною повідомляли офіційні джерела багатьох країн. І хоча усі сподівалися на мирне врегулювання, певна частина населення була готова до найгіршого сценарію. Необхідно зазначити, що Уряд України запровадив заборону чоловічому населенню у віці від 18 до 60 років залишати територію України. Таким чином, українські шукачі притулку 2022 року представляють специфічну та вразливу категорію осіб оскільки є переважно жінками та дітьми.

Відповідно до наведених вище даних, вже у перший день початку війни майже 80 тис. осіб виїхали з України (Рис. 1). За перший тиждень війни кількість українських шукачів притулку збільшилася в десять разів сягнувши позначки у 819 тис. У

наступні десять днів відбувся значний стрибок чисельності даної групи: до рівня 2,5 млн. осіб станом на 10 березня 2022 р. Надалі протягом трьох місяців війни кількість українських шукачів притулку постійно збільшувалася і станом на 29 травня 2022 р. становила 6,8 млн. осіб.

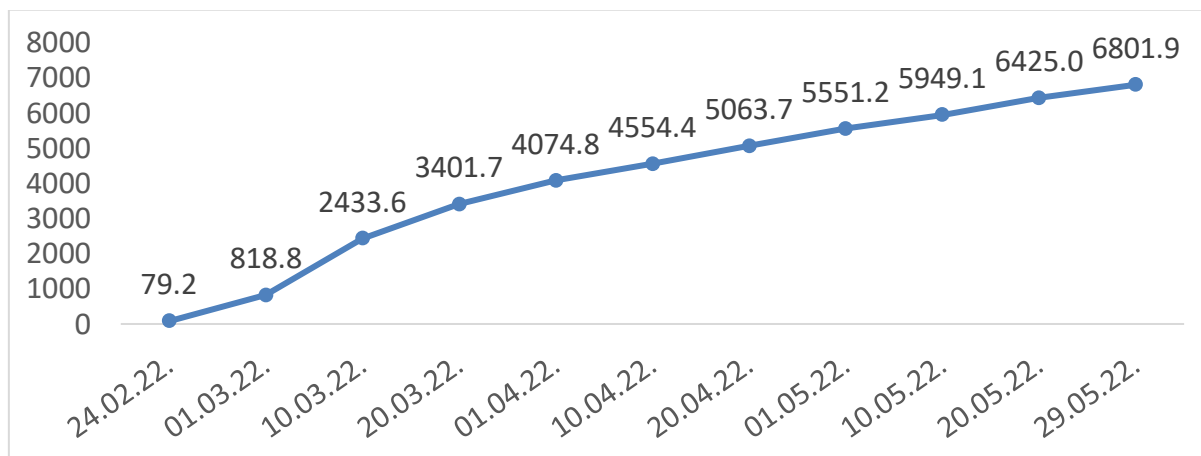

Рис 1. Кількість шукачів притулку з України, 24.02.22. – 29.05.22, тис. осіб

Джерело: УВКБ ООН [2]

Переважно українці прямували до кран-сусідів у західному напрямку: подалі від країни-агресора та користуючись можливістю перебувати у державах Шенгенської угоди протягом 90 днів без отримання візи та реєстрації. Найбільша кількість українських шукачів притулку перетнула кордон з Польщею – 3,6 млн. осіб (табл. 1).

Таблиця 1.

Загальний приплив українських шукачів притулку до сусідніх країн, станом на 26-29 травня 2022 р.

Країна	Кількість осіб (тис.)*
Польща	3 627,2
Румунія	989,4
РФ	971,4
Угорщина	682,6
Молдова	479,5
Словаччина	461,2
Білорусь	30,1

Джерело: УВКБ ООН [2]

*Сума осіб по країнах є вищою за загальну кількість шукачів притулку з України, оскільки включає осіб, які перетнули кордон між зазначеними країнами.

Втім наведені дані фіксують перетин українського кордону з сусідніми державами, які були задіяні у маршрутах до інших країн ЄС. Наприклад, серед іншого, через Польщу українські шукачі притулку прямували до Німеччини, через Румунію – до Болгарії, через Молдову – до Ізраїлю тощо.

Вибір країни залежав не лише від умов прийняття громадян України, але й від наявності родичів, друзів або знайомих у країні прямування, специфіки пунктів пропуску на кордоні (пішки або на авто/автобусом) або наявності евакуаційних потягів з місця проживання в Україні, географічного розташування місця проживання та рівня безпеки пересування територією області, рівня віддаленості області від державних кордонів з тією чи іншою державою-сусідом.

На початку березня 2022 року рішенням Ради Європи було запроваджено механізм тимчасового захисту для громадян України, які тікають від війни. Відповідно до статті 5 Директиви про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та подолання наслідків цього [4], тимчасовий захист надається громадянам України у країнах ЄС терміном на один рік із можливістю продовження до трьох років в залежності від ситуації в Україні. Тимчасовий захист передбачає надання дозволу на проживання, доступ до ринку праці та житла, медичну допомогу, доступ до освіти для дітей, відкриття базового банківського рахунку.

Перетнувши український кордон частина українських шукачів притулку прямувала до інших країн Європи або навіть світу. Наприклад, біля 700 тис громадян України зареєструвалися у Німеччині (станом на початок травня 2022 р.), з них 40 % становлять діти і 81 % жінки [5]. Велика Британія видала українцям 115 тис віз (станом на кінець травня 2022 р.), що дозволяють жити та працювати на території країни, а також мати доступ до системи соціального захисту, охорони здоров'я та відвідувати школу [6]. Чеська Республіка видала 350 тис віз українцям. Понад 50 тис шукачів притулку з України

прибули до Литви [7]. Канада започаткувала спеціальну програму для українських громадян та членів їхніх сімей – Канадсько-український дозвіл на екстрені поїздки, що дозволяє перебувати в країні до трьох років у статусі тимчасового резидента [8]. Крім того, США розпочали процедуру надання українцям статусу тимчасового захисту з березня 2022 року, що надає право на працю та перебування терміном до 18 місяців [9].

В той же час спостерігається процес повернення українців з-за кордону до України. З початку війни український кордон у зворотному напрямку перетнуло 2 230 тис осіб¹ [2]. Процес повернення пов'язаний, серед іншого, із закінченням терміну безвізового перебування для українських громадян у країнах ЄС (90 днів), а також деякою стабілізацією ситуації в Україні. Повертаються переважно мешканці центральних областей та столиці, де ситуація дещо стабілізувалася. Так, за даними двох опитувань Центру Разумкова [10; 11], серед тих, хто повертається в Україну, 69 % є мешканцями центральних областей, з них 35 % становлять жителі Києва та 17 % - Київської області. Повертаються переважно жінки (87 %), що відповідає тенденціям виїзду. Іншою особливістю процесу повернення є зростання частки осіб, які повертаються самі (без дітей, літніх батьків) – до 31 %, що свідчить про те, що ситуація в країні є ще недостатньо стабільною і безпечною.

Список використаних джерел:

1. Ukraine Internal Displacement Report/ General Population Survey/ Round 5. 23 May 2022. IOM. 13 p. URL: https://displacement.iom.int/sites/default/files/public/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R5_final%20ENG%20%281%29.pdf (access May 31, 2022).
2. Refugees fleeing Ukraine (since 24 February 2022). 29 May 2022. Operational Data Portal. UNHCR. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.182451111.1238327514.1654066919-1360274307.1654066919 (access May 31, 2022).
3. Crises Movements. Migration Data Portal. URL: <https://www.migrationdataportal.org/ukraine/crisis-movements> (access May 30, 2022).

¹ Втім ці дані фіксують лише переміщення, але не намір постійного повернення.

4. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. Official Journal L 212 , 07/08/2001 P. 0012 – 0023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj> (access May 31, 2022).

5. Over 700,000 refugees from Ukraine registered in Germany, Welt am Sonntag reports. Reuters. 14 May 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/over-700000-refugees-ukraine-registered-germany-welt-2022-05-14/> (access May 31, 2022).

6. How many Ukrainians have fled their homes and where have they gone? 28 /may 2022. BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news/world-60555472> (access May 30, 2022).

7. Мельник С. Кожен третій український біженець у Литві знайшов роботу, заробляє до 2 тисяч євро. Економічна правда. 5 травня 2022 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/05/5/686662/> (дата звернення 23.05.2022).

8. Калатур А. Канада трьома чартерами планує вивезти з Польщі під тисячу українських біженців. Українська правда. 12 травня 2022 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/12/7345638/> (дата звернення 23.05.2022).

9. Віза, запит і гуманітарний пароль. Як отримати статус тимчасового захисту в США. НВ Life.31 березня 2022 р. URL: <https://life.nv.ua/ukr/socium/ssha-dlya-bizhenciv-yak-otrimati-status-timchasovogo-zahistu-v-americi-ukrajincyam-viza-do-ssha-50229946.html> (дата звернення 26.05.2022).

10. Українські біженці: настрої та оцінки (березень 2022р.). Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/ukrainski-bizhentsi-nastroi-ta-otsinky> (дата звернення 23.05.2022).

11. Настрої та оцінки українських біженців, що повертаються на Батьківщину (квітень–травень 2022р.). 16 травня 2022 р. Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-shcho-povertaiutsia-na-batktivshchynu> (дата звернення 23.05.2022).

Казарян-Верушкіна Валерія, аспірантка
Лабораторії проектів та ініціатив,
Волинський національний університет ім. Лесі Українки
м. Луцьк

РИНОК ПРАЦІ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА НОВІ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

За останні п'ять років ринок праці України, як і багатьох європейських держав, набув значних змін. Відчувається дефіцит робочої сили на фоні зовнішньої нестабільності та внутрішніх демографічних змін (зокрема та невиключно старіння населення та скорочення його кількості). Це в свою значною мірою впливає на збільшення навантаження на систему соціального страхування. Загальні чинники, що викликають зміни на ринках праці у всьому світі, з лютого 2022 року для України доповнилися кризою, викликаною ескалацією збройного конфлікту та введенням воєнного стану.

Війна стала причиною появи нових тенденцій ринку праці, змін у поведінці як роботодавців, так і пошукачів.

Інновації мають вирішальне значення для ефективного економічного розвитку та функціонування ринку праці різних країн. Значний внесок у висвітленні сучасних викликів для українського ринку праці та проблем у сфері зайнятості зробили вітчизняні вчені: С. Біліченко, О. Герасименко, Л. Гук, А. Колот, Н. Павліха, О. Уніга, І. Цимбалюк [1; 2] та ін. Однак, на сьогодні питання пошуку нових форм зайнятості, що допоможуть збалансувати економічну ситуацію, сформувати більш гнучку та мобільну робочу силу, здатну працювати в умовах нестабільності, потребують більш ґрунтовного дослідження.

На прикладі багатьох зарубіжних країн виділились нові тенденції, притаманні сучасному ринку праці. Перш за все прослідковується зростання попиту на висококваліфікованих, мобільних, креативних працівників, що здатні швидко набуті нових компетенцій, яких вимагає сучасне виробництво та сфера

послуг. Водночас негативним явищем є посилення диференціації трудових доходів працівників, яка досить часто не відповідає реальним відмінностям в рівнях нагромадженого людського капіталу та результатах його використання. Спостерігається поширення бідності серед економічно активного населення, що стає причиною зниження соціальної згуртованості суспільства [3].

Небачених раніше масштабів набуває застосування нестандартних форм зайнятості та режимів робочого часу. В умовах карантину та військової агресії основним інструментом адаптації на ринку праці стала мобільність робочої сили та використання гнучких форм зайнятості. Роботодавці змушені були йти на компроміс задля збереження робочої сили та забезпечення їм безпеки у військовий час. Однією із тенденцій на ринку праці, яка набула поширення під впливом кризи COVID-19, стало використання дистанційної форми зайнятості. Все більше підприємств та організацій надають своїм співробітникам можливість працювати з дому, принаймні частину робочого часу, відтак нові умови праці та робота у віддаленому режимі сприймається як новий стандарт зайнятості.

Висококваліфіковані працівники, робота яких пов'язана із інформаційно-комунікаційними технологіями, для входу на ринок праці часто використовують Інтернет-платформи (Freelancehunt, Weblancer, Upwork, Freelance.ua, Toptal, Designhill, LinkedIn тощо), на яких формуються нові інноваційні форми зайнятості. Той факт, що п'ятнадцять-двадцять років тому такої форми зайнятості як фріланс або онлайн-зайнятість практично не існувало теж слугує підтвердженням високого потенціалу застосування цих гнучких форм зайнятості [4].

Отже, критичні умови та загострення питань безпеки на фоні процесів загальної глобалізації активізували розвиток віддаленого режиму роботи. Врахування цих нових тенденцій та запровадження гнучких форм зайнятості, фрілансу сприятиме адаптації українського ринку праці до умов війни та швидкому його відновленню у поствоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Уніга О. В. Розвиток та регулювання ринку праці прикордонного регіону: монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 220 с.
2. Pavlikha N., Tsymbaliuk I., Uniga O. Labour market development features in the European Union [Особенности развития рынка труда в Европейском Союзе]. *The economy of Bulgaria and the European Union in the global word. Management, marketing and entrepreneurship, corporate control and business development in bulgaria and in the EU*. Collective Monographs of Scientific Articles. Sofia, 2018. P.127-138.
3. Колот А. М., Герасименко О. О. Новітні глобальні тенденції у сфері зайнятості і доходів та їх вплив на соціальну нерівність. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2018. № 1. С. 8-35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2018_1_3.
4. Гук Л. П., Біліченко С. П. Гнучкі форми зайнятості та мобільність робочої сили в умовах економічної нестабільності. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки*, 2022. Вип. 2 (65). С. 5-12.

Грицюк Наталія, к.е.н., доцент
кафедри менеджменту та адміністрування
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк

**ВПЛИВ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ
УКРАЇНО-РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ**

Міграція зазвичай вважається негативним економічним явищем, оскільки веде до відтоку кваліфікованої робочої сили та зменшення споживчого попиту на товари, а, отже, ослаблення економіки в цілому. Особливості міграційних процесів у період Україно-російської війни дещо відрізняються від попередніх років Незалежної України. Міграція відноситься до складних систем дослідження, адже впливає на безліч чинників багатьох країн.

Міграція (від лат. migratio – переміщення) – це рух населення з однієї території чи країни в іншу під впливом

економічних, соціальних, адміністративних, пропагандистських та інших заходів. Виникненню міграції сприяє перерозподіл робочої сили, безробіття, невпевненість у завтрашньому дні [2]

Міграційні процеси впливають на природне відтворення населення шляхом зміни вікової структури регіонів виходу населення, трансформацію репродуктивної поведінки контингентів населення, зміни умов життя переселенців, що відбивається на стані їх здоров'я. Міграція впливає і на функціонування та розвиток ринку праці; міграційні процеси сприяють розвитку розширеного світогляду особи, зумовлюють підвищення пристосовності до різноманітних умов життя, а також обмін навиками та досвідом між жителями різних регіонів, поширення корисних знань.

Вони призводять до перерозподілу виробників та споживачів матеріальних благ і платних послуг між регіонами та їх підрозділами, змінюють якісні характеристики робочої сили різних регіонів внаслідок нерівномірної участі в міграційних процесах представників різних соціально-демографічних груп [1].

Зовнішня (міждержавна) міграція існує в різних формах: трудовій, сімейній, рекреаційній, туристичній та ін. Міждержавна міграція робочої сили в другій половині ХХ ст. стала важливою частиною процесу інтернаціоналізації міжнародного господарського життя. Трудовий потенціал, будучи важливим фактором виробництва, шукає свого найефективнішого використання не лише в рамках національного господарства, а й у масштабах світової економіки [3].

Від початку повномасштабного вторгнення Росії територію України покинуло близько 5,6 млн. людей, такі дані наводить Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ). Більшість поїхала до Польщі — понад 3 млн людей. До Румунії виїхали понад 846 тис. осіб, до росії – понад 703 тис., Угорщини — більше 539 тис., до Молдови — понад 449 тис., до Словаччини — більше 385 тис. і до білорусі — понад 25 тис. осіб [4].

Варто відзначити, що під війни має вимушений характер. Водночас, вдала політика Європейського Союзу з питань

вимушеної міграції дає багато позитивних особливостей для усіх сторін процесу.

Так, Рада ЄС на засіданні в Брюсселі 4 березня 2022 року, проголосувала за застосування Директиви від 20 липня 2001 року № 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та несення їх наслідків. Директива обходить традиційно перевантажену процедуру надання притулку (отримання статусу біженця/додаткового захисту) і пропонує швидкий і спрощений шлях до доступу до захисту в усьому ЄС [5].

Згідно директиви, громадяни України отримали захист малозахисчених верств населення: жінок, дітей, людей похилого віку, з обмеженими можливостями що потребують особливого захисту, а саме:

1. дозвіл на проживання;
2. доступ до ринку праці;
3. доступ до освіти (діти до 18 років мають право навчатись у закладах освіти на рівні громадян країни перебування);
4. забезпечення житлом;
5. доступ до соціального забезпечення;
6. доступ до медичного обслуговування;
7. можливість повернутися в країну громадянства в будь-який момент.

Для країн Європейського Союзу, що приймають мігрантів:

1. Робочу силу, якої бракує в тому числі найбільш високваліфікованих кадрів.

2. Підвищення споживчого попиту на товари повсякденного вжитку та продукти харчування, за рахунок значного збільшення кількості жителів.

3. Видатки з бюджету країни для отримання належних умов життя мігрантів здебільшого витрачаються на придбання продуктів харчування та товарів першої необхідності, а, отже, залишаються в країні і непрямыми дотаціями національним виробниками та повертаються частково у бюджет країни.

4. Швидкий доступ до ринку праці дозволяє заповнити менш популярні вакансії, розширити виробництво та отримати відрахування до бюджетів різних рівнів.

5. Через міграцію молодого населення, дає можливість покращити демографічну ситуацію в країнах Європи, що відзначаються переважаючим старшим поколінням.

Для України і її громадян:

1. Захист громадян та можливість їх евакуації із зони бойових дій.

2. Зменшення навантаження бюджет у період війни.

3. Мігранти можуть підтримувати рідних та близьких під час війни, покращуючи їх матеріальне становище.

4. Отриманий досвід та ресурси громадян України після повернення стимулюватимуть швидшу відбудову країни.

5. Встановлення нових соціальних зв'язків між певними групами дозволить їх використовувати у післявоєнний період для відбудови та інтеграції України до країн Європейського Союзу.

Для громадян Європейського Союзу:

1. Розширення мультикультурної взаємодії, толерантності, співчуття, взаємоповаги;

2. Обмін навичками, досвідом між професійними групами різних країн;

3. Можливість працювати на більш оплачуваних та престижних роботах, оскільки менші оплачувані зайняті мігрантами.

Серед негативних наслідків міграційного процесу слід виділити загрозу відтоку високкваліфікованих кадрів, які не повернуться в Україну, все ж таки знайдуть більш вигідні та комфортніші умови праці в країнах ЄС. Загроза розпаду сімей, оскільки чоловікам призовного віку не дозволяють виїзд з України.

Отже, міграційні процеси що виникли у складних умовах воєнного стану, безумовно вплинуть на розвиток України та її відновлення, сприятимуть кращій інтеграції України до

об'єднаної Європи. Завдяки обдуманій та вдало вибудованій міграційної політики усі сторони отримують позитивний ефект.

Список використаних джерел

1. Манів З. О. (2021) Міграційні процеси та їх види. Регіональна економіка. URL: http://pidruchniki.ws/1731101738816/rps/migratsiynei_protsesei_vidi (Останній візит 12.05.2022)
2. Міграція. Міжнародні міграційні процеси. Міжнародна економіка. (2021) – URL: <http://www.megos.org.ua/miznarodna%20economica.6.html> (Останній візит 12.05.2022)
3. Управління трудовим потенціалом. Міграційні процеси: сутність, причини, види та показники міграції. – URL : <http://buklib.net/books/27309/> (Останній візит 12.05.2022)
4. Рада Європейського Союзу URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/54715/ukraine-council-unanimously-introduces-temporary-protection-for-persons-fleeing-the-war.pdf> (Останній візит 12.05.2022)
5. Портал операційних даних про біженців УВКБ ООН URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> (Останній візит 12.05.2022)

Майданік Ірина, к.соц.н.,
старша наукова співробітниця
Інституту демографії та соціальних досліджень
ім. М.В. Птухи НАН України,
м. Київ

ЗВОРОТНІ ПОТОКИ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

У мирні часи трудові міграції українців за кордон були найбільш масовими міграційними потоками. Після окупації росіянами Криму та частини Донецької та Луганської областей в Україні з'явилася велика група внутрішніх переселенців, що була співставна за своїми масштабами із кількістю осіб, які працювали за кордоном. Повномасштабне вторгнення ворожих

військ сусідньої держави призвело до величезної рухливості населення всередині України та від'їзду за кордон. Інтенсивність цих процесів істотно перевищує всі міграційні процеси з якими Україна зустрічалася дотепер. Численні військові злочини окупантів проти мирного населення, руйнування інфраструктурних об'єктів, ракетні обстріли та інші дії подібного характеру доводять важливу роль внутрішніх та зовнішніх міграцій у збереженні життя та здоров'я багатьох українців.

Міграційна статистика є однією з найслабших ланок демографічних даних. Її якість ще більше погіршується у періоди криз та невизначеності. Військова агресія – апогей кризових проявів: тут небезпека для громадян та дослідників підсилює негативні ефекти економічного занепаду та нестачі ресурсів. У таких умовах інформація про внутрішні переселення українців та від'їзд за кордон, безумовно, далека від бездоганної точності. Спостерігаються суттєві відмінності в оцінці масштабів вимушеного виїзду за кордон. Наприклад, станом на 15 травня 2022 р. УВКБ звітує про 6,2 млн. українських біженців, які виїхали після 24 лютого [1]. Вітчизняні фахівці стверджують, що ця цифра є завищеною, оскільки базується на можливому подвійному обліку: частина людей реєструються спочатку у першій країні після перетину українського кордону (Молдова, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина), а потому - у випадку подальшого переїзду, ще й у країні остаточного прибуття. Дані українських прикордонників, очевидно, є більш надійними для оцінювання масштабів виїзду за кордон через повномасштабну російську агресію. Згідно з цим джерелом інформації, доречно говорити про близько 3,2 млн осіб, які перетнули кордон у бік виїзду після повномасштабного нападу [2].

Після успіхів українських військових у захисті Батьківщини, звільненні ряду тимчасово окупованих населених пунктів, особливо поблизу Києва, недопущенні ворога до столиці та ряду інших проміжних перемог, почалися поступові процеси повернення додому як внутрішніх переселенців, так і осіб, які перебували за кордоном. Близько 1,8 млн перетинів кордону у напрямку в'їзду в Україну було зафіксовано після 28 лютого

2022р. Прикордонна статистика фіксує чисельність фактів перетину кордону, а не кількість осіб, які його перетнули. Тому наведена цифра включає волонтерів, які активно виїжджають за кордон та повертаються, осіб, які ввозять авто на продаж після відміни мита, зареєстрованих біженців, які здійснюють нетривалі візити на батьківщину, тощо. Проте переважна більшість перетинів кордону у напрямку прибуття припадає на повернення вимушених мігрантів. Це підтверджують дані ряду джерел: мобільних операторів [3] та вибіркових обстежень.

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців протягом 3-27 квітня 2022 р. опитали 846 осіб, які прибували в Україну з Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії та Молдови [4]. Причинами повернення респонденти найчастіше називали бажання возз'єднатися з родиною та відчуття безпеки у місцевості, куди вони прямують. Такі варіанти відповіді назвали по третині опитаних (33%). Майже кожен десятий (9%) прямував в Україну на нетривалий час, щоб взяти потрібні речі. У 6% опитаних тимчасові візити в Україну були пов'язані з відвідуванням родичів. Невеликі групи респондентів поверталися через житлові проблеми за кордоном (5%) і бажання допомогти з евакуацією членам родини.

Допоки тривають активні бойові дії говорити про цілковиту безпеку для громадян зарано. Опитування свідчать про те, що сприйняття власної безпеки перебуває у громадян на низькому рівні. Згідно з результатами дослідження МОМ, лише 3% ВПО і 7% непереміщеного населення почуваються у цілковитій безпеці [5]. Усвідомлення небезпеки впливає на стратегії повернення як внутрішніх переселенців, так і біженців. Згідно з результатами дослідження, проведеного експертами центру Разумкова у квітні-травні 2022 р., ті громадяни України, які мають неповнолітніх дітей, наразі рідше повертаються в Україну у порівнянні з бездітними особами. Деякі респонденти повідомляли, що залишають дітей на інших родичів, а повертаються в країну самі [6].

Враховуючи сучасні реалії тимчасової окупації деяких населених пунктів, руйнування житла та інші проблеми багато

українців не мають змоги повернутися у рідні домівки. Певна частина вимушених мігрантів, які повертаються в Україну, прямують в інші населені пункти, ніж ті, де вони проживали до війни. Частка таких осіб за результатами дослідження УВКБ ООН становить 17% [4]. Результати дослідження центра Разумкова дещо відрізняються: згідно з ними чверть поверненців (26%) планують поселитися не в тій області, де проживали до війни (переважно це жителі східного регіону) [7].

Ситуація з поверненням характеризується високим рівнем невизначеності. Згідно з даними МОМ, кожен восьмий ВПО (12%) не може визначитися щодо планів подальшого переміщення з поточного місця перебування (включаючи повернення) [8]. Результати дослідження соціологічної групи «Рейтинг» показують, що лише чверть внутрішніх переселенців надавали чітку відповідь про свої плани щодо повернення (3% не планували повертатися, а 22% - планували це зробити у найближчий час). Решта респондентів обирали варіанти відповіді з тією чи іншою мірою невизначеності: «планую, але ще почекаю» (31%), «планую, але тільки коли війна закінчиться» (43%), «важко відповісти» (1%) [6].

Таким чином, стійкість та професіоналізм українських військових, потужний волонтерський рух, допомога міжнародних партнерів та вся інша діяльність, спрямована на захист України, призвели до зародження зворотних потоків вимушеної міграції навіть у часи продовження активних бойових дій. Процеси повернення біженців з-за кордону, а внутрішніх переселенців - у межах країни наразі не можна назвати остаточними. Активна фаза бойових дій сприяє поширенню почуття небезпеки серед населення. Перемога стане найголовнішим маркером, що визначатиме безповоротне повернення мешканців, які виїхали через війну.

Список використаних джерел:

1. Operational data portal. Ukrainian refugee situation. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 16.05.2022)

2. «Елла Лібанова: До 90% українців планують повернутися, але плани можуть змінюватися.» Мінфін. 2022. 6 травня. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2022/05/06/84908432/> (дата звернення: 15.05.2022)

3. Мельник С. «У "Київстарі" фіксують повернення українців додому». Економічна правда. <https://www.epravda.com.ua/news/2022/05/16/687089/> (дата звернення 16.05.2022)

4. Situation Overview: Movement of Ukrainians back into Ukraine - 28 April 2022 URL: <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/92439> (дата звернення 18.05.2022)

5. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 4. 3 травня 2022 р. URL: https://displacement.iom.int/sites/default/files/public/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R4_UKR_final.pdf (дата звернення 17.05.2022)

6. Настрої та оцінки українських біженців, що повертаються на Батьківщину (квітень–травень 2022р.) URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-shcho-povertaiutsia-na-batkivshchynu> (дата звернення 18.05.2022)

7. Настрої та оцінки українських біженців, що повертаються на Батьківщину (квітень–травень 2022р.) URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-shcho-povertaiutsia-na-batkivshchynu> (дата звернення 18.05.2022)

Носач Лариса, к.е.н., доцент
кафедри економіки, маркетингу та міжнародних
економічних відносин
Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського,
м. Харків

ВИМУШЕНА МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ, ЯК РУЙНІВНИЙ ЧИННИК ДЛЯ ЕКОНОМІКИ Й РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Міжнародна міграція завжди чинила двоякий вплив, як на економіку кожної окремої країни, так і на загальну економічну картину світу. Це доволі складний але зрозумілий суспільний процес, що впливає на різні сторони соціально-економічного

життя людства. Однак, одна справа, коли мова йде про суспільно організовану, заплановану та добровільну міграцію і зовсім інша, коли переміщення міграційних потоків є спонтанним, неорганізованим та/або недобровільним.

Воєнні дії на території України та окупаційна агресія, які спричинили зниження ділової активності, економічної безпеки та забезпечення найважливіших державницьких функцій в країні, розбалансували усталеність українського суспільства, викликали гуманітарні проблеми та продовжують чинити руйнівний вплив на збереження людського потенціалу держави.

За даними управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на 17 травня з України змушені були виїхати в пошуках безпеки, захисту та допомоги більше 6 312 255 осіб [1]. Дані пропускних пунктів на кордонах, щодо кількості людей, які виїхали з держави, свідчать, що найбільша кількість біженців припадає на Польщу (рис. 1).

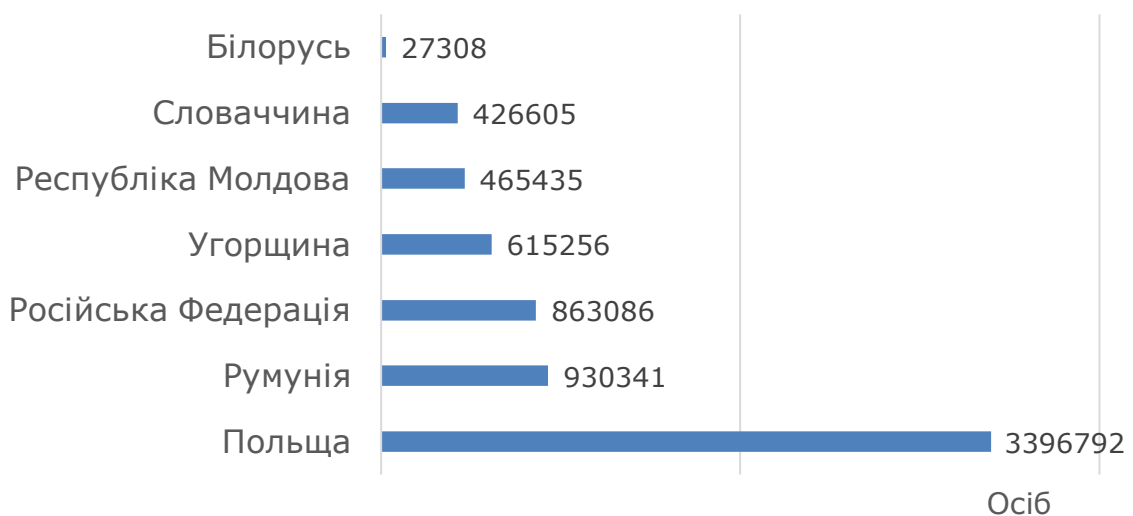

Рис. 1. Дані, щодо вимушеної міжнародної міграції українців

Аналізуючи наведені показники слід враховувати ряд фактів:

1) дані, отримані з джерел уряду Російської Федерації, можуть бути неправдивими і, що найбільш вірогідно, можуть включати людей, яких примусово вивезли з тимчасово окупованих територій України, оскільки згідно з

розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.02.2022 року № 188-р, з 28 лютого всі пункти пропуску на українсько-російському кордоні закриті [2];

2) хоча було докладено всіх зусиль, щоб забезпечити перевірку всієї статистичної інформації щодо міжнародної міграції (статистика прибуття складається з різних джерел, переважно з даних, наданих органами влади з офіційних пунктів пропуску), цифри щодо деяких прибулих є приблизними. Триангуляція інформації та джерел здійснюється на постійній основі але можуть відбутися зміни в цифрах, у тому числі заднім числом. Зокрема, право вільно пересуватися в межах Шенгенської зони означає, що в Європейському Союзі дуже мало контролю на кордоні. Таким чином, дані про прибуття в країни Шенгену (Угорщина, Польща, Словаччина), які межують з Україною, представляють лише перетин кордону з цією країною, але за аналітичними оцінками, велика кількість людей переїхала в інші країни. Крім того, УВКБ ООН не враховує осіб із прикордонних країн, які виїжджають з України, щоб повернутися додому.

3) серед тих, хто виїхав з України, є також громадяни України з подвійним громадянством.

У зв'язку з надзвичайною ситуацією та масштабами гуманітарних потреб біженців з України, проводиться міжвідомча регіональна реакція на підтримку зусиль країн, які приймають біженців. Регіональний план реагування на біженців об'єднує ООН, НУО та інших відповідних партнерів і зосереджується на підтримці урядів приймаючих країн для забезпечення безпечного доступу до території для біженців та громадян третіх країн, які виїжджають з України, відповідно до міжнародних стандартів. У ньому також пріоритетним є надання послуг із критичного захисту та гуманітарної допомоги, оскільки переміщення та потреби продовжують зростати в геометричній прогресії.

Gradus Research Company провела незалежне дослідження настроїв українців та їхніх дій під час повномасштабної війни Росії з Україною, яке базується на самозаповненні анкет

громадянами у мобільному додатку. У опитуванні прийняли участь чоловіки та жінки віком від 18 до 60 років, що проживають в містах з населенням 50 тис жителів та більше [3].

Основні аспекти опитування засвідчують наступне:

– 65% респондентів залишилися на місцях постійного проживання. Таких значно більше серед мешканців центрального (86%) та західного (83%) регіонів та менше серед мешканців східного регіону (33%).

– 22% респондентів змінили своє місце проживання в межах України. Найбільш популярними областями для міграції стали Львівська, Івано-франківська та Черкаська області.

– 6% опитаних наразі перебувають за кордоном. серед них переважна більшість (76%) прагне повернутися в Україну за першої можливості. Найбільше серед опитаних тих, хто мігрували до Польщі, Німеччини та Австрії.

– у разі загострення ситуації 53% тих, хто залишилися в Україні, планують лишатися там, де вони перебувають зараз, 16% – переміщатися далі від епіцентру в межах України, а 6% – переміщатися за кордон. 8% зазначили, що мають наміри щодо переміщення, проте не мають можливості для їхньої реалізації. Групою, найбільш схильною до міграції (як в межах України, так і за кордон), серед родичів та співмешканців респондентів є жінки віком 18-60 років.

– популярними напрямками міграції серед родичів та співмешканців респондентів в межах України є Львівська та Закарпатська області, за кордоном – Польща та Німеччина.

– рівень стресу серед українців продовжує підвищуватися з початку повномасштабної війни і наразі є найбільш високим за останні 2 роки вимірювань – 87%. Високий рівень стресу спостерігається серед усіх вікових груп.

– останнім часом у настрої більшості українців переважають негативні емоції – напруження (51%), гнів (41%), страх (40%), втома (39%) [3].

Така міграційна ситуація та психологічні настрої, не можуть не вплинути на соціально-економічне життя України і її населення, як у короткостроковій, так і у довгостроковій

перспективі. По перше, країна в цілому та окремі регіони втрачають свій людський потенціал – ресурс, який першочергово є двигуном відновлення та розбудови економіки, не відомо, яка кількість людей повернеться до місць свого постійного проживання, урахувуючи, що багато хто взагалі втратив своє житло в результаті численних бомбардувань та окупації.

По друге, зважаючи на те, що в першу чергу, територію України залишили жінки та діти, існує вірогідність, що мало яка мати захоче повертатися в найближчий час у нестабільну економіку, без чіткого розуміння завтрашнього дня та можливостей спокійної соціалізації для своєї дитини. А діти, як відомо – це цвіт нації! На додачу за межі України виїхало чимало підлітків, які планують «сьогодні-завтра» продовжувати свою освіту у вищих навчальних закладах, і, нажаль, не нашої держави. А це, зрозуміло є руйнівним фактором як для системи освіти, так і для формування майбутнього соціально-трудового осередку нашої держави.

По третє, якщо говорити про приймаючі регіони всередині країни, то зрозуміло, що вони наразі переповнені кількістю людей, що прагнуть годувати свої сім'ї і знаходяться в постійному конкуруючому пошуку роботи, часто погоджуючись на хоча б який-небудь заробіток з низькою оплатою праці та неофіційним працевлаштуванням. Показники безробіття в країні зростають і коли зміниться ситуація у кращу сторону поки що невідомо.

Розселення великої кількості українських біженців у ЄС також матиме значні соціальні та економічні наслідки. У короткостроковій перспективі – це тиснутиме на місцеві служби з надання житла та охорони здоров'я. Аби допомогти країнам, що надають прихисток українцям, ЄС вже виділив термінові 3,5 млрд євро, як є збільшеною сумою попереднього фінансування в рамках REACT-EU – однієї з найбільших програм відновлення після пандемії. Для країн ЄС, куди наплив біженців з України становив понад 1% їхнього населення наприкінці першого місяця після російського вторгнення, попереднє фінансування

зросте з 11% до 45% [4]. Однак, враховуючи невтішні реалії і довгостроковий прогноз того, що високі ціни на сировину і торговельні порушення, пов'язані з проблемами на фінансових ринках через їхню нестабільність, пришвидшать інфляцію у світі, а її високі темпи триватимуть довше, ніж очікувалося, стає незрозумілим, як економіка ЄС справиться з додатковим фінансовим тиском викликаним вимушеними міграційними потоками з України. Тому, у довгостроковій перспективі, з одного боку, збільшиться пропозиція робочої сили, а з іншого – невиключений ризик поширення антимігрантських настроїв, які розхитуватимуть суспільства в країнах Євросоюзу.

Таким чином, вимушена міжнародна міграція, є руйнівний чинник не лише для економіки й ринку праці України але може спричинити свій негативний вплив і на соціальні та економічні показники Європи. Тому вже зараз необхідно здійснювати пошук можливостей, які б могли сприяти мінімізації наслідків гуманітарних проблем, відродженню інституцій, ринків і підприємств в Україні, реконструкції інфраструктури, відновленню довіри та сподівань.

Список використаних джерел:

1. Refugees fleeing Ukraine <https://data2.unhcr.org/en/situations/Ukraine> (дата звернення 13 травня 2022 р.).
2. Про тимчасове закриття деяких пунктів пропуску через державний кордон та пунктів контролю <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-2022-%D1%80#Text> (дата звернення 15 травня 2022 р.).
3. Настрої українців та їхні дії під час повномасштабної війни Росії з Україною <https://gradus.app/documents/203/GradusResearchReportKSEcitizens13042022.pdf> (дата звернення 15 травня 2022 р.).
4. Європейська правда [://www.epravda.com.ua/news/2022/04/6/685325/](https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/6/685325/) (дата звернення 16 травня 2022 р.).

Сушик Ірина, к.і.н., доцент
кафедри соціогуманітарних технологій,
Луцький національний технічний університет,

Карпінчук Людмила, студентка 3 курсу
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк

МІГРАЦІЯ: ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ І СВІТОВОЇ БЕЗПЕКИ

Масштабні міграційні переміщення, що стали трендом нового ХХІ століття, торкнулися майже усіх країн світового господарства. Україна не стала винятком і повною мірою відчула глобальні міграційні зрушення, які проявляються в різних сферах суспільного життя і актуалізують проблеми соціальної безпеки світу, адаптації та інтеграції мігрантів до нового соціокультурного простору.

Українську міграцію можна назвати архівом здобутків і втрат людського і трудового потенціалу України, виразником мотивацій, потреб, досвіду її населення. Чисельні наукові розвідки з міграціології неодноразово доводили, що міграційні наслідки можуть обертатися як позитивами, так і негативами людського розвитку. Міграція як складний суспільний феномен може бути і джерелом напруги, і водночас, шансом перспективного розвитку економіки, держави, суспільства [1].

Україна упродовж кількох десятиків років впевнено підтримує статус світового донора робочої сили. З 10-х років ХХІ ст. в Україні постала загроза п'ятої хвилі української міграції. Річна кількість зовнішніх трудових мігрантів коливається від 2 до 5 млн осіб [2]. Збройний конфлікт на сході України і тимчасова окупація Автономної Республіки Крим спричинили вимушену зовнішню і внутрішню міграцію населення. Значна кількість мешканців Криму, Донецької і Луганської областей вимушено перемістились по всій території України. З 2014 р. в Україні

з'явилась нова категорія внутрішніх мігрантів – внутрішньо переміщені особи (ВПО).

Станом на 2017 р. в Україні налічувалася найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб у Європі з часів завершення Другої світової війни. За даними Моніторингового центру з питань недобровільних переміщень, чисельність внутрішніх переміщених осіб у світі досягла 33,3 млн людей, що вдвічі перевищує чисельність біженців (близько 16 млн). За 2013 р. їхня кількість збільшилася на 4,5 млн. Найгострішою проблема є в Сирії, Судані, Нігерії, Іраку [3].

На кінець 2015 р., за інформацією Норвезької Ради у справах біженців (Norwegian Refugee Council (NRC) і Центру з моніторингу внутрішніх переміщень (Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC)), у всьому світі в результаті збройних конфліктів налічується близько 41 млн ВПО, а це на 2,8 млн осіб більше, ніж у 2014 р. В Україні з початку проведення на сході України антитерористичної операції станом на 4 травня 2016 р., за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, взято на облік 1 783 361 переселенця (1 441 324 сім'ї) з Донецької, Луганської областей та АР Крим [4]. Станом на 2019 р., Україна посідала восьме місце у світі за внутрішнім переміщенням особи [5].

Внутрішні і зовнішні міграції, поява ВПО у 2014 р. та 2022 р. призвели до необхідності внесення змін в нормативно-правову базу України, активізації процесу формування міграційного права та перегляду державної міграційної політики. У 2014 р. був прийнятий Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Стратегічні напрями міграційної політики та завдання державних органів щодо її реалізації знайшли продовження у Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року [6].

Активна фаза війни росії проти України з лютого 2022 р. спровокувала нову міграційну кризу в Європі. За оцінками Міжнародної організації з міграції, кількість українців, які виїхали з країни з початку повномасштабної війни, станом на середину

березня досягла більше 3 млн. осіб. З початку війни до початку травня 2022 р. в Україні близько 12,8 мільйонів осіб стали біженцями, з них 7,7 млн осіб стали внутрішніми переселенцями, що складає 17,5 % від всього населення країни. За підрахунками Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, на 23 квітня 2022 р. з України виїхали понад 5,1 млн осіб, зокрема близько 2,9 млн. – до Польщі, 774 тис. – до Румунії, 490 тис. – до Угорщини, 443 тис. – до Молдови, 354 тис. – до Словаччини. Як свідчать опитування, вибір країни обумовлено передусім наявністю в ній родичів або знайомих (48 %), а також близькістю до Батьківщини. Окрім того, майже 578 тис. українців виїхали (або їх вивезли) до Росії, 24 тис. – до Білорусі [7].

За даними ООН приблизно 95% українців, які виїхали з країни внаслідок російського вторгнення, хочуть повернутися додому. Лише за місяць станом на 15 квітня 2022 р. понад 870 тисяч українських біженців, які залишили країну після повномасштабного російського вторгнення, вже повернулися на батьківщину. За прогнозами ООН, зворотна міграція українців продовжуватиме зростати.

Окреслені проблеми вимагають уваги до питання соціальної адаптації мігрантів-переселенців, вимушених біженців, як ВПО так і міжнародних мігрантів, їх інтеграції в нове середовище. Крім того, питання міграції тісно пов'язані з соціальною безпекою світу. Безперешкодний виїзд за кордон, з одного боку, можна вважати ознакою відкритого суспільства, з іншого – коли процес стає масовим, виникає загроза національній безпеці.

Зауважимо, що поняття «адаптація» й «інтеграція» є комплексними процесами. Термін «адаптація» стосовно мігрантів використовується найчастіше психологами. Інші науки, такі як медицина, психологія, соціологія, антропологія, економіка також розглядають дану проблему. Соціокультурний підхід приділяє більшу увагу внутрішньому світу переміщених осіб – подолання шоку, насамперед, культурного, від потрапляння в інше культурне середовище, до якого необхідно пристосуватись, зокрема пристосувати свою ідентичність. Для ресурсного підходу

адаптація – отримання інформації про те, де і яким чином в новому місці проживання можливо отримати ресурси, необхідні для переселенців [8]. Отже, під соціальною адаптацією розуміють активний процес пристосування до соціального середовища, спрямований на збереження й формування оптимального балансу між особою, її внутрішнім станом і навколишнім середовищем тут і тепер та з перспективою майбутнього. Йдеться про потребу психологічної і фізичної адаптації до нових умов.

Внутрішньо переміщені особи, які внаслідок загрозливих обставин були вимушені покинути своє постійне місце проживання, зазнають удару, переживають психологічний стрес через загрозу цим цінностям і на якийсь час втрачають можливість досягати свої цілі в житті.

Міграційна криза 2015 р. похитнула єдність Європейського союзу і стала загрозою безпеки і стабільності для європейських країн. Ймовірні наслідки сучасної міграційної кризи можуть бути непередбачуваними для світу. Найскладнішими для врегулювання є проблеми інтеграції мігрантів в суспільне життя Європи, їх адаптація до нового соціокультурного простору, соціальне забезпечення прибулих мігрантів.

Щораз більша кількість біженців перетинає європейські кордони у пошуках кращого життя, що стало загрожувати безпеці та стабільності європейських країн та спричинило кризові явища в європейському середовищі. В найближчій перспективі проблема інтеграції мігрантів в суспільне життя Європи стане однією із найскладніших для регулювання. Крім того, нелегальні міграційні процеси можуть викликати політичні конфлікти, поширення економічного колапсу, що в сукупності ставить під загрозу глобальну систему безпеки. Практика останніх років вказує на те, що багато вихідців із Близького Сходу та Африки під впливом релігійного фундаменталізму створюють загрозу європейській безпеці всередині ЄС.

Таким чином, глобальні міграційні зрушення, що стали трендом нового тисячоліття не оминули Україну. Зовнішня, переважно трудова міграція, та вимушена міграція внутрішньо

переміщених осіб, що значно зросла в Україні з 2014 р. та з лютого 2022 р. у зв'язку з війною в Україні, вимагають глибокого аналізу проблеми науковцями, юристами, державниками. Міграційні наслідки можуть обернутися як позитивами для окремо взятих осіб, держав і світу вцілому, так і нести безпекові виклики і загрози різних рівнів.

Список використаних джерел:

1. Садова У. Я. Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів XXI століття. Львів: Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України, 2019.
2. Лібанова Е. М., Позняк О. В. Зовнішня трудова міграція з України: вплив COVID-19. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 4. С. 25-40.
3. Весельська Л. А. Специфіка державного регулювання вимушеної міграції в Україні за умов антитерористичної операції. Київ: Інвестиції: практика та досвід, 2017. №19. С. 59-63.
4. Інформація щодо обліку вимушено переміщених осіб: сайт Міністерства соціальної політики. URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=188646&0 cat_id=107177
5. Kobelia, Z., Todoriuk, S. and Stortsun, K. (2021), «Labor migration at the present stage of market transformation of the ukrainian economy», *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 132–136.
6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 17060VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706018>; Стратегія державної міграційної політики на період до 2025 року (проект). URL: <http://dmsu.gov.ua/images/files/nakazy/Strategia.pdf>
7. Українські біженці війни за кордоном. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayinski-bizhentsi-viyny-za-kordonom>
8. Тітар І. О. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови зняття статусу. *Український соціум*. 2016. № 4. С. 57-68.

СЕКЦІЯ 6.

Освіта і наука в умовах війни

Антонюк Богдан, старший викладач
кафедри загальної математики та
методики навчання інформатики
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Мариньоха Анна, студентка
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Оласюк Юрій, студент
факультету інформаційних технологій і математики
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк

ВИКЛАДАННЯ ІНФОРМАТИКИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Вступ. Сучасні реалії спонукають усіх нас шукати шляхи адаптацій до нового життя, умов навчання та праці, про які раніше не знали. На жаль, війна вносить свої корективи і до них слід пристосуватися. Відтак, наріжним каменем діяльності фахівців освітянської сфери постає питання забезпечення освітніми послугами майбутні покоління. Незалежно від обраної форми навчання, ланка закладів загальної середньої освіти продовжує втілювати у життя освітні програми, затверджені на початку навчального року. З урахуванням воєнних реалій не слід забувати про особливий підхід, якого потребує травмована дитяча психіка. Загальновідомо, що викладання інформатичних

дисциплін — справа не з простих. Для учня педагог має бути ще й порадиником помічником, а не лише вчителем.

Розкриття проблеми та власне бачення шляхів її вирішення. Починаючи із другого класу і аж до закінчення навчального закладу діти вивчають інформатику. Кожного року учням пропонується на розгляд матеріал, що тісно пов'язаний із інформаційною безпекою, цифровою освітою та медіаграмотністю. Починаючи із 5 класу діти починають вирізняти фейки, навчаються аналізувати інформацію та перевіряти її достовірність.[1] Під час інформаційної війни необхідність вивчати інформатику зростає зі швидкістю геометричної прогресії. Важливо пояснити учням правила безпеки у соціальних мережах, форумах, месенджерах тощо. Зокрема, при поясненні правил варто використовувати інтерактивні засоби навчання: презентації, відеоролики, анімації тощо. Важливо наповнювати навчальний матеріал злегка гумористичними відступами, що будуть стосуватись теми уроку. Це сприятиме запам'ятовуванню дітьми важливих аспектів.[2]

Не варто перенавантажувати уроки складними темами або ж величезною кількістю матеріалу. Більш доцільно регулярно повторювати раніше вивчений матеріал. Таке рішення не лише допоможе краще засвоїти отримані раніше знання і вдосконалити навички, а і не чинитиме психологічного тиску на травмовану дитячу психіку [3].

Наш досвід показує, що доцільно основний акцент робити на розвитку громадянської свідомості та соціальної компетентності, розвивати критичне мислення, творчість, інтелект. Тут в нагоді стануть тематичні розвиваючі ігри, вікторини, онлайн-екскурсії.

Висновок. Вміння критично мислити, аналізувати інформацію, безпечно користуватись інтернетом, розпізнавати фейки та маніпуляції актуальне завжди. Події, що сьогодні тривожать кожного з нас лише яскравіше підсвітили цю необхідність. За сприяння вчителя, цифровий простір здатен стати для учнів інструментом для вираження власних

переживань, вдосконалення вмінь і навичок, формування життєво необхідних компетентностей.

Список використаних джерел:

1. Рябова З. В., Єльнікова Г. В. Професійне зростання педагогів в умовах цифрової освіти. Інформаційні технології і засоби навчання. 2020. Вип. 80 (6). С. 369-385. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/723198/1/4202-Article%20Text-18380-1-10-20201229.pdf> (дата звернення: 14.05.2022)
2. Організація освітнього процесу із застосуванням технологій дистанційного навчання у 2020/2021 навчальному році методичні рекомендації / За заг. рсд. В. І. Шуляра. - Миколаїв : ОІППО, 2020. - 108 с.
3. Організація дистанційного навчання в школі. Методичні рекомендації / укладачі А.Лотоцька. О. Пасічник. - Київ, 2020. - 36 с.

Бартків Оксана, к.п.н, доцент
кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Кібиш Марина, студентка 2 курсу
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Васюхник Софія, студентка 2 курсу
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк

ПОЗАУРОЧНА РОБОТА ЯК ЧИННИК ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ШКОЛЯРІВ

Одним із завдань сучасної школи є залучення учнів до осмислення національної культури та духовності, створення умов для розвитку національної свідомості, усвідомленої життєвої позиції та виховання їх як свідомих громадян, патріотів своєї країни.

Особливо актуальним виховання патріотизму є сьогодні в період широкомасштабного вторгнення Росії в Україну. У цей час

поширюється багато ворожої пропаганди та відбувається масова дискримінація нашого народу росіянами. Тому вкрай необхідно виховувати в дітей патріотичні якості.

Про пріоритетність виховання свідомої особистості, патріота країни наголошується у «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді». У цьому документі зазначається, що одним із покликань української національної системи освіти та виховання є завдання пробуджувати і виховувати в кожній дитини патріотичні якості та цінності: любов до батька і матері, родичів, своїх предків, рідної природи, землі; любов до рідної мови, культури, народу, пошану до його історичного минулого, національних традицій і звичаїв; глибоке усвідомлення своєї національної приналежності, відчуття єдності з представниками своєї нації; турботу про добре ім'я, своє і своїх друзів та краян, збереження своєї людської і національної гідності, честі; активну діяльність з метою розвитку рідної культури, мистецтва, науки, демократії, державотворчих процесів; боротьбу за підвищення духовності і добробуту всіх українців, представників національних меншин України; синівську любов до України – Батьківщини, готовність захищати від ворогів рідну землю, здатність на подвижництво, героїчні справи в ім'я свободи і незалежності України; готовність боротися з неправдою, злом, потворністю в будь-яких формах, спростовувати антиукраїнські, антинаукові версії, ідеї, шкідливі і ворожі для нашого народу, Батьківщини [1].

Ефективним чинником патріотичного виховання школярів є саме позаурочна робота, яка охоплює всю освітньо-виховну роботу вчителів, класних керівників, організаторів виховної роботи в позаурочний час. Вона має значно ширші можливості у виборі змісту, форм, методів, прийомів, засобів проведення, тому що не регламентована програмою, часом і місцем. На відміну від позакласної, позаурочна робота є продовженням навчального процесу в позаурочний час. Вона не завжди носить добровільний і самостійний характер і визначальна роль у її плануванні, організації та проведенні належить учителю.

Організуючи позаурочну роботу з патріотичного виховання школярів варто враховувати, що головна функція патріотизму полягає в позитивному ставленні людини до свого народу та Батьківщини [2].

У здійсненні патріотичного виховання в позаурочній роботі цілеспрямовано реалізуємо його мету – узагальнення в школярів знань про український народ та Україну, формування патріотичних почуттів, основним змістом яких є любов до малої батьківщини, усвідомлення своєї причетності до історії, традицій, культури українського народу, вболівання за його долю та майбутнє; розвиток особистості, формування їх ставлення до себе, людей, Батьківщини, національних цінностей.

Мету патріотичного виховання в позаурочній роботі конкретизуємо через систему таких виховних завдань: утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України; виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки; підвищення престижу військової служби, а звідси – культивування ставлення до солдата як до захисника вітчизни, героя; усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю; сприяння набуттю дітьми та молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення та ін.; формування толерантного ставлення до інших народів, їх культур; утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства; культивування кращих рис української ментальності. Патріотичне виховання школярів передбачає формування у них патріотичних почуттів, патріотичних переконань та патріотичної діяльності. Тому почуття патріотизму ми формували через ставлення учнів до:

- себе: національна самосвідомість, честь, гідність, щирість, доброта, терплячість, чесність, порядність;
- людей: толерантність, національний такт, милосердя, благородство, справедливість, гостинність, відкритість, щедрість, готовність допомогти;

– Батьківщини: віра, надія, любов, громадянська відповідальність, вірність, готовність стати на захист, повага до Конституції та законів держави; гордість за успіхи держави, біль за невдачі, суспільна активність та ініціативність;

– національних цінностей: володіння українською мовою, бажання і потреба в накопиченні, збереженні та передачі родинних і національних звичаїв, традицій, обрядів; шанобливе ставлення до національних та державних символів; почуття дбайливого господаря своєї землі [1].

Ефективними в позаурочній роботі з патріотичного виховання є бесіди, розповіді, екскурсії, проєкти, вікторини та ін.

Оскільки наша Україна досить багато пережила за весь час свого існування, як вправно та гордо люди боролися проти ворогів, то з цих форм позаурочної виховної роботи школярі зможуть зрозуміти силу та міць національного духу, який є у кожного українця, та чому патріотизм є таким важливим.

Цікавою формою патріотичного виховання є вікторина. Вікторина – це інтерактивна форма роботи з учнями, яка через гру, тестування, змагання або усного опитування дає ефективні результати [3]. У позаурочній виховній роботі можемо провести вікторину, яка була розроблена до Дня Соборності України, під назвою «Наша рідна Україна».

Вікторина містить 6 ігор про історію, національні символи, прислів'я, приказки та загадки, державні свята та культуру, народні символи (рослини).

Перший конкурс – продовжити прислів'я. Капітанам команд пропонуємо вибрати номери завдань, серед яких є і «щасливий білет», який дає команді додатковий бал. Серед прислів'їв нами вибрано: 1. Хліб, сіль їж, а...; 2. Слово не горобець...; 3. Друга легше знайти, ніж...; 4. Ранні пташки росу п'ють...; 5. Заліз кіт на сало і...; 6. Праця годує а... та ін.

Другий конкурс передбачає визначення квітів, які влітають в український віночок. Командам потрібно запропонувати назви рослин і розповісти легенду про одну із квітів.

Третій конкурс передбачає змагання у промовлянні скоромовок.

Наступний конкурс має на меті розв'язання кросворду за запитаннями: 1. Національний символ України. Його дарують, ним обмінюються у Великоднє свято. 2. Дерево, яке оспівано у народних піснях, у віршах. Воно освячується в церкві перед Пасхою, як засіб від злих сил. 3. Кущ, оспіваний в українських народних піснях, символ дівочої вроди. 4. Поширене в Україні дерево, з яким в українських народних піснях і переказах порівнюють струнких дівчат. 5. Чим прикрашають голову українські дівчата. 6. Національний символ України. Матері дарують його своїм дітям на щастя, на долю, відряджаючи у далеку дорогу.

На завершення пропонуємо конкурс – відповідей на тематичні питання, серед яких: 1. Яку назву мала козацька держава, створена за дніпровськими порогами? 2. Який із найдревніших знаків є малим гербом України? 3. Автор слів гімну України. 4. Яка назва гімну України. 5. Як називалась перша слов'янська держава? 6. Як називається основний закон України? 7. Як звали сестру Кия, Щека, Хорива? 8. Які кольори державного прапора України? 9. Назвіть найбільшу святиню українського народу в музичній символіці. 10. Назвіть композитора, який поклав вірші Чубинського, що стали гімном, на музику? 12. Що означає слово «козак»? та ін.

Отже, визначальним чинником патріотичного виховання школярів є позаурочна робота, у ході якої в учнів формуються патріотичні почуття, які визначають ставлення людини до себе, до свого народу й Батьківщини. Лише переймаючись інтересами, прагненнями, потребами, ідеалами свого народу, усвідомлюючи свою національну неповторність і самобутність, людина стає зрілою, громадсько-свідомою особистістю, справжнім патріотом, діяльним творцем своєї долі та долі Батьківщини.

Список використаних джерел:

1. Концепція національно-патріотичного виховання молоді, 2015. Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки України. 2015. № 7. С. 70-95. (Дата звернення 13.05.2022).

2. Національно-патріотичне виховання, 2019. Режим доступу: URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahistprav-ditini/nacionalno-patriotichne-vihovannya> (Дата звернення 13.05.2022).

3. Чорна, К. І., 2009. Зміст патріотичного виховання школярів в умовах державотворчого процесу в Україні. Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: Матер. звітної науково-практичної конференції. К., 2009. С. 12–14.

Ващук Людмила, к.пед. н., доцент
кафедри фітнесу та циклічних видів спорту,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк

РУХОВА АКТИВНІСТЬ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Постановка проблеми. Аналіз науково-методичної літератури та практики роботи закладів загальної середньої освіти свідчить, що в нинішніх умовах суттєво активізувалися дослідження проблем фізичного виховання учнів старшого шкільного віку [2; 3]. Новочасна епідеміологічна ситуація в світі і воєнний стан в нашій країні внесла значні переміни в систему освіти - навчальні заклади змушені перейти на дистанційне навчання. На теперішній день це найактуальніша тема, для всіх хто пов'язаний з освітньою діяльністю. Практично для всіх вчителів, система дистанційного навчання стала в новинку. Проблема становлення і розвитку національної системи фізичного виховання та проведення занять в онлайн-форматі потребує нагального вирішення.

На думку науковців [1;5], виховувати інтереси допомагають інтерактивні форми навчання, інноваційні методи і прийоми, які дають змогу учневі успішно реалізуватися. Вчителям необхідно реорганізувати та модернізувати дистанційне заняття – ввести онлайн-трансляції танцювальних фітнес-тренувань. Іншим способом урізноманітнити заняття є використання мобільних

додатків для спорту. Внаслідок цього в межах шкільного навчання варто збільшити фізичне навантаження з метою зміцнення здоров'я молодого покоління, шляхом методологічно побудованих самостійних занять з фізичної культури.

Метою дослідження є обґрунтування специфіки системи фізичного виховання в сучасних освітніх умовах, визначити стан спеціально організованої рухової активності старшокласників та розробити програми для самостійних занять.

Результати дослідження. Діти в період дистанційного навчання постійно перебувають в одному приміщенні, ведуть малорухливий, сидячий спосіб життя. При цьому тільки зростає рівень розумового навантаження та психічного напруження, що призводить до значних порушень функцій організму [4].

У процесі розробки основних методичних підходів до організації навчання школярів прийнято визначення мотиваційно-ціннісного ставлення до занять фізичними вправами як інтегративної якості особистості, що включає цілеспрямованість та активність у навчанні, високий рівень інтересу й мотивації до фізичної культури, демонструє високий ступінь самостійності у виконанні фізичних вправ.

В період навчального року було запроваджено моніторингове дослідження щодо визначення рівня зацікавленості старшокласників у заняттях фізичною культурою. Інструментарієм для проведення цього дослідження були обрані анкети, які склалися із ключових питань, що дають змогу визначити ступінь реалізації поставленої мети. Результати дослідження свідчать, що головним у процесі залучення старшокласників до виконання фізичних вправ є виховання в них інтересу до фізичної культури. Проте, проведене анкетування дає підстави констатувати, що інтерес до фізичної культури у старшокласників невисокий. Основні причини, які заважають старшокласникам займатись фізичними вправами, на думку учнів, відсутність інтересу до фізичної культури. Як свідчать відповіді анкет, причини, які обмежують старшокласників в заняттях фізичною культурою, це нестача часу, особиста недисциплінованість. Досліджено, що мотивація,

яка спонукає старшокласників займатися фізичними вправами: бути здоровими – 27%, мати гарну статуру – 18%, бути привабливою до другої статі – 12%, покращувати красу тіла та рухів – 10%, досягти високих спортивних результатів – 8%, усвідомлення необхідності і користі для здоров'я занять фізичною культурою – 16%, потреба рухатися – 10%. Зважаючи на вік, стан здоров'я, рівень фізичного розвитку, мотиваційні інтереси дітей старшого шкільного віку, застосовувалися програми, засновані на оздоровчих видах гімнастики. Центральним моментом навчання самостійно займатися фізичними вправами приділялося набуттю умінь і навичок в організації і методиці самостійної діяльності. Старшокласники залучалися до самостійного добору вправ, визначення оптимальної кількості повторень. Добираючи фізичні вправи, чітко визначали їхню спрямованість, тривалість виконання і доступність. Виконання фізичних вправ було спрямоване на розвиток фізичних якостей, зміцнення основних м'язових груп, формування правильної постави.

Висновок. Отже, результати аналізу наукових джерел підтверджують значущість методики формування індивідуальних програм для самостійних занять старшокласників і визначають специфіку й актуальність дослідження в умовах карантинних обмежень.

Список використаних джерел:

1. Ващук Л.М. Фітнес у системі мотиваційно-ціннісних орієнтацій учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів. *Фізичне виховання і спорт: збірник наукових праць СНУ ім. Лесі Українки*. 2012. №8. С. 49–53. URL: <http://sportvisnyk.eenu.edu.ua/index.php/sportvisnyk/article/view/710>
2. Ващук Л.М., Деделюк Н.А. Пріоритетні напрямки оздоровчого фітнесу у фізичному вихованні старшокласників. *Молода спортивна наука України: збірник наукових праць з галузі фізичного виховання і спорту*. Вип. 20: у 4-х т. Л.: ЛДУФК, 2016. С. 61-67. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/5001>
3. Дистанційна вища освіта в Європі: виші, ціни, процес навчання URL: http://ua.prostobank.ua/finansoviy_gid/groshi_rodini/statti/distantsiyna_vischa_0sv

4. Мойсеєва Ю. Ю. Дистанційне навчання: інноваційна форма вищої освіти URL: <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/7639/1/1.pdf>

5. Vashchuk L, Dedeliuk N, Roda O, Kalytka S, Demianchuk O, Matskevych N, Krendeleva V. The realization of the individual fitness programs in the physical education of high schoolgirls. *Physical Activity Review* 2018; 6: 144-150. DOI: 10.16926/PAR.2018.06.19

Мельник Роман, викладач політології
ВСП «Любешівський технічний фаховий коледж
Луцький національний технічний університет»,
смт. Любешів, Україна

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНА ГІГІЄНА ОСВІТЯН В УМОВАХ ВІЙНИ

Щодня ми поглинаємо велику кількість інформації з екранів телевізорів, радіо, газет, інтернету, а розвиток технологій цьому сприяє. У багатьох випадках це інформація, яку ми не потребуємо, але все одно пропускаємо її крізь свою свідомість. Значна частина таких повідомлень в умовах війни – негативна. ЗМІ намагаються подати інформацію максимально правдиво, додаючи подекуди візуальний ряд, що шокує та вражає, описуючи та розповідаючи подробиці.

Тому нашим завданням є навчитися і навчити здобувачів освіти розпізнавати та вчасно зупиняти неконтрольований потік інформації, а також захистити себе від ризиків, з якими зустрічаємося щодня.

Створення теорії розвитку критичного мислення обумовлюється сукупністю трьох основних чинників: по-перше, відбувається інтелектуалізація праці, відповідно основна вимога ринку праці до людини — це вміння розв'язувати складні задачі; по-друге, філософський аналіз навчання продемонстрував необхідність організувати навчально-виховний процес таким чином, щоб він відповідав потребам дитини й відштовхувався від

них; по-третє, побудова навчально-виховного процесу має відповідати основним психолого-педагогічним закономірностям, а також закономірностям нейрофізіологічної діяльності мозку, що знаходяться в основі психічного розвитку.

В основу теорії розвитку критичного мислення покладений ідеалізований об'єкт — модель критичного мислення. Відповідно до системного підходу в спроектованій моделі відображені властивості, склад, функція та генезис критичного розмірковування [1, С. 62].

Ось чому критичне мислення — це мислення усвідомлене, самостійне, рефлексивне, цілеспрямоване, обґрунтоване, контрольоване та самоорганізоване. А отже, такий тип мислення мусить складатися із загальнометодологічних принципів і стратегій (змістовний блок) та широкого спектру процедур оцінювання та обґрунтування (операційний блок).

Оскільки критичне мислення є мисленням самостійним, рефлексивним, цілеспрямованим, обґрунтованим та контрольованим, відповідно такий тип мислення потрібний не для розв'язання буденних простих проблем, а для вирішення складних ситуацій вибору — практичних завдань: розв'язання проблемних задач, формулювання висновків, ймовірної оцінки та ухвалення рішень.

Для того, аби мислення перетворилося на усвідомлений, самостійний, рефлексивний, цілеспрямований, обґрунтований, контрольований та самоорганізований процес оцінки ситуації, необхідна наявність комплексу чинників:

1 цілі навчання (мотивація) — створення проблемної ситуації;

2 засіб навчання, який містить правила критичного розмірковування;

3 зміст навчання, поданий системою проблемних задач, що поступово ускладнюються;

4 метод навчання, який передбачає систематичне створення для здобувачів освіти ситуацій вибору;

5 форма навчання, яка забезпечує діалог у процесі розв'язування ситуацій вибору;

6 метод контролю, що передбачає письмові завдання та наступну групову та індивідуальну рефлексію (аналіз і критику, самоаналіз і самокритику);

7 стиль навчання, який надає здобувачу освіти право на помилку, моделює ситуації виправлення помилок.

В своєму розвитку критичне мислення проходить чотири стадії: 1) висловлення простого оцінного судження на основі безпосереднього погляду на предмет (нижчий рівень); 2) формулювання двох полярних, «екстремальних» і свідомо неприйнятних поглядів на розв'язання поставленої проблеми та пошук «золотої середини»; 3) виявлення недоладності твердження через послідовне розкриття невідповідності цього твердження низці загальноприйнятих положень і принципів; 4) всесторонній, багатоплановий та багатofакторний аналіз явища, підходу, принципу, твердження тощо, в процесі якого виявляється якомога більше факторів та умов, що впливають на перебіг процесу, оцінюється ступінь їх впливу і на цій основі виявляється значущий фактор і знехтувані, а також з'ясовуються ті умови, за яких первісно знехтуваний фактор набуває значущості, а первісно значущий — втрачає її [1, С. 64].

Незалежно від політичної ситуації в країні критичне мислення та інформаційна гігієна повинні займати основні місця при аналізі політичної дійсності та кон'юнктури, а також сприяти застосуванню широкого спектру методів протидії ворожій пропаганді.

Отже, методика розвитку критичного мислення в часи війни повинна створювати проблемні ситуації у процесі навчання; пропонувати проблемні задачі; знайомити здобувачів освіти із принципами, стратегіями та процедурами критичного мислення; регулярно створювати ситуації вибору; організовувати діалог у процесі розв'язування проблемних задач (інтерактивні форми навчання); передбачати письмове викладення розмірковувань здобувачів освіти з подальшою рефлексією; й нарешті, надавати право на помилку та моделювати ситуації виправлення помилок.

За таких умов навчання мисленню та фільтруванню інформації здобувачів освіти набудатиме усвідомленості,

самостійності, рефлексивності, обґрунтованості, контрольованості та самоорганізованості, тобто розвиватиметься мислення другого порядку, яке називають критичним мисленням.

У сучасному світі інформаційна безпека – проблема не тільки компаній і держав, а й кожного з нас. Інформаційний ландшафт радикально змінився через збільшення кількості джерел інформації; за рахунок популярних майданчиків в соціальних мережах і нових інтернет-ЗМІ; зниження якості інформації та підміною термінів і понять, переважанням незбалансованих, перенасичених ідеологемами повідомлень

Тому нова комунікаційна реальність потребує нових компетенцій. Повна відмова від ЗМІ не сприяє розвитку критичності й ефективності більшості соціально інтегрованих громадян. Набагато більш продуктивна стратегія - виробити критичне мислення, екологічну та гігієнічну систему інформаційного обміну із зовнішнім світом.

Потрібно означити значимі для себе ролі ЗМІ. У сучасному світі не варто покладатися на мас-медіа, з точки зору самоідентифікації та соціальної інтеграції-інтерації. Ідеологеми та міфологеми занадто ненадійні та оманливі, щоб приймати їх за інструкцію до дій. Зрозуміти, хто визначає редакційну політику ЗМІ, яким ви довіряєте, які економічні та політичні інтереси цього суб'єкта.

Після отримання інформації, варто зрозуміти, хто за нею стоїть, які інтереси переслідує, і наскільки ці відомості можуть вплинути саме на ваше майбутнє. Значуща інформація має кілька її інтерпретацій, а особливо у джерелах, що мають різну редакційну політику. Сумнівна інформація не варта поширення без верифікації [2, С. 26-28].

Історичні аналогії того, що відбувається та ознайомлення з критичними матеріалами незаангажованих авторів зазвичай допомагають відсіяти інформаційну пропаганду про політичну та соціальну реальність.

Отже, основне завдання освітян та здобувачів освіти — перевіряти факти, довіряти лише перевіреним джерелам, краще,

не одному, а декільком. Спостерігати та слухати ще чиясь точку зору: як подає інформацію інший канал/сайт/радіохвиля тощо. Адже можна не помітити та опинитися в епіцентрі інформаційної війни.

Список використаних джерел:

1. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) / С. О. Терно: [посібник для вчителя]. — Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. — 105 с.
2. Мороз О. Як не стати овочем. Інструкція з виживання в інфопросторі / Оксана Мороз. — Х.: Віват, 2021. 208 с.

Швай Ольга, канд. пед. наук, доцент
кафедри математичного аналізу та статистики
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ
З МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ
ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ**

Навчання в умовах військового стану, зумовленого повномасштабним вторгненням росії в Україну, потребує від викладачів чималих зусиль для забезпечення якості освітнього процесу. Попри достатній досвід роботи вишів у дистанційному форматі, умови сьогодення вносять в освітній процес свої корективи.

Повітряні тривоги, перебої із електропостачанням, відсутність зв'язку, інтернету... Звісно, що створити оптимальні умови для навчання в умовах воєнного часу дуже складно. Вважаємо, що викладачі повинні надавати можливість кожному студенту самому обрати максимально зручний для нього спосіб опанування матеріалу та виконання завдань, залежно від умов та індивідуальних можливостей у конкретний період часу. Наш досвід показує доцільність комбінації синхронного навчання за допомогою технологій відеозв'язку (відповідно до розкладу в

режимі реального часу) та асинхронного з допомогою платформ електронного навчання, електронної пошти тощо.

При проведенні занять дуже важливо надавати студентам психологічну підтримку. Демонстрація викладачем власної врівноваженості – найкращий спосіб допомогти налаштуватися студентам на навчання [1]. Відмітимо, що психологічний стрес часто впливає на увагу студентів, їх здатність зосередитися. Важливо, щоб контрольні роботи, колоквиуми, тести не стали черговими стресами для здобувачів освіти. Доцільно перемістити фокус уваги з академічних успіхів студентів на нормалізацію їх психічного стану і поступове включення здобувачів у освітній процес. Жодних негативних оцінок, об'ємних домашніх завдань тощо – навчання повинно стати допомогою, підтримкою.

У багатьох випадках доцільно внести корективи у систему оцінювання навчальних досягнень студентів, яка була відображена у силабусах дисциплін. При цьому важливо погодити зі студентами внесені зміни в систему оцінювання та завчасно інформувати усіх студентів про ці зміни.

Завдання викладача організувати навчальну роботу студентів у найбільш оптимальному руслі, забезпечивши максимальну якість засвоєння матеріалу. Для оптимізації навчального часу викладач може об'єднати певні теми, скоротити їх зміст, а натомість акцентувати увагу на базових знаннях і вміннях. На підсумкових заняттях з кожного змістовного модуля студенти під керівництвом викладача мають з'ясувати і засвоїти знання про фундаментальні поняття, які вивчалися у даній темі, про фундаментальні відношення між ними та межі їх застосовності.

Не потрібно боятися разом із студентами планувати спільну роботу після війни. Такі роздуми та розмови надихають і стабілізують, а також додають впевненості у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Правила організації навчання під час війни: поради психолога. URL: <https://www.pdatu.edu.ua/novyny/pravila-organizatsiji-navchannya-pid-chas-vijni-poradi-psikhologa.html> (access date May, 2022).

Фіщук Оксана, д. б. н., доцент
кафедри ботаніки і методики викладання природничих наук
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк,

ОНЛАЙН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ВІЙНИ

Під час воєнного стану українське суспільство змушене було перейти на онлайн навчання у вищих освітніх закладах. Необхідне та вимушене перебування у домівках, постійний стрес на фоні бомбардування міст, негативно впливає на психологічний стан особистості та навчання в онлайн режимі.

К. Хамелін досліджувала досвід навчання студентів двох шкіл у місті Оттава (Канада) під час Другої світової війни. Початок війни у вересні 1939 року змінив життя канадських старшокласників. Дослідження показує, якою мірою вплинули світові події на студентів, занадто молодих, щоб вступити на службу, але достатньо дорослих, щоб усвідомити серйозність війни. Незважаючи на тривогу та труднощі, які принесла війна, молоді люди, які виростили під час Другої світової війни, взяли на себе серйозні обов'язки. Дослідниця виявила, що студенти почали ставити перед собою нові цілі та виявляли більший інтерес до навчання ніж до війни, хоча і підтверджує травматичність такого негативного досвіду [1].

Заклади освіти швидко відреагувати на сучасні потреби на тлі війни та підготували предмети до дистанційного навчання на різних платформах: Google Meet, Zoom, Google Classroom, Microsoft Teams, Moodle. Платформу яка відповідає концепції освітнього навчального закладу обирає керівник установи. Освітні заклади для дистанційного навчання обирають одну-дві платформи, що надає можливість студентам та викладачам організувати навчання і з певними електронними ресурсами. Зазвичай викладачі обговорюють зі студентами методи та засоби дистанційного навчання.

Під час онлайн навчання між студентами та викладачем повинна особлива взаємодія, студенти повинні дотримуватись силабусів і прагнути виконати передбачені результати навчання з певного предмету, реалізовувати індивідуальну освітню траєкторію, дбати про свій фізичний розвиток та дотримуватись академічної доброчесності.

Студентське життя у часи Другої світової війни в університеті Делхаусі (Канада) вивчав професор П.Б. Вайт [2]. При правильній організації навчального процесу студенти почувуються у безпеці і не відчують себе наодинці з проблемами, а викладач допомагає організувати спілкування з психологічною підтримкою на парі.

На факультеті біології та лісового господарства студенти навчаються на різних онлайн платформах, але найкращою для вивчення природничих дисциплін ми вважаємо програму Microsoft Teams. Ця програма дозволяє призначати і проводити навчальні заняття, консультації, вебінари, онлайн форуми, віртуальні екскурсії.

Викладач та студенти можуть при потребі ділитися екраном і демонструвати відео та презентації, бачити кожного студента [3]. Декан факультету має можливість відвідати заняття з природничих дисциплін та перевірити їх тривалість та відео забезпечення, оскільки на даній платформі викладачі завантажують всю необхідну для лекцій, практичних та лабораторних занять інформацію. Студенти приходять на заняття вже підготовлені та ознайомлені із новою темою.

Дистанційне навчання спонукає викладачів природничих дисциплін до пошуку нових методів та форм викладання, які забезпечать успішне пізнання і засвоєння нової інформації.

Список використаних джерел:

1. Hamelin C. (1997). A Sense of Purpose: Ottawa Students and the Second World War. *Canadian Military History*. 6(1). 34–41.
2. Waite P.B. (1994). Dalhousie, the Second World War, and the Philosopher-King, 1939-1943 in *The Lives of Dalhousie*. Volume 2. 1925–1980. *The Old College Transformed*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

3. Fishchuk O. (2021). Training technologies in practical education of biology students. Scientific and pedagogical intership. Pedagogical culture and professionalism of teachers of biology, ecology, geography, geology, chemistry and physics. Internship proceedings, February 15-16 March 26, 2021. Lublin: Republic of Poland : Baltija Publishing. 56–60.

Шаварова Ганна, канд. фіз.-мат. н., доцент
кафедри. експериментальної фізики,
інформаційних та освітніх технологій
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

НАВЧИТИ ПРОТИСТОЯТИ ВОРОЖІЙ ПРОПАГАНДІ В ІНФОПРОСТОРІ – ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Інформація, яку ми здобуваємо, або яка нам нав'язується у різний спосіб, впливає на формування нашого світогляду, а отже, і на нашу поведінку, наші дії і вчинки. Цей процес пояснює відома DIKW-піраміда (рис.1) [1], на якій графічно представлені функціональні залежності між даними, інформацією, знаннями і мудрістю, яка визначає мотивацію вчинків.

Рис.1 Схематичне зображення DIKW-піраміди

Розглянемо детальніше окремі шаблі піраміди.

З усього масиву даних, які відображають факти, події, сигнали, результати вимірювань, тощо, ми обираємо ті, які істотні і значущі для нас.

Структуруємо, обробляємо обмірковуємо і обговорюємо їх і отримуємо інформацію.

Аналізуючи, порівнюючи, синтезуючи інформацію з врахуванням досвіду і контексту, створюючи моделі для її пояснення, ми набуваємо знань.

Мудрість – це акумуляція і розуміння знань, вироблення принципів і схем поведінки на основі набутих знань.

Верхні три шаблі піраміди впливають на наш світогляд і мотивацію наших вчинків. Отже, навмисне спотворення інформації, фальсифікація даних або їх необ'єктивна інтерпретація – ефективний спосіб спонукати людину чинити ті чи інші дії.

І якщо у галузі технічних наук це не є поширеним явищем, оскільки простіше виявляється і несе репутаційні ризики як для автора, так і для джерела, що ці дані оприлюднило, то у галузі суспільних відносин, політики, історії такі дії є загрозливою зброєю, особливо у воєнний час. Єдиний захист від неї – вміння розпізнавати ворожу пропаганду і уникати її, тобто помічати ознаки, вміти перевіряти інформацію і користуватись надійними джерелами.

Навчити цьому своїх студентів – не тільки наш обов'язок як наставників, вихователів, але і наш фронт, на сьогодні не менш важливий, ніж військові дії.

Тож розглянемо методи ворожої пропаганди [2], які використовуються сучасною росією, щоб роз'єднати наше суспільство, створити панічні настрої, нав'язати певні погляди, вигідні ворогу.

1. Поглибити розбіжності у суспільстві.

В демократичних країнах можуть існувати різні погляди на суспільні явища, методи розв'язання економічних, політичних, соціальних, екологічних та інших проблем. Ворог намагається зачепити болючі теми: загострити протистояння між етнічними

групами, між мешканцями різних регіонів (у нашому випадку – ставлення до переселенців), релігійні розбіжності, тощо. Замість того, щоб об'єднатися у боротьбі проти ворога, люди сперечаються між собою, що, розхитує і послаблює суспільство.

2. Зухвала брехня і частинка правди.

Ворог поширює абсолютно брехливу інформацію, наприклад, що українських дітей вчать вбивати снігурів, бо вони мають кольори російського прапора. Брехня, що повторюється багато разів у різних джерелах, сприймається як правда. Використовуються і більш тонкі прийоми: перекручується правдива інформація і надається їй зовсім інший зміст. Наприклад, на початку епідемії Covid-19 українські ЗМІ повідомляли, що за певних умов біолабораторії в Україні могли б виготовляти тестові системи та долучитись до розробки вакцин. На росії стверджують Україна створює біологічну зброю.

3. Маскування першоджерел.

Якщо ми помічаємо, що певні медіа, сайти, телеграм-канали озвучують проросійські наративи чи відверто викривляють інформацію, це викликає обурення і відразу до такого джерела. Тому ворог спеціально створює (і в Україні, і по всьому світу) нейтральні медіа, які дають в цілому правдиву інформацію, завойовують довіру значної частини суспільства. І час від часу роблять пропагандистські вкиди, які читачами і слухачами за звичкою сприймаються як правдиві. Прикладом таких тез у закордонних ЗМІ є: "українці та росіяни - один народ", "українська влада є нелегітимною та знаходиться під зовнішнім управлінням США", "Крим приєднався до Росії внаслідок демократичного референдуму, а Революція Гідності є державним переворотом", "Україна є дитям Радянського союзу і створена завдяки Радянському союзу", тощо [3].

4. Використання «корисних ідіотів».

«Корисний ідіот» - термін, яким під час «холодної війни» на Заході називали некоммуністів, сприйнятливих до комуністичної пропаганди та маніпуляцій. ["useful idiot".Oxford English Dictionary. Oxford University Press. 2017.] В Україні так називають людей, які мають патріотичні погляди, але несвідомо

поширюють російські пропагандистські вкиди (наприклад, такі, що сприяють розділенню суспільства).

5. Заперечення і звеличення.

Росія заперечує очевидні факти, які їй не вигідно визнавати, і перебільшує те, що покращує її репутацію. Росія тривалий час заперечувала наявність російських військ на Сході України, а зараз висвітлює свою гуманітарну допомогу населенню окупованих територій і масовий потік українських біженців у росію.

6. Довгострокові стратегії.

Росія має великі амбіції щодо своєї історичної ролі у розбудові нової імперії. Із заяв кремля ми знаємо, що російський політикум прагне відродити радянський союз і підкорити держави колишнього соціалістичного табору. Тому пропагандистські меседжі вкидаються поступово і послідовно протягом багатьох років і можуть дати результат у потрібний час.

Ці знання особливо важливо донести до молоді, оскільки вона не завжди перевіряє інформацію, отриману з медіа чи соціальних мереж і більш вразлива до прийомів психологічного впливу, величезний досвід застосування яких має росія.

Старше покоління, яке пережило радянські часи, як правило, менш схильне піддаватися ворожій пропаганді, оскільки має певний життєвий досвід і сімейну історичну пам'ять.

Список використаних джерел:

1. Starter Kit: DIKW Pyramid. URL: <https://www.curryproject.net/starter-kit-dikw-pyramid> (access date Mai 28, 2022)
2. Мороз, О. (2022) Інформаційна гігієна під час війни. Happy Monday, 02.05.22. URL: <https://happymonday.ua/informatsijna-gigiyena-pid-chas-vijny> (дата звернення травень 29, 2022)
3. Фальшиві наративи про Україну у світі здебільшого формує російська пропагандистська машина – Чолій. Укрінформ, 31.08.21. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3307484-falsivi-narativi-pro-ukrainu-u-sviti-zdebilsogo-formue-rosijska-propagandistska-masina-colij.html> (дата звернення травень 29, 2022)
4. Useful idiot. Meaning & Definition for UK English – Lexico. URL: https://www.lexico.com/definition/useful_idiot (access date Mai 30, 2022)

Наукове видання

TOGETHER UNITED: НАУКОВЦІ ПРОТИ ВІЙНИ

Збірник тез доповідей

Макетування І. О. Цимбалюк

Стиль та орфографія авторів збережена

Один електронний оптичний диск (CD-ROM). Об'єм даних 8,30 Мб. Тираж 300 прим.

Зам. 44. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк,

м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65.

E-mail: vezhaprint@gmail.com

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України

ДК № 4607 від 30.08.2013 р.

ISBN 978-966-940-410-7

9 789669 404107